

Tobulas vis-à-vis netobulas miestas: laikinų intervencijų mozaika regeneruojant urbanistinį audinį Naujininkuose, Vilniuje

Perfect vis-à-vis Imperfect City: A Mosaic of Temporary Interventions in The Urban Fabric
Regeneration in Naujininkai, Vilnius



Vilniaus Gedimino technikos universitetas

Architektūros fakultetas

Urbanistikos katedra

Gabrielius Dovydenas

Tobulas vis-à-vis netobulas miestas: laikinų intervencijų mozaika regeneruojant urbanistinį audinį Naujininkuose, Vilniuje

Perfect vis-à-vis Imperfect City: A Mosaic of Temporary Interventions in The Urban Fabric Regeneration in Naujininkai, Vilnius

Baigiamasis magistro darbas

Architektūros studijų programa, valstybinis kodas 6011PX004

Architektūros specializacija

Architektūros studijų kryptis

Vilnius, 2025

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS

ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS

URBANISTIKOS KATEDRA

TVIRTINU
Katedros vedėjas

(Parašas)

Dalia Dijokienė
(Vardas, pavardė)

(Data)

Gabrielius Dovydenas

**TOBULAS VIS-À-VIS NETOBULAS MIESTAS: LAIKINŲ
INTERVENCIJŲ MOZAIKA REGENERUOJANT URBANISTINĮ
AUDINĮ NAUJININKUOSE, VILNIUJE
PERFECT VIS-À-VIS IMPERFECT CITY: A MOSAIC OF
TEMPORARY INTERVENTIONS IN THE URBAN FABRIC
REGENERATION IN NAUJININKAI, VILNIUS**

Baigiamasis magistro darbas

Architektūros studijų programa, valstybinis kodas 6011PX004

Architektūros specializacija

Architektūros studijų kryptis

Vadovas

5

Dalia Dijokienė

(Moksl. laipsnis/pedag. vardas, vardas, pavardė)

(Parašas)

(Data)

Lietuvių kalbos konsultantė

5

doc. dr. Rasuolė Vladarskienė

(Moksl. laipsnis/pedag. vardas, vardas, pavardė)

(Parašas)

(Data)

Recenzentė

5

Reda Petravičiūtė

(Moksl. laipsnis/pedag. vardas, vardas, pavardė)

(Parašas)

(Data)

Vilnius, 2025

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS
ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS
URBANISTIKOS KATEDRA

Studijų kryptis: Architektūra
Studijų programa: Architektūra, valstybinis kodas 6011PX004
Specializacija: Architektūra

TVIRTINU
Katedros vedėjas
Inesa Aistratovaitė-
Kurtinaitienė
2025-05-28

MAGISTRO BAIGIAMOJO DARBO UŽDUOTIS

Nr. Afa-20/1-11279

Vilnius

Studentas (-ė): Gabrielius Dovydenas

Baigiamojo darbo tema: Tobulas vis-à-vis netobulas miestas: laikinų intervencijų mozaika regeneruojant urbanistinį audinį Naujininkuose, Vilniuje

Baigiamojo darbo užbaigimo terminas pagal numatytą studijų kalendorinį grafiką.

BAIGIAMOJO DARBO UŽDUOTIS:

OBJEKTAS: Miestas yra gyvas organizmas ir jame susipina purvas ir švara, bjaurumas ir grožis, netobuli ir išstobulinti pradai. Tačiau žmogaus prigimtis stiebiasi tobulybės link ir naujajame glotnaus miesto (angl. smooth city) neoliberalaus urbanizmo modelyje miesto aplinka atrodo sklandi, išpuoselėta ir homogeniška. Viskas, kas joje gali vykti, užstatoma ir kruopščiai suplanuojama – nelieta laisvų plyšių, kurie galėtų transformuotis savaime ir užsipildyti palaipsniui. Tačiau kyla klausimas, ar tikrai taip yra gerai, ar miestas vis dar išlieka gyvas organizmas? Baigiamajame darbe siūloma išbandyti ir pasiūlyti tokius urbanistinio architektūrinio projektavimo principus, kurie regeneruojant miesto fizinį audinį talpintų savyje laikinas intervencijas su galimybe joms formalizuotis (tapti ilgalaikėmis). Konkretus baigiamojo darbo tyrimo ir projekto objektas yra Naujininkai - pietinė Vilniaus miesto dalis.

TIKSLAS: Atlikus tiriamos teritorijos urbanistinio audinio ypatumų vertinimą, Naujininkams pasiūlyti eksperimentinę urbanistinės regeneracijos alternatyvą, pritaikant porėto miesto modelį ir pasitelkiant laikinas urbanistinio modeliavimo priemones, taip siekiant išvengti aplinkos homogenizacijos ir skatinti dinamišką, įtraukią miesto erdvinę raidą.

SUDĖTIS: Baigiamąjį darbą sudaro tekstinė byla, grafinė medžiaga bei maketai. Tekstinės bylos sudėtis: įvadas, analitinė metodinė, eksperimentinė-tiriamoji, eksperimentinė-projektinė dalys, išvados ir priedai. Minimali bylos apimtis 80 psl. (be priedų). Grafinę dalį sudaro 10-12 vertikalų planšetų (70x100 cm). Rekomenduojami du maketai, atspindintys urbanistinių architektūrinių sprendinių koncepciją ir detalizaciją (M 1:2000-M 1:1000 ir M 1:500-M 1:200).

Vadovas docentas Dalia Dijokienė

<table border="1"> <tr> <td>Vilniaus Gedimino technikos universitetas</td> </tr> <tr> <td>Architektūros fakultetas</td> </tr> <tr> <td>Urbanistikos katedra</td> </tr> </table>		Vilniaus Gedimino technikos universitetas	Architektūros fakultetas	Urbanistikos katedra	<table border="1"> <tr> <td>ISBN</td> <td>ISSN</td> </tr> <tr> <td>Egz. sk.1.....</td> <td></td> </tr> <tr> <td>Data 2025-05-28</td> <td></td> </tr> </table>		ISBN	ISSN	Egz. sk.1.....		Data 2025-05-28	
Vilniaus Gedimino technikos universitetas												
Architektūros fakultetas												
Urbanistikos katedra												
ISBN	ISSN											
Egz. sk.1.....												
Data 2025-05-28												
Vientisosios studijų Architektūros programos magistro baigiamasis darbas												
Pavadinimas	Tobulas vis-à-vis netobulas miestas: laikinų intervencijų mozaika regeneruojant urbanistinį audinį Naujininkuose, Vilniuje											
Autorius	Gabrielius Dovydenas											
Vadovas	Dalia Dijokienė											
		Kalba: lietuvių										
Anotacija Baigiamajame magistro darbe nagrinėjama laikinojo urbanizmo samprata urbanistinės regeneracijos kontekste. Remiantis šia idėja, ieškomos galimybės kaip laikinos intervencijos gali formalizuotis į ilgalaikę plėtrą. Nagrinėjamai problematikai atskleisti tiriamos Vilniaus Naujininkų mikrorajono urbanistinės tuštumos. Darbo tikslas – pasitelkiant laikinąjį urbanizmą kaip eksperimentinį įrankį, pritaikyti porėto miesto koncepcinį modelį Naujininkų mikrorajono regeneracijai, siekiant išvengti urbanistinės homogenizacijos ir skatinti dinamišką bei įtraukią miesto erdvinę raidą. Darbą sudaro įvadas, analitinė-metodinė, eksperimentinė-tiriamoji, eksperimentinė-projektinė dalis, išvados, literatūros ir iliustracijų sąrašai bei priedai. Pateikiama grafinė medžiaga (4200 x 2000 mm) ir maketai (1:2000; 1:250). Darbo apimtis – 167 p. teksto be priedų, 165 iliustr., 27 lent., 165 bibliografiniai šaltiniai. Atskirai pridedami darbo priedai.												
Prasminiai žodžiai: viešoji erdvė, urbanistinė tuštuma, tobulas miestas, glotnus miestas, porėtas miestas, neoliberalus urbanizmas, laikinasis urbanizmas, urbanistinis organizmas, tapatybė, socialinė įtrauktis, bendruomenė, urbanistinė regeneracija, demokratinis planavimas, revizija, prototipinis planavimas, laipsniškas planavimas.												

<table border="1"> <tr><td>Vilnius Gediminas Technical University</td></tr> <tr><td>Faculty of Architecture</td></tr> <tr><td>Department of Urban Design</td></tr> </table>		Vilnius Gediminas Technical University	Faculty of Architecture	Department of Urban Design	<table border="1"> <tr> <td>ISBN</td> <td>ISSN</td> </tr> <tr> <td colspan="2">Copies No.1.....</td> </tr> <tr> <td colspan="2">Date 2025-05-28</td> </tr> </table>		ISBN	ISSN	Copies No.1.....		Date 2025-05-28	
Vilnius Gediminas Technical University												
Faculty of Architecture												
Department of Urban Design												
ISBN	ISSN											
Copies No.1.....												
Date 2025-05-28												
<table border="1"> <tr> <td>Integrated Studies</td> <td>Architecture</td> <td>study programme</td> <td>Master Thesis</td> </tr> </table>				Integrated Studies	Architecture	study programme	Master Thesis					
Integrated Studies	Architecture	study programme	Master Thesis									
Title		Perfect vis-à-vis imperfect city: a mosaic of temporary interventions in the urban fabric regeneration in Naujininkai, Vilnius										
Author		Gabrielius Dovydenas										
Academic supervisor		Dalia Dijokienė										
		Thesis language: Lithuanian										
Annotation The final master's thesis examines the concept of temporary urbanism in the context of urban regeneration. Based on this idea, it explores how temporary interventions can be formalised into long-term development. The urban voids of the Naujininkai micro-district of Vilnius are examined to highlight the subject matter. The main objective – is to apply the conceptual model of the porous city to the regeneration of Naujininkai micro-district in order to avoid urban homogenization and to promote a dynamic and inclusive spatial development of the city by using temporary urbanism as an experimental tool. The thesis consists of an introduction, an analytical methodological part, an experimental research part, an experimental design part, conclusions, lists of references and illustrations, and annexes. Graphical material (4200 x 2000 mm) and models (1:2000; 1:250) are provided. The volume of the work is 167 p. of text without appendices, 165 illustrations, 27 tables, 165 bibliographic sources. The annexes are attached separately.												
Keywords: public space, urban void, perfect city, smooth city, porous city, neoliberal urbanism, temporary urbanism, urban organism, identity, social inclusion, community, urban regeneration, democratic planning, revision, prototypical planning, incremental planning.												

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS

Gabrielius Dovydenas, 20193741

(Studento vardas ir pavardė, studento pažymėjimo Nr.)

Architektūros fakultetas

(Fakultetas)

Architektūra, Afa-20/1

(Studijų programa, akademinė grupė)

BAIGIAMOJO DARBO (PROJEKTO)

SĄŽININGUMO DEKLARACIJA

2025 m. gegužės 26 d.

Patvirtinu, kad mano baigiamasis darbas tema „Tobulas vis-à-vis netobulas miestas: laikinų intervencijų mozaika regeneruojant urbanistinį audinį Naujininkuose, Vilniuje“ yra savarankiškai parašytas. Šiame darbe pateikta medžiaga nėra plagijuota. Tiesiogiai ar netiesiogiai panaudotos kitų šaltinių citatos pažymėtos literatūros nuorodose.

Mano darbo vadovas docentas daktaras Dalia Dijokienė.

Kitų asmenų indėlio į parengtą baigiamąjį darbą nėra. Jokių įstatymų nenumatytų piniginių sumų už šį darbą niekam nesu mokėjęs (-usi).



(Parašas)

Gabrielius Dovydenas

(Vardas ir pavardė)

Turinys

Įvadas	10
1. Analitinė-metodinė dalis	16
1.1. Urbanistinė erdvė	16
1.2. Viešosios urbanistinės erdvės reikšmė	19
1.3. Ribos viešojoje urbanistinėje erdvėje	24
1.4. Viešumas ir privatumas viešojoje urbanistinėje erdvėje	25
1.5. Miestokūra ir agonizmas: konfliktai viešojoje urbanistinėje erdvėje	28
1.6. Miestokūra ir dalyvavimas: viešosios urbanistinės erdvės kūrybinis potencialas	30
1.7. Urbanistinės tuštumos	33
1.8. Erdvės ir vietos takoskyra	36
1.9. Laikinumas ir pastovumas mieste	38
1.10. Viešoji urbanistinė erdvė <i>tobulo</i> miesto link	40
1.10.1. Viduramžių organiškas miesto augimas	40
1.10.2. Renesansas – suplanuotas miesto veidas	40
1.10.3. Hausmanizacija – taisyklingo miesto pradžia Europoje	41
1.10.4. <i>City Beautiful judėjimas</i> – miestų estetinė pertvarka Amerikoje	42
1.10.5. <i>Miesto sodai</i> ir nauji centrai	42
1.10.6. Modernizmas ir hipertrofuotas miesto funkcionalizavimas	43
1.10.7. Naujasis miesto <i>glotnėjimas</i>	44
1.10.8. Pasaulinės glotnėjančio miesto tendencijos	49
1.10.9. Glotnėjimo požymiai ir poveikiai Vilniuje	50
1.11. Miestokūra – kaip procesas: neformalus urbanizmas	55
1.12. Laikinas urbanizmas	56
1.12.1. Neformalios ištakos ir apibrėžimas šiandienos kontekste	56
1.12.2. Laikinų intervencijų realizavimas	59
1.12.3. Aktorių sinergijos ir grėsmės	61
1.12.4. Taktikos ir strategijos	65
1.13. Laikinojo urbanizmo analogai	68
1.13.1. Plačios teritorijos regeneracijos projektai	68
1.13.1.1. <i>Making Space in Dalston</i> , Londonas, JK	69
1.13.1.2. <i>King's Cross Central</i> , Londonas, JK	72
1.13.1.3. <i>Aspern Seestadt</i> , Viena, Austrija	73
1.13.1.4. Granby Four Streets, Liverpulio, JK	74
1.13.1.5. <i>La Friche la Belle de Mai</i> , Marselis, Prancūzija	75
1.13.1.6. <i>Test Site Rotterdam</i> , Nyderlandai	76

1.13.2. Lokalaus aktyvavimo laikino naudojimo projektai	79
1.13.2.1. <i>Spacebuster</i>	81
1.13.2.2. <i>Pop Brixton</i>	81
1.13.2.3. <i>Open-Air Library</i>	82
1.13.2.4. <i>Baana</i>	83
1.13.2.5. <i>Sayer street + The Meadow</i>	84
1.13.2.6. <i>The Living Courtyards</i>	85
1.13.2.7. <i>Market 707</i>	85
1.14. Analitinės-metodinės dalies išvados	86
1.14.1. Metodologijos taikymas	87
1.14.2. Aštuonios urbanistinės regeneracijos priemonės	89
2. Eksperimentinė-tiriamoji dalis	93
2.1. <i>Netobulas</i> Vilniaus miestas	93
2.2. Naujininkai: istorija ir problematika	101
2.3. Naujininkų mikrorajono urbanistinė analizė	103
2.4. Eksperimentinės-tiriamosios dalies išvados	125
3. Eksperimentinė-projektinė dalis	127
3.1. Konceptinis porėto miesto modelis	127
3.1.1. Bendruomenės puoselėjimo zona	129
3.1.2. Kūrybinė zona	129
3.1.3. Meno ir kultūros zona	130
3.1.4. Smulkiosios prekybos zona	130
3.1.5. Žaliuojanti zona	131
3.1.6. Aktyvaus laisvalaikio zona	131
3.1.7. Judumo transformacijos zona	132
3.2. Strateginis planas	133
3.2.1. Urbanistinių priemonių taikymas strateginiame plane	133
3.2.2. Staigūs pagerinimai	134
3.2.3. Ilgalaikiai pagerinimai	134
3.3. Prototipinės intervencijos ir jų tyrimas	136
3.4. Porėto miesto vizija: ilgalaikė transformacija	142
3.5. Detalizuojama urbanistinė tuštuma Nr. 16: Buvę Vilniaus 1-ieji pataisos namai	144
3.6. Eksperimentinės-projektinės dalies išvados	154
3.7. Galutinės baigiamojo darbo tezės	155
Iliustracijos	156
Literatūra	162
Priedai	168
Priedas A: Ištrauka iš Italo Calvino knygos <i>Invisible Cities</i> apie <i>Thekla</i> miestą, p. 127.	168
Priedas B: Grafinis darbo maketas	169
Priedas C: Maketų nuotraukos	170
Priedas D: Atskiros planšetų juostos	176
Priedas E: Studijų pasiekimai	179

Ivadas

Problematika:

Miestas – civilizacijos užuomazgų kartinis akmuo, trauktas iš pelkių, žemių ir olų. Arba kaip pastebi Robertas Neuwirthas: *Visi miestai prasideda purve* (2016). Iš nešvaraus, chaotiško, neramaus ir konfliktiško viduramžių miesto, pereinant į 20 amžių, miestas švarėjo ir tvarkėsi. Modernistai vietoj esamo istorinio miesto kūrė sklandų naują pasaulį, kuriame būtų atskirtos visos funkcijos, infrastruktūra orientuota į automobilį, o saulės šviesa pasiektų kiekvieną kampelį. Fredericko Kieslerio nuomone, po Viktorijos eros *architektūrinio persivalgymo*, modernizmo architektūra, atsisakanti ornamentų, lipdinių ir prabangių medžiagų kaip nereikalingų liekanų, taip reaguodama į Pirmojo pasaulinio karo padarinius, prilygsta *valgymo sutrikimui* (Colomina, 2019). Viskas paprastėja, švarėja ir baltėja, lieka tik standūs kaulai ir oda. O Kieslerio ideali architektūra pasireiškia aptakumu ir gležnumu – kur namo struktūra tampa oda. Tai jis pavadina *subalansuota dieta* (Colomina, 2019). Namas, pasak Kieslerio, yra kaip žmogaus kūnas – gyvas organizmas, turintis organus, nervinę ir virškinimo sistemą (Colomina, 2019). Namas, kaip ir žmogus, gyvena *emocijomis ir svajonėmis per savo kūną* (Colomina, 2019), dėl ko psichika taip pat įvardijama namo kūno dalimi, kuri negali būti atskirta. Kieslerio pristatytas *Begalinis namas* (ang. Endless House), išlaikydamas savo psichiką bei natūralius įtrūkimus ir nelygumus atskleidžia žmogui savo kūnišką netobulumą.

Perkėlus šį mąstymą iš architektūros į urbanistiką, miestą ir jo urbanistinę formą taip pat galima suvokti kaip gyvą organizmą, kuris, kitaip nei Le Corbusier vizijose, *neneigia savo jausmingumo, geidulio ir paslapčių, paslėptų už bandymų sukurti naujo normalumo įvaizdį* (Colomina, 2019). Kiesleris pažymi, kad jokia funkcija – kaip ir žmogus – nėra statiška: ji evoliucionuoja. Modernizme funkcija buvo fiksuota švaros, šviesos ir ventiliacijos režime, todėl ši sistema, nepaisant savo pažangos, nėra visiškai sveika, kaip tik – kupina sutrikimų ir represijų (Colomina, 2019). Ši tendencija ryškėja ir šiuolaikiniame mieste, kur vis dažniau siekiama vienalyčio, patogaus, vizualiai švaraus urbanistinio vaizdo. Toks miestas – glotnus miestas (ang. *smooth city*, Boeris, 2023) – besirandantis 20 a. paskutiniame dešimtmetyje – pasižymi aukšta estetika, preciziškai renovuotais fasadais ir griežtai suformuotomis viešosiomis

erdvėmis. Vis dėlto šis tobulumo siekis neatsiejamas nuo viešosios erdvės komodifikacijos ir privatizacijos, kada urbanistinė aplinka vis dažniau modeliuojama pagal vartojimo estetikos principus. Homogeniška architektūra, pernelyg rekonstruoti istoriniai pastatai, viešosios erdvės, virtusios pusiau interjerais, ir kruopščiai apibrėžtos elgsenos normos – visa tai kuria aplinką, kuri tampa nuspėjama ir kontroliuojama. Viešoji miesto erdvė, siekiant patogumo ir saugumo, dažnai tampa selektyvi – labiau atskirianti nei įtraukianti, o tokioje aplinkoje ima nykti spontaniškumas, neplanuotumas ir urbanistinės erdvės gyvybingumas.

Visa tai galima suprasti kaip neoliberalėjančią miesto aplinką, ardančią bendruomenės įtrauktį ir jos *teisę į miestą* (Lefebvre, 1996). Keliamas klausimas, ar panaikinus urbanistinius ir socialinius nepatogumus, miestas vis dar išlieka gyvybingu urbanistiniu organizmu? *Sunaikinti netobulumą – tai sunaikinti saviraišką, sustabdyti pastangas, paralyžiuoti gyvybingumą* (Ruskinas, 2003). Kaip alternatyva formaliam ir homogenizuotam besiplėšiančio miesto dėsniui, iškyla *porėtas* ir neformalumas kultivuojantis miestas, kuriame laikinasis urbanizmas tampa ne tik taktika, bet ir strategine galimybe regeneruoti urbanistinį audinį iš apačios. Apibrėžiant laikinąjį urbanizmą kaip kritinę urbanistikos kryptį, svarstoma jo galimybė per eksperimentines vietos intervencijas ne tik atkurti miesto teritorijos gyvybingumą, bet ir puoselėti tvarią socialinę įtrauktį ilgalaikėje regeneracijos perspektyvoje.

Pagrindiniai raktažodžiai: viešoji erdvė, urbanistinė tuštuma, tobulas miestas, glotnus miestas, porėtas miestas, neoliberalus urbanizmas, laikinasis urbanizmas, urbanistinis organizmas, tapatybė, socialinė įtrauktis, bendruomenė, urbanistinė regeneracija, demokratinis planavimas, revizija, prototipinis planavimas, laipsniškas planavimas.



1 pav. Frederickas Kiesleris, *Begalinis namas* (ang. Endless House), interjero modelis, 1960.

Tyrimo objektas ir aktualumas

Homogeniškų viešųjų miesto erdvių tendencija – tiek per palaipsniui tvarkomas, tiek per plėtros projektus atnaujinamas teritorijas – vis dažniau kelia erdvės gyvybingumo klausimą ir Vilniuje. 1862 m. nutiesus Sankt Peterburgo–Varšuvos geležinkelio liniją, mieste susiformavo ne tik *pagrindinė miesto socioerdvinė takoskyra*, atskyrusi pietines industrines teritorijas su *nepatraukliomis gyvenimui vietovėmis* nuo istorinės miesto dalies (Burneika, et al., 2017), bet ir urbanistinės formos takoskyra tarp *tobulo* miesto šiaurėje bei centre ir *netobulo* – pietinėse bei rytinėse dalyse. Tobulumo ir gentifikacijos tendencijos ryškėja Vilniaus senamiestyje, Stoties rajone, Naujamiestyje, Markučiuose, Užupyje, Paupyje, Žvėryne ir Šnipiškėse. Kita vertus, *netobulomis*, dažnai nuo miesto plėtros procesų atribotomis, laikytinos Naujoji Vilnia, Pavilniai, Paneriai, Grigiškės ir Naujininkai.

Šiandienos geopolitinis ir infrastruktūrinis kontekstas, ypač *Rail Baltica* projektas, atveria

naują transformacijos etapą – tobulas miestas, įgijęs plėtros pagreitį, ima skverbtis į ilgą laiką nuo urbanistinio vystymo nustumtas teritorijas. Viena iš jų – istorinis darbininkų klasės Naujininkų mikrorajonas – tampa strategiškai svarbus. Kaip teigia Vilniaus vyriausioji architektė Laura Kairienė: *Šiandien grįžračio teritorija ir jo prieigos atskiria šiaurinį ir pietinį Vilnių, tačiau miesto ir vystytojų užduotis yra sujungti Naujamiesčio ir Naujininkų rajonus, sukurti nenutrūkstamas, patogias ir patrauklias miesto erdves* (2023).

Naujininkai pasižymi nepakankamai išvystyta viešąja infrastruktūra, chaotiška užstatymo struktūra ir nevienalyte socialine sudėtimi. Šių sąlygų kontekste darbe keliama būtinybė permąstyti būsimą teritorijos transformaciją ne kaip vienpusį į vartojimą orientuotą plėtros scenarijų, bet kaip galimybę kurti įtraukią, demokratišką jungtį tarp skirtingų miesto audinių, pasitelkiant laikinas intervencijas kaip regeneracijos įrankį.

Darbo tikslas ir uždaviniai

Pasitelkiant laikinąjį urbanizmą kaip eksperimentinį įrankį, pritaikyti porėto miesto modelį Naujininkų mikrorajono regeneracijai, siekiant išvengti aplinkos homogenizacijos ir skatinti dinamišką, įtraukią miesto erdvinę raidą.

Šiam tikslui pasiekti yra keliami tokie uždaviniai:

1. Apibrėžti *viešosios miesto erdvės* sąvoką ir jos reikšmę urbanistiniame kontekste.
2. Aptarti viešosios erdvės sampratą istorinę raidą ir jos kaitą tobulumo link šiuolaikinių miestų aplinkoje.
3. Išanalizuoti, kaip skirtingos galios struktūros, politiniai sprendimai, planavimo logikos ir projektavimo principai lemia tobulo ir netobulo miesto formavimąsi pasauliniame ir Vilniaus kontekste.

4. Įvertinti glotnėjančios Vilniaus plėtros poveikį viešosioms miesto erdvėms ir su tuo susijusias urbanistines problemas.
5. Apibrėžti laikinojo urbanizmo sąvoką bei jos taikymo principus šiuolaikiniam miesto planavimui.
6. Išanalizuoti laikinojo urbanizmo taikymo pavyzdžius iš įvairių miestų ir išskirti pagrindinius metodinius principus.
7. Suformuluoti eksperimentines laikinojo urbanizmo taikymo priemones – erdvines taktikas ir strategijas – Naujininkų mikrorajono regeneracijai.
8. Pateikti urbanistinės regeneracijos strateginį planą ir koncepcinę aksonometriją, paremtą laikinomis erdvinėmis intervencijomis bei pritaikytą Naujininkų mikrorajono teritorijai.

Darbo metodika ir struktūra

Baigiamajam darbui parengti atliekami sociokultūrinių veiksnių ir erdvinis tyrimai, pasitelkiant teorinę (palyginimas, apibendrinimas, analizė-sintezė) ir empirinę (stebėjimas, vaikščiojimas, dirbtuvių analizė) metodikas. Tyrimo duomenys renkami, nagrinėjant istorinius, archyvinčius, literatūrinius, statistinius, kartografinius šaltinius ir atliekant natūrinius tyrimus.

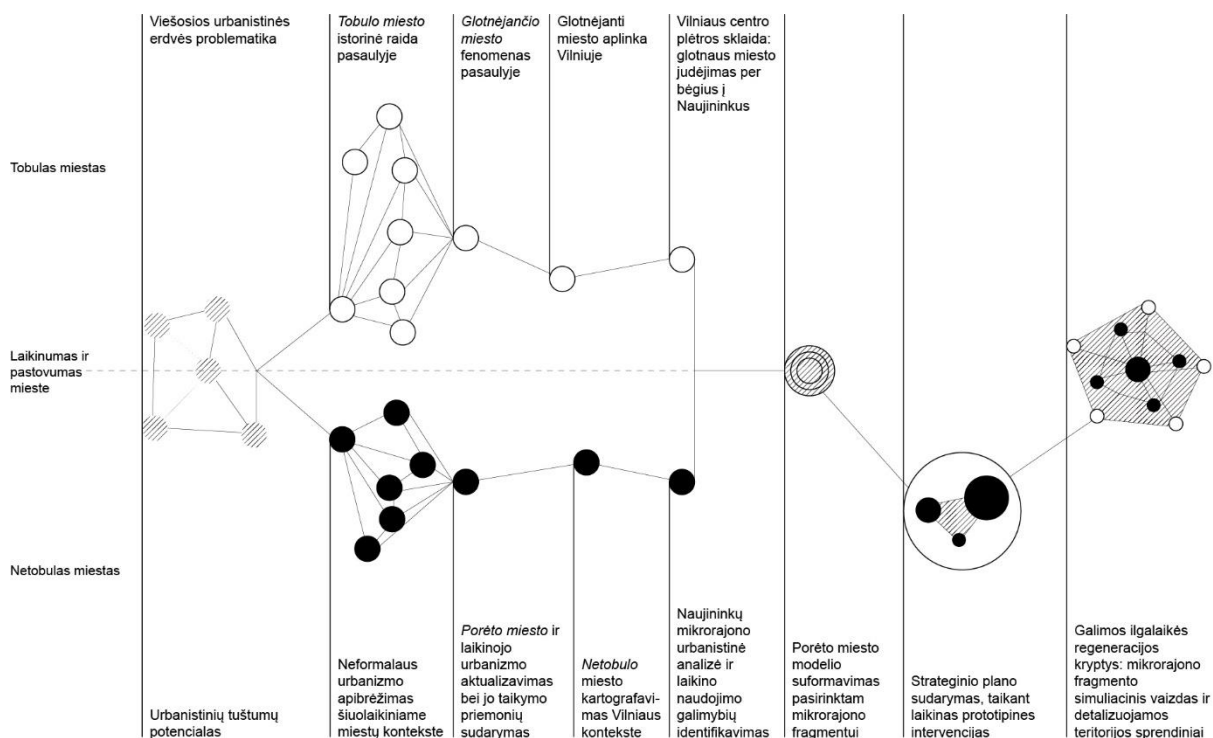
Magistro studijų baigiamąjį darbą sudaro:

1. Analitinė-metodinė dalis. Filosofškai, antropologiškai, politiškai ir istoriškai gvildinama viešosios miesto erdvės samprata. Išanalizuojamas Vilniaus miesto plėtros ir viešųjų erdvių aktualumas. Miesto planavimas apibrėžiamas kaip procesas. Apžvelgiamas viešosios erdvės vaidmuo laikinojo urbanizmo kontekste, pateikiami pasaulyje paplitę pavyzdžiai ir išanalizuojama metodika, taikoma

istorinio darbininkų klasės Naujininkų mikrorajono integracijai į modernėjantį šiuolaikinį Vilniaus miestą;

2. Eksperimentinė-tiriamoji dalis. Nuo Vilniaus miesto lygmens pereinama prie lokalsios Naujininkų mikrorajono situacijos. Atliekama išsami situacijos analizė, identifikuojami urbanistinės charakteristikos ypatumai, dėmesį telkiant į esančią urbanistinių erdvių struktūrą. Skirtingomis metodikomis siekiama įvertinti pagrindinę nagrinėjamą problematiką;

3. Eksperimentinė-projekcinė dalis. Pasiūlomas Naujininkų mikrorajono erdvinio formavimo koncepcinis modelis pagal analitinėje-metodinėje ir analitinėje-tiriamojoje dalyje gautas išvadas. Įvardijami kriterijai detalizuojamai teritorijai pasirinkti – pasirinktas fragmentas detalizuojamas.



Analitinė – metodinė dalis ir Eksperimentinė – tiriamoji dalis

Eksperimentinio projektavimo dalis

2 pav. Darbo struktūra, sudaryta autoriaus.

Pagrindinės sąvokos:

Bendrasis planavimas – formaliomis ir didelio mastelio urbanistinėmis intervencijomis paremtas miesto planavimas, orientuotas į iš anksto numatytą, nuoseklią miesto plėtrą (sudaryta autoriaus remiantis Cowanu, 2005).

Erdvinė segregacija – atskiros gyventojų grupės ar grupių teritorinė atskirtis kitų gyventojų atžvilgiu (Burneika, D., et al., 2017).

Gentrifikacija – procesas, kai didesnes pajamas gaunantys žmonės persikelia į gyvenamąjį rajoną ir jį tobulina; taip priverčiant buvusių mažesnes pajamas gaunančių gyventojų išsikėlimą. Rinkos ekonomikoje viešieji teritorijos patobulinimai tikėtina, kad ilgainiui visuomet nulems gentrifikaciją. Procesas vyksta dėl atsirandančių naujų komercinių traukos objektų ir privatizuojamos žemės, urbanistinės aplinkos tobulinimo, brangios naujų gyvenamųjų namų statybos ir dėl viso to kylančios esamos teritorijos nekilnojamo turto vertės. (sudaryta autoriaus remiantis Cowanu, 2005).

Glotnus miestas (ang. *smooth city*) – šiuolaikinio miesto vystymosi tendencija, viešosiose miesto erdvėse pasireškianti homogeniška ir sterilia aplinka, perfekcionizmu ir vartotojiška veikla, privatizacija, socialine atskirtimi, komercijos akumuliacija, orientavimusi į aukštesnės vidurinės klasės gyventojų poreikius ir menka bendruomenės įtrauktimi (sudaryta autoriaus remiantis Boeriu, 2023).

Laikinis urbanizmas – miesto planavimo metodika, telkiant dėmesį į trumpalaikes (nereikalaujančias didelio biudžeto) urbanistines intervencijas (fizinės struktūros, renginius), skirtas skubiai viešųjų miesto erdvių naudotojų subūrimui ir įtraukčiai. Tai į procesą, erdvės naudojimo kaitą ir skirtingus aktorius, ypač, bendruomenę, orientuotas planavimo metodas (sudaryta autoriaus remiantis Oswaltu, et al., 2013).

Neoliberalizmas – ekonominė koncepcija, skatinanti laisvąją rinką ir mažinanti valdžios įsitraukimą (sudaryta autoriaus remiantis Harvey, 2005).

Socialinė architektūra – architektūros praktika, kuri orientuojasi ne vien į erdvinę ar estetizuotą aplinką, bet į erdvės gebėjimą aktyvuoti socialinius santykius, skatinti bendruomeninę sąveiką, kurti įtraukią ir dinamišką viešąją terpę. Remiantis Remu Koolhaasu, socialinė

architektūra veikia kaip scenarijų platforma, kurioje architektūra tampa viešosios gyvenamosios moderatoriumi, o ne tik jos fonu. (plg. Koolhaasas, 1995; 2002).

Socialinė segregacija – dėl nepalankių sąlygų, kaip nedarbo, menkų įgūdžių ir skurdo, atskiros gyventojų grupės atskirtis pagrindinio visuomeninio gyvenimo dalyvavime (sudaryta autoriaus remiantis Cowanu, 2005).

Suinteresuotoji šalis – asmuo ar organizacija, dalyvaujanti tokiaame urbanistiniame procese kaip regeneracija ir kuri yra suinteresuota tokios veiklos rezultatais. Tyrime kaitaliojama su sąvoka *aktorius* (sudaryta autoriaus remiantis Cowanu, 2005).

Urbanistinis adymas – mažo mastelio urbanistinių intervencijų, kurios sujungia atitrūkusias urbanistinio audinio dalis, modeliavimas (sudaryta autoriaus remiantis Cowanu, 2005).

Urbanistinė erdvė – tam tikras kultūrinės, socialinės, ekonominės funkcijas turinti žmogaus sukurta fizinė erdvė, apibūdinama meniniais erdvės formavimo principais ir parametrais. Urbanistinė erdvė ribojama antropogeninių (urbanistinių masių), antropogenizuotų ir (arba) gamtinių elementų (sudaryta autoriaus remiantis Lietuvos Respublikos architektūros įstatymu; Alistratovaite, 2004; Ivanauskaite, 2015).

Urbanistinė forma – žmogaus suvokiama funkcionuojanti urbanizuotų teritorijų fizinė sandara, atspindinti vietos istorinį, kultūrinį ir socialinį kontekstus. Tyrime kaitaliojama su sąvoka *urbanistinis audinys* (sudaryta autoriaus remiantis Ivanauskaite, 2015).

Urbanistinė masė – pastato ar pastatų grupės išsidėstymo, tūrio ir formos gyvenvietėje modelis. Urbanistinė masė formuoja vizualųjį miesto urbanistinės formos – jos objektų ir jų sistemų suvokimą, urbanistines erdves ir suteikia mastelio pojūtį. (Cowan, 2005; Ivanauskaite, 2015).

Urbanistinė regeneracija – holistinis procesas, kuriuo siekiama atstatyti socialiai, ekonomiškai ar fiziškai nusmukusią miesto dalį, atnaujinant vietos užstatymą, socialinę, ekologinę, erdvinę ar susisiekimo infrastruktūrą, sudarant galimybes geresnei gyvenimo kokybei (sudaryta autoriaus remiantis Cowanu, 2005).

Urbanistinė tuštuma – bet kuri miesto erdvė, kurios paskirtis nėra baigtinai apibrėžta, tai apleista, tuščia ar nepilnai išnaudojama erdvė, neduodanti teigiamo indėlio aplinkai ar naudotojams (sudaryta autoriaus remiantis Tranciku, 1986).

Viešoji erdvė (ang. public realm) – gyvenamosios vietovės urbanizuotos teritorijos erdvinės struktūros elementas, skirtas visuomenės bendriesiems interesams. Tai kiekviena miesto erdvė, į kurią galima bet kam

atvirai, nemokamai ir teisėtai patekti bet kuriuo paros metu. Tai vieta, kur oficialiai nėra varžomas žmogaus socialinis elgesys, išvaizda ar interesai, nėra ribojamas žmogaus judėjimas. (sudaryta autoriaus remiantis Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo įstatymu ir Cowanu, 2005).

Vietokūra – išskirtinės tapatybės vietos formavimas, įtraukiant bendruomenės dalyvavimą ir remiantis urbanistiniu dizainu (sudaryta autoriaus remiantis Cowanu, 2005).

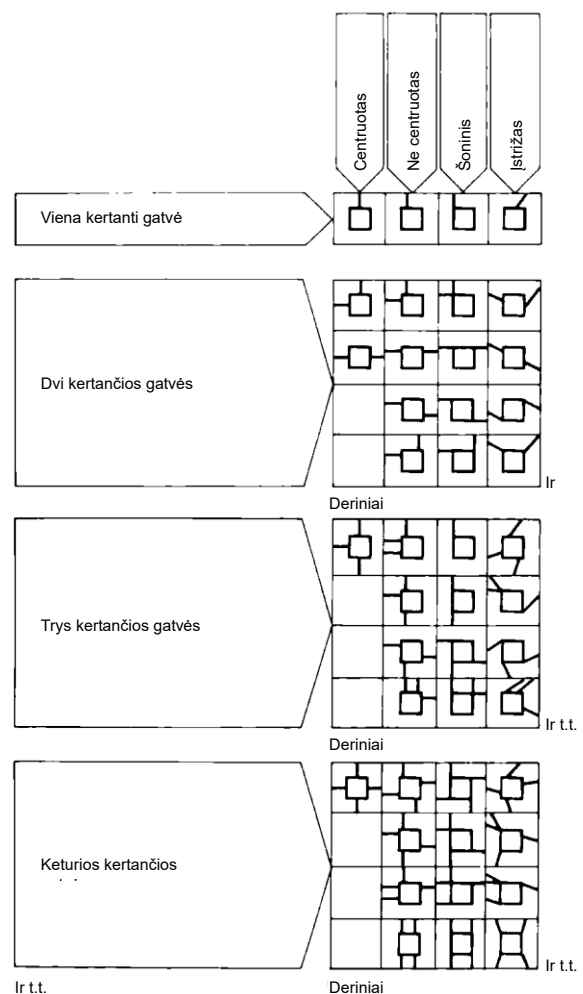
1. Analitinė-metodinė dalis

1.1. Urbanistinė erdvė

Sąvokos *urbanistinė erdvė* ir *viešoji erdvė* yra glaudžiai susijusios. Pagal Robą Krierį: *norint išsiaiškinti urbanistinės erdvės sąvoką, netaikant jokių estetinių kriterijų, esame priversti urbanistine erdve įvardyti visas erdves tarp pastatų miestuose ir kitose vietovėse. Šią erdvę geometriškai riboja įvairūs užstatymo aukščiai. Ir tik aiškus tokios erdvės geometrinių charakteristikų įskaitomumas ir estetiškos savybės leidžia sąmoningai suvokti išorinę erdvę kaip urbanistinę erdvę* (1993). Taigi, pirmiausia, urbanistinė erdvė apibrėžiama kaip miesto urbanistinės formos dalis, apimanti visas miesto tuštumas – *neigiamą erdvę* – plotus, kurie lieka laisvi tarp žmogaus kurtų pastatų ir gamtinių elementų. Antra, urbanistinė erdvė suvokiama kaip turinti konkrečias ją formuojančias ribas – išsklotines. Su apibrėžta urbanistine erdve galima sieti kambario sąvoką, *pažįstamą net klajoklių tautoms, siejančią urbanistinę erdvę su nuosavybės ir poilsio jausmais* (Canniffe, 2006). Vadinasi, galiausiai, urbanistinė erdvė kuriama, sąveikaujant keliems parametrams: fiziniam matmeniui, paskirčiai, medžiagiškumui ir konkrečioms sąlygoms bei veiksniams, būdingiems atitinkamai vietai (Reicher, 2022).

Krieris kaip esminius urbanistinės erdvės elementus išskiria gatvę ir aikštę. Aikštė, tikriausiai, seniausias urbanistinės erdvės pavidalas, konstruotas, grupuojant pastatus aplink atvirą erdvę. Kadangi toks išdėstymas užtikrino aukštą vidinę kontrolę ir išorinę gynybinę apsaugą nuo puolimų, ji dažnai tapdavo simbolinės vertės vieta šventykloms. Graikijos Kretos salos miestuose aikštės su laiptais tarnavo kaip piliečių patarimų vietos. Graikų antikoje agoros ir forumai taip pat tarnavo, pirmiausia, kaip žmonių politinė ir religinė susirinkimų bei prekybos vieta. Aikštės vaidino pagrindinį vaidmenį mieste kaip politinio, ekonominio ir kultūrinio centro vietos (Reicher, 2022). Šiuolaikiniame kontekste, Krieris aikštę identifikuoja dvejopai: kaip privačią (gyvenamojo namo vidinis kiemas arba atrijus) ir kaip viešą – visuomeninę aikštę (su ten vykstančiomis viešomis veiklomis). Centrinę miesto aikštę Krieris suvokia kaip komercinę, gyvenamąją, bet labiausiai kultūrinę funkciją plėtojančią erdvę, dėl kurios visą parą galėtų išlikti aktyvi.

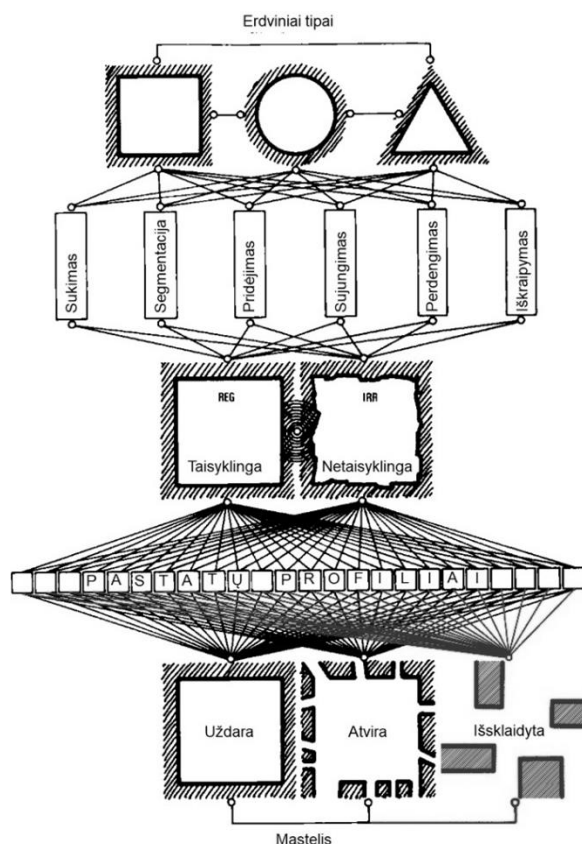
Kai, plečiantis gyvenvietėms, visa laisva erdvė aplink centrinę aikštę buvo užstatyta, radosi gatvės. Gatvės struktūrizavo gyvenvietės žemės paskirstymą ir suteikė prieigą prie individualių sklypų. Gatvė – istoriškai – funkciškai išraiškingesnė negu aikštė, nes jos ribose žmogus priverstinai patenka į eismo šurmulį. Istorinė gatvė buvo projektuota žmogaus masteliui, o jos praeities šurmulyje kūrėsi iš arklių ir vežimų (Krieris, 1993). Todėl gatvė visada būdavo suprantama kaip tinklo dalis, o ne pavienė erdvė. Gatvę Krieris sudalina į du tipus: gyvenamąją (skirtą cirkuliacijai ir rekreacijai) ir komercinę (skirtą prekybai).



3 pav. Gatvės ir aikštės susikirtimų tipai. Adaptuota pagal Krierį, R. (1993).

Krieris pasiūlo redukuotą gatvės ir aikštės susikirtimo tipų klasifikaciją: suvokiant aikštę kaip keturių galimų susikirtimų (įeigų) erdvę. (Žr. 3 pav.).

Morfologinę urbanistinių erdvių klasifikaciją Krieris apibrėžia per šiuos parametrus: trys pagrindinių geometrinių formų (kvadrato, apskritimo ir trikampio) erdviniai tipai yra veikiami moduliavimo faktorių (sukimo, segmentavimo, pridėjimo, sujungimo, perdengimo ir iškraipymo). Šie moduliavimo faktoriai apibrėžia taisyklingą arba netaisyklingą erdvinį tipą. Sumodeliuotos urbanistinės erdvės kokybę lemia supančių pastatų profiliai. Pagal tai urbanistinė erdvė tampa visiškai (uždara) arba pusiau (atvira) apstatyta. Tiek uždara, tiek atvira erdvę sudaro nepertraukiamos vertikalios šoninės ribos. Aiškios erdvinės ribos aiškiai atskiria priekį nuo galo, taip pat privatumą nuo viešumo. Prie šių dviejų tipų, remdamasis Christa Reicher, pridėdu ir trečiąjį – išsklaidytą (ang. fluid) tipą. Išsklaidytoje erdvėje nėra aiškių, perimetrą formuojančių erdvių briaunų ir kuriasi tarpinės erdvės. Galiausiai, šiuos urbanistinės erdvės tipus išskiria pritaikytas mastelis. (Žr.4 pav.).



4 pav. Morfologinė urbanistinių erdvių klasifikacija. Adaptuota pagal: Krierį, R. (1993) ir Reicher, C. (2022).

Be istorinių gatvės ir aikštės tipų, šiame darbe trečiuoju esminiu urbanistinės erdvės tipu taip pat išskiriamos atviros žaliosios erdvės, suvokiamos kaip miesto kraštovaizdžio dalis. Šių dienų miesto kontekste kraštovaizdis tampa lygiaverčiu urbanistinės formos komponentu. Skirtingai nei gamta, kraštovaizdis kartu su miesto užstatymu yra du skirtingi, tačiau glaudžiai susiję kultūrinio kraštovaizdžio, kitaip tariant, žmogaus kultūriškai formuojamos aplinkos, dėmenys. Tinkamai išplėtotą atvirų žaliųjų erdvių sistema vis dažniau tampa miestų vizitine kortele – svarbiu vietos veiksmu kokybiškoms darbo vietoms įsikurti ar jaunų šeimų atsikėlimui, todėl, be ekologinės reikšmės, ji tampa svarbiu ekonominiu miesto elementu (Reicher, 2022). Atvirų žaliųjų erdvių išteklių modernizavimas ar pratęsimas dėl miestų savivaldybių riboto biudžeto dažnai tampa sudėtingu. *Todėl gyvenimo kokybės gerinimo klausimas, pasitelkiant kokybiškas atviras žaliasias erdves, tampa egzistenciniu ir reikalauja veiksmų* (Reicher, 2022).

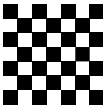
Atvirų žaliųjų erdvių ištakas nagrinėti galima nusikeliančią į istorinį sodą. Sodas anksčiau buvo kuriamas kaip sienomis, tvoromis ar gyvatvorėmis apsaugota vieta, priešiška nesuvaldomai laukinei gamtai arba atskirta nuo dirbamo kraštovaizdžio. Viduramžiais privatus sodas paprastai būdavo įrengiamas priešais kompaktišką iš akmens iškeltą miestą ir veikė kaip privatus virtuvės sodas. Renesanso metais dar kartą susirūpinta dieviškumo įsikūnijimu gamtoje, grožiu ir harmonija, dėl ko Italijoje iškilo simetriški, kompleksiška geometrija pasižymintys sodai. Didesni, į parkus panašūs sodai iki 18 a. buvo skirti tik valdančiajai klasei, bajorams ar dvasininkams ir nebuvo atviri visuomenei. Augant pirklių ir laisvųjų piliečių savivertei, taip pat dėl klestinčios prekybos, 18–19 a. miestiečių patogumui buvo kuriamos dekoratyvinės aikštės ir viešieji sodai. Pavyzdžiui, Vokietijoje, pirmosios piliečių sukurtos viešosios žaliosios erdvės buvo Brėmeno buvusios piliavietės, kurios ir šiandien apibūdina miesto centro vaizdą (Reicher, 2022). Po Antrojo pasaulinio karo kolektyviniai sodai taip pat buvo plačiai paplitę kaip gyvybiškai svarbi gyventojų aprūpinimo strategija daugiaaukštėje gyvenamojoje statyboje arba ekstensyviose kapinėse miestų pakraščiuose.



5 pav. Brėmeno piliavietės 19 a. pradžioje, Antonas Radl, 1818/1819 m.

Šių dienų miestų plėtros kontekste dėl demografinio smukimo procesų likusiems gyventojams atsiranda daugiau socialiai ir ekologiškai naudingos erdvės, kita vertus, prestižiniuose rajonuose dėl socialinės segregacijos kartu įvyksta ir atvirų žaliųjų erdvių atskirtis (Reicher, 2022). Todėl, didėjant visuomenės kultūrinei įvairovei, atvirų žaliųjų erdvių poreikiai ir naudojimo įpročiai taip pat tampa įvairesni, dėl ko pasidaro svarbu kurti skirtingoms amžių grupėms įtraukias ir skirtingam panaudojimo interpretavimui atvirą šių erdvių dizainą (Reicher, 2022).

Lentelė Nr. 1. Urbanistinių erdvių tipologija. Sudaryta autoriaus, remiantis Krieriu, R. (1993) ir Reicher, C. (2022).

	Pavadinimas	Kategorijos pagal dydį ir paskirtį	Simbolis
	Gatvė	Gyvenamoji (mažesnė, skirta cirkuliacijai ir rekreacijai) Komercinė (didesnė, skirta prekybai)	
Urbanistinės erdvės tipas	Aikštė	Privati (mažesnė, gyvenamojo namo vidinis kiemas arba atrijus) Vieša – visuomeninė aikštė (didesnė, su ten vykstančiomis viešomis veiklomis)	
	Atvira žalioji erdvė	Žaidimų aikštelė (mažiausia erdvė, skirta vaikų žaidimams)	
		Kiemas (maža, privati arba pusiau privati erdvė, priklausanti gyventojams)	
		Skveras (maža–vidutinio dydžio erdvė, skirta poilsiui)	
		Kolektyvinis sodas (vidutinio dydžio erdvė, skirta bendruomenės sodininkystei)	
		Sporto aikštynas (vidutinio dydžio erdvė, skirta lauko sporto veikloms, gali būti bendruomenės parkų ar mokyklų dalis)	
		Kapinės (įprastai didesnė erdvė, skirta laidojimui, turinti istorinę ir kultūrinę reikšmes)	
		Parkas (įprastai didesnė erdvė, skirta poilsiui, rekreacijai ar kultūrinėms veikloms)	
		Žalioji jungtis (didžiausia erdvė, jungianti skirtingas miesto dalis žaliomis zonomis)	

1.2. Viešosios urbanistinės erdvės reikšmė

Viešojoje erdvėje, kokią ją suprantame šiandien, yra 19 amžiaus išradimas. Tik vykstant industrializacijai ir su ja susijusiai urbanizacijai buvo sukurti viešieji parkai ir aikštės. Prasidėjo iki tol nežinomas tankėjimas ir diferencijuotas paskirčių pasiskirstymas esamuose miestuose. Projektuotojai suteikė miestams naują išvaizdą, prisitaikydami prie mobilumo ir ekonomikos racionalumo ir veikdami pagal naujus urbanistinio projektavimo principus – iš romėnų perimtas tinkles, ašys ir linijinės gatvės – yra viena iš to išraiškų (Reicher, 2022). Viešojo urbanistinė erdvė – šiame darbe apibrėžiama kaip bet kokia miesto erdvė, leidžianti atvirai, nemokamai ir teisėtai į ją patekti kiekvienam žmogui bet kuriuo paros metu, kol nėra peržengiami bendrieji viešosios tvarkos teisiniai imperatyvai. Su gatvių tinklu ir aikščių seka, viešojo erdvė yra *gyvenimo kokybės mieste išraiška, bet kartu ir atitinkamos visuomenės rodiklis* (Reicher, 2022).

Žvelgiant iš miestų kultūros teorijos lygmenų, viešosios urbanistinės erdvės tampa svarbiais struktūriniais elementais, artikuluojančiais miesto erdvinę sąrangą ir taip – įgalinančiais miestą perskaityti (Reicher, 2022). Viešosios miesto erdvės samprata: visa apimanti koegzistencijos tvarka – įtrauki erdvę, kuri yra atvira ir prieinama visiems, priešingai nei išskirianti ir apribojanti privati erdvė. *Ši tvarka įsikūnija materialiose žmonių ir jų aplinkos sąlygose ir formuojasi fizinio bendrabūvio ir tiesioginių gyvų susidūrimų, taip pat instituciskai ir technologiškai tarpininkaujamų santykių metu* (Madanipouras, 2021). Pagal Ali Madanipourą, viešojo miesto erdvė gali būti suprantama kaip pilietinės visumos, kurią ji surenka ir bendro prieinamumo prieštaravimas privačiai ir ribotai erdvei. Privati erdvė apibrėžia teisiškai pripažintą individo pretenziją į erdvės kontrolę ir naudojimą, tai yra socialiai sankcionuotas bendros prieigos prie teritorijos paneigimas, leidžiantis vieniems išstumti kitus. Ribos tarp viešosios ir privačios miesto erdvių vis dažniau tampa išsityrusios, dėl to neįprastos konfrontacijos įvyksta dabar net ir privačios erdvės gelmėse (Madanipouras, 2021). Madanipouras išskiria tris esmines sritis, kuriomis viešojo miesto erdvė yra itin reikšminga: ekonominė, politinė ir kultūrinė. Ekonominiu pagrindu, viešojo miesto erdvė svarbi tuo, kad generuoja investicijas viešajai miesto infrastruktūrai kaip viešajam transportui ir būstui bei paskirsto viešąsias paslaugas skirtingose

miesto zonose, užtikrinant prieigą visoms visuomenės grupėms. Politinė įtrauktis reiškia demokratišką viešąją erdvę, kuri yra atvira lygiaverčiam politiniam dalyvavimui. Kultūrinė įtrauktis reikalauja laisvos kultūrinio buvimo ir išraiškos erdvės, kurioje galėtų reikštis tiek balsų, kiek yra gyvybės formų (Madanipouras, 2021).

Nusikeliant į žmogiškąjį mastelį, viešojo miesto erdvė – vieta kur susiduria kasdienybė ir kitoniškumas. Tai *gyvenimas tarp pastatų*, kur žmonės užsiima privalomomis veiklomis (kaip keliavimas į darbą, ėjimas pėsčiomis į mokyklą ar autobuso laukimas), pasirenkamomis veiklomis ir socialinėmis veiklomis (Gehlis, 2011). *Miesto viešosios erdvės prasmė yra jos gebėjimas suburti žmones į kolektyvinę visumą, kuri išreiškia tam tikrą bendruomeniškumo jausmą* (Canniffe, 2006). Dėl daugelio viešosios miesto erdvės panaudojimo galimybių ji tampa svarbi miesto gyventojams ir svečiams kaip kasdienio gyvenimo aktyvi aplinka ar fonas. Viešojo miesto erdvė, konkrečiau, kaip įvardija Nadia Urbinati, miesto aikštė, turėtų būti kuriama ne prekei ir vartotojiškumui, bet, pirmiausia, žmonių susitikimui ir neįpareigotam laiko leidimui (2018). Urbinati teigia, kad viešąją vertę turinčios vietos yra tos, kuriose žmonės gali reprezentuoti save ir kartu pripažinti kitus. *Viešojo erdvė – vieta, skirta žmonių apsikeitimui žvilgsniais ir nuomonėmis* – viešojoje miesto erdvėje prieš politinius, kultūrinius ar ekonominius mainus, pirmiausia, įvyksta kasdieniai socialiniai mainai (Urbinati, 2018). Panašiai pastebi ir Jane Jacobs, dramatinuodama rajono gatvę (apimančią tiek kelią, tiek šaligatvius) ne tik kaip fundamentalią miesto *socializacijos vietą*, bet ir bendrą miesto saugumą formuojantį faktorių. Visi, kas jomis naudojasi – *aktyviai dalyvauja dramoje, kai civilizacija stoja prieš barbarybę* (Jacobs, 2020). Čia, nuolatiniai ir laikini dalyviai, kaip vietos parduotuvių savininkai, namų šeimininkės, moksleiviai ir baro klientai – kuria bendrą viešosios miesto erdvės socialinę tvarką ir tampa jos globėjais. O tokia tvarka susidaro *vien iš judesio ir kismo* (Jacobs, 2020). Kitaip tariant, viešosios miesto erdvės reikšmę vieni kitiems kuria patys jos dalyviai. Pripažindami vieni kitus, dalyviai tampa bendrai priklausomi ir įgyja jėgų užtikrinti kasdienybės, kuria dalijasi, darnos išlaikymą.



6 pav. Privalomos, pasirenkamos ir socialinės veiklos San Marco aikštėje, Venecijoje, autorinė nuotrauka, 2024.

Be kasdienių veiklų, šiuolaikinėse viešose urbanistinėse erdvėse kaip gatvėse ar aikštėse kuriamos demokratijos sąlygos reikšti savo ar kolektyvinę nuomonę bei priešintis priespaudos jėgoms. Tai apima tiek formalias – įteisintas ir oficialiai organizuojamas politines akcijas, demonstracijas, protestus; tiek neformalias – spontaniškas ar valdžiai nenumatytas visuotines žmonių iniciatyvas. Tokia demokratinė raida, pasipriešinimas ir kolektyviniai veiksmai viešojoje miesto erdvėje veikia kaip priešprieša homogenizavimo ir atskirties viešosiose erdvėse tendencijoms, kurios slopina bendruomeniškumo, integracijos ir kolektyvinės atminties funkcijas (Zukinas, 2020). Tai, kiek viešoji erdvė atlieka šias funkcijas, priklauso nuo jos prieinamumo ir patrauklumo įvairiems viešosios erdvės naudotojams.

Būtent dėlto, iki tol aiškiai neapibrėžta, viešoji miesto erdvė tampa itin svarbi 20 a. viduryje, politizuotai artikuliuojant *viešosios sferos* diskursą. Jürgeno Habermaso aktualizuota *viešoji sfera* – nagrinėjimas viešojo gyvenimo atsiradimo 18–19 amžiuje, kai buržuazijos piliečiai rinkdavosi viešiems pokalbiams apie visuotinai svarbias aktualijas kavinėse. *Viešoji sfera* pagal Habermasą tampa vieta, kur visuomenė naudojasi racionalumu, atvirumu bei kur formuojasi *viešoji nuomonė*. Visgi, jei Habermasas aktualizuoja racionalią diskusiją bei konsensuso galimybę; Hannah Arendt, apibrėždama *viešąją sferą*, agonistiškai akcentuoja pilietinę daugumą ir konfliktškumą (Treed, 2022).

Arendt teigia, kad visiems politiniams veiksams, pirmiausia, reikalinga *pasirodymo erdvė* (ang. space of appearance) (1998). Pasak Arendt, žmonių organizacija kaip senovės graikų

polis randasi iš bendro veikimo ir kalbėjimo, ir *tikroji erdvė yra tarp žmonių, gyvenančių kartu šiuo tikslu, nesvarbu, kur jie bebūtų* (1998). Arendt pristatoma viešoji sfera – mobili ir išsisklaidžiusi erdvė, neturinti konkrečios vietos, o nuolatos susikurianti ten, kur žmonės juda ir imasi (politiškai) veikti. Todėl, kaip priduria Andrea Thuma, Arendt apibūdinama viešoji erdvė nėra natūrali žmonių sambūvio pasekmė, ji yra dirbtinė – sukurta žmogaus *santykių tinklo* ir veiksmo (2011). Jei nėra vieni kitiems pasirodančių žmonių – nėra ir *pasirodymo erdvės*. *Pasirodymo erdvė* vaizduojama kaip kintanti ir priklausanti nuo pasirodančiųjų, o ne nuo oficialių susitarimų ar nustatytų viešųjų erdvių (Arendt, 1998). Visgi vėliau Arendt priduria, jog *prieš žmonėms pradedant veikti, reikėjo užtikrinti tam tikrą erdvę ir sukurti struktūrą, kurioje galėtų vykti visi vėlesni veiksmai; ši erdvė buvo viešoji polio sfera, o jos struktūra – įstatymai* (1998). Kaip aiškina Teerds, toks prieštaringas Arendt požiūris atveria politinę dimensiją visoms erdvėms, kuriose žmonės gali susidurti vieni su kitais: tiek formalioms erdvėms, paskirtoms politikai; tiek *kasdienėms erdvėms prie namų slenksčio* (2022). Žmonių pasirodymo erdvėje neįmanoma suprojektuoti, jis gali tik atsirasti iš pačių dalyvaujančių žmonių. Dėlto, projektavimas, skatinantis dalyvavimą, tampa itin aktuali. Teerds pabrėžia, jog viešų pastatų ir viešųjų erdvių tęstinumas urbanistinėje formoje bei barjerų tarp jų mažinimas *prisideda prie urbanistinių erdvių potencialo leisti pasirodyti visuomenei, kurią sudaro tiek pažįstami, tiek nepažįstami žmonės* (2022).

Arendt teigė, jog *pasirodymo erdvė* kuriasi per daugumos (ang. plural) veiksmą, kur pilietinė dauguma reprezentuoja save ir, kartu, pripažįsta ir mato kitus. Dėlto viešas ir politinis veiksmas negali egzistuoti, apsiribojant vienu asmeniu. Savo pilietine laisve ir lygybe, iš skirtingų vietų susirinkusi pilietinė dauguma turi išskirtinę galią aplink save kurti viešąją erdvę ir *naujas pradžias*. Skirtingi požiūriai į pasaulį, egzistuojantys kartu viešojoje erdvėje kuria ir išbandą pasaulio tikrovę. Tik despotiškose visuomenėse bendras pasaulis pasiekia ribą ir nugali tik vienas požiūris (Madanipour, 2004). Įdomu tai, kad Arendt aiškiai pabrėžia, jog *pasirodymo erdvė ne visada egzistuoja*, ir pripažįsta, kad klasikiniame polyje vergas, svetimšalis ir barbaras buvo išstumti iš tokios erdvės, o tai reiškia, kad jie negalėjo tapti pilietinės daugumos, kuri šią erdvę sukūrė, dalimi (Butler, 2011). Iš to pastebima, kad tokioje klasikinėje *pasirodymo erdvėje* iš anksto

egzistuoja galia, paneigianti prigimtą politinę lygybę ir per atskirtį nulemianti, kas toje erdvėje gali pasirodyti. Tačiau, Arendt požiūriu, teisė turėti teises nepriklauso nuo jokios egzistuojančios konkrečios politinės organizacijos. Priešingai, teisė ir lygybė atsiranda tada, kai ją naudojamasi ir kai ją naudojami tie, kurie veikia kartu ir susivieniję (Butler, 2011). Tie, kurie neįtraukti į egzistuojančias politines struktūras, gali būti *nerealūs* tik tiems, kurie siekia monopolizuoti tikrovės sąlygas (Butler, 2011). Nors ir atskirti nuo viešosios sferos, marginalizuoti veikėjai vis tiek buriasi ir veikia – kuria savo tikrovės dalį kitur.

Be *pasirodymo erdvės*, Arendt viešosios sferos reikšmę taip pat sieja su *pasaulio* sąvoka. Tai tampa bendra ir vieša erdvė visiems, sudaryta iš žmogaus artefaktų ir viešų institucijų. Šis *pasaulis*, kaip pateikia Arendt, yra dirbtinis *daiktų pasaulis*, atibojantis nuo visos natūralios aplinkos (1998). Todėl, be gamtinių veiksmų, žmogaus gyvenimą organizuoja ir paties žmogaus sukonstruoti *daiktai*: sukurti artefaktai ir įkurtos institucijos. Kaip pabrėžia Teerds, architektūra išlieka aktyvi tokio *pasaulio* formavime ir rajonų projektavime, nes kuriami *daiktai* veikia žmogų ir bendruomenę bei sąlygoja mūsų susidūrimą su nepažįstamumu ir kitoniškumu viešojoje erdvėje (2022). Toliau interpretuojant *daiktų pasaulį*, Teerds išskiria du požiūrio taškus: Bonnie Honig aktualizuoja

viešuosius dalykus, kurių įsteigimui ir priežiūrai reikalingas formalus valdžios ir architektūrinis (ang. top-down) dėmesys; tuo tarpu, Ella Myers kalba apie pasaulietiškus dalykus – projektus ir vietas, kurios kelia bendruomenišką (ang. bottom-up) susirūpinimą (Teerds, 2022). Iš to galima suprasti, kad tiek išskirtiniai, tiek kasdieniai mus supantys artefaktai viešosiose miesto erdvėse vienodai prisideda prie prasmės, kolektyvinės atminties ir vietos tapatybės kūrimo.

Jeigu didžiausias mūsų, kaip visuomenės, gėris yra socialinių santykių kokybė, siekiant įgyvendinti bendro socialumo principą, svarbu suprasti viešosios miesto erdvės reikšmę. Viešoji miesto erdvė apima visą spektrą įvairių vietų ir veiklų, kurios sudaro socialinį gyvenimą. Ji apibūdina demokratinės visuomenės idealus su savo nuostatomis, kaip vienybė, lygybė ir atvirumas. Todėl viešoji miesto erdvė nėra tik paprasčiausiai žmonių sankaupa, bet ir kaip Jeanas-Jacque'as Rousseau yra apibūdinęs, ji reiškia ir asociaciją – žmonių vienijimąsi ir bendrystę (2002). Pagal Madanipourą, žvelgiant į viešąją erdvę kaip į galimų asociacijų ir įtraukiamą vietą, ji įgauna transformuojančią galią (2021). *Vietoj pasyvios tam tikrų veiklų talpyklos, ji tampa aktyvia jėga, skatinančia pokyčius; ne priskiriant materialiai aplinkai savarankišką veikimą, bet matant, kad materialumas yra neatsiejama socialinių santykių dalis* (Madanipouras, 2021).

Lentelė Nr. 2. Viešosios miesto erdvės samprata pagal skirtingus autorius, sudaryta autoriaus.

AUTORIUS	VIEŠOSIOS ERDVĖS SAMPRATA
Alis Madanipouras, 2021	– erdvė, kur surenkama pilietinė visuma ir dominuoja bendras prieinamumas – kaip prieštaravimas privačiai ir ribotai erdvei – įtraukti, žmonių vienijimosi ir bendrystės erdvė – materialinė erdvė, savyje galinti aktyviai kurti ir keisti socialinius santykius
Christa Reicher, 2022	– miesto kokybės ir visuomenės gerovės rodiklis
Eamonnas Canniffe, 2006	– kolektyvinių susibūrimų ir bendruomeniškumo erdvė
Hannah Arendt, 1998	– žmonių socialinių santykių ir politizuoto veiksmo dirbtinai sukurta ir kintanti erdvė – visuomenės tarpusavio pasirodymo erdvė – konfliktiška pilietinės daugumos erdvė – žmogaus artefaktų ir viešų institucijų sąlygojama erdvė, atibojanti nuo natūralios aplinkos
Janas Gehlis, 2011	– kasdienio žmonių gyvenimo erdvė – privalomų, pasirenkamų ir socialinių veiklų erdvė
Jane Jacobs, 2020	– kasdienio žmonių gyvenimo erdvė – socialinių mainų erdvė – miesto saugumą ir socialinę tvarką formuojantis faktorius
Jürgen Habermasas, 1989	– erdvė, kur formuojasi viešojo nuomonė – erdvė, kur visuomenė naudojami racionalumu, atvirumu ir konsensu
Nadia Urbinati, 2018	– žmonių susitikimų ir neįpareigoto būvimo erdvė – socialinių mainų erdvė
Sharonas Zukinas, 2020	– demokratinės raiškos erdvė

Apžvelgus skirtingų autorių samprotavimus, tampa akivaizdu, jog norint teisingai įvertinti *viešosios miesto erdvės* sąvoką, reikia sistemingai diferencijuoti jos reikšmę ir funkcijas. Viešoji miesto erdvė naudojama įvairiai: kaip eismo erdvė, vartojimo erdvė, bendravimo erdvė ar poilsio erdvė.

Tai atspindi esminę viešųjų erdvių savybę – jų daugiafunkciškumą (kaip ir viduramžiais) (Reicher, 2022). Apibendrinant, Reicher viešosios miesto erdvės daugiareikšmiškumui priskiria šešis esminius atributus: estetinį, kultūrinį, socialinį, ekologinį, politinį ir ekonominį (2022). (Žr. lentelę Nr. 3).

Lentelė Nr. 3. Šiuolaikinės viešosios miesto erdvės reikšmės (pagal Reicher, C., 2022).

VIEŠOSIOS Miesto ERDVĖS REIKŠMĖS	
Estetinė	– viešosios erdvės estetiškumą turi lemiamos įtakos miesto įvaizdžiui – būdama miesto vizitinė kortelė, ji yra bet kurio miesto patrauklumo rodiklis – graži, patraukli viešoji erdvė kviečia pasilikti ir yra būtina geros savijautos sąlyga
Kultūrinė	– viešosios erdvės yra itin svarbios miesto kultūrai, išoriniam miesto pristatymui, miesto ir jame gyvenančių žmonių įvaizdžiui – tinkamos viešosios erdvės prisideda prie materialios miesto kultūros kokybės – daugelis kultūrinių renginių priklauso nuo viešųjų erdvių
Socialinė	– viešojoje erdvėje vyksta daugybė socialinės įtraukties procesų: pasisavinimo, bendravimo, socializacijos, žaidimų ir sporto, laisvalaikio ir poilsio procesai. Šiuo požiūriu viešąją erdvę ypač vertina vaikai – viešoji erdvė taip pat yra miesto erdvė, kurioje patiriama grėsmė, nesaugumas ir atskirtis
Ekologinė	– ekologiniai klausimai miestų plėtroje traktuojami lygiaverčiai socialiniams ir ekonominiams klausimams – daug dėmesio skiriama viešųjų erdvių svarbai miesto ekologijos ar miesto klimato požiūriu ir jų, kaip papildomų atvirų erdvių miesto gyventojams, vertei
Politinė	– viešoji erdvė naudojama kaip sukilimo ir pilietiškumo demonstravimo prieš politiką platforma
Ekonominė	– kultūra, gamta, poilsio ir laisvalaikio infrastruktūra, miesto įvaizdis vis labiau tampa reikalaujami darbuotojų, todėl šie faktoriai tampa esminiu įmonių vietos veiksniais – viešoji erdvė daro vis didesnę įtaką nekilnojamojo turto ir miesto rajonų vietos vertei – dėl apleistų arba intensyvaus eismo teritorijų gali sumažėti jų naudojimas, o viešųjų erdvių atnaujinimas gali turėti priešingą poveikį ir prisidėti prie vietos vertės didinimo

1.3. Ribos viešojoje urbanistinėje erdvėje

Viešojo miesto erdvę pradedama nuo idėjos, kad visi visuomenės nariai gali ja naudotis, tačiau kas gali naudotis tam tikromis viešosiomis erdvėmis, o kas ne? *Apibrėžiant viešąją erdvę, atskirtis yra ne mažiau svarbi nei įtrauktis. Viešojo erdvė yra politinė būtent todėl, kad ji apibrėžia, kas gali joje likti, o kas lieka už jos ribų* (Fassinis, 2018). Kiekviena viešojo miesto erdvė priklauso viešosioms ar privačioms institucijoms ir yra vienaip ar kitaip reguliuojama: nuo visiško reguliavimo iki laisvo reguliavimo. Kiekvienoje erdvėje vyksta socialinis pasidalijimas, apibrėžiantis skirtingus socialinius vaidmenis erdvėje. Iš čia kyla socialinė organizacija – hierarchija. Viešojo urbanistinė erdvė primeta skirtingą elgesį – socialinius santykius. Reguliavimu siekiama kontroliuoti socialines grupes, dėlto ta pati socialinė įvairovė viešojoje erdvėje turi skirtingas taisykles. Socialinis reguliavimas – socialinė atskirtis ir įtrauktis susijusi su prieiga prie išteklių, galios ir bendrų simbolių (Madanipouras, 2021). Šios prieigos reguliavimas tampa įrankiu organizuoti visuomenę, pasitelkiant erdvę. Galime prisiminti Janusą – romėnų vartų, tranzito, dualumo, naujos pradžios ir pabaigos dievą – dviejų veidų veikėją. (Žr. 7 pav.). Perkeltas į viešosios miesto erdvės paveikslą, Janas simbolizuoja išorės – vidaus dualumą arba pereinamąją erdvę. Ši dviprasmiškumą sukuria riba, slenkstis (atskirtis) viešojoje miesto erdvėje.



7 pav. Janas – durų, vartų ir perėjimų dievas, autorius nežinomas.

Erdviniai barjerai dažnai laikomi fizinėmis ar socialinėmis ribomis, apibrėžiančiomis erdvę ir jos naudojimą. Šios ribos atspindi diferenciaciją tiek fiziškai, tiek socialiniu požiūriu, o jų savybės leidžia mus, kaip naudotojus, žymėti ir klasifikuoti. Ribos formuoja tam tikrą neverbalinę komunikaciją, kuri apibrėžia elgesio ir išvaizdos

kodus. Žmonės šiuos kodus apdoroja – vyksta dekodavimo procesas, kuris daro įtaką socialiniams susidūrimams (Yücesoy, 2006).

Pirmiausia, galima būtų išskirti apčiuopiamus ir gan lengvai pastebimus – fizinius barjerus. Tai gali būti įvardijama kaip sąmoningai žmogaus sukonstruota atgrasi tvora, aklina siena ar staigus žemės lygio pokytis. Taip pat, tai gali būti bendrai gamtinių aplinkybių ir žmogaus iniciatyvos sukurtas barjeras. Pavyzdys – dirbtinai suformuota sala, virtusi Venecijos getu – viešojo miesto erdvė atskirta vandeniu (Žr. 8 pav.).



8 pav. Buvęs Venecijos getas, autorinė nuotrauka, 2023.

Žodis *getas* kilęs iš italų kalbos dialekto formos *ghèto*, reiškiančios *liejyklą*, kadangi 1516 m. venecijiečiai apribojo žydų apsigyvenimą vienoje iš Venecijai priklaususių salų, kurioje buvo įsikūrusi patrankų liejykla. Žodis *ghèto* tapo vietovės pavadinimu ir buvo perimtas į standartinę italų kalbą kaip *getas*, kurio reikšmė – *miesto dalis, kurioje priverstinai gyvena žydai*. Nuo 19 a. pabaigos ši sąvoka praplėsta ir perpildytiems miestų rajonams, kuriuose kitos etninės ar rasinės grupės gyvena dėl ekonominio, kaip skurdo, ar kitokio, politinio, socialinio spaudimo.

Žemyninis Venecijos rajonas – Mestrė, pasižymi žema nekilnojamojo turto verte ir itin dideliu imigrantų skaičiumi, kur daugiau nei vienas iš keturių asmenų yra užsienietis (Chiarin, 2023). Rajonas palaipsniui transformuojasi į jau modernią *geto* sąvoką, kur fizinius keičia socialiniai barjerai viešosiose miesto erdvėse. (Žr. 9 pav.)



9 pav. Nervesos gatvė, greta Mestrės traukinių stoties, autorinė nuotrauka, 2024.

Socialiniai barjerai – ribos, susijusios su ekonominės, fizinės ir politinės padėties, o kartu ir simbolinėmis (moralinėmis ir kultūrinėmis) reikšmėmis (Yücesoy, 2006). Socialiniai barjerai apima simbolinius, kultūrinius ir socialinius kodus, kurie yra susipynę barjerų nustatymo procese. Tai nematomos socialinės kliūtys, kaip subtilūs ženklai ir gestų niuansai, ar institucionalizuoti papročiai ir įstatymai (Madanipouras, 2021).

Frida Escobedo, prisimindama 2020 metais vykusius protestus prieš smurtą lyties pagrindu Meksikoje teigė, jog yra: *įdomu stebėti, kas*

vyksta viešojoje erdvėje pandemijos metu, nes atrodo, kad ją visada kontroliuoja tam tikra galia ar dominavimas (2021). Tuo metu kai kurie miesto paminklai buvo apipaišyti grafičiais, dėl ko valdžia juos aptvėrė tvora. *Tai reiškia, kad gatvės tau nepriklauso. Šie paminklai neatstovauja jums, nes jūs nesate piliečiai arba bent jau ne taip, kaip kitos grupės* (Escobedo ir Patterson, 2021). Toks komentaras dar kartą patvirtina, jog architektūra ir urbanistinių erdvių dizainas stipriai įgalina bei apriboja tai, kaip mes apibrėžiame viešąją miesto erdvę. 2021 metais Meksikos vyriausybė iš anksto tvora aptvėrė Nacionalinius rūmus ir vyriausybės pastatą. Šį kartą tvora buvo *perženklinta* pasitelkus kitokią strategiją: *moterų kolektyvas suorganizavo, kad ant tvoros būtų užrašyti smurto ir moterų žudynių aukų vardai. Taigi šie slenksčiai tapo lenta, kuria buvo galima patvirtinti ar pranešti ką nors kita. Ir žmonės tai palaikė, palikdami gėlių ir žvakučių. Tai tapo didžiuoju altoriumi, kurio valdžia nesitikėjo* (Escobedo ir Patterson, 2021).

Todėl aptarti socialiniai – fiziniai (erdviniai) barjerai veikia, *kategorizuojant socialines ir kolektyvines identifikacijas, nustatant skirtumą tarp "aš" ir "tu", "mes" ir "jie"* (Yücesoy, 2006). Kitaip tariant, ribos pasiverčia identifikuojamomis kategorijomis kaip rasė, lytis ir socialinė klasė. Žymėdami įtraukimą ir atskirtį, šie barjerai nurodo visuomenės grupių suskirstymo į socialines kategorijas tvarką ir organizavimą (Yücesoy, 2006). Apibrėžiant viešąją miesto erdvę kaip socialinį konstruktą, ribas svarbu identifikuoti, kadangi šie fiziniai ir socialiniai barjerai lemia individų ir grupių bandymus surasti savo skirtumus ir bendrumus, *kuriant viešųjų miesto erdvių pasisavinimo struktūras* (Yücesoy, 2006).

1.4. Viešumas ir privatumas viešojoje urbanistinėje erdvėje

Konstruojant ribas viešosiose urbanistinėse erdvėse, svarbus vaidmuo tenka viešumui ir privatumui. Kaip pastebi Senetas, viešumo ir privatumo poliariškumas bei jungimas viešojoje erdvėje yra esminiai miesto gyvenimo bruožai (1977). Apskritai, grįžtant dar iki senovės graikų polių (miestų–valstybių), socialinį gyvenimą galima suskirstyti į dvi pagrindines sferas – viešąją ir privačiąją. Kasdieniame gyvenime mes mokomės peržengti šias sferas ir pritaikyti prie savęs. Viešojoje ir privačioje erdvėje mes palaikome skirtingas elgesio būsenas, kartais tarp draugų ir šeimos narių, o

kartais tarp nepažįstamų žmonių. Yra esmingai svarbu viešąsias urbanistines erdves spręsti grupių ir pogrupių principu – aiškiai išskirti viešąją ir privačią erdvę, siekiant, kad demokratiniai procesai veiktų, tai pažymi ir Gehlis, ir Jacobs (2011; 2020). *Atskirtis kaip atribojimo praktika yra esminė socialinio gyvenimo dalis, leidžianti individams ir namų ūkiams valdyti savo gyvenimo pasaulį, tačiau atskirtį turi atsverti įtraukimo procesai* (Madanipouras, 2021). Tiek fizinės, tiek socialinės ribos, Gehlio įvardijamos kaip fizinės ir socialinės struktūros, viešosiose miesto erdvėse yra svarbios, galinčios vieną kitą įveiklinti bei

lemiančios skirtingų erdvės naudotojų susidūrimą: jį užtikrinant arba padarant neįmanomą (2011). Apibrėžiant vienas vietas kaip privačias, o kitas – kaip viešąsias, žmonės gali suvokti ir orientuotis, kurios vietos yra atviros ir prieinamos ne tik jiems, bet ir kitiems. Organizuojant viešąsias ir privačias erdves, gali būti naudojamos fizinės priemonės: įvairūs ženklai, tvoros, sienos ir vartai, kas informuoja naudotojus ar potencialius naudotojus, kaip reguliuoti savo elgesį judant viešosiose ir privačiose erdvėse. Dalyvauja ir laiko charakteristikos, kaip parduotuvių, prekybos centrų ir turgaviečių darbo laikas, ar dienos ir nakties kaita. Simbolinės charakteristikos, pavyzdžiui, teritorinės priemonės, taip pat gali daryti įtaką elgesiui. Šios, tiek fiziškai, tiek psichologiškai ir socialiai pasireiškiančios sudėtingos kodų sistemos reiškia erdvės ir situacijos viešumą ir privatumą (Yücesoy, 2006).

Gehlis išryškina, kaip svarbu yra kurti socialines ir fizines struktūras su skirtingų lygių bendruomeninėmis erdvėmis (2011). Toks metodas leidžia judėti iš mažų grupių ir erdvių į

didesnes, iš privačių erdvių į palaipsniui viešesnes, taip suteikiant didesnę saugumo jausmą ir stipresnę priklausymo (tapatinimosi) jausmą erdvėms, esančioms už privataus būsto ribų. Žmogaus gyvenamoji aplinka išsiplečia už būsto ribų, dėlto, atsiranda galimybė dažniau naudotis viešosiomis miesto erdvėmis. Gyvenamųjų rajonų įrengimas taip, kad lauko erdvės būtų susietos su pusiau privačiomis, intymiomis ir pažįstamomis erdvėmis, esančiomis arčiausiai gyvenamojo namo, *leidžia geriau pažinti rajono gyventojus, o lauko erdvių, kaip priklausančių gyvenamajam rajonui, patirtis lemia didesnę priežiūrą ir kolektyvinę atsakomybę už šią viešąją erdvę ir jos gyventojus* (Gehlis, 2011). Kaip apibendrina Gehlis, viešosios urbanistinės erdvės tampa žmonių gyvenamosios aplinkos dalimi, todėl, natūraliai, yra saugomos nuo vandalizmo ir nusikaltimų lygiai taip pat, kaip ir patys gyvenamieji namai (2011).

Skirtingi viešumo ir privatumo laipsniai gali priklausyti nuo įvairių erdvių mastelių, žmonių susidūrimo būdų, socialinių ryšių pobūdžio ir socialinės tapatybės. (Žr. 10 pav.).



10 pav. Privačios ir viešosios sferų tęstinumas. Adaptuota pagal: Yücesoy, E. Ü. (2006).

Pagal Arendt, viešojo sfera – ten, kur įvyksta pilietinė ir egzistencinė emancipacija per įtaigią diskusiją ir debatus, kur viešojo erdvė tampa architektūros apribota *scena trumpalaikiams individo spektakliams; scena, kuri apsaugo nuo žmogaus egzistencijos nepastovumo* (Thuma, 2011). Kita vertus, privati sfera – tai ikipolitinė ir pragmatiška erdvė, pasislėpusi nuo viešosios sferos, kurioje nevyksta vieši ir politiniai veiksmai.

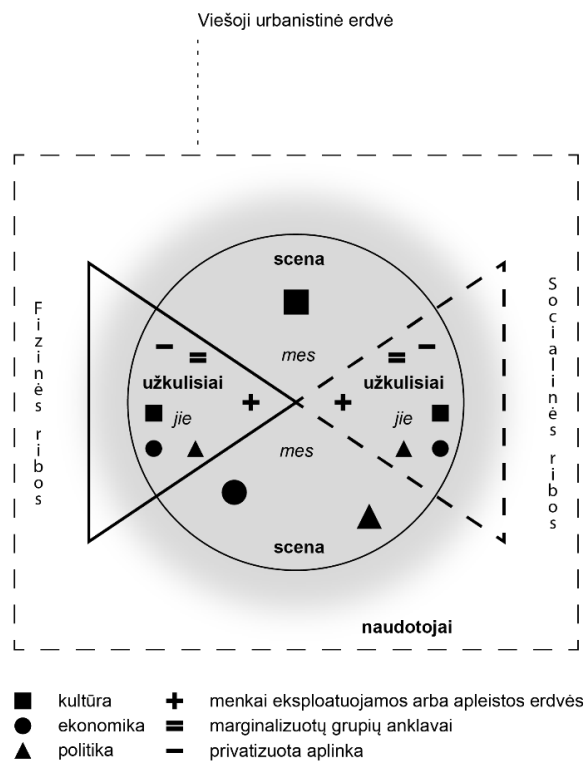
Arendt griežtą antikinę skirtį tarp viešosios ir privačios sferų siejo su poliū (miestu–valstybe) ir namų ūkiu (Madanipour, 2004). Kitaip tariant, viešojo ir privati sferos yra skirtingos, nes viešojoje sferoje dalykai rodomi, o privačioje sferoje – slepiami (Arendt, 1998). Tokia laisvė – įgyjama pereinant iš privačios į viešąją sferą – išreiškiama tiesioginiu judėjimu. Prisimenant *pasirodymo erdvę*, galimybė pasirodyti reikalauja

ne tik viešosios erdvės ir statiškos pozicijos, bet ir judėjimo ir pasirodymo iš kažkur kitur – *norint pasirodyti, reikia judėti ir peržengti ribas* (Teerds, 2022). Nors Arendt argumentuoja tiek viešosios, tiek privačios sferos svarbą, ji aiškiai prioretizuoja viešąją erdvę ir veiksmą joje. Pasak Arendt, kiekviena veikla savo egzistencine laisve pralengkia būvimą privačioje erdvėje (1998). Autorę papildė Thuma, teigdama, jog viešojoje erdvėje *suteikia individui antruosius, „kasdienius“ namus, kuriuose jis gali bendrauti ir komunikuoti su kitais* (2011).

Arendt pateikia griežtą ir verčiau fenomenologinę skirtį tarp viešosios ir privačios erdvės. Tačiau tai, ką galime perimti architektūriškai iš Arendt akcentuojamo riboženklis, pasak Teerds, yra jo fizinė, jutiminė ir tektoninė struktūros (2022). Slenkstis, kaip apibūdina Teerds, yra vieta, kur prasideda architektūra ir kur riba tampa porėta, dėlto tokių slenksčių projektavimas turėtų prasidėti ne architektūrinių objektų statymu, o viešųjų erdvių ir santykių apibrėžimu (2022). *Tai yra zonų, per kurias patenkama į pasaulį arba iš jo pasitraukiama, projektavimas* (Teerds, 2022).

Vertinant per socialinį organizavimą, viešąsias miesto erdves galima prilyginti teatro erdvei, kurią sudaro: scena ir užkulisiai. Kol scena – kuriama, būti matoma ir naudojama kaip miesto visuomeninė arena; užkulisiai – formuojami su intencija būti nematomiems didžiajai viešųjų urbanistinių erdvių naudotojų daliai. (Žr. 11 pav.).

Miesto kaip teatro metafora atsiskleidžia kintančiame miesto erdvių gyvenime. Šią metaforą, kuri yra daugiau nei tik poetinis įvaizdis, pagal Senetą, veikia dvi skirtingos dalys (1977). Viena vertus, istorinėse miestų visuomenėse miesto erdvių naudojimas viešam demonstravimui lėmė, kad riba tarp kasdienės ir šventinės veiklos išsitynė. O iš laikinų statinių, reikalingų pilietiniams ritualams atlikti ir žiūrovams apgyvendinti, architektūrinės kalbos taip pat sukūrė savo nuolatinės formas, susiedamos pastatą ir erdvę į bendrą eksponavimo pradą (Canniffe, 2006). Romėnų triumfo inscenizacija yra vienas iš tokių pavyzdžių, kai laikina arka, papuošta karine ikonografija, tapo nuolatine miesto kraštovaizdyje ir buvo perkelta, ypač Renesanso epochoje, į fasadą įvairių tipų pastatų, tiesiogiai nesusijusių su karine pergale, motyvus. Taigi, kaip pastebi Eamonnas Canniffe, požiūris į eksponavimą išlieka monumentaliu pavidalu dar ilgai po to, kai konkrečios reikšmės išgaruoja (2006).



mes/jie socialinė įvairovė

11 pav. Viešosios urbanistinės erdvės scena ir užkulisiai, sudaryta autoriaus.

Pratęsiant šią tradiciją viešojoje miesto erdvėje, Canniffe pamini San Marko aikštę Venecijoje, kuri yra didingos pilietinės aikštės slenkstis ir kurioje kunigaikščio dvaras rengdavo svarbius viešus pasirodymus. Sansovino biblioteka atspindi priešais esančių Dožų rūmų arkadą, kur sukurtos nuoseklios triumfo formų eilės ne tik pagerbia pagrindinę viešąją erdvę, bet ir sukelia stebintiems žiūrovams romėnų imperijos asociacijas (Canniffe, 2006). *Renesansinės Venecijos aiškiai prisiimtas Romos vaidmuo buvo teatro forma, vaidinama pačioje didingiausioje – politikos – scenoje* (Canniffe, 2006). Pasak Canniffe, ir kasdienis miesto gyventojų gyvenimas taip pat buvo teatro dalis, o jo apgyvendinimas pilietinėse erdvėse turi didelę reikšmę ir dabartinėse demokratinėse visuomenėse (2006).



12 pav. San Marco aikštė, Venecijoje, autorinė nuotrauka, 2024.

Fridos Escobedo laikina *Pilietinės scenos* instaliacija 2013 metų Lisabonos architektūros trienalėje buvo įrengta vienoje iš pagrindinių miesto aikščių. Šioje scenoje tampa nagrinėjamos dalyvavimo ir hierarchijos temos. Kuo daugiau ant jos susirenka žiūrovų, tuo aukščiau pakyla atlikėjas – kaip įvardija pati architektė, taip, scena *sustiprina pilietinį gestą* (Butleris, 2013). Escobedo projektu kvestionuoja, kas nutiktų, jei miestuose staiga

atsirastų reali viešoji – pilietinė scena. Svarstomas sutramdytos viešosios erdvės tikrovės pavertimas į teatralizuotą mainų vietą, kurioje būtų galima kolektyviai suvaidinti savo siekius (Butleris, 2013).



13 pav. *Pilietinė scena*, Delfino Legnani, 2013.

1.5. Miestokūra ir agonizmas: konfliktai viešojoje urbanistinėje erdvėje

Šiuolaikinėje viešojoje miesto erdvėje atsiranda viešųjų klausimų tuštėjimo tendencija. Vis labiau prarandamas jos ankstesnis vaidmuo – susitikimų, konfliktų ir diskusijų vieta. Dėlto, tampa vis aktualiau kurti įtraukią viešąją miesto erdvę, kurioje bendruomenių ir institucijų, *kaip miestų kūrėjų, bendrai kuriančių savo miestų plėtrą ir diegiančių naujoves*, vaidmuo yra pagrindinis (McLaren ir Agyeman, 2015). Kaip pastebi Jacobs, pasaulio miestai neišvengiamai pasižymi nepažįstamų žmonių gausa (2020). Tokiu pačiu požiūriu gali būti suvokiamas ir viešosios miesto erdvės patyrimas – kaip nuolatinis buvimas tarp nepažįstamų žmonių. Toks viešosios miesto erdvės dėsnis užtikrina galimybę susidurti su kažkuo, kas yra nežinoma, neįprasta ir netikėta. Tai kartu ir vertinama, ir bijoma (Teerds, 2022). Baimės jausmas natūraliai kyla iš tokios nežinomybės, o kartu ir nesaugumo ar net galimo pavojaus. Kaip teigia Jacobs, sėkmingame mieste žmogus tarp nepažįstamųjų turi jausti saugumą, o ne grėsmę (2020). Būtent dėl norimo saugumo užtikrinimo kyla bandymų atskirti nepažįstamuosius ir nežinomybę iš viešosios erdvės – ją socialiai ir fiziškai reguliuoti. Viešosios miesto erdvės istorijoje galima

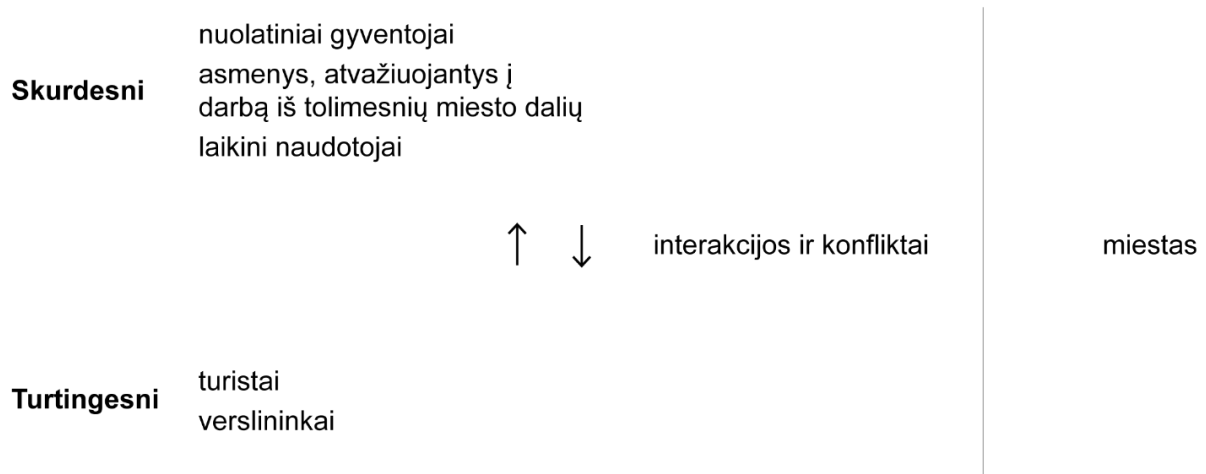
pastebėti ne vieną manipuliavimo populiacijomis pavyzdį, ypač tironų, *kurie rasdavo norinčiųjų pasisavinti galios ikonografiją* (Canniffe, 2006). Kitaip tariant, despotiškai vaizduojant galią bei socialiai ir simboliškai reguliuojant viešosios erdvės veikimą. Jacobs kritikavo 1950–1960 m. JAV vykusią urbanistinę regeneraciją per suburbijos kūrimą, kuris, jos teigimu, paneigė sąlygas nepažįstamiesiems dalyvauti viešajame rajonų gyvenime. Toks kylantis susidomėjimas gyvenimu uždaroje bendruomenėje, kaip ir statomi verslo centrai, prekybos centrai, privatizuotos viešosios erdvės ar monofunkcės miestų zonos kaip pramogų parkai tampa miesto erdvėmis, į kurias patekimas yra kontroliuojamas ir dažnai leidžiamas tik tam tikroms naudotojų grupėms (Teerds, 2022). Michaelas Sorkinas teigia, kad šiose erdvėse *miestas netenka vargšų, nusikaltimų, purvo, darbo* (1992). Toliau priduria, jog tai reiškia ir demokratijos eroziją (Teerds, 2022). *Disneilende demonstracijų nėra* (Sorkinas, 1992).

Prisimenant prieš tai aptartą durų ir vartų dievą Janą, etimologiškai, Janas giminingas sanskrito žodžiui *yāti* (eiti, keliauti) arba lietuviškam žodžiui

jóti (eiti, važiuoti). Eiti – tai reiškia būti ir nuolat keistis, o tai sukelia chaosą ir sumaištį, leidžiančią dievui Janui nepaliaujamai kurti (Staponkutė, 2021). Ši mitinė dievybė netiesiogiai atspindi ir daugialypį socialinį pasiskirstymą viešojoje urbanistinėje erdvėje, kur vykstant skirtingiems kasdienos ritualams, neišvengiamai įvyksta konfrontacijų ir konfliktų tarp erdvės naudotojų. Jau minėta viešoji erdvė pagal Arendt – tai galimybė pasirodyti vieni kitiems. Pasirodymu atskleidžiami ir skirtumai tarp pasirodančiųjų erdvės naudotojų. Šie skirtumai yra priešaringi ir konfliktiški: jie atskleidžia skirtingus interesus ir patirtis, skirtingas pozicijas pasaulyje ir požiūrius į aktualijas (Teerds, 2022). Pasak Teerds, anonimiškumas ir nepažįstamumas tolygus Arendt keltai pilietinei daugumai viešojoje erdvėje (2022). Dėl ko ji supranta ir tokios nepažįstamos erdvės galimus pavojus. *Arendt agonistiniame viešosios erdvės vaizdinyje dominuoja konfliktai ir susidūrimai, iššūkiai ir nelaimingi atsitikimai* (Teerds, 2022).

Arendt pripažįsta, kad dalyvavimas viešojoje erdvėje neapsieina be pavojų, bet reikalauja drąsos (1998). Todėl Teerds galiausiai apibendrina: *Arendt vaizdinyje viešoji erdvė yra neapskaičiuojamoji sritis, erdvė, kurioje gali vykti nežinomi ir nenuspėjami dalykai* (2022).

Viešosios urbanistinės erdvės naudotojus sudaro: nuolatiniai gyventojai (kartu ir benamiai); asmenys, atvažiuojantys į darbą iš tolimesnių miesto dalių; laikini naudotojai (kaip laikinai būstą besinuomojantys studentai); turistai ir verslininkai (Vettoreto, 2023). Tarp vargingesnių ir turtingesnių šių naudotojų grupių viešosiose miesto erdvėse įvyksta susidūrimų, o kartu ir konfliktų – dėlto šios erdvės yra reguliuojamos. (Žr. 14 pav.). Taigi, viešosiose urbanistinėse erdvėse vyksta tiek įtraukus, tiek atskiriantis reguliavimas, siekiant segreguoti tam tikras nenorimas naudotojų grupes iš miesto scenos į užkulisius. Arba, prisimenant Arendt politinį žvilgsnį – iš viešosios sferos scenos į privačią sferą.



14 pav. Viešosios urbanistinės erdvės naudotojai, sudaryta autoriaus.

Frida Escobedo teigia, jog norint sukurti viešąsias erdves, kuriose galėtų atsiskleisti socialiniai, kultūriniai nepatogumai, jiems neperaugant į smurtą, pirmiausia, svarbu kuo daugiau apie visuomeninius skirtumus viešai diskutuoti: *tuo mažesnis bus sniego gniūžtės efektas* (2021). *Tačiau dabar neturime jokių galimybių. Arba tai viešoji erdvė, kurią kontroliuoja valdžia, arba*

erdvės, kurios kontroliuojamos privačiai. Nėra jokios galimybės turėti erdvę, kuri nebūtų politizuota ar kontroliuojama. (Escobedo ir Patterson, 2021).

Kaip teigia Boeris, konfliktai, trintis ir įtampas visuomet turėtų išlikti bet kurios demokratijos formos pagrindas (2023). Institucinis bandymas visiškai išstumti iš viešosios miesto erdvės nenorimus susidūrimus su nepageidaujamomis socialinėmis grupėmis kaip benamiais ir prostitutėmis; ar subkultūrų atstovais kaip riedlentinkais ir grafičio menininkais, nepasiūlant naudojimosi erdve alternatyvų, didina atskirtį ir mažina demokratišką viešosios erdvės elementą. O kaip pastebi Andrius Ropolas, ir pačią vietos gyvybę: *kuo labiau žmonės skundžiasi, tuo labiau ten [mieste] nori*

gyventi; išsivalius nuo nepatogumų, nuo nemalonių žmonių, erdvė tampa per ne lyg sterili ir tiesiog numiršta; nepatogumus ir nemalonumus reikia spręsti taip ir tiek, kad jų niekada ir iki galo nepavyktų išspręsti (2023).

Pasak Lewiso Mumfordo, miestas kuria ir pats yra teatras. *Būtent mieste, kaip teatre, sutelkiama tikslingesnė žmonių veikla, kuri per konfliktuojančias ir bendradarbiaujančias asmenybes, įvykius, grupes virsta reikšmingesnėmis kulminacijomis* (1996). Taigi, kritikuodamas mechaniską 20 amžiaus didmiesčio planavimą, miesto teatrą su jo *socialine drama* Mumfordas apibrėžia kaip *socialinį branduolį* – esminį kiekvieno miesto planavimo elementą (1996). Socialinė infrastruktūra yra daug svarbesnė už fizinę miesto organizaciją, eismą, pramonę ir rinkas – šie elementai tampa pavaldūs socialiniams poreikiams (Mumford, 1996). Mumfordas pabrėžia, jog fizinę miesto organizaciją šią dramą gali sužlugdyti arba sąmoningomis meno, politikos ir švietimo pastangomis – ją sureikšminti – taip – jai tampant, tarsi, *gerai suprojektuota scenografija, sustiprinančia ir pabrėžiančia aktorių gestus ir pjesės veiksmą* (1996).

Todėl, tarp skirtingų viešosios urbanistinės erdvės funkcijų, yra svarbu planuotojams kritiškai vertinti savo vaidmenį, darantį įtaką viešosios miesto erdvės naudojimui ir naudotojams. Davidas Harvey siūlo planuotojams stoti į akistatą

su nelygybę sukeliančiomis sąlygomis, o ne pirmenybę teikti taikiam sambūviui ir toleruoti viešojoje erdvėje atsiskleidžiančias neteisybės apraiškas (Harvey, 1992).

Johnas Pløgeris teigia, kad pats *planavimas yra nuolatinis konfliktas* dėlto, jog konfliktas priklauso nuo pačių planavimo institucijų idėjų apie galią, konsensą ir demokratiją (Pløgeris, 2017). Pløgeris aptaria, jog miestų planavimas turi spręsti konfliktus agonistiškai, tačiau taip, kad būtų galima numalšinti kritiką, pasitelkiant priešišumą. Priešiškumo procesas *reiškia agonistinį įtampos ir nesutarimų toleravimą* kaip būdą įveikti *įtampas tarp skirtingų logikų*, todėl visų rūšių paradoksai turėtų būti *nuolat aptariamai ir įveikiami, neišsprendžiant jų visam laikui* (Pløgeris, 2017). Agonizmas suprantamas kaip planavimo būdas, kuris yra atviras naujoms idėjoms ir papildomoms nuomonėms, dėlto viešasis planavimas turėtų būti susijęs su derybomis, grindžiamomis priešininkų tolerancija ir pagarba, siekiant dalyvių abipusiškumo. Taigi iššūkiu tampa – priversti dalyvius suvokti konfliktą kaip nuolatos vykstantį procesą ir suteikti erdvės kritikai, ginčui ir naujų idėjų atsiradimui. Pløgeris pabrėžia, jog reikia planuotojo, kuriam būtų leista dirbti su agonizmu kaip *diskutuojančiam žmonių kasdienybėje ir kaip „redaciniame“ dialogų apie kasdienio gyvenimo klausimus, vietos pojūtį, estetiką, dizainą, meną, jausmus ir troškimus organizatoriui, ginčijančiam planavimą* (2017).

1.6. Miestokūra ir dalyvavimas: viešosios urbanistinės erdvės kūrybinis potencialas

Kaip ir žodis *tvarumas*, taip ir *dalyvavimas* šiais laikais yra taip dažnai vartojamas, kad jo reikšmė baigia išnykti. Tačiau net ir tokiu atveju tvarumas, kaip ir dalyvavimas, yra labai svarbus mūsų miestų išlikimui, todėl turime iš naujo atrasti jo reikšmę (Lepik ir Potrč, 2013).

Kaip žinoma, istoriškai miestų planavimo sprendimus dažniausiai priimdavo atrinkta ekspertų ir valdžios institucijų grupė, dėlto bendruomenės prie to stipriai neprisidėdavo. 19 amžiuje iškilus visuomenės sveikatos problemoms ir socialinių reformų poreikiui, atsirado pirmųjų neįmonių bendruomenės dalyvavimo apraiškų miestų planavimo procesuose. Reaguodami į visuomenės sveikatos problemas, susijusias su sparčia urbanizacija, kai kurie miestai pradėjo spręsti sanitarijos klausimus ir gerinti gyvenimo sąlygas.

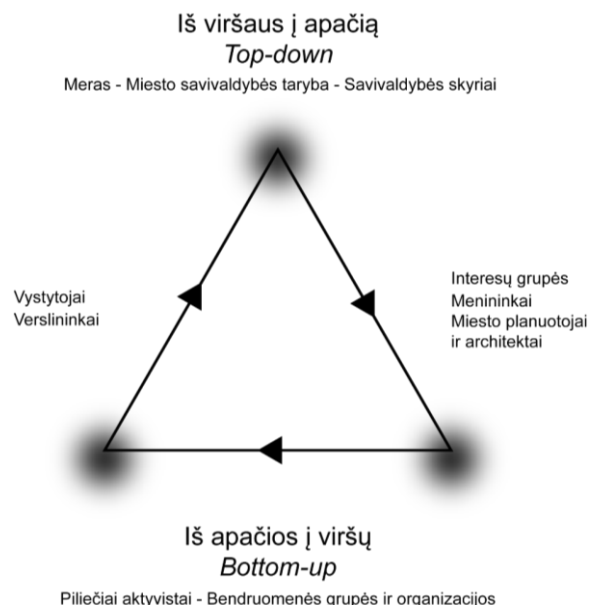
19 amžiaus pabaigoje visuomenės sveikatos judėjimai siekė įtraukti bendruomenes į kovą su tokiomis ligomis kaip cholera. Tokios iniciatyvos dažniausiai reikalavo gyventojų bendradarbiavimo higienos ir atliekų šalinimo klausimais. Socialinių reformų judėjimai, įskaitant ankstyvuosius darbo ir moterų rinkimų teisės judėjimų etapus, kartais susidurdavo su miestokūros problemomis. Aktyvistai siekė pagerinti darbo sąlygas ir pasisakė už geresnę gyvenimo kokybę miestuose. Nors šie judėjimai nebuvo aiškiai orientuoti į miestų planavimą, jie padėjo pagrindą platesniems socialiniams pokyčiams, kurie ilgainiui turėjo įtakos miestų planavimo politikai. Tuo metu augus *City Beautiful* judėjimui, paprastai miestų planavimas vyko *iš viršaus į apačią* (ang. top-down), visgi į diskusijas apie miestų planavimą buvo iš dalies

stengiamasi įtraukti ir visuomenę. Viešose parodose, kaip 1893 metais Čikagoje vykusioje Pasaulinėje Kolumbo parodoje, buvo demonstruojami judėjimo idealai, o gyventojai galėjo stebėti siūlomus miestų projektavimo pokyčius. Taigi, visuomenė buvo įtraukiama stebėti ir susipažinti su tik *post factum* parengtais projekciniais naujos miestokūros pasiūlymais, tačiau tai buvo viso labo netiesioginis bendruomenių dalyvavimas šiuose procesuose, be kuriamos galimybės grįžtamajam ryšiui. 20 a. septintajame ir aštuntajame dešimtmetyje požiūris į miestų planavimą iš esmės pasikeitė. Bendruomenių aktyvistai ir socialiniai judėjimai, veikiami pilietinių teisių judėjimo ir antikarinių protestų, ėmė propaguoti aktyvesnį bendruomenės dalyvavimą sprendimų priėmimo procesuose. Šis laikotarpis žymėjo demokratiškesnio ir įtrauktesnio požiūrio į miestų planavimą pradžią. Pradėjusios reaguoti į neatidėliotinus poreikius, bendruomenių iniciatyvos ir toliau ryškėjo 20 a. aštuntajame ir devintajame dešimtmėčiais, o vėliau iš nepriklausomų tapo derybinėmis ir reikalaujančiomis bendros atsakomybės institucijų ir valdžios atžvilgiu (Rosa ir Weiland, 2013).

Tikrasis dalyvavimas reiškia, pirmiausia, įsiklausymą į bendruomenės nuomonę, kur tik po to seka plano rengimas. Antra, bendruomenės įtraukimas į patį projektavimo (sprendinių paieškos) procesą. Ir, galiausiai, bendruomenės įtraukimas į statybos procesą (Lepik ir Potrč, 2013). Iš šio požiūrio gimė ir *iš apačios į viršų* (ang. bottom-up) urbanistinis planavimas – į bendruomenę orientuotas požiūris miestų planavime, kai pirmenybė teikiama vietos gyventojų dalyvavimui sprendimų priėmimo procesuose (Žr. 15 pav.).

Bendrystės ir dalyvavimo klausimas ypač svarbus dabartiniame urbanistiniame kontekste, dėlto, kad vis labiau pradeda dominuoti privačios pretenzijos į viešąją miesto erdvę. Daugelio Europos miestų įvaizdis, panašiai kaip JAV, pradėtas tapatinti su komerciniais interesais, o ne su tradicinėmis religinėmis ar pilietinėmis struktūromis (Canniffe, 2006). Iš kitos pusės, Senetas buvo išreiškęs susirūpinimą dėl planavimo tendencijos sutelkti dėmesį į bendruomenę kaip į intervencijos vienetą didėjančios viešosios erdvės privatizacijos ir pasitraukimo iš viešojo gyvenimo kontekste. Pasak Seneto, grupėms tampant vis labiau homogeniškomis ir segreguotoms pagal socialinį ir ekonominį statusą, bendruomenės tapatybės

stiprinimas gali skatinti atskirties elgesį, kurį bendruomenė pateisina kaip vertingos tapatybės ir bendros istorijos užtikrinimą (1977). Tačiau, bendruomeniškumas, kaip išgyventa ir pasidalinta patirtis, sugyvenimas ir dalyvavimas, nepaisant skirtumų, laikantis minimalių pilietiškumo ir tolerancijos reikalavimų, yra demokratinės raiškos pagrindas (Adloffas, 2020). Tampa svarbu reflektuoti ir pripažinti bendruomenių turimų vietos vertybių aibę. Laura Kairienė, kalbėdama apie miesto strategijos derinimą su visuomene yra įvardijusi gyventojus *kaip resursą ir vietos ekspertus*, iš kurių galima ištraukti *lokalius skaudulius, gyvenimo realybę* (Dūdėnas ir Šiupšinskas, 2023). Pripažįstant teritorijoje gyvenančius asmenis ir grupes kaip išradingus ir kompetentingus, t.y. sukaupusius konkrečias erdvines vietos žinias – *dalyvaujančio projektavimo* (ang. co-design) procesai, regeneruojant miesto teritorijas, gali būti kuriami, remiantis abipusio pripažinimo ir atvirumo principais. Viešųjų urbanistinių erdvių kūrybinės praktikos kylančios iš gyventojų ir menininkų, o ne tik iš oficialių institucijų planavimo politikos dimensijos (*top-down* principu) įrodo bendruomenių gebėjimą intuityviai pritaikyti ir planuoti viešąsias miesto erdves pagal savą vidinę kultūrą, vertybes bei poreikius.



15 pav. *Top-bottom* ir *Bottom-up* metodai. Adaptuota pagal: Lydon, M. ir Garcia, A. (2015).

Galima prisiminti prieš beveik septyniasdešimt metų Constanto Nieuwenhuysa pradėtą kurti utopinį *Naujojo Babilono* projektą, kuriuo siūlė radikaliai naują urbanistinę patirtį ir miestiečių gyvenimo būdą (Žr. 16 pav.). Constantas sukūrė pasaulį, skirtą *Homo Ludens* (liet. žaidžiantiems

žmonėms), kuriems automatizuoto darbo amžiuje nebereikėtų daug (ar apskritai) dirbti, dėl ko atsirastų laiko keliavimui, žmogiškiems mainams ir kolektyvinei kūrybai. Iš anksto numatytą monotonišką darbo ir laisvalaikio santykio rutiną – tradicinius gyvenimo mazgus (namus, darbą, poilsį ir transportą) keistų netikėtumu ir eksperimentavimu pasižyminti kūrybinė veikla. Pasak Constanto, pasiūlytas naujas gyvenimo būdas iš esmės yra klajokliškas, kur niekas nėra pastovu. Žmonės, keliaudami po šį pasaulį, ieško naujų patirčių bei palieka pėdsakus, kuriais patys gali kurti ir perkurti miesto sociokultūrinių reikšmių tinklą. *Naujasis Babilonas* tapo virš esančio miesto audinio iškeltas didžiulis, sudėtingas viešųjų erdvių labirintas be numatyto dydžio ir užprogramuotas nuolatiniam augimui.



16 pav. Constanto *Naujojo Babilono* fragmentas, 1959–1974.

Šiandienos miesto kontekste: automatizavimas (nors ir visuotinai neperėmęs žmonių darbo, tačiau besiskleidžiantis visose miestietiškos gyvensenos srityse), klimato kaita, pandemijos, socialinės segregacijos ir nelygybės bei masinės migracijos krizės verčia iš naujo permąstyti savo miestietiško gyvenimo būdo santykį su antropogenizuota ir gamtine aplinka. Pripažįstant žaidybines žmogaus elgesio prigimtį, akivaizdžiai, apimant ir platesnes ekonomines, politines, socialines, kultūrines ir technologines sritis, atsiranda akstinas miestų planavime keisti galios pasiskirstymą ir taikyti lankstesnius metodus. Kuriant viešąsias miesto erdves ir numatant miesto plėtrą, galinčią atsinaujinti ir adaptuotis prie besikeičiančių aplinkos poreikių ir įpročių, kuriama bendruomenei jautri urbanistinė aplinka ir gražinama gyventojų teisė į miestą.

1980–1990 metais kilus *patrauklaus miesto* vystymo strategijoms, kada miesto patrauklumas buvo suprantamas kaip tiesioginis įmonių, jų darbuotojų (Richardo Floridos *kūrybinės klasės*) ir turistų pritraukimas į miestą. Tokios miesto atnaujinimo politikos kontekste kultūra buvo suprantama kaip vartojimas. Šiandieną, pereinant prie *kūrybiško* arba *inovatyvaus miesto*, miestas suvokiamas kaip nuolat besikeičiančių, socialiai ir kultūriškai mišrių, galimybių ieškančių gyventojų kūrimas. O lemiamas *kūrybiško miesto* veiksnys yra ne informacija, bet žinios, derinamos su inovaciniais ir kūrybiniais gebėjimais. Svarbiausia miestų kultūros transformacijoje tapo perėjimas nuo kultūros vartojimo, kuris buvo *patrauklaus miesto* koncepcijos dėmesio centre, prie kultūros gamybos. Per tai suvokta, jog svarbi *kūrybiško miesto* plėtros sąlyga yra kūrybingų ir novatoriškų žmonių pritraukimas bei, jog tokio miesto rezultatas yra skirtingų sričių kūrybiškų profesionalų susidūrimas tarpinėse erdvėse ir darbas kartu profesiniuose tinkluose. Šia prasme, *kūrybiškas miestas* vis iš naujo išradinėja pats save, o naujos viešosios erdvės jame sudaro sąlygas kultūriniais mainams.

Bendruomenės iniciatyvos rodo, kad piliečiai sugeba spręsti kasdienio gyvenimo keliamus iššūkius ir pasitelkti kūrybiškumą, kad transformuotų ir galbūt net padaugintų turimas žinias ir išteklius. Šios iniciatyvos, kurios iš prigimties yra politinės, yra atsakas į šiuolaikinių miestų nesugebėjimą įveikti miesto iššūkius pasitelkiant tradicinę planavimo kultūrą ir jos priemones (Rosa ir Weiland, 2013). Tyrinėjant nedidelio masto ir kartais nematomus urbanistinius procesus galima atskleisti ne tik veiksmų galimybes, bet ir veiklos metodus, kurie galėtų būti aktualūs kitiems. Apskritai, bendruomenės dalyvavimą galima suvokti ne kaip baigtinį darbą, o kaip atvirą tyrimo procesą, skatinantį tolesnius tyrinėjimus. *Planavimas žmonėms išlieka autoritarinis ir represyvus, o planavimas su žmonėmis tampa išlaisvinantis ir demokratiškas, skatinantis nuolatinį dalyvavimą* (De Carlo, 2005). Arba kaip Jonas Jakaitis užbaigia A.W.N. Pugino mintį: *Gera visuomenė formuoja gerus žmones, geri žmonės kuria gerą dizainą...o geras dizainas kuria gerovės visuomenę* (2018).

2010 metais Frido Escobedo Meksikos miesto muziejaus kiemui sukūrė *Eco paviljoną*. Instaliacija sudaryta iš kilnojamų betono blokų, sukuriančių skirtingas erdves, kurios gali būti keičiamos pagal muziejaus renginių poreikius. Blokai lankytojų gali būti spontaniškai perkeltami, keičiami ir vėl pritaikomi. Intervencija muziejaus kieme tapo eksperimentiniu erdvės programavimu, kurios paskirtį lankytojai turėjo dekonstruoti ir transformuoti per bendrą patirtį. Darbas reprezentuoja tiek individą, tiek asociacijų (kolektyvinio bendrabūvio) kūrimąsi (Butleris, 2013). Savo darbuose Escobedo iliustruoja laiko tematiką socialiniame kontekste. Kaip rašo Elise Patterson, Escobedo požiūris į viešųjų erdvių dizainą prasideda nuo to, kad ji atsižvelgia ir į pažeidžiamiausius jose esančius žmones; dėl ko dažniausiai jos laikinos instaliacijos tampa itin aktyvuotais inkubatoriais (2021). Escobedo

naudoja pastatytą aplinką, kad paskatintų improvizuotą šokį tarp standžios medžiagos, žmogaus veiksnio ir kolektyvinės sąmonės (Escobedo ir Patterson, 2021).



17 pav. Eco paviljonas, Rafael Gamo, 2012.

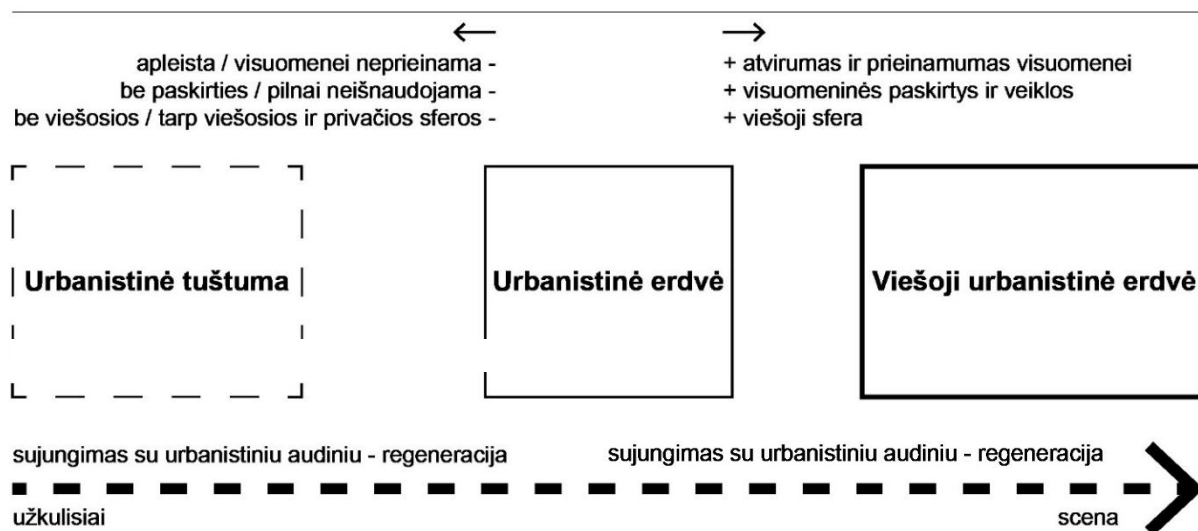
1.7. Urbanistinės tuštumos

Miestų planavimo teorijoje, urbanistinę formą sudaro urbanistinės masės ir jų apibrėžtos urbanistinės erdvės. Tačiau kai kurios urbanistinės erdvės dėl skirtingų priežasčių tampa ribinėmis ir neaiškiomis erdvėmis. Užsienio literatūroje tokios erdvės įvardijamos įvairiai: *urban voids*, *urban wastelands*, *in-between spaces*, *terrain vague* ar *SLOAPS* (*Spaces Left Over After Planning*). Visi šie apibrėžimai labai artimai kalba apie *urbanistines tuštumas*. Rogeris Trancikas urbanistines tuštumas įvardija kaip negatyvias, tuščias ir be žmonių sąveikos (1986). Pasak Tranciko, tokios erdvės yra blogai apibrėžtos, neturi išmatuojamų ribų ir nesugeba nuosekliai sujungti elementų (1986). Kevinas Lynchas urbanistines tuštumas apibūdina kaip apleistas, nenaudingas, tuščias teritorijas ir atliekų zonas (1981). Pagal internetinį *šiuolaikinio miesto* žodyną *parole*, tai erdvės, esančios ties riba tarp privačios ir viešosios erdvės, nepriklausančios nei vienai, nei kitai (2000).

Urbanistinėje formoje šios erdvės dalyvauja kaip netvarką ir dezintegraciją kuriantys elementai – nesiderantys su supančia miesto aplinka ir skaidantys miesto audinį. Urbanistinės tuštumos gali būti suvokiamos kaip užmirštos ir niekieno erdvės – neturinčiomis aiškių naudotojų bei disfunkcinės erdvės – funkciškai nepilnai išnaudojamos arba neturinčiomis aiškiai priskirtos paskirties. Todėl, neduodančios teigiamo indėlio aplinkai ar naudotojams (Trancikas, 1986). Urbanistinės tuštumos įprastai virsta *miesto šiukšlynais* – vietomis, kurios ne tik fiziškai kaupia purvą ir šiukšles, bet ir menkina miesto estetinį įvaizdį. Tai tampa palankiomis vietomis vandalizmui, nusikalstamumui ir benamiams rinktis – taip atsiranda socialinės kontrolės įrimo grėsmė.

Grįžtant prie miesto kaip teatro interpretacijos, viešajai urbanistinei erdvei priskiriant scenos vietą,

urbanistinės tuštumos tampa miesto teatro užkulisiais (Žr. 18 pav.).



18 pav. Santykis tarp urbanistinės tuštumos, urbanistinės erdvės ir viešosios urbanistinės erdvės. Adaptuota pagal: Hashem, O.M., Wahba, S.M.E. ir Nasr-Eldin, T.I. (2022).

Urbanistinė tuštuma dažniausiai atsiranda dėl trijų veiksnių. Šie tuštumą sukuriantys veiksniai taip pat

gali tapti ir šių urbanistinių tuštumų klasifikavimo pagrindu (Kushwah ir Rath, 2017). (Žr. lentelę Nr. 4).

Lentelė Nr. 4. Urbanistinių tuštumų tipologija (pagal Kushwah, N. ir Rath, K., 2017).

Planavimo tuštumos	- susidaro dėl neveiksmingų ir neteisingų planavimo procesų, atsietų nuo bendro urbanistinės formos konteksto, atsirandant perteklinėms erdvėms
Funkcinės tuštumos	- perteklinės erdvės ne visuomet pilnai išnaudojamoms - susidaro dėl urbanistinės erdvės arba užstatymo, kuris ilgainiui tapo nebenaudojamas - susidaro, kai erdvės nebėra naudojamos pagal pradinę paskirtį - apima nemažai teisinių aspektų: dėl tokių disfunkcinių erdvių arba užstatymo dažnai kyla teisiniai ginčai; arba jos priklauso savivaldybei, dėl ko funkcijų perkėlimas turi praeiti sudėtingą biurokratinį procesą
Geografinės tuštumos	- susidaro dėl supančių geografinių ypatybių (kalvų, upių, slėnių ar šlaitų) - tai planavimo proceso rezultatas, kada miestų projektuotojams nereaguojant į šias geografines ypatybes, aplink jas susidaro neišnaudojamos erdvės

Nagrinėjant urbanistines tuštumas, verta trumpam sugrįžti prie viešosios urbanistinės erdvės ir aptarti Nancy Fraser įžvalgas apie viešąją sferą. Fraser kritikavo Habermaso buržuazinę viešąją sferą, idealizuojančią vienybę ir lygiateisiškumą, kur pilietiškumas ir demokratija apibrėžtos per rinkiminę politiką ir politinius debatus (1990). Fraser tvirtino, jog demokratija yra kompleksiška ir ginčytina koncepcija,

neapsiribojanti viena reikšme ir kertanti ribas tarp viešumo ir privatumo. Įvertindama, jog Habermaso viešojoje sferoje nedalyvavo moterys ir darbininkai, Fraser praplėtė oficialiai paskirtą viešąją sferą, išskeldama *kontrvisuomenes* (ang. counterpublics). Persikeliant į fizines viešąsias miesto erdves, Fraser mintys sufleruoja, jog *jokia atskira fizinė aplinka negali atspindėti visiškai įtraukios demokratijos erdvės* (Crawford, 1999).

Margaret Crawford teigia, jog kai pavienės (oficialios) visuomenės yra suvokiamos kaip užimančios pavyzdinę viešąją miesto erdvę, daugybė kontrvisuomenių reikalauja ir dėlto sukuria daugiau nei vieną viešosios raiškos vietą (1999). Taigi, besiremddama Fraser iškeltomis kontrvisuomenėmis, Crawford įvardija *kasdienės viešąsias erdves* (ang. everyday public spaces). Pagal Crawford, šios erdvės apibrėžia kasdienės viešosios veiklos fizinę sferą – ten kur vyksta miestiečių kasdienybė. Kasdienėse viešosiose erdvėse susikerta skirtingi miesto dalyvių santykiai, todėl, čia taip pat kaupiasi įvairialypė patirtis bei susiduria skirtumai. Šiose įprastose, ne visada išraiškingose erdvėse įvyksta kasdienybės atsitiktinimai, troškimai ir įpročiai – dėlto šios erdvės apima erdvės ir laiko dimensijas. Crawford fiziškai identifikuoja šią erdvę tarp privačios, komercinės ir namų sferos, kur viešasis gyvenimas egzistuoja už formalaus projektavimo bei reprezentuoja verčiau *bottom-up* urbanistinės erdvės restruktūrizaciją (1999). *Kitaip nei normatyvinės viešosios miesto erdvės, gaminančios egzistuojančią ideologiją, šios [kasdienės viešosios] erdvės padeda keisti status quo* (Crawford, 1999). Kaip kelis kasdinių viešųjų erdvių pavyzdžius, Crawford išskiria nereikšmingas ir įprastas erdves, tuščius sklypus, šaligatvius, kiemus, parkus ir automobilių stovėjimo aikštes. Šioms erdvėms naujas paskirtis ir reikšmės kuria vargingi, įmigravę naudotojai, benamiai ir taip pat vidurinės klasės atstovai.

Kasdienės erdvės kontrastuoja su kruopščiai suplanuotomis ir oficialiai nustatytomis viešojo naudojimo erdvėmis. Todėl kasdienės viešosios erdvės tampa aktualiomis urbanistinių tuštumų kontekste, nes kelia klausimą, ar tikrai visos urbanistinės tuštumos yra tuščios? Kasdienės erdvės yra gyvos kasdienėmis socialinėmis praktikomis, jos taip pat yra dviprasmiškos, kintančios ir ne visuomet pastebimos miesto kasdienybėje (Crawford, 1999). Nevaržomos užstatymo formos reikalavimų, kasdienės erdvės tampa naujų prasmų išraiškos vieta, kurią sukuria asmenys ir grupės, pritaikantys šias erdves savo tikslams. *Iš pirmo žvilgsnio tuščios, jos įgyja nuolat kintančias socialines, estetines, politines, ekonomines reikšmes, nes naudotojai jas pertvarko ir iš naujo interpretuoja* (Crawford, 1999). Šios erdvės turbūt galėtų tapti pavyzdžiu, į ką tam tikros urbanistinės tuštumos galėtų transformuotis – ne į monumentaliją, bet daugialypių kasdienybės simbolių ir reikšmių turinčią erdvę, kurioje būtų galima kurti naujus

socialinius susitarimus ir vaizduotės formas (Crawford, 1999). Formaliam planavimui kasdieniškumą vertinant kaip smulkmenišką ir nereikšmingą, Crawford ragina persvarstyti miesto planavimo galias, kada kompleksiškos kasdienybės žinios mažintų atstumą tarp ekspertų ir kasdinių naudotojų – būtų apjungiamos profesinės žinios ir kasdienė patirtis (1999).

Miestuose vis labiau trūkstant laisvų, atvirų urbanistinių erdvių, urbanistinės tuštumos tampa itin aktualiomis miesto plėtros akivaizdoje. Urbanistinės tuštumos dėl savo gebėjimo prisitaikyti prie skirtingų paskirčių yra itin svarbios miesto plėtrai, kadangi miestas urbanistinėje tuštumoje įgyja galimybę eksperimentuoti. Tai galėtų virsti vieta, apimančia tiek privačią, tiek viešąją sferas tam, kad skirtingi naudotojai jaustųsi jos dalimi ir neštų už ją bendrą atsakomybę. Nors bet kuriuo atveju, regeneruojant šias tuštumas, yra reikalingas miesto finansinis įsitraukimas, ne visuomet būtina ieškoti privačių investuotojų. Dėl urbanistinių tuštumų gebėjimo prisitaikyti galima vykdyti įvairią veiklą, pradedant nedidelėmis finansinėmis ir erdvinėmis intervencijomis. Kaip pastebi Annalisa Trentin, šiandieną apsiimant urbanistinių erdvių transformavimu naujoms paskirtims, būtent per formalios ir neformalios architektūros ir erdvės naudojimo tinklą nustatomos naujos šiuolaikinio miesto strategijos (2023). Svarbiausia, reaguoti į vietos charakterį ir vietos poreikius, bet, kartu, ir išsaugoti erdvės tuštumos vertę.

Nagrinėjant urbanistines tuštumas, prieš tai minėta Arendt *tarpusavio erdvė* tarp objektų (artefaktų) ir subjektų (erdvės naudotojų) šiuo atveju iš kolektyvinio buvimo transformuojasi į neidentifikuotą buvimą. Kur persikelia daugybė nepažįstamų žmonių, tačiau susitikimai neįvyksta – tarpusavio erdvė tampa *tuščia*, nes neatlieka jokio atpažįstamo vaidmens. Siekiu tampa sugrąžinti Arendt *pasirodymo erdvę* arba Lefebvre *reprezentacinę erdvę* – socialiai produkuotą gyventojų ir naudotojų (kasdienybės) erdvę, pasižyminčią tiesioginiu žmonių dalyvavimu (1991). Kaip pastebi ir Kevinas Lynchas, tokios, iš pažiūros tuščios arba neproduktyvios erdvės, gali tapti miesto potencialu, kurį reikia išnaudoti (1981). Tai gali tapti naujomis laikinų naudotojų kūrybinės produkcijos erdvėmis (Oswaltas, et al., 2013). Tuščias miestų erdves Andrius Ropolas įvardina kaip *kūrybingumo katalizatorius* ir teigia, kad tokias erdves užstačius – *pradingsta erdvė*

fantazijai (2018). Remiantis Crawford, urbanistines tuštumas galima būtų formuoti kaip įprastumą ir išskirtinumą derinančiomis kasdienio gyvenimo erdvėmis. Ar kaip teigia Michaelis Riosas, urbanistinės tuštumos gali tapti marginalizuotų grupių susitikimo vietomis (2009). *Įvairios akcijos, projektiniai pasiūlymai ir kiti pasikėsinimai į šias erdves [miesto tuštumas] taip pat yra reikalingi, nes skatina diskusiją, buria*

žmones išreikšti savo nuomonę ir domėtis miestu (Ropolas 2018). Svarbu, kad esamos urbanistinės tuštumos, iš užkulisių sugrįždamos į miesto teatro sceną – atkurdamos jungtis su urbanistiniu audiniu – tai nedarytų monumentaliai ir su iš anksto oficialiai, griežtai sukontroliuotomis funkcijomis. Kitaip tariant, neprarastų savo didžiausio privalumo – gebėjimo prisitaikyti.

1.8. Erdvės ir vietos takoskyra

Jei žmogaus savastis yra tuštuma, kurioje sąveikauja skirtingos jėgos, tai viešojoje erdvėje yra išorinis šios tuštumos atitikmuo miestui, kurio tapatybė formuojasi sąveikaujant skirtingoms jėgoms viešojoje erdvėje. Tai vieta, kuri suteikia sąlygas įvairiems įvykiams vykti, per kuriuos formuojasi miesto charakteris, tapatybė ir jo ateitis (Madanipouras, 2017).

Vieta yra reiškinys, patiriamas kasdienio gyvenimo akimirkomis ir įsimintiniais įvykiais, kurie formuoja vietos tapatybę (Relph, 1976). Skirtingų vietų – viešųjų miesto erdvių naudotojai, užsiėmę kasdieniais reikalais, dažniausiai praeina pro šias erdves, nesigilindami į jų barjerus ar apibrėžtas paskirtis, nebent tų erdvių naudojimas jiems tampa apribotas. Vien iš to galima pastebėti, kad miesto patyrimas tampa visiems skirtingas – nėra vieno, universalaus vietos įvaizdžio. Miestą ir jo viešąsias erdves kiekvienas patiria subjektyviai per savo mentalinį konstruklą ir šie individualūs žmonių įvaizdžiai persidengia. Dėlto, verta suprasti skirtumą ir santykį tarp erdvės ir vietos. Yi-Fu Tuan teigia, jog erdvės ir vietos santykis yra sudėtingas, bet erdvė tampa vieta, kai ji suvokiama per patirtį (1977). Erdvės patyrimas ir gyvenimiškas tyrinėjimas sukuria vietą, kuri pradeda kauptis atmintyje ir formuoja mintinį bei emocinį prisirišimą, priklausomai nuo laikui bėgant sukauptų prisiminimų. Taigi, kaip ir su vietos tapatybe kolektyviame, taip ir individualiame vietos pažinime, prisirišimas prie vietos kuria vietos sentimentus – ten kur norisi sugrįžti ir ten, kur galima patirti familiarumo jausmą. Vietos patyrimas siejasi su vietos tapatybe, kadangi rinkdami savo patirtis, pradedame vietas identifikuoti – atskirti vienas nuo kitų. Taip, per patyrimą įgyjamos patirtys formuoja mūsų sampratą ir prisirišimą prie vietos, susieja mūsų špraeitį ir ateitį, ir sukuria sąlygas, kurios įgalina arba apriboja mūsų gebėjimą dalyvauti, prisidėti ir vertinti.

Edgaras Liu and Robertas Freestone, remdamiesi Tuanu (1977: 18), sako, jog objektas ar vieta tampa konkrečia tikrove, kai mes ją patiriame visapusiškai, t. y. visomis jauslėmis, *taip pat aktyviu ir refleksyviu protu* (2016). Toliau autoriai cituoja Sepe (2013a: 111) pastebėjimą, kad vieta gali susidėti iš penkių jauslinių stimulų: vaizdo, garso, kvapo, skonio ir lytėjimo – kurių kiekvieną veikia skirtingi žmonių *kultūriniai motyvai* (Freestone ir Liu, 2016). Tokie daugiajutiminiai požiūriai į vietos supratimą skiriasi nuo tradiciškai į vaizdą orientuoto vietos diskurso, traktuojamo tik kaip *sustingusios žmonių veiklos scenos* (Freestone ir Liu, 2016). Savo gyvenamąją aplinką jauslėmis patyriame kiekvieną dieną, dėlto mūsų pojūčiai tampa itin svarbūs. Per pojūčius įgyjam vietos žinias, tad galime nustatyti ir suprasti vietos charakterį ir atmosferą. Arba kaip autorių cituojamas Feldas (1996: 91) teigia: *kai vieta yra juntama, pojūčiai yra patalpinami; kai vietos kuria pojūčius, pojūčiai kuria vietą* (Freestone ir Liu, 2016).

Pasak Madanipouro, didėjantis festivalių, paradų, gatvės pasirodymų ir įvairių kitų trumpalaikių renginių skaičius viešosiose erdvėse gali būti aiškinamas kaip siekis komercializuoti miesto gyvenimą, nes daugelis šių renginių yra susiję su tam tikra komercine veikla (2017). Visgi kaip teigia Madanipouras, laikinų priemonių, pavyzdžiui, gatvės dekoracijų, net jei jas lemia vartotojiškumas, susiaurinti tik iki komercinių motyvų būtų neteisinga, nes jos gali prisidėti prie *kolektyvinės prasmės kūrimo* (2017). Taigi, ieškant trumpalaikių įvykių kūrybinio potencialo, Madanipouras siūlo juos vertinti: estetinio eksperimento, individualios patirties ir socialinės reikšmės lygmenimis (2017), (Žr. lentelę Nr. 5).

Estetinis eksperimentas	- trumpalaikiai renginiai galėtų suteikti galimybę kurti naujas idėjas, kurias būtų galima išbandyti per mažos rizikos renginius - daugelis estetiškių eksperimentų gali būti pakartotinai panaudoti kitomis aplinkybėmis siekiant socialiai pažangių tikslų ir praturtinant kultūrą - daugelis estetiškių eksperimentų gali tapti atspirties tašku ugdant meninį talentą, kuris galėtų būti aktyvus kitomis aplinkybėmis ir siekiant kitų tikslų
Individuali patirtis	- trumpalaikiai renginiai galėtų padėti pagyventi miesto patirtį: šviesos, dekoracijos ir pasirodymai galėtų paversti utilitarinę ir funkcionalistinę miesto aplinką malonia vieta - pasąmoninis regiono poveikis gali pakeisti keliautojo kultūrinius įpročius, tačiau regionas gali turėti daugiasluoksnią reikšmę žiūrovui
Socialinė reikšmė	- urbanistinė patirtis vaidintų svarbų vaidmenį, kuriant kolektyvinę reikšmę visuomenėje, kuriose senieji reikšmės modeliai sunyko - urbanistinė patirtis, kad ir kokia trumpalaikė ji būtų, kolektyvine prasme apimtų ir kitus stebėtojus, vietoj intravertiškos kelionės per anonimes minias - žmonėms, dalijantis patirtimi, jos iš esmės sukuria galimybę generuoti naują socialinio gyvenimo prasmę

Lentelė Nr. 5. Viešojoje miesto erdvėje vykstančių laikinų renginių vertinimo lygmenys (pagal Madanipour, A., 2017).

Viešoji urbanistinė erdvė tampa reikšminga, kai įgyja savo vietos tapatybę. Tai reiškia, kad vieta yra aiškiai atpažįstama ir tampa pažįstama. Susiformavusi vietos tapatybė skatina žmonių emocinius prisirišimus prie vietos. Pagal Sharoną Zukiną, autentišką vietos tapatybę kuria ištakos, įsišaknijimas ir laikui bėgant apsigyvenimas tam tikroje vietoje – tai tampa priešprieša nuolatiniam miestų atsinaujinimui bei istorinių pretenzijų dėl erdvės šaltiniu (2020). Edgaras Liu, cituodamas Cresswellį, nurodo, jog suvokiant viešąją miesto erdvę kaip socialinį konstruktą, jos tapatybė gali keistis, nes *atsiduria žmogaus, turinčio jėgų keisti, rankose* (2016). Nepaisant išorinės įtakos, vietos tapatybė suvokiama kaip santykinai pastovi ir nekintanti, kadangi vietos tapatybė patiriama pirmiausia iš stabilizuotos joje kasdienybės. Liu apibendrina, jog vietos tapatybę keičia žmonijos jai suteiktos veiklos ir reikšmės, o ne *statiška fizinė aplinka* (2016).

Todėl formuojasi išvada, kad nenaudojama viešoji erdvė tapatybės gali ir neturėti arba ją prarasti – reikštis per apatišką santykį su žmonėmis. Kad viešojoje miesto erdvėje kurtųsi tapatybė, atsiranda sąlyga: erdvėje atsidurti žmonėms ir jų kolektyvinei tapatybei. Kolektyvinė tapatybė formuojasi per bendrą patirtį ir bendros prasmės dalinimąsi. Tai priveda prie reiškinių, kada erdvė tampa *vieta*. Ko pasėkoje, kuriasi bendruomeniškas tos vietos savinimasis, rūpinimasis, noras pasilikti ir sugrįžti – atsiranda ne tik kultūrinės, bet ir socialinės reikšmės – vietos sentimentai.

Taip prieinama prie vietokūros – bendradarbiavimo proceso, stiprinančio žmonių ir vietos ryšį ir santykius bei gatvės, rajono ar miesto kvartalo tapatybę (Marko ir Lisa, 2022). Ši idėja ir planavimo metodas grindžiamas idėja, kad *stiprus vietos pojūtis gali turėti įtakos fizinei, socialinei, emocinei ir ekologinei žmonių ir bendruomenių sveikatai visur* (Project for Public Spaces, 2007). Per vietokūrą stengiamasi didinti viešosios miesto erdvės skirtingų piliečių bendrai suvokiamą vertę. *Tai ne tik geresnio miesto dizaino, bet ir kūrybiško naudojimo modelių skatinimas, ypatingą dėmesį skiriant fizinei, kultūrinei ir socialinei tapatybei, kuri apibrėžia vietą ir palaiko jos nuolatinę raidą* (Project for Public Spaces, 2007). Per vietokūrą kuriama erdvės tapatybė, jai palaipsniui priskiriant kultūrinės ir socialinės reikšmės. Erdvė tampa vieta. Kintant gyventojų poreikiams, atitinkamai keičiasi ir erdvės – vietos – įkūnijimas. Bet svarbiausia, kad vykstant vietokūrai, atsiranda papildomas dėmesys ir bendra atsakomybė vietai – ji tampa reikšminga, o dėlto ir išskirtinė. Pagal vietokūros modelį į vietą žiūrima kaip į visumą, o ne į atskirus komponentus. Taigi, vietokūra, per bendruomenės dalyvavimą, leidžia iš naujo kolektyviai įsivaizduoti kasdienės erdvės ir naujai pamatyti parkų, gatvių, rajonų, turgų ar viešų pastatų potencialą (Project for Public Spaces, 2007), (Žr. lentelę Nr. 6). Vietokūros kaip planavimo koncepcijos ištakos siekia dar 1960 metus, kada Jane Jacobs ir Williamas H. Whyte'as dalinosi savo vizijomis, kaip kurti aktyvius rajonus, jaukias viešąsias erdves ir miestus, kurie iš tikrųjų atitinka gyventojų poreikius.

Lentelė Nr. 6. Vietokūros koncepcijos vertė, (pagal *Project for Public Spaces*, 2007).

Vietokūros vertė	kolektyvios vizijos kūrimas, kuri gali greitai virsti įgyvendinimo strategija, pradedant nuo nedidelių <i>lengvesnių, greitesnių ir pigesnių</i> patobulinimų, kurie duoda skubios naudos tiek pačioms erdvėms, tiek jomis besinaudojantiems žmonėms
	vystytojai ir planuotojai išvengia dažnai pasitaikančių problemų, kaip intensyvaus eismo gatvių, mažai naudojamų parkų, pavienių ar nepakankamai efektyvių plėtros projektų – juos galima išspręsti arba visiškai jų išvengti

Lentelė Nr. 7. Vietokūros elementai, sudaryta autoriaus.

Vietokūros elementai	vietiniai ištekliai
	kūrybiškumas
	reikšmių priskyrimas
	lygiavertis skirtingų aktorių įsitraukimas

Lentelė Nr. 8. Vietokūros procesas, sudaryta autoriaus.

Vietokūros procesas

- vietos apibrėžimas ir aktorių identifikavimas
- erdvės įvertinimas ir problemų identifikavimas
- vietos vizijos kūrimas
- trumpalaikių intervencijų taikymas
- nuolatinė revizija ir ilgalaikių patobulinimų taikymas

Viešojo urbanistinė erdvė – ten, kur prasitęsia gyvenimas iš supančių pastatų – pasislėpę už fasadų, čia – tikri ar suvaidinti socialiniai, emociniai žmonių ryšiai, tapatumas su savimi, supančiais žmonėmis ir aplinka emancipuoja. O, galiausiai, ši erdvė transformuojasi į vietą. Arba kaip Edwardo Relpho cituojamas Martinas Heideggeris teigia, kad *vieta pastato žmogų taip, kad atskleidžia išorinius jo egzistencijos saitus ir kartu jo laisvės ir tikrovės gelmes* (1976). Viešojo miesto erdvė – vieta, sulipinanti stebėtoją ir stebimą, praeinantį ir laukiantį, kalbantį ir klausantį, kuriantį ir griaučiantį, žaidžiantį ir planuojantį – apjungianti visus bendram Jacobs *baleto pasirodymui* (2020). Nuolatinis skubus ar lėtas kismas viešojoje miesto erdvėje prasideda ir baigiasi žmogumi joje. Sveika viešojo miesto

erdvė maitinasi gyvenimo joje dinamika: prailgstančiu naudotojų joje buvimu, dalyvių įvairove ir skirtingų suvokimų sandūra, bei užprogramuoja erdvės ir laiko dualumą – erdvė negali būti statiška laiko atžvilgiu – šie du elementai čia jungiasi ir nutolsta, tačiau keičiasi abu. Janas apsigyvena kiekviename įstojusiame į *viešąją sferą*. Čia, kiekvienas žvilgsnis ir žingsnis, dalyvavimas ir atskyrimas – tampa jungtimi tarp praeities ir ateities. Dėlto, viešojoje erdvėje neišvengiamas sentimentas ir apatija. Urbanistinis planavimas ir regeneracija sveria šiuos du žmogaus tapatumo su erdve determinantus, dėlto vietokūra tampa ypač svarbia trąša viešosios urbanistinės erdvės gyvybiškumui šaknytis.

1.9. Laikinumas ir pastovumas mieste

Šaknis, iš kurios viešosios miesto erdvės teatrališkumas išauga – yra pasirodymas. Kartu su Arendt aptartu politiniu matmeniu, Canniffe minimas pasirodymas sustiprina apibrėžtų viešųjų urbanistinių erdvių kaip miesto reiškinio svarbą, apjungiančio dabartį su senosiomis miesto ištakomis (2006). Arendt pristato stalo pavyzdį, minimam *daiktų pasaulio* apibūdinimui: *gyventi pasaulyje kartu iš esmės reiškia, kad daiktų pasaulis yra tarp tų, kurie jį bendrai naudoja, kaip stalas yra tarp tų, kurie prie jo sėdi; pasaulis, kaip ir kiekviena tarpusavio*

erdvė, tuo pat metu ir sieja, ir skiria žmones (1998). Tačiau, kaip rašo Teerds, tokia tarpusavio erdvė apsiriboja ne tik erdvinio santykiu tarp stalo (kaip *pasaulio*) naudotojų, bet ir laikinumu (2022). *Tas pats stalas gali būti naudojamas ir vakarienei, ir pokalbiui, ir net verslo susitikimui. Taigi pasaulio bendrumas pabrėžia ne tik jo erdvinis, bet ir trukmės aspektus.* (Teerds, 2022). Dėl *pasaulio* artefaktų suteikiamo laikiškumo žmogaus gyvenimui, tuomet, būtų galima teigti, jog *daiktų pasaulis* veikia ne tik kaip tarpusavio erdvė ir santykis tarp esamų bendruomenės narių, bet ir

kaip jungtis su praeities veikėjais. Todėl bendras buvimas viešojoje miesto erdvėje gali virsti būdu suvokti būtį laiko tėkmėje.

Persikeliant į architektūrinį mastelį, Madanipouras iškelia tiek laiką, tiek erdvę kaip vienodai svarbius urbanistinės patirties parametrus, kuriuos vertina ir kaip vienaikiškumo, ir kaip kaitos galimybę (2017). Pasak Madanipouro, viešoji miesto erdvė pagal savo apibrėžimą yra laikinos veiklos vieta (2017). Kaip jau minėta anksčiau, viešąją miesto erdvę užpildo skirtingi kasdieniai ir išskirtiniai įvykiai bei žmonės, kurie šioje aplinkoje užtrunka ribotai – ne visam laikui. Todėl, kaip pastebi Madanipouras, nors viešoji urbanistinė erdvė gali būti nelanksti savo forma ir erdviniu išdėstymu, ji dažnai yra lanksti savo turiniu (2017). Dėl tokios savo ypatybės, viešoji miesto erdvė yra daugialypė, nuolat kintanti ir besivystanti. Viešoji urbanistinė erdvė dalyvauja ne tik kaip atvira erdvė, bet dažniausiai yra apibrėžiama tam tikrų pastovių fiksacijų. Tai gali būti fizinės ribos – supantys pastatų fasadai, objektai viešosios erdvės viduje bei pačios žemės, ant kurios ši erdvė yra kuriama ir patiriama, sąlygos (Madanipouras, 2017). Taigi, viešojoje erdvėje nuolatos susiduria pastovumas ir laikinumas. Prie pastovių viešosios erdvės fiksacijų Madanipouras taip pat priskiria institucines ir technologines – nematomas ribas. Tai socialinės normos, griežtos elgesio taisyklės bei elgesio ir veiklų priežiūra (Madanipouras, 2017). Apie tokį intensyvų reguliavimą viešojoje miesto erdvėje byloti gali nepriekaištinga švara, tvarka ir tuštuma (Madanipouras, 2017).

Nuolatinis pastovumo ir laikiškumo dualizmas bendrai ištinka ir platesnį urbanistinį patyrimą. Aldo Rossi kritikavo funkcionalizmą ir siekė pakartotinai pabrėžti, kad funkcija nėra nuolatinė (1984). Funkcijos pastovumas, išreikštas reguliavimo priemonėmis ir miestų planų zonavimu, pasak Rossi, tampa tikrovės supaprastinimo ir vaizduotės bei laisvės pažeminimo principu (1984). Kaip pažymi Annalisa Trentin, nepastovūs sprendimai visada buvo suvokiami kaip antraeiliai, nes juos lėmė netikrumas, jų laikinumo suvokimas, priešingai nei vakarietiškoje kultūroje, pagrįstoje pastovumo sąvoka (2023). Rossi atkreipia dėmesį į tai, kad architektūrai būdinga nuolatinė architektūrinio tipo (stiliaus) naudojimo kaita, nes logiška forma yra susijusi su naudojimu, o ne su iš anksto nustatyta funkcija (1984). Kaip pastovumo

išraiškas mieste Rossi iškelia architektūros paminklus – urbanistinius faktus – urbanistinę formą formuojančius elementus, atspindinčius atmintį ir istorinį tęstinumą (1984). Visgi, pripažindamas paminklų pastovumo vertę, Rossi kartu atkreipia dėmesį į naudojimo pertrūkį, funkcijos nepastovumą ir šių pirminių elementų gyvybingumą (1984). Kartu su architektūriniais paminklais, funkcija ir naudojimas prisideda prie miestui kuriamų galimybių prisitaikyti prie pokyčių ir laikinų poreikių, kuriuos diktuoja tikrovė.

2010 metų architektūros bienalėje Remas Koolhaasas parodoje *Cronocaos* dėmesį sutelkė į antrinį viešąjį paveldą, ypač socialinę architektūrą, tuo metu, kai teisės aktuose dėl pastovumo ir išsaugojimo buvo nustatytos taisyklės, diskriminuojančios kai kurių kategorijų pastatus, nors jų vaidmuo urbanistinėje formoje ir nebuvo antrinis (Trentin, 2023). Pagal Trentin, jei paminklai arba tai, kas yra oficialiai reglamentuojama kaip paminklas, atstovauja pastovumo mitui, tuomet į socialinę architektūrą, kaip antai, pokario architektūrą, neatsižvelgiama – ji atstovauja architektūrai, turinčiai ribotą laiką, todėl yra laikina (2023). Nuolatinis išskirtinio, to, kas verta išsaugoti, akcentavimas sukuria savęs iškreipimą – išskirtinumas tampa norma (Trentin, 2023). Taigi, nors miestą kuria ne tik išskirtiniai paminklai, nėra apsiimama suteikti pastovumo ir išsaugoti tipinius, įprastus pastatus (OMA, 2010).

Istorinis teritorijos sluoksnis gali būti suvoktas kaip *neatkuriamas išteklius, lemiantis unikalų vietos charakterį* (Petrulis, 2015). Vaidas Petrulis iškelia gebėjimą atskirti politinės, religinės ir meninės reikšmės paminklus nuo kasdienybės paveldo, kuris atspindi vietovės savitą charakterį ir dvasią (2015). Tokiu požiūriu, įprasti, laikini ir neišraiškingi dalykai aktyviai tampa urbanistinio organizmo dalimi. Jų naudojimas, net ir laikinas, gali būti postūmis miesto plėtros procesui, susijusiam su miesto teritorijų pertvarkymu (Trentin, 2023). Taigi, istorinis palikimas panaudojamas kaip *ištekliai aktyviai urbanistinei regeneracijai, kuri įtakoja vietovės ekonomiką, konkurencingumą bei įvaizdą* (Petrulis, 2015).

1.10. Viešoji urbanistinė erdvė *tobulo* miesto link

Maždaug penkis tūkstančius metų žmonės gyveno urbanistinių formų organizacijose. Istorijos eigoje gyventojai susikūrė įvairias gyvenamąsias erdves, kurios išreiškia atitinkamas socialines, ekonomines ir kultūrinės sąlygas. Miesto kaip gan jauno erdvinio darinio reiškinio genezė galima labai plačiai interpretuoti iš žmonių atsakymo klajokliško gyvenimo ir apsistojimo sėsliai gyventi nuolatinėje vietovėje. Ilgainiui, tokioje vietoje ėmė telktis vis daugiau žmonių bei ekonominių, socialinių, politinių ir kultūrinių paslaugų – atsirandant fizinėms struktūroms,

pradėjo formotis vis kompleksiškesnės socialinės hierarchijos, o, kartu, ir pačių pirmųjų viešųjų urbanistinių erdvių prototipai. Viešąsias miesto erdves ilgainiui formuoja jų istorija, kultūrinis kontekstas, politinės ir ekonominės jėgos, todėl jos yra labai nevienodos. Tobulo miesto samprata per laiką vystėsi nuo organiškai susiformavusių miesto struktūrų ir gyvos viešosios erdvės iki racionaliai planuojamo miesto, grįsto meniniais, higienos principais ir susisiekimo efektyvumu – šiandien vis dažniau įgaunančio *glotnaus* (ang. smooth) miesto bruožus.

1.10.1. Viduramžių organiškasis miesto augimas

Europos miestuose, viduramžių urbanistinės erdvės dėl savo erdvių savybių ir matmenų įvairovės yra itin gerai pritaikytos miesto lauko veiklai. Vėlesnių laikotarpių miestų erdvės šiuo požiūriu yra daug mažiau sėkmingos, paprastai jos būna per didelės, per plačios ir per tiesios (Gehlis, 2011).

Miestai, išaugę maždaug 500–1500 m. po Kr. laikotarpiu, nebuvo suplanuoti šiuolaikinio planavimo prasme. Jie kūrėsi ten, kur jų reikėjo – formuoti gyventojų poreikių, tiesioginio miesto kūrimo proceso metu. Šie miestai kūrėsi ne pagal iš anksto numatytus planus, o vystėsi per ilgą procesą. Tokia laipsniška miestokūra dažnai užtrukdavo ne vieną šimtmetį, nes šis lėtas procesas leido nuolat koreguoti ir pritaikyti fizinę aplinką prie miesto funkcijų. Miestas buvo ne tikslas pats savaime, o įrankis, susiformavęs dėl naudojimo. Šio proceso, paremto daugybe

sukauptos patirties, rezultatas – miesto erdvės, kuriose net ir šiandien sudarytos itin geros sąlygos gyventi tarp pastatų (Gehlis, 2011).

Pagrindinė politinė erdvės reikšmė yra valdžia – kas valdo miesto erdvę, tas valdo ir visuomenę (Madanipouras, 2017). Ryšys tarp politikos ir viešosios erdvės egzistuoja nuo vėlyvųjų viduramžių: miestų aprašymuose gatvių ir aikščių forma ir būklė rodo *gerą valdymą* (Reicher, 2022).

Viduramžių aikštės atrodo uždaros, nes iš jų dažniausiai veda tik siauros gatvės. Dėl aikščių netaisyklingumo susidaro dinamiški erdviniai įspūdžiai ir nuolat kintančios perspektyvos. Sienos Piazza del Campo aikštė *dėl savo uždaros erdvinės struktūros, orientacijos pagal saulę ir klimatą, dubens formos pjūvio, kruopščiai išdėstytų fontanų ir stulpelių, idealiai pritaikyta kaip miestiečių susitikimų vieta ir vieša gyvenamoji erdvė tiek anuomet, tiek dabar* (Gehlis, 2011).

1.10.2. Renesansas – suplanuotas miesto veidas

Pirmasis radikalus pokytis įvyko Renesanso laikotarpiu ir yra tiesiogiai susijęs su perėjimu nuo laisvai besivystančių prie planuojamų miestų. Speciali profesionalių planuotojų grupė ėmėsi miestų statybos darbų ir sukūrė teorijas bei idėjas, kaip turėtų atrodyti miestai.

Miestas nebebuvo tik įrankis, bet tapo dar didesniu meno kūrinium, kuris buvo sumanytas, suvokiamas ir įgyvendinamas kaip visuma.

Svarbiausia buvo nebe plotai tarp pastatų ir juose esančios funkcijos, o erdvės efektai, pastatai ir juos kūrę menininkai.

Šiuo laikotarpiu pirmiausia buvo kuriama miesto ir jo pastatų išvaizda – vizualiniai aspektai, kurie buvo paversti geros architektūros ir miesto dizaino kriterijais. Kartu buvo nagrinėjami ir tam tikri funkciniai aspektai, ypač problemos, susijusios su gynyba, transportu ir formalizuotomis socialinėmis funkcijomis, pavyzdžiui, paradais ir procesijomis. Tačiau svarbiausia planavimo pagrindų raida buvo

susijusi su vizualine miestų ir pastatų išraiška (Gehlis, 2011).

1593 m. į šiaurę nuo Venecijos Scamozzi pastatytame renesansiniame Palmanovos mieste, kuris yra žvaigždės formos, visos gatvės yra vienodo pločio, nepriklausomai nuo jų paskirties ir vietos miesto plane. Priešingai nei viduramžių mieste, šiuos matmenis pirmiausia lėmė ne paskirtis, o kiti, daugiausia formalūs sumetimai. Dėlto miesto aikštėje Piazza Grande, kuri dėl geometrijos yra daugiau nei dvigubai didesnė už Sienos Campo, nėra tinkama naudoti kaip miesto aikštė šiame mažame miestelyje (Gehlis, 2011).



19 pav. Piazza del Campo, Siena, autorinė nuotrauka, 2023.

Sąmoningas vizualinių miesto planavimo aspektų suvokimas šiuo laikotarpiu ir šiame kontekste suformuluota estetika padėjo pagrindą architektūrinei traktuotei šioms problemoms vėlesniais šimtmečiais (Gehlis, 2011). 16–17 amžiuje iškilęs absoliutizmas sukėlė viduramžių miesto teisių eroziją, kurią lydėjo viešosios erdvės transformacija. Anksčiau urbanistinė erdvė buvo išplėsta miestiečių naudojimosi erdvė ir visuotinių sprendimų priėmimo vieta, o jau 18 amžiuje ji tapo absoliutizmo valdžios reprezentacijos scena (Reicher, 2022).



20 pav. Piazza Grande, Palmanova, autorius: Zairon, 2014.

1.10.3. Hausmanizacija – taisyklingo miesto pradžia Europoje

1852 metais vykdyta Paryžiaus *hausmanizacija*, įtvirtinusi taisyklingo miestų gatvių tinklo ir kvartalų formavimą istorinėje aplinkoje yra laikoma simboliniu urbanizacijos pradžios tašku (Butkus, 2013). Tai buvo radikalus formalios plėtros inicijuotas Paryžiaus perplanavimas, siekęs įvesti tobulumą, kontrolę ir efektyvumą esančiame urbanistiniame audinyje, vietoj naujo statymo už jo ribų (Boeris, 2023). Paryžius tuo metu buvo viduramžiškas miestas, nusėtas siauromis gatvėmis ir pilnas lūšnynų. Georges–Eugène Haussmannas buvo įpareigotas Napoleono III parengti urbanistinio atnaujinimo planą, siekiant išvėdinti, suvienodinti ir išgražinti

miestą (Boeris, 2023). Tačiau už viduramžiškos aplinkos išardymo ir ilgų, plačių bulvarų tiesimo, buvo keliama programa kurti kontrolę ir įvesti tvarką išskaidytuose, purviniuose ir perpildytuose rajonuose, kuriant erdvę aukštesnės vidurinėsios klasės poreikiams (Boeris, 2023). Nauji platūs bulvarai ne tik leido lengviau suvaldyti choleros plitimą, bet ir lengviau numalšinti sukilimus. Galiausiai, bulvarai sudarė sąlygas vystyti prabangiems būstams ir parduotuvėms, iškeliant tūkstančius buvusių gyventojų. Kūrėsi homogeniška ir išstobulinta miesto aplinka, sutelkta į efektyvumą ir masinį vartojimą (Boeris, 2023). 19 amžiuje, projektavus bulvarus ir didžiules urbanistines erdves, pėsčiųjų miestas virto eismo miestu (Reicher, 2022). Atsirado specializuotos aikštės, pavyzdžiui, eismo aikštės, juvelyrinės aikštės, pastatų prekyboje formuotos atviros aikštės ir parodų aikštės.

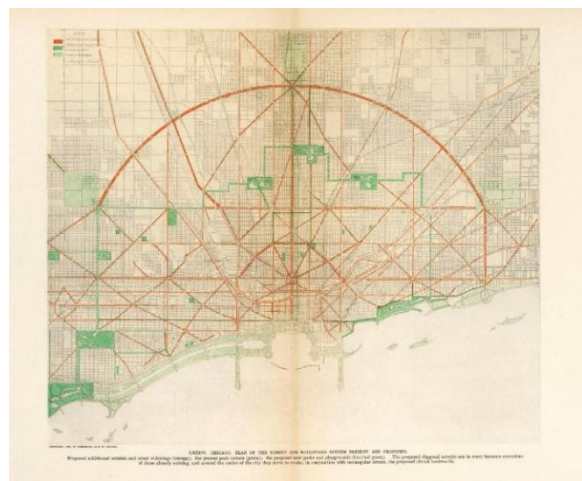
1.10.4. *City Beautiful* judėjimas – miestų estetinė pertvarka Amerikoje

Paryžiaus restruktūrizacija į modernų ir sutvarkytą miestą pastūmėjo kitus pasaulio politikus ir projektuotojus taikyti panašias praktikas savo miestuose. 19 a. pabaigoje Šiaurės Amerikoje atsirado *City Beautiful* judėjimas, kuriuo siekta pagerinti miestus ne socialinėmis, o savivaldybių reformomis ir estetizavimu. Judėjimo prielaida buvo ta, kad formalūs bendrieji planai įneš tvarkos į nerimą keliančias Amerikos miestų džiungles, tvarkos, pagrįstos vienodumu, klasikiniu architektūros stiliumi ir pagarba gamtos grožiui (Cowan, 2005). Judėjimo formuluota nuostata, jog gerai (gražiai) suprojektuotos viešosios miesto erdvės gali prisidėti prie pilietinės gerovės ir socialinės darnos. Šis judėjimas, panašiai kaip su hausmanizacija, buvo atsakas į suvokiamus socialinius iššūkius, susijusius su sparčia urbanizacija ir industrializacija. Dauguma miestiečių matė miestus negražius, perpildytus, purvinius ir nesaugius. *City Beautiful* judėjimo šalininkai pabrėžė monumentalių visuomeninių pastatų, didingų bulvarų ir parkų svarbą kaip priemonę kurti visuomeninius centrus ir gerinti miesto gyvenimą. Inicijuoti geometriniai planai, didžiulių miesto parkų sistemos ir didingi neoklasicistiniai pastatai. 1893 metais Čikagoje vykusios Pasaulinės Kolumbo parodos pavyzdys įgijo *baltojo miesto* pravadę dėl baltų

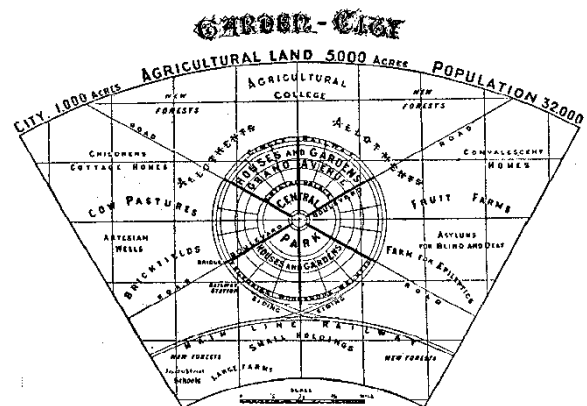


21 pav. Arc de Triomphe, Paryžius, autorius: Christianas Wittmannas, metai nežinomi.

neoklasicistinių fasadų. Taip pat ryškus šio judėjimo pavyzdys – 1909 metų pilnai nerealizuotas Čikagos planas. *City Beautiful* judėjimas su miestų estetizavimu siekė juos paversti gražesniais, pelningesniais ir sukurti naują, patobulintą socialinę tvarką. Tačiau elitinis dėmesys monumentaliai architektūrai ir didingiems projektams, dažnai išgriaudavo darbininkų klasės rajonus, išskeldavo vietines bendruomenes ir kūrė atskirtį. Ilgainiui išryškėjo, jog griežtai sukontroliuotos ir išdidintos miesto dalys atgraso žmonių bendravimą ar bet koki miesto gyvenimą. Tapo akivaizdu, kad fizinio miesto tobulinimas, nesprenžiant socialinių ir ekonominių klausimų, iš esmės nepagerins gyvenimo mieste.



22 pav. 1909 metų Čikagos planas, gatvių ir alėjų sistema, autorius nežinomas.



23 pav. Ebenezerio Hovardo 1898 metų sodo miestas, autorius: Choay, 1969.

1.10.5. Miesto sodai ir nauji centrai

Siekiant sumažinti senas, perpildytas ir chaotiškas urbanistines aplinkas, Ebenezeris Howardas 19 a. gale parengė mažo mastelio

miestų sodų modelį (Boeris, 2023). Šie lūšnynų ir dūmų neturintys miestai sodai turėjo būti savarankiški ir derinti geriausius gyvenimo mieste ir kaime elementus. Pagal Jacobs, Howardas paprasčiausiai nurašė sudėtingą,

daugialypį didmiesčio kultūrinį gyvenimą (2020). Nors dalis miestų sodų buvo pastatyti bei susiformavo Howardo idėjoms šališka

projektuotojų karta, Jacobs juos praminė *decentristais*, kurie toliau kūrė miesto plėtros decentralizavimo modelius (2020).

1.10.6. Modernizmas ir hipertrofuotas miesto funkcionalizavimas

20 a. pradžioje buvo pereita prie sistemingesnio miestų planavimo. Tačiau šis laikotarpis pasižymėjo didelio masto, specialistų nulemtu planavimu *top-down* metodu, kai ekspertai, dažnai veikiami modernistinių idėjų, primesdavo miestams savo vizijas (prisimenant Le Corbusier CIAM pristatytą *funkcionalaus miesto* idėją ar Roberto Moses modernistinius projektus). Dėl tokio požiūrio atsirado neigiamai pagarsėjusių miestų atnaujinimo projektų, dėl kurių bendruomenės dažnai būdavo iškeldinamos be jų nuomonės ir įtraukimo.

1920 metais dėl atsiradusios masinės automobilių gamybos kilo radikalūs miestų dizaino pokyčiai: keliai, gatvės ir aikštės sukurti arba pertvarkyti pagal individualaus mobilumo taisykles. Toks mobilumas leido aiškiau erdviškai atskirti gyvenimo ir darbo funkcijas. Dėlto, intensyvėjo ir suburbanizacija, kuri Vakaruose lėmė vidurinėsios klasės išsikėlimą iš miestų bei naujos tvarkos ir švaros kūrimą masinės gamybos priemiesčiuose (Boeris, 2023). Su suburbanizacija vyko ir rasinė segregacija, kuomet baltųjų šeimos atsiskirdavo nuo mišrių miestų bendruomenių (Boeris, 2023). Suburbijoje kurtos sąlygos privačiai veiklai lauke – daržai, o bendruomeninė veikla lauke dėl gatvių dizaino, automobilių eismo ir ypač didelio žmonių ir įvykių išsisklaidymo buvo sumažinta iki minimumo. Šiose teritorijose masinės informacijos priemonės ir prekybos centrai tapo beveik vieninteliais kontakto su išoriniu pasauliu taškais, nes gyvenimas tarp pastatų išnyko (Gehlis, 2011). Modernizmo propaguota mišrios paskirties pabaiga ir uždara plėtra neišvengiamai lėmė tradicinės aikštės ir gatvės pabaigą (Reicher, 2022; Gehlis, 2011). Vietoj jų atsirado keliai, takai ir begalinės vejės. Miestų centrai buvo išplėsti, siekiant juos pritaikyti automobilių eismui, gatvės susikirto su gyvenamaisiais rajonais, o viešosios miesto erdvės dažnai virsdavo transporto mazgais ir salomis – sumažino veiklos lauke mastą.

Modernistinis planavimas – tai racionalaus miestų transformacijų valdymo forma. Vėlyvojo modernistinio planavimo valdiškumą Pløgeris apibūdina kaip politizuotas pastangas pagerinti politikos veiksmingumą ir valdymo gebėjimus (2017). Tokio planavimo viešasis tikslas – *demokratinis bendravimas, remiantis žiniomis, analize ir svarstymu su interesais* (Pløgeris, 2017). Todėl modernistinis planavimas tampa demokratiškas, nors tokiu visada gali tapti tik iš dalies (Vettoreto, 2023).

Funkcionalizmo pagrindas pirmiausia buvo naujos medicinos žinios. 1930 metais būstuose turėjo būti šviesos, oro, saulės ir ventiliacijos, o gyventojams turėjo būti užtikrinta galimybė naudotis atviromis erdvėmis. Šiuo laikotarpiu buvo suformuluoti reikalavimai atskiriems pastatams, orientuotiems į saulę, o ne, kaip anksčiau, į gatvę. Apie tai, kad pastato dizainas gali turėti įtakos žaidimų veiklai, kontaktavimo būdams ir susitikimų galimybėms, nebuvo svarstoma. Funkcionalizmas buvo aiškiai fiziškai ir materialiai orientuota planavimo ideologija (Gehlis, 2011). Vienpusis fizinis-funkcinis planavimas kainavo socialinės aplinkos irimą. Funkcijų diferenciacija ir plačios vejės sumažino artimo kontakto galimybes. Naujųjų miestų rajonams būdingi dideli atstumai tarp žmonių, įvykių ir funkcijų (Gehlis, 2011). Taigi, pasak Kieslerio, iš tikrųjų propaguotas *pseudofunkcionalizmas* (Colomina, 2019).



24 pav. Aukštybinis miestas (Hochhausstadt), autorius: Ludwigas Karlas Hilberseimeris, 1924 m.

1.10.7. Naujasis miesto *glotnėjimas*

Michaelas Sorkinas su 1992 metų *disnėjifikacijos* (ang. disneyfication) sąvoka siekė sugretinti šiuolaikinius pramogų parkus su naujai kylančio miesto apraiškomis. Sorkinas matė naujai gimstančią urbanistinę aplinką kaip itin tipinę, segreguotą, smarkiai prižiūrimą ir susimuliuotą (1992). Marco Augé 1995 metais iškėlė *antivietų* (ang. non-place) terminą, pagal kurį, tokios vietos kaip oro uostai, prekybos centrai ar greitojo tranzito vietos nesijungia su aplinka, neturi tapatybės ir nekuria santykio su žmonėmis (1995). 2002 metais Remas Koolhaasas su *miesto šiukšlyno* sąvoka (ang. junkspace) kritikavo vientisą, nuspėjamą ir itin sklandžią prekybos centrų ir verslo centrų urbanistinę aplinką, sumenkinančią architektūrinį kontekstą, kuri negali būti apčiuopiama ir prisimenama (2002). Lievenas De Cauter 1999 metais tyrė, tipiniu tampančiu, miestą per *kapsuliarizaciją* (ang. capsularisation), nusakančią mieste augantį uždarų erdvių, kaip prekybos centrų ir uždarų bendruomenių, kiekį, ardantį viešąją miesto erdvę bei *mediteranizaciją* (ang. mediteranisation) – kruopštų centrinės miesto aplinkos, orientuotos į laisvalaikį ir vartojimą, formavimą (Boeris, 2023). Galiausiai, 2002 metais Amsterdamo menininkų ir aktyvistų grupė sukūrė viešą meninio projekto *patogus miestas* (ang. easy city) parodą, kuria kritikavo šiuolaikinės viešosios erdvės homogenizaciją ir komercializaciją, paremtą malonumu ir komfortu (Easycity.org, 2002). Su šių idėjų atėjimu 20 a. pabaigoje ir 21 a. pradžioje René Boeris sieja *Glotnaus miesto* (ang. Smooth city) pradžią. Konkrečiau, miesto *glotnėjimas*, pakeitęs iki tol buvusią urbanistinę patirtį, pasak Boerio, aiškiau veikti miestus pradėjo 1990 metais (2023).

Paskutiniaisiais dešimtmečiais, pasak Boerio, pasaulio miestai buvo transformuoti naujos tobulumo, tvarkos ir kontrolės bangos (2023). Kaip pastebi Boeris, glotnų miestą šiandieną pagrindė lemia ne griežtos planavimo doktrinos, kaip kad būdavo anksčiau, tačiau trys nauji esminiai veiksniai: neoliberalus urbanizmas, atsinaujinęs susidomėjimas miestietišku ir miestietiško gyvenimo aspektų *tobulinimas* (2023). (Žr. 25 pav.).

Boeris neoliberalistinio urbanizmo ištakas sieja su neoliberalia globalizacija (2023). Globalizacijos siekis yra trinti barjerus globaliai paslaugų, prekių ir finansų cirkuliacijai.

Globalizacijos procesas paspartino deindustrializaciją bei miestų homogenizaciją, darant miestus panašesnius, labiau nuspėjamus ir efektyvesnius (Boeris, 2023). Miestai, siekdami būti konkurencingi ir išskirtiniai, bando pritraukti populiarius tarptautinius architektūrinius prekių ženklus, dėl ko galiausiai visi supanašėja. Neoliberalizmas paprastai apibūdinamas kaip ekonominė koncepcija, skatinanti laisvą rinką ir mažinanti valdžios įsitraukimą. Kaip urbanistinis reguliavimo modelis, neoliberalizmas skleistis pradėjo JAV, 1980 metais. Pirmojoje (ang. roll-back) fazėje, neoliberalistinė ideologija pasižymėjo savivaldybių galios minimizavimu, kas mažino socialines paslaugas, sveikatos priežiūros įstaigas ir lėmė viešų savivaldybės paslaugų privatizaciją. Per dešimtmetį miesto viešoji erdvė tapo *išgryninta kapitalistinio augimo, komifikacijos arena* (Brenneris ir Theodore'as 2002). Taigi, antroji (ang. roll-out) fazė pasižymėjo vietinės valdžios institucijų rengiamais dideliais, pelno siekiančiais miestų plėtros projektais. Siekdami pritraukti tarptautinį verslą, miestai stengėsi prisistatyti kaip tobuli ir patrauklūs verslui – ėmė gerinti miesto aplinką įmonėms ir jų klientams. Tai apėmė ne tik pastatų ir viešųjų erdvių grąžinimą, atnaujinimą ir švarinimą, bet ir miestų centrų *eventifikaciją*. Tai Doreen Jacob sukurtas terminas, reiškiantis trumpalaikį apsėdimą įvykiais, būdingais šiuolaikiniam miestui. Tai procesas, kurio metu viešoji miesto erdvė reprezentuojama kaip pramoga ir paverčiama estetizuota vartojimo vieta (Pavoni, 2017). Be eventifikacijos, verslo pritraukimas lėmė ir urbanistinės erdvės *militarizavimą*, taikant *nulinės tolerancijos* politiką, stebėjimo sistemas ir sustiprintą policijos dalyvavimą, atgrasantį nuo bet kokios netvarkos (Boeris, 2023). *Nepageidaujami asmenys* ar veiklos, suvokiamos kaip trukdžiai miesto centrui atgaivinti, šalinamos iš ekonominei plėtrai skirtų zonų arba yra komercializuojamos. Kuriama socialinė homogenizacija – vienalytė turistų, verslininkų ir vidurinėsios klasės vartotojų masė. Neoliberalizmas paskatino ir netolygų erdvinį planavimą: nulemiant, kuri miesto dalis taps pelninga ir išstobulinta, o kuri – skurdi ir mažiau prižiūrima – netobula. Davidas Harvey vertina neoliberalizmą kaip ideologinį hegemoninį projektą, kuriuo siekiama turtą ir valdžią iš neturtingųjų perduoti turtingiesiems (2005). Miesto centras pasižymi finansiniu galios centru ir vartojimo zonomis, tačiau kitos miesto teritorijos tampa neprivilegiuotomis miesto vietomis, kurios patiria socialinę atskirtį (Žilius, 2013). Apolonijus Žilius pabrėžia, kad

neoliberalus miesto fenomenas miestą paverčia dviejų zonų sankirta: naujoji globali ekonomika yra skirta vartoti, o per vartojimą pačios miesto vietos atsijoją žmonės (2013). Dėl neoliberalizmo urbanistinė erdvė yra aktyviai komodifikuojama – urbanistinė patirtis transformuojama į įvairių vartotojiškumą, o tam, kad *vartojamos prekės* neprarastų savo vertės, viskas kontroliuojama, siekiant išlaikyti tobulą būklę (Boeris, 2023). Pirmenybė saugioms ir patogioms miesto erdvėms sustiprina privatizacijos tendenciją ir tolesnę miesto gyvenimo poliarizaciją. Komodifikacija, kaip paskata nuolat palaikyti tobulą privatizuotų būstų būklę, leido investuotojams statyti ir įsigyti nekilnojamąjį turtą didesniu mastu, o tai padidino nekilnojamojo turto vertę ir nuomos kainas – sukėlė gentifikaciją (Boeris, 2023). Dėl gentifikacijos, atsikėlę turtingesni gyventojai, kaip pastebi Boeris, motyvuoja tolimesnį kainų ir verčių augimą bei reikalauja glotnios: išgražintos, sukontroliuotos ir saugios urbanistinės aplinkos (2023). Teritorijų gentifikavimas ir glotninimas turi tendenciją plėstis į gretimas teritorijas (Boeris, 2023). Galiausiai, neoliberalizmas tiesiogiai glotnina – *tobulina* visuomenę, kadangi ištobulinti, tvarkingi žmonės viešojoje sferoje aktyviai kuria ir *tobulai glotnų* miestą (Boeris, 2023). Iš piliečių kuriami vartotojai, kurie užuot kūrę socialinius santykius, pastoviai prisižiūri ir tobulina tik save – urbanistinėje aplinkoje randasi tam tikras individualizmo laipsnis.

Antrasis svarbus veiksnys, skatinantis miesto glotnėjimą – atsinaujinęs susidomėjimas miestietišku. Tai pasireiškia Europoje ir JAV vidurinėsios klasės reurbanizacija. Sugrįžimas gyventi į centrinius miesto rajonus (ang. inner city) vyko ir vyksta dėl kultūrinių pokyčių ir naujų miesto reprezentavimo būdų bei naujų ekonominių veiklų finansų, aptarnavimo ir *kūrybinių industrijų* sektoriuose (Boeris, 2023). Atitinkamai ir urbanistinė aplinka pradėta kurti ir *tobulinti* vidurinėsios klasės poreikiams, išstumiant vargingesnes žmonių grupes.

Trečiasis esminis veiksnys – miestietiško gyvenimo aspektų *tobulinimas*. Žmonių komunikavimas, santykiai, savireprezentacija ar apsirūpinimas maistu tampa iš pažiūros *tobulais*, nesukeliantiais trinties ir atspindinčiais vyraujančias normas gyvensenos elementais (Boeris, 2023). Tai nulemia šiandieninis visuomenės skaitmenizavimas, darantis gyvenimą paprastesnį, patogesnį ir automatizuotą. Taip pat ši glotnaus miesto varomoji jėga pasireiškia ir per glotnėjančią

urbanistinės aplinkos estetiką: kada aplinka yra komodifikuojama, stengiamasi išlaikyti neprikaištingą įvaizdį, kad pritrauktų potencialius klientus. Tačiau įvairiose miesto sferose taikoma estetika linkusi supanašėti – didina urbanistinės aplinkos homogenizaciją (Boeris, 2023).

Viešosios erdvės privatizacija iš tikrųjų pastebima dar nuo viduramžių. Pasak Howardo Saalmano, viduramžių laipsnišką viešųjų miesto erdvių mažėjimą lėmė privačių interesų įsibrovimas, dėl kurio viešoji erdvė liko absoliučiai minimali, kuri buvo įmanoma miesto sienose (1968). Viešosios erdvės praradimas didėjant privatizacijai stiprina atskirtį ir naikina kolektyvines socialines reikšmes, kurios formavosi pritaikant ir pretenduojant į viešąją erdvę. Dėlto jos naudotojai jaučiasi menkai kontroliuojantys savo gyvenamąją aplinką. Įsišaknijimo praradimas prisideda prie apatijos ir didėjančio susvetimėjimo jausmo viešosiose erdvėse (Boeris, 2023), o tie, kurie gali sau tai leisti, teikia pirmenybę privačiam gyvenimui. Viešosios erdvės privatizavimas didina galios erdviškumą ir leidžia privatiems žemės savininkams nustatyti viešosios erdvės formą, prieigą ir funkcijas, visuomenei neatstovaujant ir nedalyvaujant šiame procese. Viešosios erdvės privatizavimas susiaurina priimtinių viešosios erdvės naudotojų ir naudojimo būdų spektrą, o reguliavimas apsaugo išrinktos grupės interesus ir patogumą. Kai visi kiti naudojimo būdai priskiriami prie trukdančių ar net pavojingų, viešosios erdvės ilgainiui tampa vis labiau nelygiavertės ir nuspėjamos. Tokiu būdu laisvalaikis ir poilsis taip pat privatizuojami, mažinant galimybes tiems, kurie turi mažiau išteklių, ir atimant iš jų nematerialią demokratišką ir prieinamą atvirą erdvių naudą.

Pastatai yra *elementai, kurie apibrėžia viešąją erdvę, bet jos neužima* (Canniffe, 2006). Visgi, šiuolaikinėje viešosios miesto erdvės kontekste tai keičiasi. Vis daugiau reikšmės tenka privatiems iš pastatų atsikeliantiems interesams. Dėl ko viešoji sfera susilieja su komercine veikla (Boeris, 2023). Atrodo, jog kultūros komercializavimas, kaip kalbėdamas apie besivystančių miestų panoramas, pabrėžia Canniffe, yra linkęs nuvertinti erdvę ir teikti pirmenybę architektūrinio objekto patrauklumui (2006). Frankas Adloffas totalitarizmą lygina su neoliberalizmu: jei totalitarizmas, vardan totalinės visuomenės, panaikina pilietines laisves ir politinius ryšius, tai neoliberalizmas, vardan pilietinių laisvių ir rinkos sprendimų, panaikina solidarumą ir socialinius ryšius (2020). Glotnus

miestas planuojamas be galimybės gyventojams palikti gyvenimo ir dvejimosi žymes, panaikinama galimybė rasti skirtingiems, galimai konfliktiškiems miesto sluoksniams, nebelieka kontrastų, purvo, trinties (Boeris, 2023). Miestas yra infrastruktūriškai standartizuojamas, sanitariai išvalomas ir socialiai segreguojamas – nepaliekama vietos planuose nenumatytoms, kasdieninėms – iš bendruomenių įsivietinimo gimstančioms veikloms – iškyla grėsmė miesto rajonų, kvartalų ir urbanistinių erdvių gyvybingumui. Kaip teigia Boeris, komforto, efektyvumo, patogumo ir grožio prioretizavimas išstumia laiko, skirtingų gyvensenų gylį bei potencialias urbanistinių transformacijų galimybes (2023). Senetas pastebi, kad toks supaprastinimo procesas yra urbanistinio kompleksiskumo praradimas (1970). Išlieka tik vienas, optimizuotas, nuspėjamas, homogeniškas ir blizgus naratyvas (Boeris, 2023). Remiantis šiuo požiūriu, urbanistinis kompleksiskumas suvokiamas kaip erdvinės formos ir socialinių, ekonominių bei kultūrinių procesų ryšys. Zukinas, Reicher ir Boeris įsitikinę, kad viešųjų erdvių reguliavimo ir privatizacijos tendencijos išliks (2020; 2022; 2023). Todėl miesto planuotojams, formuojantiems įtraukias viešąsias miesto

erdves, tampa svarbu suprasti daugialypį miesto patyrimą, vengti erdvinės atrankos tarp centrinių ir labiau nutolusių rajonų bei miesto pakraščių, ir ieškoti urbanistinių alternatyvų. *Viešoji erdvė yra miesto visuomenės veidrodis ir variklis. Ji yra ir funkcinė būtinybė, ir normatyvinis principas* (Madanipouras, 2021). Šiuolaikinėse viešosiose miesto erdvėse nepalaujamai randasi komercializuotos valdžios institucijos, nepripažįstančios viešosios erdvės įtraukties, viešųjų erdvių orientavimas į prekę bei socialinės įvairovės kategorizavimas, nutraukiantis ar silpninantis socialinius ryšius. Šiems atskirties spaudimams erdvinę išraišką suteikia socialinių grupių įleidimas į sceną arba nutolinimas į jos užkulisius. *Nėra gyvenimo be tarpusavio priklausomybės, nėra miesto be viešosios erdvės ir nėra demokratijos be viešosios sferos. Todėl nėra kitos alternatyvos, kaip tik kovoti už įtraukiančių viešųjų erdvių kūrimą ir išsaugojimą* (Madanipouras, 2021).

Glotnaus miesto egzistavimas iš tikrųjų yra gana nestabilus. Jam reikia nuolatinio dėmesio ir investicijų, kad būtų išlaikyta tobula išvaizda. Glotnus miestas atrodo esantis *tobulos būklės*, tačiau iš tikrųjų kelia grėsmę gyvybiškai svarbiems miesto veiksniams (Boeris, 2023).

Neoliberalus urbanizmas:

hegemoniška planavimo politika, mažinanti miesto kompleksiskumą ir neišbaigtumą, žmonių, bendruomenių, istorijų ir galimybių įvairovę. šiuolaikinis miestas ir jo ateitis vis dažniau vaizduojama kaip *tobula*, turtinga, sėkminga, konkurencinga ir vartotojiška.

Viešųjų erdvių ir pastatų privatizavimas:

privatai valdomas užstatymas pakeičia tradicines viešąsias erdves arba jose dominuoja, kurias privatai valdomos gatvės, skverai, parkai, prekybos centrai ir pramogų rajonai.

Griežta savivaldybės kontrolė:

griežta savivaldybės institucijų kontrolė ir priežiūra viešos tvarkos ir miestų planavime.

Atsinaujinęs susidomėjimas miestietiškumu:

vidurinės klasės su savo suburbijos gyvenimo įpročiais grįžimas gyventi į miestą.

Projektuotojai, realizuojantys *tobulumą*:

nekritiškas architektų ir dizainerių žvilgsnis į *glotnę* miestą.

Naujųjų technologijų dominavimas:

miestietiško gyvenimo skaitmenizacija: nuolatinis savęs ir kitų stebėjimas per naujųjų technologijų prietaisus.

Miestietiško gyvenimo aspektų *tobulinimas*:

gyvensenos skaitmenizacija, automatizavimas, nepriekaištingos urbanistinės aplinkos būklės išlaikymas.

Nuolatinė saugumo ir stebėjimo kontrolė:

viešosiose erdvėse teikiama pirmenybė sustiprintam saugumui ir stebėjimui, dažniausiai motyvuojant tariama nusikalstamumo ir netvarkos grėsme privačių įmonių prižiūrimose erdvėse. diegiamos stebėjimo kameros, privačios apsaugos tarnybos ir griežta erdvinė politika, ribojanti nepageidaujamą, spontanišką veiklą viešosiose erdvėse.

Komercializacija ir vartotojiškumas:

viešosiose erdvėse daugėja prekybos vietų, restoranų, kavinų ir pramoginių renginių vietų. pirmenybė teikiama komerciniams interesams ir pelno siekiančiai veiklai, skleidžiasi vienalytis turistų ir aukštesniosios vidurinės klasės miestiečių vartotojiškas ir į prekę orientuotas buvimas.

Visuomeninio turto ir paslaugų nykimas:

dėl viešojo ir privataus sektorių partnerystės svarbiausi viešieji ištekliai, tokie kaip įperkamas būstas, sveikatos priežiūra ir transportas, tampa vis labiau priklausomi nuo rinkos jėgų. tai dar labiau didina socialinę nelygybę ir apriboja marginalizuojamų bendruomenių ar atskirų socialinių grupių teises.

Susvetimėjimas ir nesitapatinimas su vieta:

itin sukontroliuotoje ir komodifikuotoje viešojoje erdvėje žmogus tapatintis su tokia urbanistine aplinka gali tik klajodamas - vienišumą ir individualizmą skatinanti patirtis.

Estetinė homogenizacija ir perfekcionizmas:

skirtingas ir gyvybingas viešąsias erdves keičia sterili ir išvalyta aplinka, skirta investicijoms ir turizmui pritraukti. prarandamas vietos charakteris ir kultūrinė tapatybė, o vietoj to įgyjama standartizuota, komercializuota (estetizuota) ir nuolatinės priežiūros reikalaujanti urbanistinė patirtis.

Konflikto, kritikos ir prieštaravimo šalinimas:

konsensuso tarp privačių ir viešųjų šalių kūrimas užkerta kelią skirtingoms, prieštaruotoms ir alternatyvioms urbanistinėms ateities galimybėms. šalinami socialiniai ir erdviniai nepatogumai komercializuotai ir privatizuotai urbanistinei aplinkai.

Iš anksto nulemtas viešųjų erdvių naudojimas:

dėl griežtų hegemoniškos urbanistinės aplinkos normatyvų, viešosiose erdvėse vykstančios veiklos turi paklusti vienam miesto ar privataus investuotojo naratyvui.

Socialinė homogenizacija - atskirtis ir nelygybė:

socialinė segregacija didėja, teikiant pirmenybę pasiturinčių gyventojų ir įmonių interesams, o ne nuošaly paliekamų bendruomenių poreikiams. viešosiose erdvėse formuojasi vienalytė vartotojiška minia ir netiesioginiai elgesio (išvaizdos) standartai - atskirtį kuriantys anklavai, o pažeidžiamos socialinės grupės, subkultūros yra marginalizuojamos.

Pilietinio aktyvumo ir demokratijos praradimas:

privatizuotoje viešojoje erdvėje tampa ribojamas urbanistinės aplinkos kompleksiskumas ir įvairovė: skirtingi naudojimai, išraiškos, gyvenimo būdai, teisė į miesto kūrimą, skirtingų buvimo mieste alternatyvų įsivaizdavimas ir politinis asmens ar grupės veikimas.

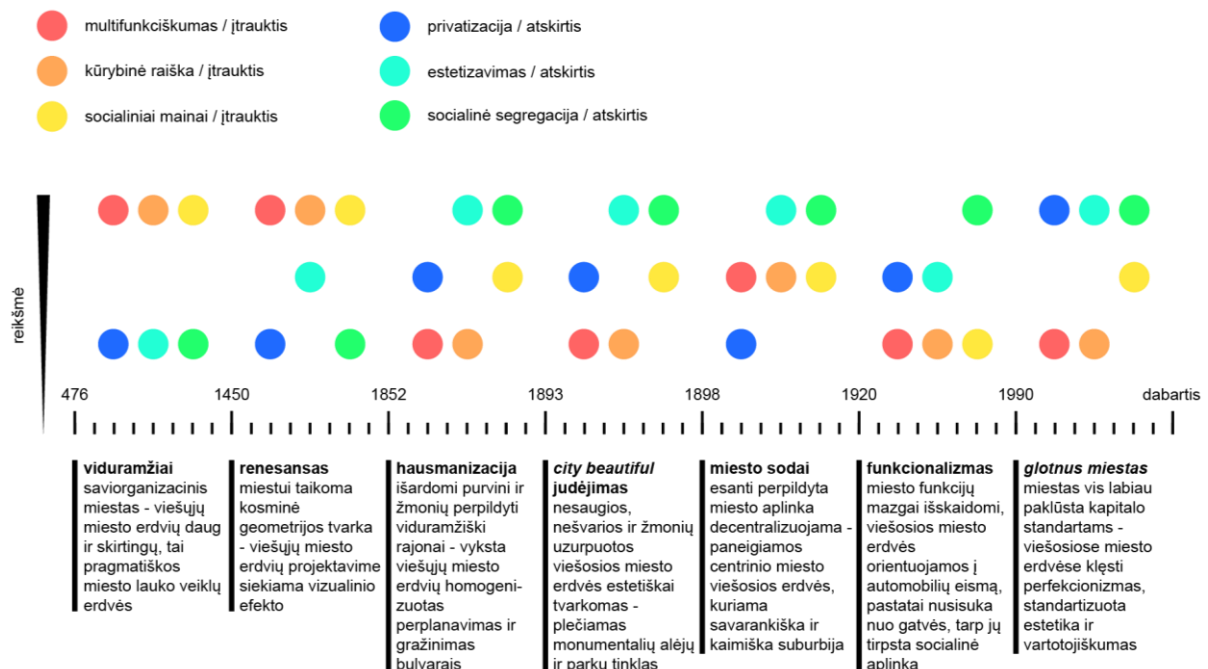
Gentrifikacija ir išskeldinimas:

pasiturintys gyventojai ir verslo įmonės persikelia į anksčiau apleistus rajonus, todėl kyla nekilnojamojo turto vertė ir išskeldinami mažesnes pajamas gaunantys buvę gyventojai. viešosios erdvės pertvarkomos taip, kad atitiktų turtingesnių gyventojų pomėgius ir skonį. kultivuojamas saugumas, kontrolė ir išgražinta aplinka.

25 pav. Glotnaus miesto reiškimosi būdai ir poveikiai miesto urbanistinei aplinkai. Sudaryta autoriaus, remiantis Boeriu, R. (2023).

Šiame darbe tiriama idealaus arba tobulo miesto idėja, ilgainiui susiformavusi kaip bendrojo planavimo siekis, per istoriją kito priklausomai nuo vyravusios ideologijos, tačiau visada siekė racionalumo, tvarkos ir kontroliuojamos urbanistinės aplinkos rezultato. Iš viduramžių gynybinių miestų struktūrų maždaug 15 amžiuje pereita prie renesanso idealizuotų simetrijų, vėliau – prie Haussmanno pertvarkyto Paryžiaus ir jo įkvėpto *City Beautiful* judėjimo, formavusio estetizuotas viešąsias erdves už Atlanto. Galiausiai 20 amžiuje įsigalėjo modernistinis funkcionalizmas, mieste įtvirtinęs griežtą zonavimą ir racionalizuotą erdvinę logiką. Visos šios istorinės urbanistinės kryptys prisidėjo prie vis labiau tobulinamo, optimizuojamo bei socialiai ir fiziškai *švarinamo* miesto išraiškos formavimo.

Galiausiai, su 1990-aisiais įsitvirtinusi neoliberalizmu, *tobulas* miestas pasiekė savo paradoksaliai kraštutinę formą – tapo tuo, ką Boeris įvardija kaip *glotnų* miestą (ang. *smooth city*): aplinką, kuri dėl savo tobulumo prarado socialinį ir erdvinį daugiabalsiškumą. Remiantis apžvelgta užsienio literatūra, šiandienos toliau tobulinami miestai vis dažniau pasižymi itin supanašėjusiomis aplinkomis ir jų patirtimis; privatizuojamomis arba intensyviai kontroliuojamomis viešosiomis erdvėmis, vartotojiškumu grįsta komercializacija ir ryškėjančia socialine atskirtimi. Taip, istoriškai dažniausiai utopiniu virstantis miesto tobulumo siekis išsikreipė į pernelyg išstobulintą urbanistinę formą, kurioje gyvybingumą ima keisti sterilumas (Žr. 26 pav.).



26 pav. Tobulo miesto ir jo viešosios erdvės raida, sudaryta autoriaus.

1.10.8. Pasaulinės glotnėjančio miesto tendencijos

Šiame skyriuje apžvelgiami glotnėjančio miesto pavyzdžiai, analizuojami pagal užsienio literatūroje randamą kritiką bei prieš tai išsikeltus glotnėjimo reiškimosi būdus ir poveikius.

Su 1980 metais intensyvėjusiu neoliberalizmo fenomenu atsirado ir noras *sutvarkyti miesto gatves* (Brenneris ir Theodore'as 2002). 2006 metais Los Andželo savivaldybė įgyvendino programą, pavadintą *Saugesnių miestų iniciatyva*, skirtą gatvėms apsaugoti *Skid Row* rajone. *Skid Row* – tai penkiasdešimties kvartalų teritorija, esanti šalia Los Andželo centro, kuri pasižymi tūkstančiais skurdžiai gyvenančių žmonių ir viena didžiausių benamių populiacijų JAV. Rajonas pasižymi vienu didžiausiu nusikalstamumo ir skurdo lygiu Los Andžele. Pagrindinis šios iniciatyvos tikslas buvo pašalinti tokius viešus nusižengimus kaip miegojimas ar šlapinimasis viešojoje miesto erdvėje. Rajono erdvinė ir socialinė atskirtis prasidėjo dar 1970 metais, kada miesto savivaldybė *Skid Row* neoficialiai įtvirtino kaip *izoliavimo zoną*, kurioje būtų toleruojamos prieglaudos ir paslaugos benamiams. *Saugesnių miestų iniciatyva* atskleidė savivaldybės siekį išstumti nepageidaujamus viešosios erdvės naudotojus iš svarbių ir lankytinų miesto erdvių, o taip pat parodė, kaip tarp miestinė konkurencija paskatino valdžios institucijas sanitarizuoti miestų erdves (Dassé, 2009). Remiantis Marine Dassé, galima suprasti, kad socialinė segregacija tampa įrankiu estetiškos ir komercializuotos viešosios erdvės uždaviniui spręsti.



27 pav. *Skid Row* rajonas, Los Andželas, autorius: Mark King's Cross Central yra mišrios paskirties kompleksas Londono centro šiaurės rytuose.

King's Cross Central teritorijoje buvusios geležinkelio stotys ir sandėliai buvo išvalyti, kad atsirastų vietos visiškai naujai miesto daliai, kuriam vadovauja nekilnojamojo turto vystytojų ir investicinių fondų partnerystė. Pasak René Boerio, tokio didelio masto pertvarkymo projektas leidžia griežtai kontroliuoti galutinį rezultatą – iš anksto numatyti aplinkos estetiką, demografinę sudėtį, viešųjų erdvių naudojimą, saugumo sistemas ir techninę priežiūrą (2023). Ši teritorija gali ilgai išlikti glotni, tačiau, kaip pastebi Boeris, pernelyg iš anksto nulemtas urbanistinis dizainas apriboja erdvių naudojimo galimybes (2023). Tai iliustruoja ženklai, nurodantys, ką žmonės turėtų veikti (*apsipirk, valgyk, gerk, žaisk*), bei *priešiška architektūra*, kaip suoliukai, neleidžiantys ant jų užmigt (Boeris, 2023). Pagrindinė veikla čia tampa – vartojimas, o į pastatus patenkama tik per komercines erdves, kurias vienija korporatyvinė estetika ir standartizacija (Boeris, 2023).

Boeris taip pat atkreipia dėmesį, kad pastatų medžiagos neleidžia laikui ar žmogui palikti pėdsakų, todėl aplinka atrodo hermetiškai užbaigta (2023). Be to, kadangi beveik visa žemė yra privati, lankytojai privalo laikytis savininkų taisyklių, kurios nėra viešai skelbiamos, tačiau paprastai draudžia protestuoti, sėdėti ar miegoti (Boeris, 2023). Taigi, Boerio yra formuojamas įspūdis, kad privačiam sektoriui priklausanti miesto teritorija yra linkusi į nuolatinę, griežtą priežiūrą, nepaliekant vietos spontaniškumui tam, kad net menkiausias netvarkos ženklas nedarkytų *tobulo* įvaizdžio.



28 pav. Buvusios dujų talpyklos, *King's Cross Central*, autorius: John Lord, 2019. Taksim Gezi parkas Stambule yra viešoji miesto erdvė šalia Taksimo aikštės Bejoglu rajone.

Parkas buvo suprojektuotas įgyvendinant stambius 1940–1950 metų miesto modernizavimo planus. Parkas pastatytas vietoj artilerijos kareivinių – Osmanų imperijos stiliaus pastato, tam, kad būtų galima išplėsti laisvą Taksimo aikštės plotą. 2013 metais valdžia paskelbė plačius šios zonos atnaujinimo planus. Buvo sumanyta Taksimo aikštę paversti pėsčiųjų zona ir atkurti senųjų Osmanų imperijos kareivinių pastatų parko zonoje. Naujajame pastate turėjo įsikurti didelis prekybos centras, viešbutis ir prabangūs apartamentai. Todėl 2013 metais aktyvistų buvo surengta taiki stovykla *Occupy Gezi*, kurios tikslas buvo sustabdyti prekybos centro statybą viešajame parke. Kitą dieną policija juos išskeldino, panaudodama vandens patrankas ir ašarines dujas bei padėgdama palapines, kad būtų galima pradėti griovimo darbus. Daugelis jų reikalavimų, suformuluotų po kelių dienų paskelbtame manifeste, buvo nukreipti į veiksmingų teisių į miestą garantijų užtikrinimą ir apėmė Gezi parko, kaip žaliosios zonos, išsaugojimą. Policija laikinai nutraukė bandymus išvaikyti protestuotojus ir išardyti stovyklą parke. Tuo metu iš įvairių rastų objektų žmonės statė barikadas, kad stovyklautojai būtų apsaugoti nuo tolesnių

policijos atakų. Parke atsirado laikinos socialinės paslaugos stovyklaujančiai bendruomenei, taip pat buvo suformuotos savos iniciatyvos viešosios erdvės kaip: *Taikos aikštė*, debatų ir susirinkimų forumas bei vaikų žaidimų aikštelė. Galiausiai, dėl tokio aktyvaus visuomenės protesto valstybė nutraukė planus atidaryti prekybos centrą ir viešbutį. Taigi, remiantis Davidu Bravo, Taksim Gezi parko okupacija, liudijanti politinį miesto viešosios erdvės matmenį, protestą prieš miesto formalų ir privatizuotą planavimo projektą pavertė istorine kova už demokratiją (2018).



29 pav. Taksim Gezi parkas, Stambulas, autorius ir metai nežinomi.

1.10.9. Glotnėjimo požymiai ir poveikiai Vilniuje

Vilniuje pastebimas glotnėjimas analizuojamas, remiantis Lietuvos žiniasklaidoje ir užsienio literatūroje randama kritika bei prieš tai išsikeltais glotnėjimo reiškimosi būdais ir poveikiais.

Zaha Hadid Architects 2007 metais laimėjo Guggenheimo Ermitažo muziejaus Vilniuje projekto konkursą, kuris nebuvo realizuotas dėl finansinių priežasčių. O 2010 metais Vilniaus apygardos prokuratūroje buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas dėl galimo didelės vertės turto iššvaistymo. Naujajame tarptautinio meno centre, Baltojo tilto pievos teritorijoje, būtų buvę eksponuojami kūriniai iš Niujorke įsikūrusio Solomono R. Guggenheimo fondo ir Sankt Peterburge įsikūrusio Valstybinio Ermitažo muziejaus kolekcijų. 2012 metais projektą bandyta gaivinti, motyvuojant, jog tokia gausi modernaus meno kolekcija Vilniuje pritrauktų daugiau turistų. Tačiau estų statytojas atmetė pasiūlymą statyti šiuolaikinio meno pastatą dėl didelės statybos ir administravimo kainos.

Dešiniajame Neries krante šiuo metu išplėtotą *Architektūrinės kalvos* miestovaizdžio koncepcija. Kalvos dauboje, nedaug trūko, kad būtų atsiradęs *mistinį objektą primenantis ir tarsi nepaisantis gravitacijos* (Dezeen, 2008) pastatas, kuris savo mase ir aplinkui kuriama kietąja danga perskiria Neries žalią pakrantę. Šiandieną – Baltojo tilto gan ikoniška, atvira Vilniaus miesto pieva pasižymi tiek kasdieniu miestiečių naudojimu, tiek miesto organizuojamų laikinų kultūrinių ir sporto renginių gausa. Planuotas grandiozinis meno, kultūros ir turistų aktyvatorius, panašu, kad netiesiogiai išsipildo per organiškai ir spontaniškai besikuriančią, laikinomis veiklomis užsipildančią tuščią atvirą žaliąją miesto erdvę.



30 pav. Vilniaus Guggenheimo-Ermitažo muziejus Baltojo tilto pievoje, autorius: *Zaha Hadid Architects*, 2007.



31 pav. 100-mečio piknikas Vilnius – Lietuvai Baltojo tilto pievoje, autorius: Saulius Žiūra, 2018.

Pastatų komplekso administracinis pastatas, adresu Gedimino pr. 27, pastatytas 1938 metais, laikomas vienas svarbiausių tarpukario moderniosios architektūros pastatų Vilniuje. Pastatas charakteringas atvira pirmo aukšto įėjimo erdve po pastatu ir buvo įtrauktas į Kultūros paveldo vertybių registrą 1993 metais. Visgi patalpų savininkas – bendrovė *Vilniaus Žalgirio dengtas plaukimo baseinas*, iš Vilniaus miesto savivaldybės gavęs leidimus, 2018 metais įstiklino atvirą pirmo aukšto dalį, kur ketino įrengti sezoninę kavinę. Įstiklinimas sukėlė architektų ir paveldosaugininkų pasipiktinimą ir diskusijas viešojoje interneto erdvėje. Dėlto Lietuvos Architektūros Rūmai kreipėsi į Lietuvos Aukščiausiąjį Teismą dėl statybą leidžiančių dokumentų panaikinimo ir neteisėtų darbų pašalinimo. Nors pavyko ne iš karto, tačiau 2022 metais, pagal Teismo sprendimą, patalpų savininkas pašalino pirmo aukšto įstiklinimą, pripažintą kaip nelegalų dėl sužalotos nekilnojamosios kultūros vertybės – funkcionalizmo stiliaus fasadų architektūrinio sprendimo visumos.

Vilniaus savivaldybė ir Kultūros paveldo departamentas dar 2017 metais leido naikinti aiškiai dokumentuose apibrėžtą architektūriškai vertingą pastato savybę.

Užtat, galima pastebėti, kad, nors ir mažesniame mastelyje, privatizacijos neigiamas poveikis viešosioms miesto erdvėms iš lėto reiškiasi Vilniaus senamiestyje. Į komerciją orientuotas interesus, nepaisydamas istorinių ir kultūrinių miesto sluoksnių, atvirą miesto erdvę mato kaip neišnaudotą plotą. Ši vieta, nuo pastato atsiradimo, buvusi užtikrinta kaip atvira viešosios miesto erdvės dalis, kuria praeiti galėjo visi jos naudotojai. Visgi, laiko tėkmėje, žengus į šiuolaikinio miesto kontekstą, nors ir (dėl visuomenės susirūpinimo) laikinai – trims

metams, iš atviros ir viešos, erdvė buvo patapusi atskirtą formuojančia uždara ir privačia erdve.



32 pav. Vero Cafe, įstiklintas pirmasis pastato aukštas Gedimino pr. 27, autorius: Irmantas Gelūnas, 2019.



33 pav. Vero Cafe, pastato dabartinė būklė Gedimino pr. 27, autorius: VTPSI, 2023.

Kitas viešosios Vilniaus miesto erdvės incidentas – 2021 metais realizuota Reformatų skvero rekonstrukcija. Iki rekonstrukcijos buvusio Reformatų skvero teritorijos planas buvo sukurtas 20 a. devintajame dešimtmetyje. Skvere buvo iškeltas paminklas *Tarybinams partizanams ir pogrindininkams*. 1983 metais, jį statant bei kuriant laiptuotų takų tinklą, buvo sunaikintos senosios evangelikų reformatų kapinės, įrengtos 17 a. pirmoje pusėje.

2018 metais vykusio *Re:formatų* festivalio metu, skirtingos visuomenės grupės susirinko protestuoti prieš vienašališkai priimtą Vilniaus miesto savivaldybės sprendimą dėl Reformatų skvero atnaujinimo. Vilniaus savivaldybei ir Aplinkos ministerijai buvo išsiųstas 13 visuomeninių organizacijų pasirašytas reikalavimas stabdyti neteisėto Reformatų skvero projekto vykdymą. Dėl išsakytų pastabų Reformatų sodo projekte padaryti tam tikri pakeitimai.



34 pav. Buvęs Reformatų skveras, autorius: Andrej Vasilenko, 2018.

Tačiau, kaip komentuoja Dainius Labeckis, projektas nuo pat pradžių vyko ydingai, kadangi nebuvo derinamasi su vietos gyventojais, o vėliau bendruomenės kritika buvo ignoruota (2021). Nors skveras buvo sutvarkytas, iš jo kaip viešosios (UNESCO pasaulio paveldo sąrašui priklausančio) miesto erdvės ištrinta daug buvusių istorinių ženklų. Labeckis pastebi, jog skvero rimties ir sakralumo atmosferą naujai keičia pramoginė funkcija (2021). Pasak Labeckio, skvero sutvarkymo darbai stipriai primena ir atkartoja darbų modelį, prieš tai pritaikytą Bernardinų sode ar Lukiškių aikštėje. *Susidaro įspūdis, kad šis projektas – tiesiog kopija, be jokios kūrybos ir vaizduotės* (2021). Labeckio kritikuojami ir be jokių aiškių nuorodų į buvusį kontekstą, išvingiuoti nauji takai. Galima gan greitai naujame skvere pastebėti tankius ruožus serijinės gamybos neoklasikinius suoliukus ar naujai pridėliotus želdinius. Gintautas Tiškus teigia, jog skvere nesimato jokios aiškos ir gilios urbanistinės-architektūrinės idėjos. Pabrėžia, kad miesto, ypač, istorinėje dalyje, *kiekvienas parkas ar skveras, bet kuri viešoji erdvė, turėtų išsiskirti iš kitų, o jų funkcija turėtų būti daugiau nei tik praktinis naudojimas* (2021). Tiškus pastebi, kad didelė skvero dalis, pavyzdžiui, pietinė pusė nėra funkcionali. O šiaurinė, tuo tarpu, *gyva tampa tik dėl įkurdintos vaikų žaidimų aikštelės – taigi – orientuota į aplinkinių namų gyventojus*. Reformatų atnaujinta viešoji miesto erdvė tampa *gyventojų kiemų pratęsimu* (Tiškus, 2021). Visame skvere gausiai pridėlioti minėti suoliukai – atrodo, tarsi, būtų orientuoti į labai pavargusius ar pagyvenusius miestiečius. Visa tai ardo šios naujos viešosios erdvės multifunkciškumą ir skirtingų naudotojų įtrauktį pasyviu erdvės reguliavimu.

Be abejo, svarbu suprasti, jog buvę charakteringi skvero banguoti laiptai tarybinių *herojų* kulto

vietoje, visiškai transformavę prieš tai buvusį reljefą, simbolizavo bunkerius ir apkasus – sovietinį palikimą. Tačiau vis vien buvo plačiai pamėgti visuomenės dėl jų panaudojimų galimybių ir iš anksto nenulemtos vienos paskirties dizaino. Laiptais lankytojai ne tik lipdavo, bet ir ant jų prisėdavo, burdavosi, paišydavo ir žaisdavo. Originalių ir daugiafunkciai įtraukių sprendinių naujas sutvarkymas nepasiūlė. Justinas Dūdėnas išsakė nuomonę, jog šiandieninis Reformatų sodas neteko charakteringų bruožų, bendros meninės idėjos ir palygino jį su prekybos centrų estetika (2021).

Galiausiai, Algis Davenis sukritikuoja ir skvero rekonstrukcijos požiūrį į esančius medžius. Dėl perteklinės trinkelėmis išklotų takų, jų pločių gausos, atsiranda didelė grėsmė čia augantiems medžiams nudžiūti. Tokį požiūrį jis pavadina *barbarišku*. O atmettiną naujų medžių sodinimą nepalankiose žemėse, taip kuriant žalumo ir gamtos artumo mieste idėją – *butaforija ir populizmu* (2021).

Įvertinus viešąją nuomonę, rekonstruotame Reformatų skvere pasimato glotnėjančios viešosios urbanistinės erdvės tendencijos – kaip perfekcionistinis istorinių stilių taikymas, vietoj kontekstualios, bet sąžiningos naujoviškos išraiškos; standartizacinis vietos estetizavimas, perteklinis architektūrinių elementų ir medžiagiškumo dėliojimas, kuris reikalauja nuolatinės priežiūros, o tam – lėšų. Todėl skvero ilgaamžiškumas trumpėja. Taip pat tik vienos ar, apskritai, neaiškos paskirties nurodymas atskiria skirtingas viešosios erdvės naudotojų grupes. Taip, naujame Reformatų skvere daugialypiai nyksta ir istorinė viešosios erdvės tapatybė.



35 pav. Naujas Reformatų parkas, autorius: Saulius Žiūra, 2021.

Naugarduko skveras – viešoji miesto erdvė, besiribojanti su Pylimo, Naugarduko ir Vingrių gatvėmis. 19 a. ir 20 a. pirmojoje pusėje šioje vietoje buvo malkų turgavietė, vėliau vyko prekyba arkliais. Sovietmečiu čia veikė požeminiai tualetai; Nijolės Vaičiūnienės suprojektuotas stiklinis paviljonas, skirtas pardavinėti gėles. Dabar čia veikia žinomas ir aktyviai lankomas baras, kavinė, taip pat nedidelė galerija.

Paviljone ir aplinkui jį, lauke, vyksta įvairūs laikini kultūriniai ir rekreaciniai renginiai, išdėliotos meninės instaliacijos. Be įvairaus amžiaus grupių žmonių, šiame skvere taip pat dažnai renkasi ir būna laikini jo naudotojai – benamiai. Dėl benamių tarpe asocialiai besielgiančių asmenų, tariamai, kuriamo pavojaus ir nesaugumo gyventojams, internete iš visuomenės veikėjų galima išgirsti pasiūlymų sumažinti *akivaizdžiai per didelį* suoliukų skaičių, ant kurių *daugiau niekas nesėdi, tik tie žmonės, kurie kelia problemas* (Martusevičiūtė, 2023). Pagal LR viešąją tvarką reglamentuojančius aktus, asmenys viešojoje miesto erdvėje nėra diferencijuojami pagal jų išvaizdą ir fizinius požymius bei nėra draudžiamas asmenų buvimas ir miegojimas joje.

Tačiau skvere kuriasi glotnios miestietiškos gyvensenos nematomi išvaizdos ir elgesio standartai, pagal kuriuos miestiečiai tikisi visiškai sukontroliuotos ir jiems priderančios aplinkos – išstumiant socialinius ir erdvinis nepatogumus.

Visgi pietrytiniame aikštės kampe yra įrengta vaivorykštės spalvų perėja, pirmą kartą 2018 metais nudažyta savivaldybės iniciatyva. Tačiau per 7 metus ne sykį buvo užpaišyta tuo pasipiktinusių asmenų. Tai parodo šioje viešojoje erdvėje vykstančią nuolatinę kovą tarp homogeniškų, formalių naratyvų ir neformalumo bei demokratiškumo išlaikymo.



36 pav. Naugarduko skveras, autorius: Augustas Didžgalvis, 2023.

Paupys – prieš kelis metus pradėtas konvertuoti buvęs istorinis pramoninis rajonas. Čia – beveik visur naujas užstatymas (ir atstatymas) bei naujos viešosios erdvės. Greta miesto centro buvusi urbanistinė tuštuma atgaivinta ir sutvarkyta naujam žmonių gyvenimui. Prestižiniame rajone supančių fasadų ir urbanistinių erdvių paviršiai yra naujai realizuoti ir iš visiškai naujų medžiagų. Tačiau 2022 metais pradėjus kristi vieno iš naujai pastatytų daugiabučių fasadų plytelėms, šis defektas buvo staigiai komodifikuotas užrašais ant tvorų, lyginančiais nepalankią situaciją su modernaus meno kūrinio. Vystytojas, pats sau susikūręs *tobulo* rajono įvaizdį, privalo nuolatos jį tokiu ir palaikyti.



37 pav. Paupys, krentančios fasado plytelės, autorius: Paulius Peleckis, 2022.

Skyrius baigiamas, sugrįžtant prie dar vieno *Zaha Hadid Architects* darbo – šiuo metu vieno aktualiausio projekto Vilniuje – Stoties atnaujinimo. 2021 metais paskelbus tarptautinį architektūrinį naujosios Vilniaus geležinkelio stoties projekto ir Stoties rajono urbanistinio centro idėjos konkursą, iš 33 dalyvių darbų laimėtojai išrinktas *Zaha Hadid Architects* projektinis pasiūlymas. Konkurso sąlygose dalyviams keltas reikalavimas sukurti ikonišką ir pasaulyje atpažįstamą tarptautinės geležinkelio stoties projektą. Londone įsikūręs biuras, dar 2019 metais laimėjo ir *Rail Baltica* geležinkelio stoties Taline projekto konkursą.

Globaliu virtusiu *parametrizmu* architektų studija šiuo metu iš lėto nusileidinėja Baltijos šalių peizaže. Kaip teigia Witoldas Rybczynski, parametrizmo sukurtos morfologinės formos neabejotinai pamiršta praeitį, kas suteikia tokiems pastatams šiuolaikiškumo (2013). Iš to gali būti keliamas susirūpinimas, ar perimetrizmas, vizualiai užduodamas itin vientisą ir išstobulintą estetiką, nesupaprastina urbanistinio kompleksiskumo, pagal Saskia Sassen ar

Christopherį Alexanderį, neatsiejamą nuo gyvybingų ir įtraukių miestų (1966; 2001). Komentuodamas parametrizmo stiliaus pastatus, Rybczynski teigia, kad: *nors jie atrodo kaip mokslinės fantastikos futuristika, jie taip pat yra keistai vienadieniai, nes niekas taip greitai nesensta kaip vakarykštė ateities vizija* (2013). Remiantis Rybczynski, gali susidaryti įspūdis, kad tokių pastatų išskirtinumas išsipildo globaliai homogenizuoto, tačiau ir greitai pabostančio miestovaizdžio pavidalu.



38 pav. Zaha Hadid Architects atnaujintos Vilniaus geležinkelio stoties projektinis pasiūlymas, autorius: Zaha Hadid Architects, 2021.

1.11. Miestokūra – kaip procesas: neformalus urbanizmas

Neformalaus urbanizmo ištakos randasi Pasaulio Pietuose, lūšnynuose. Tai formalaus planavimo apleistas, bet kartu ir šalutinis produktas, pasižymintis chaotišku savadarbių būstų užstatymu, neoficialia nuoma, prastomis gyvenimo sąlygomis ir valstybės nesikišimu teritorijos vystymesi. Todėl, dar visai neseniai neformalumas buvo suvokiamas tik kaip savarankiškai inicijuota, neregamentuota, be kontrolės ir nuo formalios ekonomikos atskirtyje auganti veikla ar nešvaraus ir neefektyvaus naudojimo urbanistinė erdvė. Pagal Ananya Roy, neformalumas dažnai siejamas su reiškiniais, vykstančiais už oficialių procesų ar planuojamų ir reguliuojamų zonų ribų (2005). Tokia veikla ar erdvės dažniausiai kriminalizuojamos ir vertinamos kaip chaotiškos bei nelegalios formalios sistemos dalys. Priešingai, nei formalus – oficialus, švarus, sureguliuotas, aiškių formų ir procesų bei normatyvų apibrėžtas – bendrasis planavimas (ang. masterplanning). Laikui bėgant, neformalaus urbanizmo sąvoka įgijo skirtingus požymius ir interpretacijas, o pastaraisiais dešimtmečiais – naujai svarbią reikšmę. Šios sąvokos kompleksiskumas apima daugybę sričių: šiuo terminu apibūdinama ne tik miesto erdvinė, bet ir jo kultūrinė, ekonominė, socialinė ir politinė organizacija (Hernández, et al., 2010). Remas Koolhaasas, 1997 metais tyrinėjęs Lagoso miesto neformalios ekonomikos procesus, išryškino miesto kompleksiškos sistemos slypinčią vidinę logiką ir vietinių žmonių kuriamus erdvinius ir socialinius dėsningumus. Šią dieną neformalumui galima priskirti ir 20 a. pabaigoje Berlyne prasidėjusį skvotinimo reiškinį, taktinį ar *guerrilla* urbanizmą, graffiti ir kitokį gatvės meną, ar bet kurias kitas laikino erdvės ar pastato užėmimo ir pasisavinimo kultūrinės, politinės, socialinės ir ekonominės praktikas. 21 amžiuje, neformalios praktikos meta iššūkį dabartinių projektavimo ir planavimo procesų formalizavimui, ne visada randančiam ryšį su realybe. Neformalias praktikas šiandieną, pirmiausia, taip pat galima suvokti ir kaip žmonių socialinių santykių produktą, besikuriantį iš piliečių ir bendruomenių įsitraukimo. Dėlto neformalios erdvinės praktikos virsta kasdienio socialinio ir kultūrinio veiklumo išraiška. Matthiasas Rickas yra teigęs: *Miestas yra dviejų tipų: formalus ir neformalus. Formaliame mieste veikia taisyklės ir įstatymai, nustatyti politikų. Neformalaus miesto pagrindas – įvairi teisiškai neįforminta žmonių veikla. Kartais tai naujas kioskelis, tango vakaras aikštėje šalia namų,*

barbekiu parke arba tiesiog daiktų išpardavinėjimai <...> Tai neformalus reiškiniai (2014). Taigi, veikiau, gana smulkmeniškoms kasdienėms praktikoms, neformalaus urbanizmo sąvoka gali būti išplečiama ir iki miestų planavimo lygmens, kuri randasi iš laipsniško miestų vystymosi bei dinamiškos ir aktyvios reakcijos į skirtingų aktorių poreikius. Kaip pastebi Reicher, ši sąvoka keičia požiūrį į aktorius (dalyvius): greta planuotojo ir dizainerio, naudotojas tampa lygiaverčiu aktyviu partneriu, kuris turėtų dalyvauti, kuriant ir projektuojant miesto erdves (2022). Miestų erdvių projektai, kurie yra tik trumpalaikiai, suteikia galimybę dalyvauti įvairiems naujiems dalyviams, anksčiau nedalyvavusiems kuriant ir tvarkant miestų erdves, kurie įneša naujų idėjų, įgūdžių, ryšių ir išteklių (Stevensas ir Dovey, 2023). Dėlto, svarbu įvertinti kritišką kūrybinės raiškos potencialą ankstyvose miesto planavimo ir bendruomenės įtraukimo procesuose, siekiant sukurti gyvybingas ir įtraukias viešąsias urbanistines erdves, kurios ne ignoruoja, o įkūnija vietos istorinius sluoksnius ir bendruomenės saviorganizacines erdvinės praktikas. *Menas gali ne tik reprezentuoti miestą, bet ir formuoti bei suteikti jam formą* (Joseph-Lesteris, Prinz ir Westerman, 2016). Jaspero Joseph-Lesterio esėje *Lūžio taškas: ar menas gali nulemti miesto gyvenimą?* sąvoka *lūžio taškas* suvokiama kaip įsitraukimas į diskusiją jos pradžioje, užuot į ją vėluojant (2021). Greta akivaizdaus gyventojų dalyvavimo neformaliame planavime, Lesteris ieško menininkų (dirbančių lygiagrečiai su kitais miesto planavimo specialistais) nuoseklaus įtraukimo į miesto ateities kūrimą galimybių. Neoliberalaus miesto fone, kada užstatytos ir tuščios viešosios erdvės yra valdomos privačių ir pusiau privačių interesų, Lesteris siūlo suvokti menininkų vaidmenį mieste kaip *gyvybiškai svarbų miestokūros išteklių* (2021). Kadangi kaip menas nėra išskirtinai tik menininkų veiklos sritis, taip pat ir architektūra su miestų planavimu neturėtų sustoti ties architektų ir urbanistų užmačių riba (Joseph-Lesteris, 2021). Dėlto, yra raginama imtis radikalaus šiuolaikinio urbanizacijos proceso performavimo, kada menininkas suvokiamas kaip svarbus, lygiavertis ir progresyvus aktorius miesto kūrimo ir vystymo srityse. O ypač – miesto erdvių kūrimo atvėrime ir performavime (Joseph-Lesteris, 2021). Tekste pristatoma Saskiaos Sassen mintis, jog šalia neginčytinai svarbios miestų statybos, svarbu pastebėti ir nematomas miesto erdves –

urbanizacijos šešėlius. Tai mintis, kad ir nematomos jėgos yra savotiška architektūra, <...> nulemianti urbanistinę patirtį (Joseph-Lesteris, 2021). Lesteris išplėtoja šią mintį kaip: *teisinius vietovaizdžius, infrastruktūrų erdves, politiką, finansus ar net apleistą architektūrą* (Joseph-Lesteris, 2021). Suprasdami nematomas miesto struktūras, galime tikėtis darnesnės miestų urbanizacijos ir didesnės socialinės įvairovės įtraukties. Lesteris formuluoja išvadą: *menininkų gebėjimas naujai pritaikyti apleistą architektūrą ir panašias erdves yra gyvybiškai svarbus formuojant ir performuojant miestus, kaip ir jų gebėjimas įsivaizduoti skirtingus būdus darbui ne tik su marginalizuojamomis miestų zonomis, bet ir su užmirštomis istorijomis bei nepastebimų žmonių gyvenimais* (Joseph-Lesteris, 2021). Apibendrintai, tekste tariamą nuosaką išsakomas meno integracijos miestokūroje ir vystyme persiorientavimas: nuo materialių ar neapčiuopiamų menininkų rezultatų prie jų kūrybos metodų. Tokiu principu, Lesteris siūlo *radikalią naują miestokūros restruktūrizaciją* (2021). *Menininkų vaidmuo ir vertingiausia funkcija miestokūros kontekste* yra išsakoma kaip kritiškas mąstymas, vietos status quo užklausimas ir naujų metodų, paremtų demokratija bei įtrauktimi, vystymas (Joseph-Lesteris, 2021). Lesteris nepasiūlo konkrečių sprendinių ir gairių, kaip menininkas galėtų padėti spręsti miesto kūrimą. Tačiau, menininko rolės į miesto planavimo procesus įtraukime plėtojamas klausimas, ne ką galima sukurti, tačiau – kaip?

Decentralizuojamasi nuo konkrečios fizinės, įvietintos meno išdavos ir orientuojamasi į procesą – kaip kolektyvinę miesto kūrimo sąrangą. Šią mintį papildė Andreas Pavonis, cituodamas Brissacą, jog *gatvės menas, užuot pavertęs savo vietą ekspozicijos erdve, gali veikti kaip priemonė, padedanti kartografuoti ir išnaudoti įtrūkimus, kurie pertraukia šią nuoseklią plokštumą, t. y. ne kaip dekoratyvus priedas prie dramatiškų urbanizacijos procesų, bet kaip laukas, kuriame šie procesai tampa matomi, taigi ir abejotini* (plg. Brissac, 2006) (Pavoni, 2019).

Taigi, galima būtų teigti, kad neformalios erdvinės praktikos ir neformalus miestų planavimas prisideda prie socialiai tvaraus ir *teisingo* (ang. just) miesto vystymosi. Reicher teigia, jog šiuolaikinį miestą charakterizuoja, verčiau, pageidautini miestų planavimo ir plėtros *neformalumai* (kaip atviri miestų plėtros procesai, piliečių įtraukimas ar laikinas erdvių naudojimas) ir vis dažniau pasigirsta iš pačių piliečių poreikis savarankiškai projektuoti aplinką ne tik pagal formalizuotas planavimo procedūras (2022). Pastebint tokius šiuolaikinio miesto pokyčius, atrodo, jog neformalus miestų projektavimas turėtų būti taikomas kartu su formaliomis miestų planavimo ir plėtros strategijomis. *Tai nereiškia, kad esamos planavimo priemonės yra pasenusios, bet veikiau, kad jų poveikis bus didesnis arba geresnis tik tuo atveju, jei jos bus stipriau nei iki šiol suprantamos kaip galimybių erdvė pilietinės visuomenės dalyviams* (Reicher, 2022).

1.12. Laikinasis urbanizmas

1.12.1. Neformalios ištakos ir apibrėžimas šiandienos kontekste

Zygmuntas Baumanas teigia, kad dabartinis pasaulis išgyvena perėjimą nuo *vientisos* (ang. solid) prie *išsisklaidžiusios* (ang. liquid) modernybės fazės (2006). Šiame amžiuje, kai, pasak Baumano, socialinės formos *suyra ir ištirpsta greičiau nei laikas, kurio reikia joms išlieti* (2006), socialinėms institucijoms nebelieka pakankamai laiko įsitvirtinti, o pokyčiai nebėra laikina priemonė, bet *nuolatinė žmogaus gyvenimo sąlyga* (2004). Panašiai, Rahul Mehrotra šiuolaikinį, dėl globalios ekonomikos nuolatiniame judėjime esantį, miestą suvokia kaip *kinetinį* miestą, kuriame tradicinės *statiško* miesto formos (suprantamos kaip pastovi pastatyta

aplinka) tampa neformalios ir laikinos urbanistinės patirties dalimi, kur įvairios reikšmės nuolatos kinta ir tirpsta (2021). Miestus analizuojant dideliais laiko intervalais, *laikinumas tampa svarbia kiekvienos užstatytos aplinkos gyvavimo ciklo sąlyga* (Mehrotra, 2021). Tai sutampa su Williamo Connolly'io apibūdinamu *neoliberalizmu* ir Boerio *glotniu miestu*: kur struktūros, dažnai atrodančios tvirtos ir nepajudinamos, iš tikrųjų, yra persunktos paslėpto pažeidžiamumo ir netikrumo, kuris išryškėja, kai politinės ir erdvinės struktūros patiria eksperimentinius išbandymus, sukrėtimus ir įtampą (2013; 2023). Panašiai apie naują architektūros amžių kalba ir Peteris Cookas, pristatydamas *Nevientisosios Architektūros* (ang. Non-Solid Architecture) idėją, kuria aktualizuoja dinamiškumo, porėtumo – *peizažiškumo*,

tuštumų ir lankstumo užstatyme ieškojimu (2011; 2015). Taip pat ir Boeris neoliberaliam ir glotniam miestui iškelia *porėtą miestą* (ang. *porous city*) kaip urbanistinę alternatyvą. *Porėtas miestas* pasižymi atvirumu, dviprasmiškumu, kolektyvumu, įvairove ir laikinumu (Boeris, 2023). Pasak Boerio, tai miestas, kuriantis terpę susidūrimams, konfliktams, derėjimuisi ir eksperimentams; tačiau tai nėra anarchiškas ir nesuvaldytas miestas, atvirkščiai – pasižymintis porėtomis vidinėmis taisyklėmis ir dėsningumais (2023). Svarbu nepamiršti, kad tokių lanksčių, kolektyvinių struktūrų išlaikymui reikalingas nuolatinis bendruomeniškumo įdirbis (Boeris, 2023). Tai, kad sutelktis ir bendruomeniniai ryšiai yra kritiškai svarbūs išteklių, ypač neformalioje miesto aplinkoje, pastebi ir Koolhaasas po apsilankymo Lagose (2016). Beekmansas ir de Boeras įvardija miestus kaip *organizmus*, kurie *gyvena, kvėpuoja ir kartais išgyvena vidutinio amžiaus krizę* (2014). Šiuolaikinių miestų, kaip ir biologinių rūšių, nuolatinę evoliuciją pastebi ir Madanipouras. Pasak jo, urbanistiniame organizme dėl netikėtų įvykių ir atsitiktinumų įvyksta mutacijos – *socialinės inovacijos* (2017). Todėl tokio organizmo gyvybiškumas slypi *ne tik nuolatinėse [statinėse] priemonėse, užtikrinančiose stabilumą ir ilgą amžiumą, bet ir laikinose intervencijose, suteikiančiose kintamumą ir lankstumą* (Madanipouras, 2017). Beekmansas ir de Boeris teigia, kad *spontaniškumas ir laikinumas yra svarbūs, siekiant užtikrinti miesto sveikatą: laikinos iniciatyvos padeda atgaivinti miesto teritoriją, įkvepia jai energijos, kuri galėjo būti išstumta ar net visai išgaravusi* (2014). Taigi, laikinumas tampa nauja urbanistinio projektavimo metodikos kryptimi. Tradiciškai, miestų planavimas yra į rezultatą orientuotas metodas, pagal kurį, planavimo procesas laikomas ėjimu į prieš tai išsikeltą galutinį efektą. Tačiau laikinajame urbanizme šis santykis apsiverčia – pradedama nuo klausimo, kaip galima inicijuoti dinamišką procesą, neapibrėžiant fiksuotos, užbaigtos būsenos (Oswaltas, et al., 2013).

Peteris Bishopas ir Lesley Williamsas pastebi, kad nors laikinas naudojimas nėra naujas reiškinys, jis iš naujo suklestėjo 21 amžiuje – kas įrodo, jog jo vaidmuo šiuolaikiniame miestų kūrime yra labai svarbus (2012). Laikinas naudojimas šių autorių apibūdinamas kaip *tikslingas etapas, kada ribotas naudojimo pobūdis paprastai yra konkretus* (2012). Todėl laikinasis urbanizmas, kaip miestų planavimo metodas, paneigia prieš tai vyravusį neigiamą

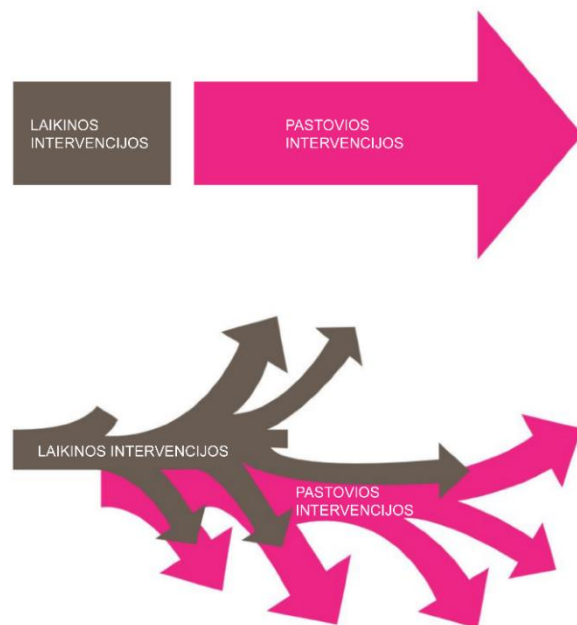
neformalaus urbanizmo, kaip chaotiškos ir neaiškos plėtros, įvaizdį. Šiuolaikiniame pasaulyje, finansinių, politinių, klimato ir pandeminių krizių akivaizdoje, pasireiškiant didesniame neužtikrintumo ir pažeidžiamumo jausmui, su kuriuo formalios institucijos ne visada susitvarko, iš neformalumo kylantis – laikinasis urbanizmas – tampa alternatyva pasiruošti tokiems ateitiems neužtikrintumams. Kuriamą nežinomą bei atspari ir lanksti urbanistinė aplinka su palikta erdve klaidoms, kuri yra formuojama piliečių iniciatyvų ir laikinų projektų, siekiant gerinti savo gyvenamąją aplinką. Įtraukiantis neformalias praktikas, socialiai orientuotas laikinasis urbanizmas padeda formuoti vietos tapatybę ir geriau atliepti šiuolaikinio pasaulio dinamiką. *Miestų planavimas visuomet judėjo įtampoje tarp planuotos ir neplanuotos plėtros, o neformalus procesas dažniausiai nusverdavo formalius* (Oswaltas, et al., 2013). Dėlto, laikinasis urbanizmas apsiima galia tam tikrus formalumus trinti ir formalizuoti neformalias praktikas – taip, integruojant abejas veiklas į bendrą sistemą (Oswaltas, et al., 2013).

Taigi, laikinasis urbanizmas – tai planavimo ir projektavimo metodas, apimantis tikslingą ir laipsnišką miesto erdvių pertvarkymą. Jam būdingas laikinų intervencijų (trumpalaikių, lanksčių intervencijų) įgyvendinimas, siekiant patenkinti konkrečius esamus poreikius arba suaktyvinti nepakankamai išnaudojamas urbanistines tuštumas. Nors laikinos intervencijos gali užsimegzti įvairiose erdvėse, tos, kurios yra reikšmingos regeneracijos tikslais, dažniausiai kuriamos daugiau ar mažiau apleistose teritorijose, kadangi *tokiose erdvėse susiklosto skirtingos erdvinės tikrovės, nulemtos sudėtingų urbanistinių pokyčių* (Andres, 2013). Laikinas urbanizmas apima bendruomenės dalyvavimą, vietokūrą, novatoriškumą, kūrybiškumą ir mažų sąnaudų, lengvai pritaikomų turimų išteklių panaudojimą, siekiant teigiamų pokyčių miesto aplinkoje. Tikslas – išbandyti idėjas, skatinti visuomenės dalyvavimą ir ištirti alternatyvius erdvių panaudojimo būdus prieš savivaldybei ir privačiam vystytojui priimant ilgalaikius, nuolatinis sprendimus. Tokiame planavime tikslingomis intervencijomis galima paskatinti, pagreitinti arba palengvinti perėjimą iš vienos planavimo stadijos į kitą, išvengiant nenumatytų vystymo klaidų. Laikinos intervencijos – arba laikino naudojimo projektai – gali suteikti postūmį naujoms plėtros iniciatyvoms ir daryti įtaką tų plėtros teritorijų urbanistinei kokybei. *Vienas iš esminių [laikino naudojimo] projektų džiaugsmų*

yra tai, kad projektas dažniausiai yra kelionė, o ne iš anksto apibrėžtas rezultatas. Štai kodėl jie yra autentiški, kai atliekami su užsispyrimu (Turneris, 2022). Laikinos intervencijos neatsiranda atsitiktinai, bet yra nulemtos įvairių veiksmų ir taisyklių. Jos gali būti suprantamas kaip bandymas didinti visuomenės ir politinį sąmoningumą vietinių grupių pradėta iniciatyva, kuria siekiama pagerinti savo rajonus. Arba platesnės apimties: savivaldybės ar privataus investuotojo veikla, kuria siekiama gauti pelno iš, priešingu atveju, ekonomiškai nenaudingos žemės (Žr. lentelę Nr. 9).

Vadovaujantis laikinuoju urbanizmu, į miestą ir jo vystymąsi galima žvelgti kaip į *atvirą sistemą*,

pagal kurią miestas niekada nėra baigtinis ir visuomet prisitaikantis (Senetas, 2006). Laikinasis urbanizmas – tai nėra tik siekis sukurti kažką laikino, kol atsiras galimybė padaryti kažką pastovaus ir ilgalaikio. Idėja, kaip teigia Peteris Bishopas, yra kažką apskritai pradėti: kai kurios laikinos intervencijos pasiteisina ir tampa nuolatinėmis, kai kurios nesuveikia, o kitos sėkmingos intervencijos persikelia į naujas vietas (T-factor cities, 2021). Prototipų kūrimas ir eksperimentavimas tampa svarbus, nes, pasak Bishopo, gali nukreipti pirminę strategiją įvairiomis kryptimis – kas skatina nepertraukiamai iš naujo apibrėžti galutinį produktą ir į jį įtraukti naujas taktikas ir strategijas (T-factor cities, 2021), (Žr. 39 pav.).



39 pav. Bendrasis planavimas, paremtas laikinuoju urbanizmu – laikinos intervencijos įtraukiamos į urbanistines strategijas. Adaptuota pagal: Bishopą, P. ir Williamsą, L. (2012).

Lentelė Nr. 9. Priežastys, dėl kurių verta vykdyti laikinas intervencijas, remiantis Turneriu, (2022).

Laikinių intervencijų vykdymo priežastys

idėjų tikrinimas

pajėgumų tikrinimas

vietinės paklausos (pasirinktai vietai) įrodymas

vietiniams gyventojams reikalingų erdvių ar paslaugų suteikimas

lankytojų srauto į vietovę didinimas, aktyvinant veiklą ir organizuojant renginius

vietinio įdarbinimo ir apmokymų galimybių suteikimas

daugialypis socialinės vertės kūrimas

tuščios erdvės išskirtinumo ir vertės išnaudojimas

pagrindinių gatvių gyvinimas

1.12.2. Laikinių intervencijų realizavimas

Realizuojant laikinas intervencijas, galima pasitelkti Carlo Turnerio iškeliamus 6 esminius klausimus. Pirmiausia, pasak Turnerio, svarbu suprasti, kodėl tai daroma ir ką tu norima pasiekti: iš anksto išsikelta aiški vizija yra svarbiausias bet kokio laikino naudojimo projekto argumentas (2022). Turneris pastebi, jog nors laikino naudojimo projekte trumpalaikis pelnas yra mažai tikėtinas rezultatas, laikino naudojimo projektai gali sukurti erdvei vertę, atkreipiant dėmesį į vietą ir, taip, pritraukiant ilgalaikes investicijas (Turneris, 2022).

Antru klausimu žengiama prie sprendimo, koks tai bus projektas – konkrečios urbanistinės tuštumos (potencialios regeneravimo teritorijos) pasirinkimo. Vienas iš tokių urbanistinių erdvių vartojamų terminų laikinojo urbanizmo diskurse yra *meanwhile* (liet. *pereinamosios*) erdvės. Pasak Turnerio, terminas *meanwhile* apibūdina tiek vidaus erdvę, tiek pastatą, tiek urbanistinę erdvę (2022). Bei nusako, kaip konkreti urbanistinė tuštuma gali būti naudojama laikinai, kol ji yra tuščia, arba kol laukia ilgalaikio panaudojimo, dėl kurio galbūt dar tik bus nuspręsta (Turneris, 2022). Tokiose *pereinamosiose* erdvėse dėmesys skiriamas socialiniam viešosios erdvės matmeniui, kaip mainų ir susidūrimų vietai, taip pat įvairių konfliktų terpei – taigi ir urbanistiniam mokymuisi (Mariano, et al., 2022). Šios erdvės sumažina atstumą tarp sąvokų *urbs* (liet. miesto) ir *civitas* (liet. piliečių). Urbanistinės tuštumos, šiame darbe suprantamos kaip *tuščios* ar neproduktyvios erdvės, laikinių intervencijų pagalba gali virsti naujomis viešųjų erdvių formomis, kaip gyvybinga alternatyva komercializuotai miesto plėtrai – dažnai

suvokiamai kaip homogeniškai, nuobodžiai ir griežtai sureguliuotai (Oswaltas, et al., 2013). Eksperimentavimas ir pakartotinis adaptavimas, kurį įgalina laikino naudojimo praktika, gali paskatinti daugialypį požiūrį į žemės naudojimą ir padidinti tikimybę, kad urbanistinei tuštumai galiausiai bus surasta nuolatinė paskirtis. (Žr. lentelę Nr. 10).

Lentelė Nr. 10. Svarbiausi laikino naudojimo projektą charakterizuojantys kriterijai (pagal Turnerį, C., 2022).

Svarbiausi laikino naudojimo projektą charakterizuojantys kriterijai	
turimos erdvės arba reikalingos erdvės poreikiai	
planuojama veikla (darbas, maistas, pramogos, renginiai)	
veikimo dažnumas per savaitę	

projekto trukmė

Laikinos veiklos klesti su minimaliomis investicijomis ir dažniausiai organizuojamas klasteriais ir socialiniais kontaktais (Oswaltas, et al., 2013). Klasteriai gali būti formalaus arba neformalaus pobūdžio, sugrupavus kelias laikinas veiklas, pasižyminčias panašiomis savybėmis, sukuriami jų sinergija. Įvairių grupių ir asmenų socialinių ryšių, ypač dalijimosi žiniomis, strategijomis ir patirtimi, panaudojimas gali būti svarbi priemonė, stiprinant tokius klasterius pasirinktoje teritorijoje. Socialinių ryšių kūrimas gali paskatinti naujas bendradarbiavimo formas, vietovė gali įgyti bendruomeninį tapatybės jausmą. Socialiniai kontaktai yra svarbus laikino naudojimo šaltinis ir, kartu, jo rezultatas. Laikiniu urbanizmu sutelkiami riboti ištekliai, kad žemė būtų vėl pradėta produktyviai naudoti. Tačiau yra pastebima, kad ne visos urbanistinės tuštumos yra tinkamos laikinam naudojimui (Oswaltas, et al., 2013; Turneris, 2022). (Žr. lentelę Nr. 11).

Lentelė Nr. 11. Vietos pasirinkimo laikino naudojimo projektams priežastys (pagal Oswaltą, et al., 2013).

Vietos pasirinkimo laikino naudojimo projektams priežastys

nebrangių ir (arba) lanksčių erdvių prieinamumas
centrinė lokacija
patogus susisiekimas
supančių socialinių paslaugų prieinamumas
teritorijos socialinis ir kultūrinis profilis
supantis socialinių ryšių tinklas
paklausa naujoms laikinoms veikloms

Pasak Turnerio, skirtingos projektų trukmės yra priemonės skirtingiems rezultatams pasiekti (2022). Turneris išskiria 4 pagrindines laikino naudojimo projektų trukmės tipologijas (Žr. lentelę Nr. 12).

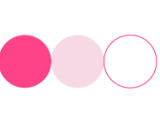
Taikant laikinąjį urbanizmą, atsiranda santykis tarp pasirinktos teritorijos ilgalaikėje

perspektyvoje ir laikino jos panaudojimo. Laikinos intervencijos poveikis tam tikros vietos vystymuisi gali būti skirtingas. Oswaltas, Overmeyeris ir Misselwitzas išskiria 9 pagrindines tipologijas, iliustruojančias laikino naudojimo projektų poveikį tam tikros teritorijos raidai (2013). (Žr. lentelę Nr. 13).

Lentelė Nr. 12. Laikino naudojimo projektų tipologija pagal trukmę (pagal Turnerį, C., 2022).

Iškilimas		– savaitgalio ar savaitės veikla, atkreipianti dėmesį ir pranešanti apie netrukus įvyksiančius pokyčius – veikla, kuriai nėra reikalingas planavimo leidimas, kuriai reikia minimalių organizacinių priemonių, bet kuriai vis tiek reikia lėšų ir administravimo	Išstiegimas		– trunka nuo kelių mėnesių iki kelerių metų – reikalingas išankstinis planavimas keliems mėnesiams į priekį – gali prireikti investicijų ir greičiausiai reikės nuolatinio indėlio į veiklą – tokio mastelio projektus galėtų steigti ir valdyti bendruomenės grupės
Sėjimas		– trejų-penkerių metų trukmės projektai, kuriems reikalingos investicijos ir eksploatacija – tikėtina, kad bus reikalingas planavimo sutikimo, statybos taisyklių patvirtinimas – tokio mastelio projektams, greta vietinės bendruomenės, steigti ir prižiūrėti pasitelkiami specialistų įgūdžiai	Išsišaknijimas		– penkerių metų ar ilgesnės trukmės, didesnio mastelio projektai – įgyvendinti dažnai reikia žemės savininkų, vietos valdžios institucijų, operatorių ir bendruomenės partnerystės – pradėti reikalingos didelės investicijos, o vietai eksploatuoti – specialios žmonių komandos

Lentelė Nr. 13. Laikino naudojimo projektų tipologija pagal poveikį teritorijos raidai (pagal Oswaltą, et al., 2013).

Dubleris		– nėra ilgalaikio efekto vietai – išnaudojamas tarpas tarp buvusios ir ateinančios paskirties	Parazitas		– laikina paskirtis išnaudoja egzistuojančios ilgalaikės paskirties potencialą, egzistuoja greta jos
Laisvas judėjimas		– laikina paskirtis nesibaigiančiai tęsia egzistavimą vis naujoje atsirandančioje vietoje	Pionierius		– iki šiol nepanaudota teritorija pirmą kartą laikinai pasisavinama paprastomis priemonėmis pereinamuoju principu – pasiteisinus laikinai paskirčiai, ji toliau tęsiama, palaipsniui peraugant į nuolatinę formą
Impulsas		– tarpinė paskirtis, programuojanti būsimą vietos veiklos charakterį – naujos veiklos charakteris toliau vystomas naujomis formomis	Subversija		– laikina paskirtis strategiškai užima ilgalaikių paskirčių erdves tam, kad jas sutrikdytų ir transformuotų
Susivienijimas		– buvusi laikina paskirtis išvystoma iki ilgalaikės paskirties – neformalus susitarimai perauga į ilgalaikės sutartis ir leidimus	Apsikeitimas		– nuolatinė paskirtis laikinai išstumiamas su pakaitine paskirtimi, kuri gali kurti vietos funkcinės programos atgaivinimą
Bendrabūvis		– teritorijoje įsivyravus naujoms komercinėms veikloms, neformali laikina paskirtis greta egzistuoja toliau, tik mažesniame mastelyje			

Įsivertinus, dėl ko ir koks laikino naudojimo projektas yra daromas, trečiasis Turnerio keliamas klausimas yra, kaip šis projektas yra įgyvendinamas: t.y. koks bus projektavimo ir statybos darbų grafikas bei kas darbus prižiūrės.

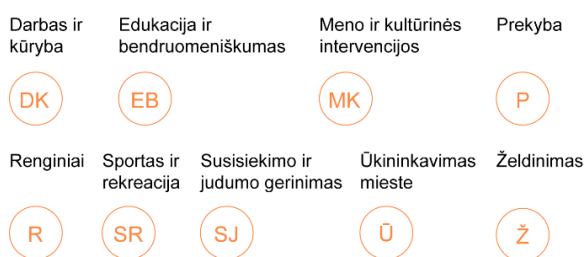
Ketvirtas svarbus klausimas tai – kaip toks projektas bus finansuojamas. Jei iniciatoriui nepriklauso žemė ar pastatas, nebus lengva

pasiskolinti už turtą ir nebus naudos iš projekto vertės padidėjimo (Turneris, 2022). Taigi, finansavimą galima gauti iš: viešųjų lėšų (pvz., esantis ar specialiai įsteigtas savivaldybės fondas); viešojo ir privačiojo sektorių partnerystės; pajamas generuojančios lokalsios veiklos (bilietų, maisto, gėrimų ir paslaugų pardavimas); bendruomenės inicijuoto finansavimo (*crowdfunding*’o kampanija, NPO ir

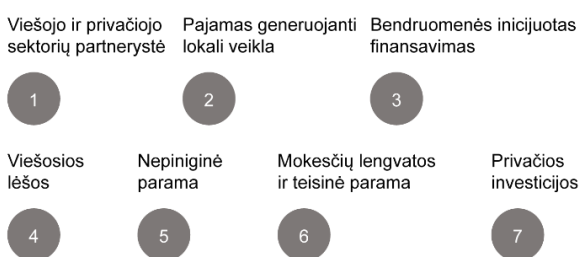
paramos fondas, narystės mokestis, skirtingas nuomos mokestis ar dalies erdvės išnuomavimas kitoms vartotojų grupėms); nepiniginės paramos (savanoriškas prekių ar paslaugų suteikimas iš vietinių verslų ar savanorių); mokesčių lengvatų ir teisinės paramos (pvz., sumažinta nuomos kaina ar laikinas žemės naudojimo paskirties keitimas) ir privačių investicijų (konkretūs verslai ar teritorijos vystytojas). Sprendimu taip pat gali būti

bendradarbiavimas su žemės ar pastatų savininkais, kas būtų priskiriama viešojo ir privačiojo sektorių partnerystei arba nepiniginei paramai. Net jei jie nereikalauja iš tarpininko jokio nuomos mokesčio, jų nuosavybė bus saugesnė, o turto išlaikymo išlaidos gali būti perkeltos pastarajam tarpininkaujanciam teritorijos valdytojui. (Žr. lentelę Nr. 15).

Lentelė Nr. 14. Laikino naudojimo projektų tipologija pagal paskirtį, sudaryta autoriaus.



Lentelė Nr. 15. Laikino naudojimo projektų tipologija pagal finansavimą, sudaryta autoriaus.



Lentelė Nr. 16. Laikino naudojimo projektų ilgalaikis finansavimas pagal jų charakterį, sudaryta autoriaus.

Komerciniai projektai	Ne komerciniai (socialiniai ir kultūriniai) projektai
Privačios investicijos	Viešosios lėšos
Viešojo ir privačiojo sektorių partnerystė	Viešojo ir privačiojo sektorių partnerystė
Pajamas generuojanti lokali veikla	Pajamas generuojanti lokali veikla
Mokesčių lengvatos ir teisinė parama	Mokesčių lengvatos ir teisinė parama
	Bendruomenės inicijuotas finansavimas
	Nepiniginė parama

Penktas keliamas klausimas – kaip bus valdoma erdvė. Labai svarbu pasirinkti tinkamą komandą ar organizaciją, kuri vykdys projektą. Projekto tikslas (pirmasis keltas klausimas *kodėl*) turėtų nulemti veiklos struktūrą. Vadybos komanda veikia kaip projekto programinė įranga, skatinanti jo sėkmę (Turneris, 2022).

Paskutinis, šeštasis, klausimas – išėjimo strategija. Svarbu nuo pat pradžių pabrėžti, kad projektas yra laikinas ir atsižvelgti į vystytojų, žemės savininkų ir vietos valdžios institucijų susirūpinimą dėl galimo konflikto su ilgalaikiais plėtros planais. Svarbu apsvarstyti, kas po laikino naudojimo nutiks su statiniais, jų naudotojais ir nuomininkais: užtikrinti ateitį sukurtai vietos bendruomenei, ekosistemai ir atrastiems vietiniams talentams.

1.12.3. Aktorių sinergijos ir grėsmės

Laikinis urbanizmas, kitaip nei klasikinis bendrasis planavimas, įtraukia skirtingas erdves, skirtingus aktorius ir pokyčius (Oswaltas, et al., 2013). Įtrauktis laikinojo urbanizmo projektuose suteikia naują galimybę dalyvauti bendruomenės gyvenime platesniam žmonių ratui, o piliečiams – aktyviau dalyvauti, kuriant savo rajoną. Toks šiolaikinis laikinasis planavimas savyje įtraukia tiek formalias (top-down), tiek neformalias (bottom-up) praktikas. Urbanistinėse erdvėse galima eksperimentuoti mažomis sąnaudomis. Nauji erdvių laikini naudotojai – aktoriai – gali improvizuoti, kurdami individualią estetiką, užsiimti *pasidaryk pats* erdvinėmis praktikomis. Dalyvaujantys aktoriai

įgyja galimybę išbandyti naujas idėjas, tapti ne tik sprendimų priėmėjais, bet ir tarpininkais, palaikyti socialinę komunikaciją ir sudaryti sąlygas pigiai pradėti startuolių veiklas, taip – atskleidžiant kūrybinius vietinius talentus, skatinant verslumą ir prisidedant prie ekonominio vystymosi. Galiausiai, apželdinimas laikinų intervencijų metu gali prisidėti prie socialinių postūmių ir aplinkos ekologinio tvarumo, nes nedidelėmis sąnaudomis sukuriama naujos atviros žaliosios erdvės. Sėkmingi laikini projektai dažnai būna kelių

miesto aktorių bendrų pastangų rezultatas. Pagrindinius aktorius sudaro: piliečiai (gyventojai ir kiti suinteresuoti miestiečiai), nekilnojamojo turto savininkai, savivaldybės institucijos, privatūs investuotojai ir vystytojai, dizaineriai – projektuotojai, menininkai, prekių ženklai ir kultūros institucijos. *Projekto iniciatorius nuo pat projekto pradžios turi plėtoti gerą komunikaciją, kad galėtų stumti į priekį savo viziją – dažnai tobulindamas idėją, įtraukdamas į procesą kitus* (Marko ir Lisa, 2022). (Žr. lentelę Nr. 17).

Lentelė Nr. 17. Laikino naudojimo projektų taikymo motyvacija ir nauda skirtingiems aktoriams (pagal Marko ir Lisa., 2022).

Savivaldybės institucijos	Vystytojai ir investuotojai	Piliečiai ir bendruomenės	Privatūs NT savininkai
įtraukti piliečius į miestų pokyčių pasiūlymus	įtraukti piliečius į miestų pokyčių pasiūlymus	protestai ir akcijos	fizinės pastatų ar erdvių būklės bei saugumo gerinimas, išvengiama nykimo ir vandalizmo grėsmė
išbandyti naudojimo būdus ir idėjas prieš paskiriant dideles investicijas	išbandyti naudojimo būdus ir idėjas prieš paskiriant dideles investicijas	asmeninės ir grupinės šventės, paminėjimai	sumažinti saugumo išlaidas, išnuomojant patalpas ar erdves
nebrangūs <i>greiti laimėjimai</i> sprendžiant neatidėliotinus socialinius ar aplinkosaugos klausimus	nepilnai išnaudojamo NT, įskaitant pastatus ir žemę, aktyvinimas mažomis sąnaudomis.	nebrangūs <i>greiti laimėjimai</i> sprendžiant neatidėliotinus socialinius ar aplinkosaugos klausimus	naujo teritorijos įvaizdžio formavimas ir įtvirtinimas
vietiniams gyventojams reikalingų erdvių ar paslaugų įrengimas	vietų aktyvinimas, siekiant pritraukti lankytojų	bendruomenės savitarpio pagalba ir savarankiškas organizuotumas	potencialių nuomininkų pritraukimas tolimesniame vystymo etape
pilietinės šventės, paminėjimai	požiūrių keitimas	aktyvių ir įsitraukusių piliečių bendruomenės kūrimas.	savininkas matomas kaip socialiai atsakingas ir atviras naujoms idėjoms

Kadangi laikinojo urbanizmo sąvoka, kaip kritika, pasisako už eksperimentinę planavimo formą, kuri išlaisvina konvencinio bendrojo planavimo nelankstumą ir atveria erdvę eksperimentams; tai gali būti naudinga rinkai ir paskatinti nepageidautiną miesto erdvės privatizaciją, suteikiančią daugiau laisvės privačiam vystytojui (Madanipouras, 2017). Taip, pasitelkiant laikinas intervencijas, padedama politinio elito pastangoms reklamuoti savo miestus ir plėsti vietos konkurencinį pranašumą. Tačiau, kartu, pradedama komercializuoti miesto erdvę, pritraukti verslininkus, turistus ir prekių vartotojus, didinti gentifikaciją ir ilgainiui išstumti netinkančias laikinas intervencijas. Šiuo atveju

pastebima, jog kūrybinės ir kultūrinės laikinos intervencijos šiuolaikiniame mieste tapo svarbesnės, nes miestai jas vis dažniau naudoja kaip platesnių prekės ženklo kūrimo strategijų, susijusių su tarpmiestinės konkurencijos tikslais, įgyvendinimo priemonę (Mayer, 2013). Tas pats galioja ir žemesnio lygmens aktoriams, kaip piliečiams ir bendruomenių organizacijoms, kurie gali netiesiogiai sukurti vidurinės klasės vartotojiškų įpročių formavimąsi ir taip pat paskatinti gentifikaciją (Madanipouras, 2017). Pasak Fran Tonkiss, laikino naudojimo projektai gali tapti įrankiu piktnaudžiauti išnaudojimu. Tonkiss, pasitelkdama terminą *griežto taupymo urbanizmas* (ang. *austerity urbanism*), siekia

įvardyti, kaip savanoriški ir pelno nesiekiantys veikėjai, reaguodami į viešojo sektoriaus pasitraukimą, naudoja improvizuotas laikinas intervencijas gerinti savo rajonus. Tačiau Tonkiss nuomone, tai yra *neoliberalizacijos, kurioje savarankiškumo, verslumo ir lankstumo principai tapo normalizuoti ir apibendrinti*, dalis (2013).

Be to, nors grafičiai šiandieną tebėra matomi kaip viešo maišto forma, jie taip pat tapo pagrindine traukos priemone: daugėja po gatvės meną rengiamų ekskursijų ar asmeninių fotosesijų (Stevensas ir Dovey, 2023). *Valstybės planavimo reakcija yra dviprasmiška: grafičiai išlieka nelegalūs, pastatų gyventojams padedama pašalinti grafičius, bet, kartu, į juos žiūrima pro pirštus* (Stevensas ir Dovey, 2023). Taip išlaikomos laikinam gatvės menui reikštis viešojoje miesto erdvėje galimybės, tačiau selektyvi, tik geriausių gatvės meno kūrinių, atranka – laikino reiškinių vertimas pastoviui – šį pajėgumą mažina (Stevensas ir Dovey, 2023). Pavonis skelbia, jog gatvės meno pateikimas į meno rinką lėmė jo komercializaciją ir jo efemerškumo, išskirtinumo (ang. site-specific) ir viešosios prigimties paneigimą. Arba kaip pastebi Veronika Urbonaitė-Barkauskienė: *estetiškai, konceptualūs post-graffiti darbai tampa erdvinio vyksančios ar įvykusios gentrifikacijos indikatoriumi, kada kontrkultūrinė tradicinio graffiti tradicija komodifikuojama ir praranda savo potencialiai revoliucinį potencialą* (Urbonaitė-Barkauskienė, 2014).

Gatvės menas (kaip iš prigimties laikina intervencija), kuriama ne kritikų ir kuratorių, o miestų planuotojų ir visuomenės tarnautojų nurodymu – kaip *kūrybinio miesto planavimo modelio* priemonė – panaudoja meną vietos ar gyvenimo būdo ženklodarai ir meno vertę paverčia ne kultūrine ar visuomene, bet finansine nauda. Neoliberalios urbanizacijos kontekste *estetinė ir socialinė-politinė gatvės meno žinutė didina vietos patrauklumą ir išskirtinumą, atlieka svarbų vaidmenį ekonomiškai vertinant miesto erdvę, o kartu, tiesiogiai ar netiesiogiai išstumia vietos bendruomenes* (Schacter, 2014) (Pavoni, 2019). Taigi, kaip pastebi Madanipouras, laikinų intervencijų pobūdis priklauso nuo aplinkybių, dėlto yra svarbu atsižvelgti į tai, kas jas inicijuoja, koks bus rezultatas ir kas iš to turės naudos (2017).

Atsižvelgus į išreikštą kritiką ir iššūkius, su kuriais susiduria laikino naudojimo projektai, toliau adaptuojama 2014 metais *Killing Architects*

tyrime *The Business of Temporary Use* pristatyta schema. Šiame darbe ji iliustruoja, kaip lentelėje Nr. 17 išsikelti aktoriai prisideda prie laikinų intervencijų bei kokią naudą iš jų gauna. Vertinami tiek piniginiai, tiek nepiniginiai resursai (turto, laiko sąnaudos), o gaunama nauda skirstoma į materialią (finansinę) ir mažiau apčiuopiamą (komercinę ir socialinę) vertes. Šia apibendrinančia schema siekiama tiksliau įvertinti sąnaudų ir naudos pusiausvyrą tarp skirtingų aktorių (Žr. lentelę Nr. 18). Schemoje atsiranda dvi naujos aktorių kategorijos: nuomininkas ir tarpininkaujanti organizacija. Nuomininku laikomas bet kuris privatus ar juridinis asmuo, išsinuomojantis laikiną erdvę ir joje užsiimantis savo komercine ar nekomercine veikla. O tarpininkaujančia organizacija įvardijama organizacija, kuri veikia kaip jungiamoji grandis tarp skirtingų aktorių (įskaitant savivaldybę, vietos bendruomenes, verslus ar nekilnojamojo turto savininkus). Ji derina komunikaciją tarp privačių ir viešųjų sektorių, koordinuoja laikino naudojimo projektus, administruoja jų finansavimą, mažina teisinės kliūtis ir padeda tokiems projektams pereiti į ilgalaikes iniciatyvas.

1.12.4. Taktikos ir strategijos

Toliau nagrinėjant laikinąjį urbanizmą ir skirtingų aktorių galios pasiskirstymą, galima pasitelkti Michelį de Certeau, kuris miesto planavime atskiria strateginį ir taktinį metodus. De Certeau dėmesį skiria kasdienybės praktikoms ir individo veiksams, teigdamas, kad jie yra ne atsitiktiniai veiksmai, o logiškos pasekmės (1984). Strategijos – tai didžiausią galią turinčių aktorių veiksmai, pasireiškiantys reguliavimo struktūromis ir dominavimu kasdienėje urbanistinėje aplinkoje. Strategijai būdingas racionalus ir tikslingas erdvės pertvarkymo veiksmų planas su išsikelta vizija ir tikslais. Laikino naudojimo projektų atžvilgiu, strategijomis stengiamasi kurti koordinuotą ilgalaikę viziją tam, kad būtų daroma įtaka erdvei.

Kita vertus, taktikos – neapsiriboja erdvinėmis ribomis, todėl jos apsijungia su įvairiomis strategijomis: jos iš esmės yra laikinos, mobilios ir prisitaikančios. Jeigu strategija numato vietą, kuri virsta riba su prieštaringa išore; tuomet taktikos vieta priklauso tai kitokiai išorei – ji įsiterpia į kito vietą fragmentiškai, neperimdama jo visumos, bet ir nelaikydama atstumo (de Certeau, 1984). *Ji [taktika] neturi bazės, kurioje galėtų pasinaudoti savo pranašumais, pasirengti plėtrai ir užsitikrinti nepriklausomybę nuo aplinkybių* (de Certeau, 1984). Taktikos yra daug labiau spontaniškesnės erdvės atžvilgiu, kur reguliavimą ir kontrolę užtikrina mažesnio lygmens aktoriai. Taktikos nenurodo ilgalaikės vizijos ir gali klestėti tik ieškomos galimybių ir prisitaikydamos prie erdvių, kuriose jos yra. Galiausiai, taktikos turi įrodyti savo pagrįstumą ir panaudojimo svarbą, norint, kad jos būtų pripažintos. Laikino naudojimo projektų atžvilgiu, taktikomis siekiama sutrikdyti *status quo* ir suteikti idėjinį impulsą ilgalaikiams miesto pokyčiams.

Visgi, Lauren Andres teigia, kad praktikuojant laikinąjį urbanizmą, taktikos ir strategijos gali apsijungti ir būti naudojamos abi (2013). Todėl laikinojo urbanizmo diskurse Andres suformuluoja naują, platesnę dichotomiją tarp *saugančių* (ang. defensive) ir *plėtojančių* (ang. offensive) laikinų intervencijų tipų. (Žr. lentelę Nr. 19). Andres analizuoja, kaip laikinas erdvės naudojimas, darantis įtaką urbanistinei regeneracijai, apima perėjimą nuo įvairių urbanistinio adymo (saugančių) vietos formavimo strategijų ir taktikų prie į plėtrą orientuotų bendrojo planavimo (plėtojančių) vietos kūrimo

strategijų (2013). Andres teigia, kad urbanistinis adymas (ang. weak planning) yra planavimo pogrupis, grindžiamas jo laikinumu, ir kuriam yra būdingas sudėtingas, kintantis, lankstus charakteris bei krizės ir netvarka: ekonomikos, žemės naudojimo bei miesto plėtros kontekste (2013). Andres urbanistinį adymą supriešina bendrajam planavimui (ang. masterplanning), kuris yra susijęs su vietovės ir tolesnės plėtros vizijos kūrimo ir įgyvendinimo procesu; jis apima verslininkiską požiūrį, pagal kurį vietos kūrimo galia perskirstoma pagrindiniams sprendimų priėmėjams (ypač vystytojams) (2013).

Laikinos intervencijos – motyvuojamos urbanistinio adymo konteksto, kuris nurodo laikotarpį, per kurį nėra galimybės pasiekti norimą teritorijos ateitį dėl tam tikrų kliūčių. Urbanistinės tuštumos naudojimo (paskirties) keitimas gali būti neįmanomas dėl: silpnos nekilnojamojo turto rinkos, finansinio pertvarkymo projekto neperspektyvumo, didelių nesutarimų tarp suinteresuotųjų šalių arba planavimo apribojimų, ypač žemės paskirties keitimo atžvilgiu (Andres, 2013). Taigi laikinos intervencijos yra sąlygojamos tam tikrų apribojimų ir paskatų. Apribojimai yra susiję su pirmiau minėtomis kliūtimis, o paskatos apima: pigią nuomą, nedidelius priežiūros apribojimus, naudojimo lankstumą ir patalpų moduliaciją, specialų finansavimą ir laikiną nuomą (Andres, 2013).

Saugančios laikinos intervencijos atsiranda, reaguojant į esamų (formalių) planavimo priemonių nepakankamumą ir dažnai pavirsta taktinio urbanizmo išdavomis. Prieš pereinant prie plėtojančių strategijų, etapinėmis saugančiomis intervencijomis siekiama teisėtumo užtikrinimo ir reprezentatyvumo. Trumpalaikėmis iniciatyvomis siekiama ilgalaikių pokyčių, keičiant vietos suvokimą ar veikimą, pereinant nuo laikinos intervencijos į didesnio mastelio, labiau nuolatinį projektą. Taigi, dažnai saugančios strategijos ir taktikos pereina prie plėtojančių strategijų stabilumo laikotarpiais, kai prieš tai panaudoti metodai pasiteisina. Todėl, nors plėtojantis laikinasis urbanizmas galbūt siūlo mažiau eksperimentinių ar etapinių intervencijų nei laikinasis saugantis atitiktumuo; plėtojančiu laikinuoju urbanizmu veikiau siekiama išplėsti ir dažnai patobulinti esamas idėjas (Pfeifer, 2013). Nors šios intervencijos gali būti mažiau novatoriškos, jos suteikia daugiau pastovumo galimybių, galbūt būtinų tvariai projekto sėkmei (Andres, 2013).

Andres, formuluodama saugančio ir plėtojančio laikinojo urbanizmo padalijimą, pabrėžia, kad net ir plėtojančiame laikinajame urbanizme gali išlikti saugančios taktikos (2013). Tai įvyksta, kai saugantis laikinasis urbanizmas atsiranda bendrajame urbanistiniame planavime taktiška forma. Šiuo atveju, akstinas imtis saugančios taktikos gali būti: nepasitenkinimas piliečių įtraukties galimybėmis ar elitizmu pasižymintis bendrasis planavimas. *Guerrilla* urbanizmas galėtų būti vienas tokios saugančios taktikos pavyzdžių.

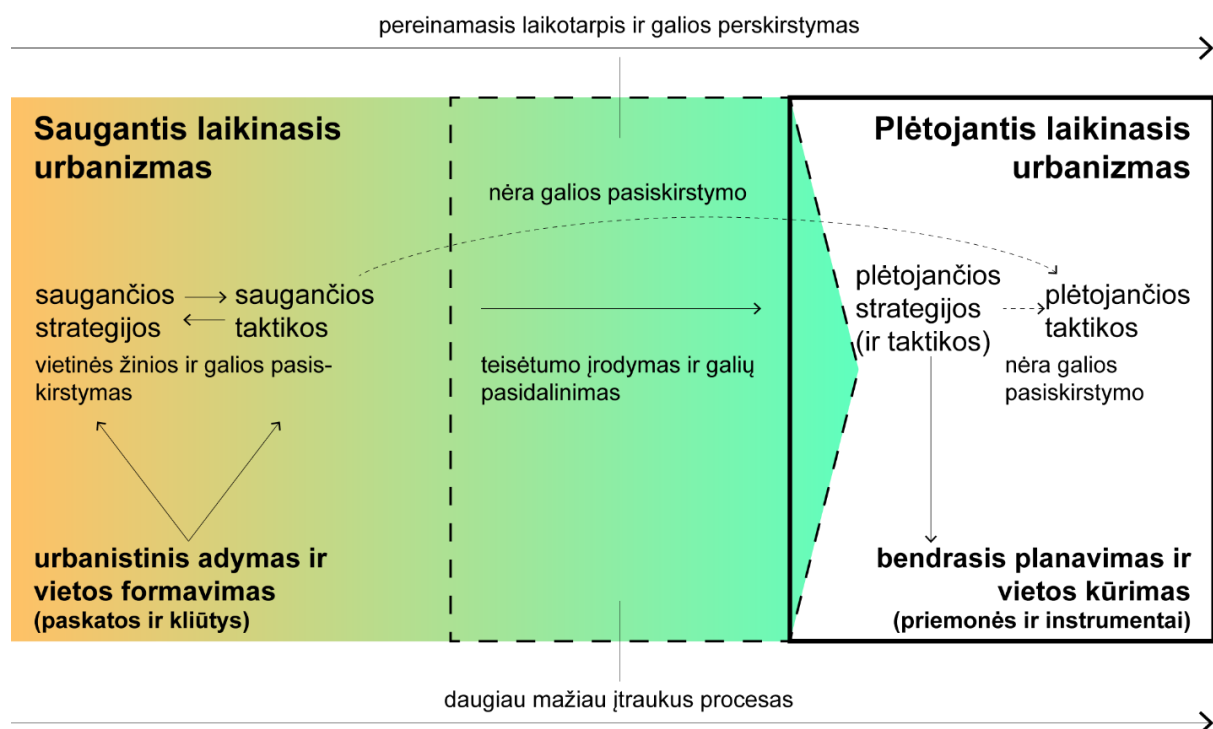
Perėjimas nuo saugančio (urbanistinio adymo) prie plėtojančio laikinojo urbanizmo (bendrojo planavimo) apima ne tik formalų regeneracijos programos formavimą, bet ir formalaus bendradarbiavimo proceso sukūrimą (Andres, 2013). Galiai pereinant nuo laikinų vietos formavimo naudotojų prie formalų vietos sprendimų priėmėjų, įvyksta galios pasiskirstymas, o kartu ir konfliktai (Andres, 2013). Dėlto, yra iš naujo įvertinamos vietinės laikinų naudotojų žinios ir požiūriai. Svarbu paminėti, kad plėtojantis laikinasis urbanizmas formalizuojamas, siekiant pertvarkyti teritoriją, tačiau su sąlyga išlaikyti pirminių laikinų intervencijų palikimą. (Žr. 40 pav.)

Lentelė Nr. 19. Laikino naudojimo projektų tipologija pagal galios pasiskirstymą (pagal Andres, L., 2013).

Saugantis laikinasis urbanizmas		Plėtojantis laikinasis urbanizmas	

- urbanistinis adymas
- esant mažai socialinių ir ekonominių išteklių, galinčių daryti įtaką urbanistinei formai
- vyksta mažesnio mastelio eksperimentai
- pirmenybė teikiama taktikai ir siekiama panaudoti vietos patirtį
- vyksta vietos formavimas

- bendrasis planavimas
- dėl turimų socialinių ir ekonominių išteklių įmanoma jungtis su esama urbanistine forma
- laikinos intervencijos yra didesnio mastelio ir paremtos plėtra
- pirmenybė teikiama strategijoms, kuriose naudojamas platesnis aktorių (tiek viešųjų, tiek privačių) tinklas, siekiant platesnių miesto pokyčių
- vyksta vietos kūrimas



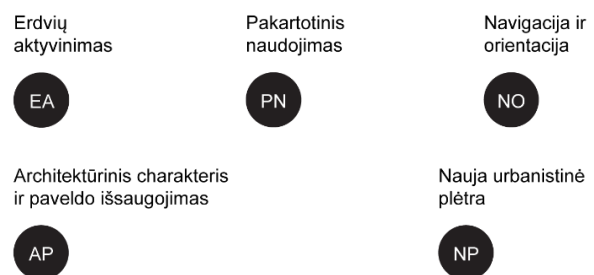
40 pav. Laikinių intervencijų transformacijos eigos idėjinė struktūra. Adaptuota pagal: Andres, L. (2013).

Apibendrinus, galima pastebėti, jog laikinasis urbanizmas gali būti itin naudingas tiek visuomeniniams, tiek komerciniams tikslams. Suvokiant, jog vienas pagrindinių plėtojančio laikinojo urbanizmo motyvų (laikinoms intervencijoms perėjus į bendrojo planavimo lygmenį) yra nekilnojamojo turto vertės augimas, svarbu rasti teisingą sinergiją tarp skirtingų aktorių, siekiant išvengti staigios gentrifikacijos ir privataus kapitalo intereso dominavimo ilgalaikėje urbanistinės regeneracijos perspektyvoje. Laikinas urbanizmas turi galią kurti naujas viešąsias urbanistines erdves (vietas), remti bendradarbiavimo praktiką ir skatinti miestų plėtrą *bottom-up* principu. Be to, kūrybiškas ir adaptyvus apleistų ar ne pilnai išnaudojamų statinių pakartotinis panaudojimas suteikia kitokią, taktišką ir, verčiau, unikalią estetiką, kas priešinasi glotnaus miesto homogenizacijos reiškiniui. Eroduotos šiuolaikinės viešosios erdvės kontekste, tokiu atveju, siekiama sukurti naujus urbanistinės formos elementus, kurie taptų mažais emociniais įtvirtinimais regeneruojamoje teritorijoje – emocinės reikšmės erdvėmis, priešingas tam, ką Danielis Hiernaux vadina *slidžiu miestu*, per kurį praeinama, nepaliekant pėdsakų (2006). *Laikinos intervencijos yra dalis plataus masto planavimo dėmesio, skiriamo erdvės programavimui, papildančio fizinio dizaino optimizavimą* (Stevensas ir Dovey, 2023). Svarbu užtikrinti, kad sprendimų ir reguliavimo priėmėjai palaikytų laikinų intervencijų sąlygas, tačiau nedominuotų savo galia šiose veiklose. Laikinas urbanizmas padeda suprasti vietos potencialą – tai konkrečiai vietai pritaikyta, pirmiausia, į naudotoją ir veiklos eksperimentus orientuota urbanistinės regeneracijos praktika. Tokia teritorijos regeneracija, taikant laikinąjį urbanizmą, šiame darbe pristatoma kaip novatoriška ir aktuali miesto plėtros metodika, dėl jos etapiškumo ir laikymosi ne galutinės vizijos, o pakartotinės revizijos strategijos, esant atitinkamų reguliavimų ir paramos palaikymui.

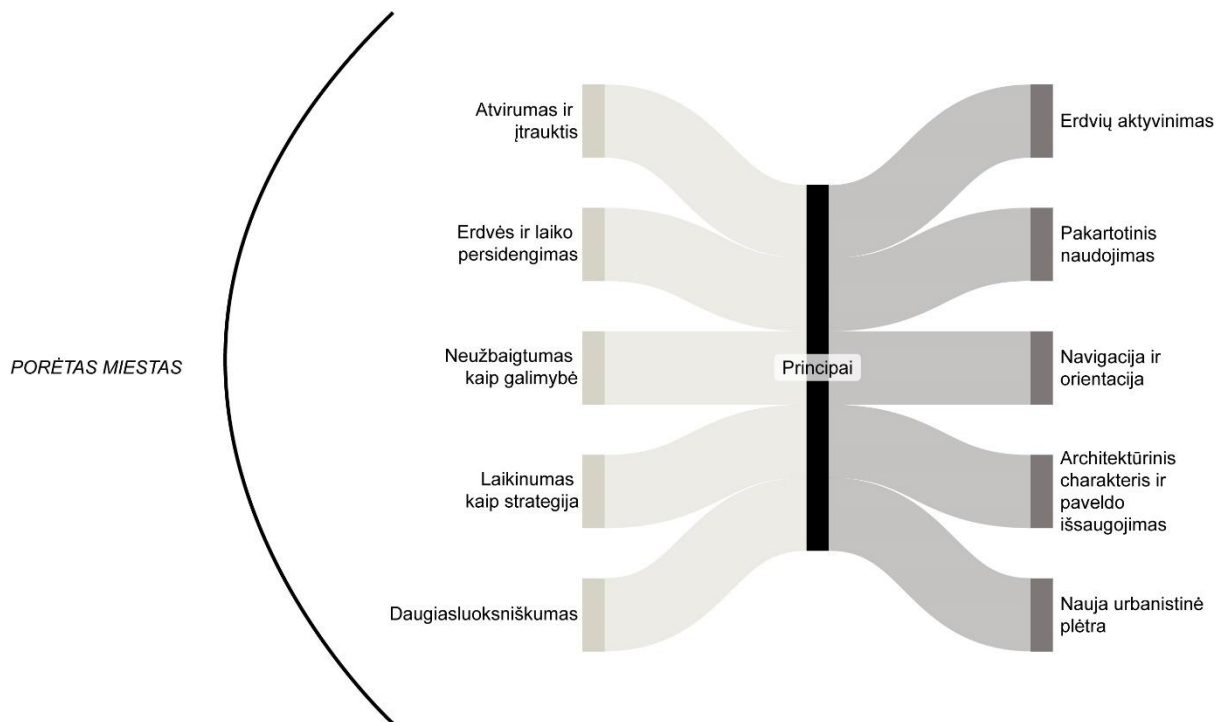
Urbanistinė regeneracija, taikant laikinąjį urbanizmą, apibendrinama penkiais praktiniais principais, nukreiptais į urbanistinio audinio įveiklinimą ir vietos potencialo atskleidimą.

Erdvių aktyvinimas (EA) reiškia laikinų priemonių taikymą tam, kad anksčiau nenaudojamos ar apleistos erdvės taptų gyvomis, socialiai prasmingomis vietomis. Pakartotinis naudojimas (PN) apima esamų pastatų, konstrukcijų ar erdvių pritaikymą naujoms, laikino pobūdžio funkcijoms, taip pabrėžiant tvarumą ir kultūrinį tęstinumą. Navigacija ir orientacija (NO) apima laikinus ženklavimo (ang. wayfinding) bei erdvės suvokimo gerinimo sprendimus, kurie padeda gyventojams ir lankytojams patirti teritoriją aiškiau ir sklandžiau. Architektūrinio charakterio ir paveldo išsaugojimas (AP) siekia išryškinti bei išsaugoti esamas vertingas erdvines ar kultūrinės savybes, net ir taikant trumpalaikes intervencijas. Galiausiai, nauja urbanistinė plėtra (NP) reiškia tai, kai laikinos intervencijos tampa impulsu ilgalaikiams struktūriniais pokyčiams – nuo naujų pastatų iki erdvių reorganizacijų (Žr. Lentelė Nr. 20.).

Lentelė Nr. 20. Urbanistinės regeneracijos, taikant laikinąjį urbanizmą, praktiniai principai, sudaryta autoriaus.



Paskutinė schema apibendrina *Laikinojo urbanizmo* skyrių ir nurodo glotniam miestui supriešinamą porėto miesto modelį, įgalinantį laikinas intervencijas urbanistinėje regeneracijoje. Porėto miesto vystymas pasirinktoje regeneruojamoje teritorijoje tampa šio darbo siekiamybe (Žr. 41 pav.).



41 pav. Porėto miesto modelio ir laikinojo urbanizmo praktiniai principai, autorinė schema.

1.13. Laikinojo urbanizmo analogai

Pavyzdiniai projektai apima tiek taktines, tiek strategines laikinojo urbanizmo dimensijas, tačiau šioje analizėje jie nėra tiesiogiai skirstomi pagal šį dichotominį principą. Vietoje to, projektai klasifikuojami remiantis Lauren Andres laikino naudojimo tipologija, grįsta galios pasiskirstymu ir urbanistinės transformacijos siekiu – tai yra į saugantį arba plėtojantį laikinąjį urbanizmą.

Projektai suskirstyti į du poskyrius. Pirmasis – *Plačios teritorijos regeneracijos projektai* – analizuoja kompleksines urbanistines programas, kuriose laikinos intervencijos įtrauktos į bendresnį planavimo procesą. Antrasis – *Lokalaus aktyvavimo laikinos intervencijos* – apima mažesnio mastelio projektus, orientuotus į konkrečių erdvių aktyvavimą, dažnai remiantis bendruomeniniais ištekliais. Abu poskyriai nagrinėjami per laikinojo urbanizmo tipologijos prizmę, identifikuojant jų strateginį ar taktinį pobūdį per projektų intencijų (pagrindinio tikslo) ir poveikio analizę.

1.13.1. Plačios teritorijos regeneracijos projektai

Šiame skyriuje pristatomi urbanistinės regeneracijos projektai yra palyginami pagal analitinėje-metodinėje dalyje išsikeltus penkis esminius praktinius principus: erdvių aktyvinimas, pakartotinis naudojimas, navigacija ir orientacija, architektūrinis charakteris ir paveldo išsaugojimas bei nauja urbanistinė plėtra (Žr. Lentelę Nr. 21).

Lentelė Nr. 21. Urbanistinės regeneracijos, taikant laikinąjį urbanizmą, praktiniai principai, sudaryta autoriaus. (Pakartotinai pateikiama iliustracija, žr. lentelę Nr. 20.).

Erdvių aktyvinimas	Pakartotinis naudojimas	Navigacija ir orientacija
EA	PN	NO
Architektūrinis charakteris ir paveldo išsaugojimas	Nauja urbanistinė plėtra	
AP	NP	

Making Space in Dalston

Making Space in Dalston pasirinktas kaip pagrindinis analogas dėl savo artimo konteksto ir taikomos metodologijos, dėl to yra apžvelgiamas plačiau. Tai Londono Haknio rajone įgyvendintas regeneracijos projektas, atsiradęs reaguojant į Rytų Londono geležinkelio linijos plėtrą ir naujos stoties atsiradimą Dalstono sankryžoje. Pradinis impulsas buvo didelio masto Dalstono aikštės plėtra, kurią vykdė viešojo–privataus sektorių partnerystė, tačiau dėl nepakankamo skaidrumo ir ignoruoto vietos balso kilo bendruomenės nepasitenkinimas.

Reaguodamos į tai, Londono plėtros agentūros inicijavo alternatyvų projektą *Making Space in Dalston*, kuris integravo mikrointervencijas viešojoje erdvėje, skirtas apjungti naują stotį, gyvenamuosius namus, aikštę bei esamą urbanistinį audinį. Projektas buvo vystomas kartu su vietos gyventojais, verslais ir organizacijomis – tapo platforma dialogui tarp bendruomenės ir institucijų. Jį koordinavo *Design for London*, o architektūrinę dalį parengė *muf architecture/art* ir *J&L Gibbons*, finansavo Haknio taryba bei Londono mero regeneracijos padalinys.

Nors biudžetas siekė tik 1 mln. svarų, projektas įgyvendino 10 pagrindinių viešųjų erdvių transformacijų, kurios ne tik pagerino prieinamumą ir saugumą, bet ir įtraukė bendruomenę į ilgalaikį teritorijos tvarkymą. Dėl to tai tampa pavyzdžiu, kaip viešųjų erdvių intervencijos gali veikti ne kaip priedas, bet ir kaip struktūrinė regeneracijos strategijos dalis.

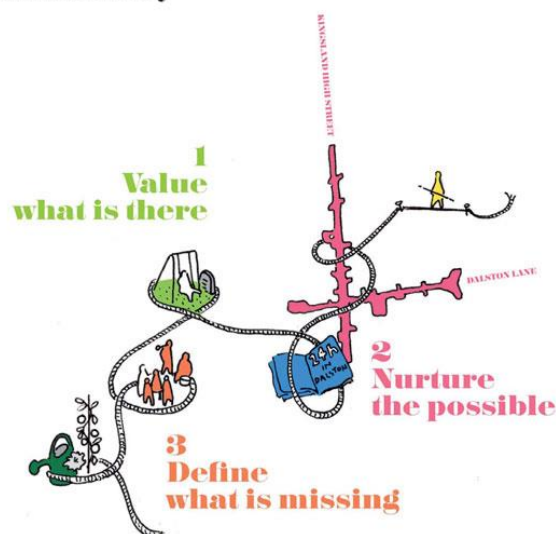
Dalstono bendruomenės grupės nuo pat pradžių turėjo stiprią vietinės iniciatyvos tradiciją, kuri padėjo sukurti alternatyvų požiūrį į regeneraciją.

Projektas leido viešai artikuliuoti konfliktus dėl vystymo, išlaikyti atvirus socialinius ryšius ir atskleidė, kad prasmingas bendradarbiavimas gali kilti ne tik iš konsensuso, bet ir iš konflikto.

Projektas nuo pat pradžių buvo grindžiamas trijų nuoseklių principų metodologija, leidusiai jautriai reaguoti į vietos kontekstą. Pirmiausia, buvo siekiama įvertinti tai, kas jau egzistuoja – vietos gyventojų tapatybę, neformalias bendruomenės praktikas ir istorinį miesto audinį (ang. *Value what is there*). Tuomet, remiantis esamais ištekliais ir bendruomeninėmis laikinomis iniciatyvomis, skatinta tai, kas galėtų būti palaikoma ir vystoma – viešosios erdvės, atviros žaliosios erdvės, kultūrinė infrastruktūra (ang. *Nurture the possible*). Galiausiai, dar kartą įvertinus prieš tai

pritaikytas laikinas intervencijas, projektas identifikavo, ko vietovėje trūko – aiškių erdvinių ryšių, įtraukiančių viešųjų erdvių ir bendruomenės atstovavimo planavimo procese (ang. *Define what is missing*). Nors galiausiai didžioji dalis laikinų intervencijų neišliko, pasitelkta metodika padėjo susidaryti aiškesnę strateginę regeneracijos viziją, kaip transformuoti fragmentuotą teritoriją į vientisą ir socialiai aktyvią miesto dalį, pasitelkiant tiek laikinus, tiek pastovius (ilgalaikius) sprendimus.

The principles of the study



42 pav. Dalstono regeneracijos projekto metodologinė schema, Muf Architecture - Art, 2009.

Making Space in Dalston

J.P. Gillette LLP & muf-architecture / art LLP November 2009



43 pav. Tvarkomų viešųjų erdvių brėžiniai, Muf Architecture - Art, 2009.



44 pav. Laikinos žaidybinės instaliacijos, autorius nežinomas.



45 pav. *Dalston Eastern Curve Garden* – formalizuotas buvęs laikinas bendruomenės sodas, realizavus ilgalaikę komercinę plėtrą, autorius nežinomas.



46 pav. Laikinos orientacinės nuorodos (ang. wayfinding), autorius nežinomas.

Making Space in Dalston, Londonas, JK

PAGRINDINIS TIKSLAS: Sukurti lanksčias (pritaikančias) viešąsias urbanistines erdves, kurios atsispirtų *top-down* bendrojo planavimo pertvarkymo planams

VALDYMAS IR AKTORIAI: Vietos valdžios institucijos ir vietos lygmens grupių bendradarbiavimas

LAIKINO NAUDOJIMO PASKIRTYS: Renginių erdvės, edukacinės ir bendruomeninės erdvės, meno ir kultūrinės intervencijos, sportas ir rekreacija, ūkininkavimas mieste

SOCIOEKONOMINIAI IR POLITINIAI VEIKSNIAI: Įtampa tarp bendruomenės poreikių ir spekuliacinės plėtros

VIETA: Nepakankamai išnaudojamos gyvenamojo rajono viešosios erdvės, nedidelės bendruomenės erdvės

LAIKO RĖMAI IR RAIDA: 2005–2006 m.: komercinės plėtros pradžia, bendruomenės pasipriešinimas; 2007–2009 m.: laikinos intervencijos ir įtraukti *taktinė* regeneracija; 2010–2011 m.: bendruomeninės intervencijos užsibaigia lygiagrečiai su Dalstono aikštės plėtra; 2012- m. – dabartis: kai kurios laikinos intervencijos išlieka, tačiau tęsiasi teritoriniai pokyčiai

FINANSAVIMO STRATEGIJOS: Viešosios lėšos ir parama, bendruomenės inicijuotas finansavimas

PERĖJIMAS NUO LAIKINUMO PRIE PASTOVUMO: Nuo vietos lygmens intervencijų iki kritiško regeneracijos modelio, formuoto kaip atsakas į institucinę pertvarką



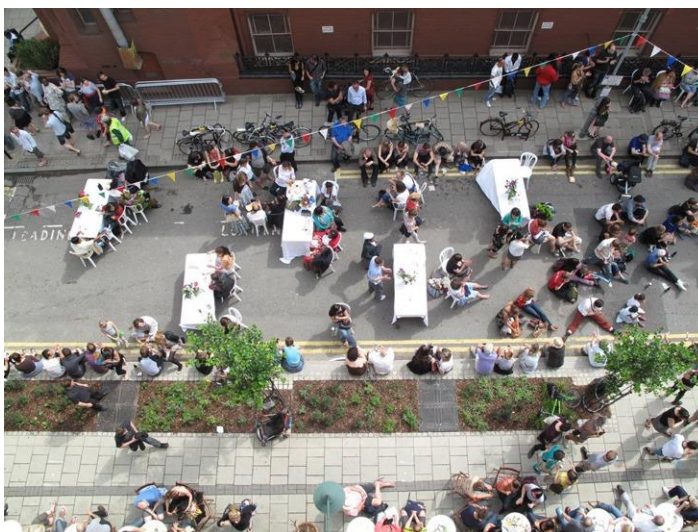
Dalston
Social and Public / Space Cultural Programming

J&L Gibbons + muf

47 pav. Konceptinis Dalstono regeneracijos brėžinys, Muf Architecture - Art, 2009.



48 pav. *Dalstono malūnas* – iš pastolių sukonstruota instaliacija – laikina erdvė burtis bendruomenei, tirti ir įvertinti žmonių reakciją į naują ir kitokį erdvės panaudojimą, autorius nežinomas.



49 pav. Lankstus Karūnos gatvės charakteris su laikinomis į gyventojus orientuotomis veiklomis, autorius nežinomas.

King's Cross Central, Londonas, JK

PAGRINDINIS TIKSLAS: Buvusios pramoninės teritorijos pertvarkymas į aukštos kokybės daigafunkcij centrini miesto rajoną, organiškai prisitaikantį prie aplinkos

VALDYMAS IR AKTORIAI: Viešojo ir privačiojo sektorių partnerystė, didelė vystytojų įtaka; projektuotojai: Allies and Morrison, Porphyrios Associates and Townshend Landscape Architects; vystytojas: Argent

LAIKINO NAUDOJIMO PASKIRTYS: Renginių erdvės, edukacinės ir bendruomeninės erdvės, meno ir kultūrinės intervencijos, sportas ir rekreacija, ūkininkavimas mieste, prekyba

SOCIOEKONOMINIAI IR POLITINIAI VEIKSNIAI: Gentrifikacijos spaudimas, kapitalo valdomas planavimas

VIETA: Buvusi pramoninė geležinkelio teritorija, didžiąja dalimi apleista su prasta socialine aplinka

LAIKO RĖMAI IR RAIDA: 1996 m.: žemės savininkai nusprendžia vystyti teritoriją;
2001–2006 m.: ankstyvieji įvairūs laikino naudojimo projektai, dalinai orientuoti į vietos įvaizdžio formavimą (ženklodarą);
2007 m. – dabartis: didelio mastelio ilgalaikė plėtra, palaipsniui atsisakoma laikinų intervencijų, dalis jų persikelia kitur, dalis – išlieka

FINANSAVIMO STRATEGIJOS: Privačios investicijos, viešojo ir privačiojo sektorių partnerystė, pajamas generuojanti lokali veikla

PERĖJIMAS NUO LAIKINUMO PRIE PASTOVUMO: Nuo laikinos ženklosdaros iki ilgalaikės plataus Masto regeneracijos



50 pav. Pasikartojantys laikini viešų filmų peržiūrų renginiai, autorius nežinomas.



51 pav. Tvenkinio klubas – laikinas natūralus viešasis baseinas, sukurtas kaip meno ir renginių erdvė bei unikali maudymosi patirtis mieste, autorius nežinomas.



52 pav. Play KX – laikinas laisvai prieinamas lauko žaidimų projektas vaikams, autorius nežinomas.

Aspern Seestadt, Viena, Austrija

PAGRINDINIS TIKSLAS: Išbandyti urbanistines funkcijas, pritraukti pirmuosius gyventojus ir verslininkus, prieš pradėdant plataus masto daugiaviečio kvartalo statybas

VALDYMAS IR AKTORIAI: Viešojo sektoriaus vykdoma plėtra, aktyvus miesto planuotojų ir investuotojų dalyvavimas; vystytojas: Wien 3420

LAIKINO NAUDOJIMO PASKIRTYS: Renginių erdvės, edukacinės ir bendruomeninės erdvės, meno ir kultūrinės intervencijos, sportas ir rekreacija, ūkininkavimas mieste

SOCIOEKONOMINIAI IR POLITINIAI VEIKSNIAI: Naujo kvartalo vystymas, siekiant pritraukti investicijas ir išbandyti tvirtą urbanistiką

VIETA: Planuojamos miesto plėtos vieta tuščioje buvusio aerodromo teritorijoje, kaimo vietovėje

LAIKO RĖMAI IR RAIDA: 2008–2012 m.: ankstyvasis planavimo etapas, pradėti laikino naudojimo projektai; 2013–2018 m.: laikinos viešosios erdvės, išbandomos urbanistinės funkcijos prieš statybas; 2019 m. – dabartis: pilno masto statybos, kai kurios laikinos veiklos integruojamos visam laikui

FINANSAVIMO STRATEGIJOS: Viešojo ir privačiojo sektorių partnerystė, savivaldybės finansavimas, mokesčių lengvatos

PERĖJIMAS NUO LAIKINUMO PRIE PASTOVUMO: Nuo pradinio viešųjų erdvių išbandymo ir eksperimentinių intervencijų – taikytų prieš pradėdant didelio masto plėtrą – iki sąmoningai suplanuoto ir į bendrąjį planą integruoto planavimo metodo



53 pav. Realizuotos naujos plėtros vaizdas, autorius nežinomas.



54 pav. Laikina vertikali viešosios erdvės struktūra, sukonstruota, bevykstant naujai teritorijos plėtrai, autorius nežinomas.



55 pav. Laikina meno galerija apleistos bažnyčios pastate, autorius nežinomas.

Granby Four Streets, Liverpoolis, JK

PAGRINDINIS TIKSLAS: Išsaugoti ir atkurti gyvenamąjį būstą, pasitelkiant bendruomenės iniciatyvas

VALDYMAS IR AKTORIAI: Gyventojų vadovaujamas kooperatyvas, vietos lygmens aktyvizmas, Assemble

LAIKINO NAUDOJIMO PASKIRTYS: Apgyvendinimas, renginių erdvės, edukacinės ir bendruomeninės erdvės, meno ir kultūrinės intervencijos, ūkininkavimas mieste

SOCIOEKONOMINIAI IR POLITINIAI VEIKSNIAI: Poindustrinis nuosmukis, bendruomenės investicijų mažinimas

VIETA: Neprižiūrėti, iš dalies apleisti Viktorijos laikų statybos gyvenamųjų namų kvartalai

LAIKO RĖMAI IR RAIDA: 1990–2008 m.: teritorijos nykimas, vietos gyventojų pasipriešinimas griovimui; 2009–2015 m.: vietos bendruomenės grupių inicijuoti laikino naudojimo projektai; 2016 m. – dabartis: kooperatyvų vadovaujama regeneracija, laikinų projektų pertvarkymas į pastovaus naudojimosi būstus

FINANSAVIMO STRATEGIJOS: Bendruomenės inicijuotas finansavimas, viešosios lėšos, kooperatinis finansinis modelis

PERĖJIMAS NUO LAIKINUMO PRIE PASTOVUMO: Nuo aktyvių vietos gyventojų pasipriešinimo iki struktūrizuoto kooperatyvo modelio



56 pav. Konceptinis Granbio regeneracijos brėžinys, Assemble, 2013.



57 pav. Atgaivinta Kernso gatvė su kasdieniniu lauko turgumi, autorius nežinomas.



58 pav. Vienas iš apleistų pastatų pernaudotas į gyventojų prižiūrimą oranžeriją, autorius nežinomas.

La Friche la Belle de Mai, Marselis, Prancūzija

PAGRINDINIS TIKSLAS:

Pramoninių griuvėsių pavertimas
dinamišku kultūros centru

VALDYMAS IR AKTORIAI: Viešojo ir
privačiojo sektorių
bendradarbiavimas, menininkai,
kultūros įstaigos – pagrindiniai
veikėjai

LAIKINO NAUDOJIMO PASKIRTYS:
Renginių erdvės, meno ir kultūrinės
intervencijos

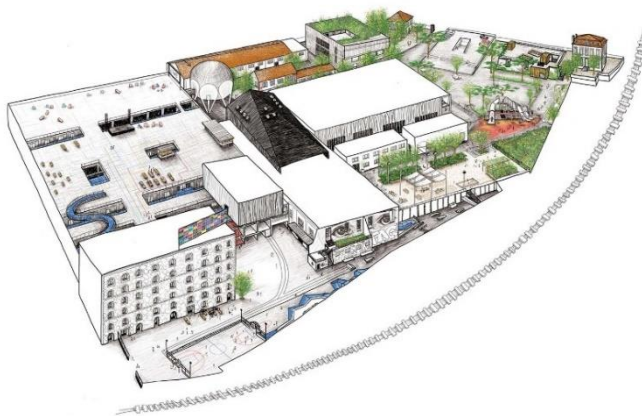
**SOCIOEKONOMINIAI IR POLITINIAI
VEIKSNIAI:** Pramonės nuosmukis, į
kultūrą orientuota urbanistinė
regeneracija

VIETA: Apleista pramoninė teritorija,
funkciškai nebenaudojami pastatai

LAIKO RĖMAI IR RAIDA: 1992–2000
m.: laikini kultūrinės paskirties
projektai apleistoje pramoninėje
teritorijoje
2001–2010 m.: laipsniškas
institucinis palaikymas ir pusiau
pastovios kultūrinės erdvės
2011 m. – dabartis: pilnai integruotas
kultūros centras, kai kurie
pakartotinio naudojimo projektai
tęsimi

FINANSAVIMO STRATEGIJOS:
Savivaldybės parama, kultūros fondų
lėšos, pajamas generuojanti lokali
veikla (renginiai, kūrybinės
industrijos)

**PERĖJIMAS NUO LAIKINUMO PRIE
PASTOVUMO:** Nuo regeneruotos
pramoninės teritorijos iki svarbaus
miesto transformacijos centro



59 pav. Esamo ilgalaikio projekto schema, autorius nežinomas.



60 pav. Ankstyvasis apleisto buvusio fabriko kultūrinis įveiklinimas 1990-
siais, autorius nežinomas.



61 pav. Įrengtas ilgalaikis riedlenčių parkas su krepšinio aikštelėmis prie
pakeltų geležinkelio bėgių, autorius nežinomas.

Test Site Rotterdam, Nyderlandai

PAGRINDINIS TIKSLAS: Išbandyti eksperimentines urbanistines formas, siekiant apibrėžti būsimus planavimo sprendimus

VALDYMAS IR AKTORIAI: Architekto – planuotojo vadovaujamos taktinės intervencijos, savivaldybės ir privačių investuotojų dalyvavimas; architektai: ZUS

LAIKINO NAUDOJIMO PASKIRTYS: Susiekimo ir judumo gerinimas, želdinimo projektai,

SOCIOEKONOMINIAI IR POLITINIAI VEIKSNIAI: Ekonomikos nuosmukis, savivaldybės politikos pokyčiai

VIETA: Nepakankamai išnaudojamas miesto branduolys, fragmentuotos urbanistinės erdvės

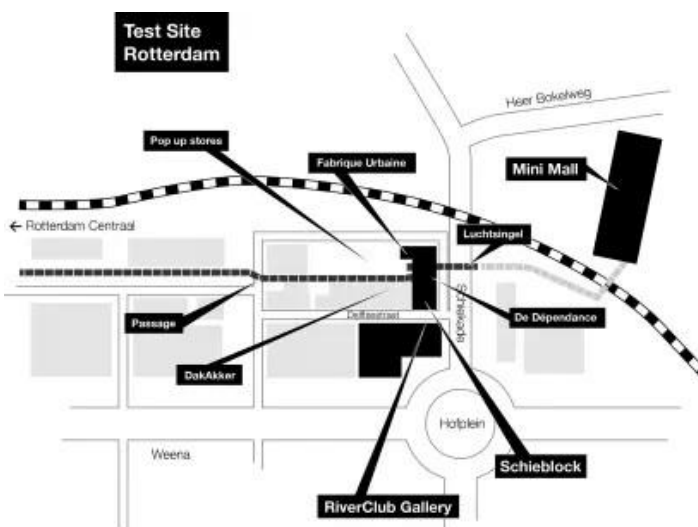
LAIKO RĖMAI IR RAIDA: 2011–2012: pirmosios ZUS architektų atliktos urbanistinės intervencijos
2013–2016: pėsčiųjų ir viešųjų erdvių eksperimentų tąsa
2017 m. – dabartis: įtaka ilgalaikiai miesto planavimo politikai, išlieka pusiau pastovi infrastruktūra

FINANSAVIMO STRATEGIJOS: Viešojo ir privatačio sektorių partnerystė, paremta visuomeniniu finansavimu (ang. *crowdfunding*), nepiniginė parama, eksperimentinis finansavimas

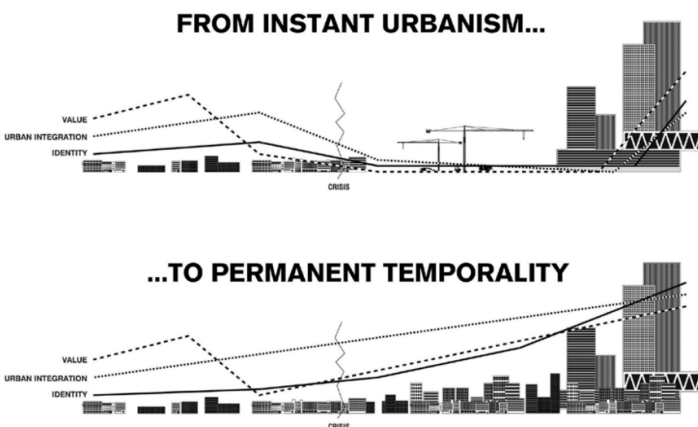
PERĖJIMAS NUO LAIKINUMO PRIE PASTOVUMO: Nuo eksperimentinių intervencijų iki įtakos ilgalaikiai miestų politikai



62 pav. Esamas teritorijos ilgalaikių plėtros sprendinių vaizdas, autorius nežinomas.



63 pav. Mentalinis tvarkomos teritorijos žemėlapis, ZUS, metai nežinomi.



64 pav. Nuolatinio laikinumo idėja bendrajame planavime, ZUS, metai nežinomi.

Lentelė Nr. 22. Plačios teritorijos regeneracijos projektų palyginimas, sudaryta autoriaus.

PROJEKTAS	SAUGANTIS – PLĖTOJANTIS LAIKINIS URBANIZMAS	TAIKOMI PRINCIPAI	ERDVINIS IR FIZINIS POVEIKIS	POVEIKIS VIETOS BENDRUOMENEI	SVARBIOS PAMOKOS
<i>Making Space in Dalston</i>	Saugantis – bendruomenės atsparumas gentrifikacijai	EA NO NP PN AP	Viešųjų erdvių pertvarkymas, nedidelio mastelio intervencijos	Sustiprintas vietos lygmens atstovavimas, pasipriešinimas spekuliaciniam teritorijos pertvarkymui	Užtikrinti teisinę apsaugą vietinių bendruomenių projektams tam, kad jie būtų integruoti į ilgalaikio valdymo modelį, išvengiant jų išstūmimo
<i>King's Cross Central</i>	Plėtojantis – į rinką orientuota transformacija	EA NO NP PN AP	Reikšminga erdvinė transformacija, tankus mišrios paskirties užstatymas	Mišrus ekonominis postūmis, tačiau kyla grėsmė sukurtų viešųjų erdvių polinkiui į privatizaciją ir atskirtį	Vengti staigios gentrifikacijos – laikino naudojimo projektai turėtų teikti ilgalaikę socialinę naudą, o ne tik reklamuoti būsimą komercinę plėtrą
<i>Aspern Seestadt</i>	Plėtojantis – laikinojo planavimo galimybių testavimas naujoje miesto plėtroje	EA NO NP PN AP	Laipsniška miesto plėtra, integruojant išbandytas laikinas erdves į ilgalaikę plėtrą	Ankstyvas rajono aktyvavimas, pėstiesiems pritaikytų viešųjų erdvių ir kultūros centrų išbandymas	Išlaikyti lanksčias ir į socialinius poreikius reaguojančias laikinas intervencijas, užtikrinant, kad sėkmingi projektai peraugtų į nuolatinės funkcijas

PROJEKTAS	SAUGANTIS – PLĖTOJANTIS LAIKINIS URBANIZMAS	TAIKOMI PRINCIPAI	ERDVINIS IR FIZINIS POVEIKIS	POVEIKIS VIETOS BENDRUOMENEI	SVARBIOS PAMOKOS
Granby Four Streets	Saugantis – vietos lygmens aktyvizmo išsaugojimas	EA PN NO AP NP	Mažos apimties restauracija, išsaugant esamą urbanistinę formą	Stiprus bendruomenės įgalinimas, tačiau kyla tam tikros vietinės gentrifikacijos grėsmė	Remti kooperatyvus ir bendruomenės valdomus būstus, siekiant stabilizuoti kaimynystę ir užkirsti kelią gyventojų išstūmimui
La Friche la Belle de Mai	Hibridinis – iš pradžių saugantis, vėliau perėjo į plėtojantį	EA PN NO AP NP	Pramoninių patalpų pritaikymas kultūros centrui	Atgaivinta kultūros scena, tačiau kyla susiformavusios kūrybinės klasės išstūmimo grėsmė	Apsaugoti į kultūrą orientuotą regeneraciją nuo atskirties formavimo, išlaikant kūrybinių bendruomenių finansinį prieinamumą
Test Site Rotterdam	Hibridinis – taktinis urbanizmas, lėmęs strateginę plėtojančią regeneraciją	EA PN NO AP NP	Sujungtos prieš tai fragmentuotos miesto erdvės, sustiprintas pilietinis dalyvavimas	Įgalinti vietiniai piliečiai, sukurti nauji miesto planavimo politikos precedentai	Naudoti laikinojo urbanizmo priemonės ilgalaikiai miestokūros politikai formuoti - eksperimentiniai projektai turėtų paskatinti ilgalaikes investicijas į infrastruktūrą

Analizuojant plataus masto urbanistinės regeneracijos projektus, matyti, kad laikinasis urbanizmas tampa visaverte planavimo dalimi, veikiantis ne tik kaip laikinas eksperimentas, bet ir kaip strateginė priemonė formuoti ilgalaikę teritorijų transformaciją. Šiuose pavyzdžiuose laikino naudojimo intervencijos ne tik įgalino vietos bendruomenes, bet ir informavo struktūrinius miesto formos pokyčius, padėdamos kurti naujas erdvines, socialines ir funkcinės tvarkos konfigūracijas.

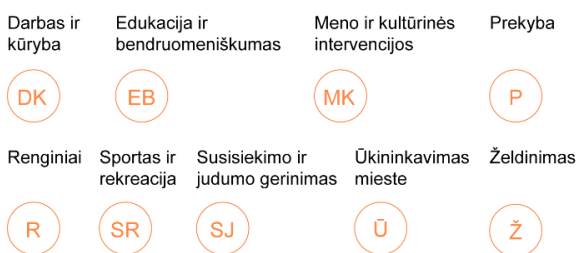
Remiantis Lauren Andres tipologija, galima pastebėti, kad analizuojami regeneracijos procesai įgauna bendrą saugančio, plėtojančio arba hibridinio laikinojo urbanizmo pobūdį, priklausomai nuo galios pasiskirstymo, socialinių išteklių ir planavimo struktūrų. Ši įžvalga tampa pagrindu koncepciniame modelyje suskirstyti regeneruojamą teritoriją į tris skirtingus veikimo būdus – saugančią, plėtojančią ir hibridinę zonas – taip pritaikant išgrynintus principus skirtingoms miesto vietų sąlygoms.

1.13.2. Lokalaus aktyvavimo laikino naudojimo projektai

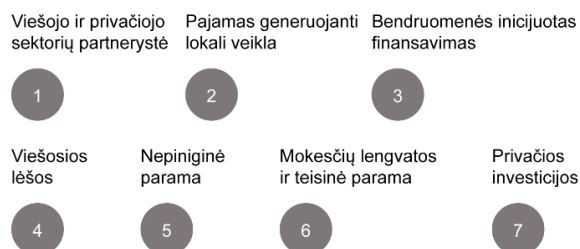
Šiame skyriuje pristatomi laikino naudojimo projektai yra nagrinėjami pagal analitinėje-metodinėje dalyje išsikeltas penkias tipologijas: paskirties, finansavimo, trukmės, poveikio teritorijos raidai ir galios pasiskirstymo (Žr. toliau pateiktas iliustracijas).

Taip pat laikinos intervencijos suskirstomos į tris apibendrintus tipus pagal jų funkciją urbanistinio regeneravimo procese. Pirmasis tipas veikia kaip eksperimentinis aktyvatorius (A) – juo siekiama pritraukti naujas plėtros iniciatyvas ir suteikti naują reikšmę urbanistinėms tuštumoms, kuriose niekas nevyksta, ištiriant alternatyvius jų panaudojimo būdus prieš priimant ilgalaikius planavimo sprendimus. Antrasis tipas veikia kaip laikinas gyvybingumo palaikytojas (P) – šios intervencijos atlieka vietaženklį (ang. placeholder) vaidmenį, palaikydamos erdvės gyvybingumą pereinamuoju laikotarpiu, kai jau vyksta arba yra planuojama ilgalaikė plėtra. Trečiasis tipas atlieka vietinių iniciatyvų stiprintojų funkciją (S) – padeda sustiprinti urbanistines erdves, kuriose jau egzistuoja gyventojų formali ar neformali veikla, skatinant jų tęstinumą ir bendruomeninį įsisknijimą (Žr. xx pav.).

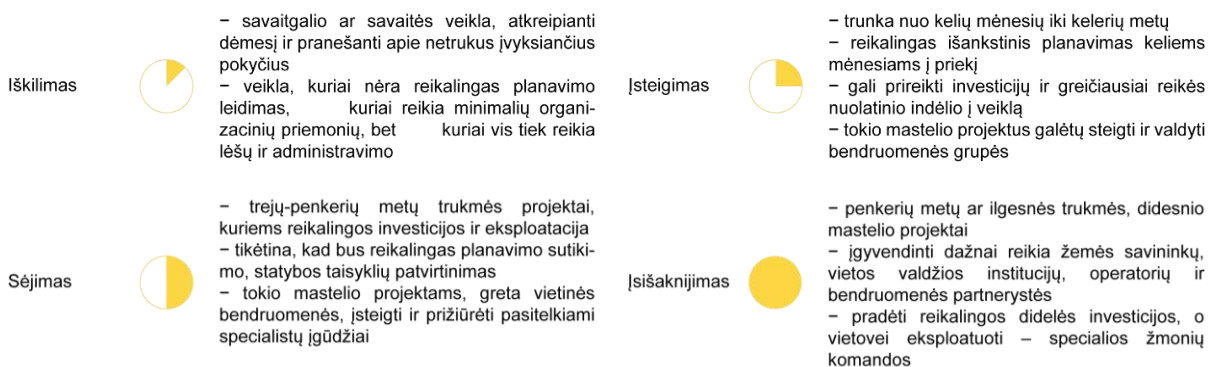
Lentelė Nr. 23. Laikino naudojimo projektų tipologija pagal paskirtį (pakartotinai pateikiama iliustracija, žr. 14 lent.).



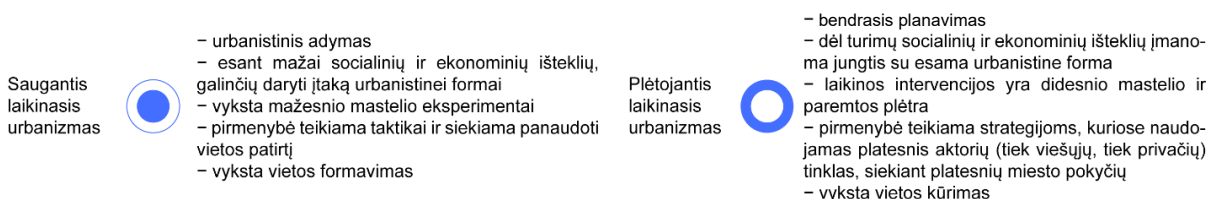
Lentelė Nr. 24. Laikino naudojimo projektų tipologija pagal finansavimą (pakartotinai pateikiama iliustracija, žr. 15 lent.).



Lentelė Nr. 25. Laikino naudojimo projektų tipologija pagal trukmę (pakartotinai pateikiama iliustracija, žr. taip pat 12 lent.).



Lentelė Nr. 26. Laikino naudojimo projektų tipologija pagal galios pasiskirstymą (pakartotinai pateikiama iliustracija, žr. 19 lent.).



Lentelė Nr. 27. Laikino naudojimo projektų tipologija pagal poveikį teritorijos raidai (pakartotinai pateikiama iliustracija, žr. 13 lent.).

Dubleris		– nėra ilgalaikio efekto vietai – išnaudojamas tarpas tarp buvusios ir ateinančios paskirties	Parazitas		– laikina paskirtis išnaudoja egzistuojančios ilgalaikės paskirties potencialą, egzistuoja greta jos
Laisvas judėjimas		– laikina paskirtis nesibaigiančiai tęsia egzistavimą vis naujoje atsirandančioje vietoje	Pionierius		– iki šiol nepanaudota teritorija pirmą kartą laikinai pasisavinama paprastomis priemonėmis pereinamuoju principu – pasiteisinus laikinai paskirčiai, ji toliau tęsiama, palaipsniui peraugant į nuolatinės formas
Impulsas		– tarpinė paskirtis, programuojanti būsimą vietos veiklos charakterį – naujos veiklos charakteris toliau vystomas naujomis formomis	Subversija		– laikina paskirtis strategiškai užima ilgalaikių paskirčių erdves tam, kad jas sutrikdytų ir transformuotų
Susivienijimas		– buvusi laikina paskirtis išvystoma iki ilgalaikės paskirties – neformalus susitarimai perauga į ilgalaikės sutartis ir leidimus	Apsikeitimas		– nuolatinė paskirtis laikinai išstumiamą su pakaitine paskirtimi, kuri gali kurti vietos funkcines programos atgaivinimą
Bendrabūvis		– teritorijoje įsivyravus naujoms komercinėms veikloms, neformali laikina paskirtis greta egzistuoja toliau, tik mažesniame mastelyje			

**Eksperimentinis
aktyvatorius**



**Laikinas gyvybingumo
palaikytojas**



**Vietinių iniciatyvų
stiprintojas**



65 pav. Laikino naudojimo projektų tipologija pagal jų funkciją urbanistinio regeneravimo procese, sudaryta autoriaus.



Eksperimentinis aktyvatorius

Spacebuster



66 pav. *Spacebuster* projektas Niujorke, autorius: Alan Tansey, 2009.

Edukacija ir bendruomeniškumas



Renginiai



Iškilimas



Saugantis projektas



Vieta: įvairios vietos Europoje ir JAV

Aktoriai: Raumlabor, piliečiai, kultūros ir meno organizacijos

Užsakovas: įvairios kultūros institucijos

Laiko rėmai: 2009 m. – tęstinis (naudojama skirtinguose miestuose)

Tikslas: keliaujančia pripučiama konstrukcija aktyvuoti viešąsias erdves, paverčiant jas laikiniais bendruomenės centrais

Viešojo ir privačiojo sektorių partnerystė



Privačios investicijos



Laisvas judėjimas



Eksperimentinis aktyvatorius

Pop Brixton



67 pav. Įeiga į Pop Brixton'ą, autorius: Tim Crocker, 2015.

Darbas ir kūryba



Prekyba



Įsišaknijimas



Plėtojantis projektas



Vieta: Londonas, JK

Aktoriai: Turner Works, Lambeto rajono taryba, socialinė organizacija Make Shift

Užsakovas: Lambeto rajono taryba

Laiko rėmai: 2015 m. – tęstinis

Tikslas: apleistoje buvusio geležinkelio teritorijoje sukurti į bendruomenę orientuotą smulkaus verslo inkubatorių, panaudojant pertvarkytus jūrinius konteinerius

Viešojo ir privačiojo sektorių partnerystė



Pajamas generuojanti lokali



Pionierius





Eksperimentinis aktyvatorius

Open-Air Library



68 pav. Laikina lauko bibliotekos intervencija, autorius: Anja Schlamann, 2005.



69 pav. Pastovus lauko bibliotekos projektas, autorius: Anja Schlamann, 2009.

Vieta: Magdeburgas, Vokietija

Aktoriai: Salbke Burgerverein (piliečių grupė), KARO* su Architektur+Netzwerk, Magdeburgo miesto savivaldybė

Užsakovas: vietos gyventojai ir kultūros organizacijos

Laiko rėmai: 2004 m.: koncepcinis tyrimas; 2005 m.: laikina intervencija (truko dvi dienas); 2009 m.: realizuotas ilgalaikis projektas

Tikslas: kultūriškai atgaivinti centrinį rajoną ir sustiprinti jo socialinį tinklą, paverčiant apleistą sklypą saviorganizuota bendruomenės lauko biblioteka





Eksperimentinis aktyvatorius

Baana



70 pav. Buvęs apleistas geležinkelio tunelis, autorius nežinomas.



71 pav. Pertvarkytas pastovus pėsčiųjų ir dviračių koridorius, autorius nežinomas, 2012.

Vieta: Helsinkis, Suomija

Aktoriai: Helsinkio miesto planavimo skyrius, gyventojai, studentai

Užsakovas: Helsinkio miesto savivaldybė

Laiko rėmai: 2003 m.: apleisto tunelio pernaudojimo pasiūlymai, tarptautinės dirbtuvės; 2009 m.: pradėti atnaujinimo darbai; 2012 m.: realizuotas ilgalaikis projektas; 2025 m. – tęstinis projektas (dėl didelio pasisekimo, iš pradžių svarstytas itin brangus tunelio užkasimo projektas nebuvo realizuotas)

Tikslas: pertvarkyti nenaudojamą geležinkelio atkarpą į gyvybingą pėsčiųjų ir dviračių koridorių su naujomis viešosiomis erdvėmis, sustiprinant miesto susisiekimą, skatinant tvarų judėjimą ir išsaugant istorinę pramoninio kraštovaizdžio tapatybę

Sportas ir rekreacija



Susisiekimo ir
judumo gerinimas



Sėjimas



Saugantis
projektas



Viešosios
lėšos



Susivienijimas



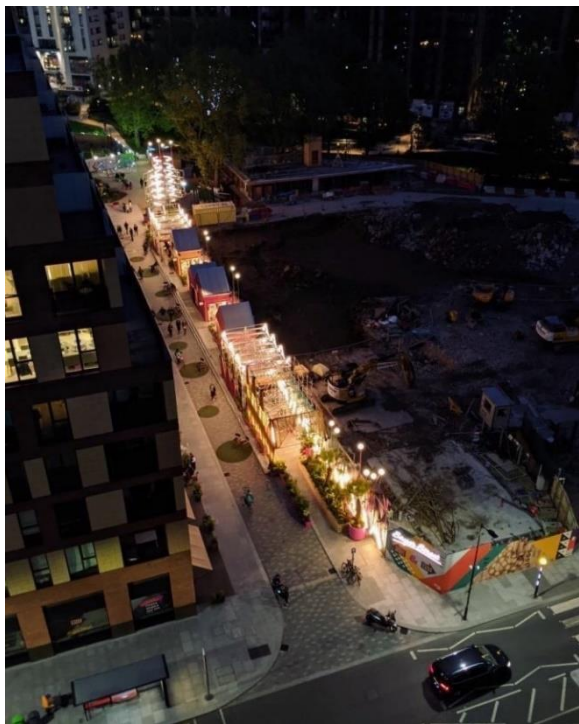


Laikinas gyvybingumo palaikytojas

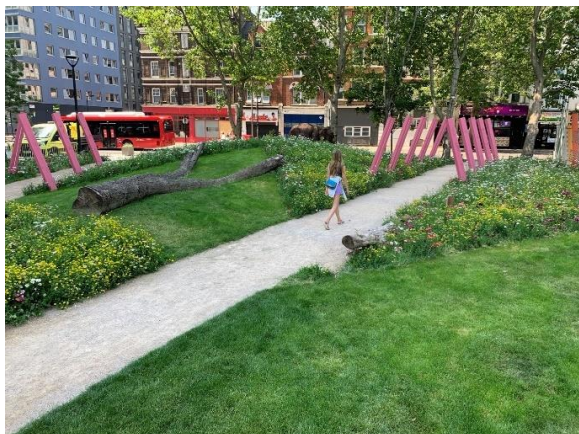


Laikinas gyvybingumo palaikytojas

Sayer street + The Meadow



72 pav. Laikina Sayer street intervencija, autorius: autorius nežinomas, 2020.



73 pav. Laikinas The Meadow parko projektas, autorius nežinomas, 2020.

Vieta: Londonas, JK

Aktoriai: BJD Landscape Architects ir Jan Kattein Architects bendradarbiavimas, Lendlease

Užsakovas: Lendlease Elephant Park (vystytojas)

Laiko rėmai: 2018–2019 m.: projektavimas; 2020 m.: realizuota laikina gatvės ir parko infrastruktūra; 2025 m. – tęstinis projektas, kol bus galutinai realizuota ilgalaikė plėtra

Tikslas: laikinai sukurti gyvybingą viešąją erdvę, kuri būtų vystomos regeneracijos (pereinamojo laikotarpio) dalis, su bendruomenės įsitraukimą kultivuojančia centrine gatve ir biologinę įvairovę mieste skatinančiu linijiniu parku



74 pav. Abiejų projektų gen. planas, autorius nežinomas, 2020.

Subversija



Prekyba



Želdinimas



Sėjimas



Plėtojantis projektas



Viešojo ir privačiojo sektorių partnerystė



Pajamas generuojanti lokali



Pionierius





Vietinių iniciatyvų stiprintojas

The Living Courtyards



75 pav. Bieno atgaivintas kiemelis Prahoje, autorius nežinomas.

Vieta: Praha, Čekija

Aktoriai: Bieno organizacija, kraštovaizdžio architektai, aplinkosaugininkai, gyventojai

Užsakovas: Bieno iniciatyva, skirta gyventojams

Laiko rėmai: 2016 m. – tęstinis

Tikslas: atgaivinti apleistus gyvenamųjų daugiabučių kiemus, siekiant padidinti bendruomenės įsitraukimą ir aplinkos kokybę

Edukacija ir bendruomeniškumas



Želdinimas



Sėjimas



Saugantis projektas



Bendruomenės inicijuotas finansavimas



Viešosios lėšos



Privačios investicijos



Susivienijimas



Vietinių iniciatyvų stiprintojas

Market 707



76 pav. Atgaivinta gatvė su nauja prekyviute greta bendruomenės centro, autorius nežinomas.

Vieta: Torontas, Kanada

Aktoriai: Levitt Goodman Architects, vietiniai verslai, bendruomenės centras

Užsakovas: Scadding Court bendruomenės centras (SCCC)

Laiko rėmai: 2011 m. – tęstinis

Tikslas: pertvarkyti nenaudojamą erdvę šalia bendruomenės centro į prototipinę įperkama ir gyvybingą prekyvietę, pakartotinai panaudojant jūrinius konteinerius, taip remiant vietos verslininkus ir didinant bendruomenės įsitraukimą

Darbas ir kūryba



Prekyba



Įsišaknijimas



Saugantis projektas



Viešojo ir privačiojo sektorių partnerystė



Pajamas generuojanti lokali veikla



Susivienijimas



Išanalizuoti pavyzdžiai atskleidžia, kad laikinasis urbanizmas gali būti taikomas labai įvairiai – nuo lokalių, mažos apimties bendruomeninių iniciatyvų iki strategiškai integruotų laikino naudojimo sprendinių plataus masto regeneracijos programose. Remiantis Lauren Andres dichotomija, šie projektai padeda suprasti, kaip laikinasis urbanizmas gali veikti kaip sauganti, plėtojanti arba hibridinė jėga, priklausomai nuo galios pasiskirstymo, socialinių išteklių bei planavimo struktūrų.

Ši analizė tampa metodologiniu pagrindu tolimesnei darbo daliai, kurioje formuluojamas autorinis intervencijų rinkinys. Čia taktiniai ir strateginiai laikinojo urbanizmo aspektai nebėra skiriami griežta riba, bet suprantami kaip tarpusavyje susijusios, viena kitą papildančios veikimo formos, kurios leidžia formuoti procesinį, refleksyvų ir vietai jautrų urbanistinės regeneracijos modelį.

1.14. Analitinės-metodinės dalies išvados

Pirmojoje šio darbo dalyje, bandant atidžiai ir iš tolo prieiti prie laikinojo urbanizmo apibrėžimo, skirtingais pjūviais pristatyta urbanistinė erdvė, kurios analizuojama reikšmė iš lėto augo iki miesto planavimo lygmens. Viską sudūrus, pirmiausia, grįžtama prie viešosios urbanistinės erdvės dizaino apibendrinimo šiuolaikiniame kontekste. Suvokiant viešosios erdvės laikiškumą ir, kartu, remiantis Peterio Bishopo įžvalgomis, norisi pabrėžti, kad vertingas viešosios urbanistinės erdvės dizainas yra keturmatį (T-factor cities, 2021):

- atsižvelgia ir kyla iš esančių kontekstų;
- leidžia spręsti, kas bus toliau – atviro pobūdžio ir pripažįstantis, kad yra sudėtinė nuoseklių intervencijų į miestą dalis;
- įvertina tarpsnius tarp skirtingų miesto raidos etapų.

Peržengiant tradicinę miesto planavimo ir urbanistinės regeneracijos paradigmą, laikinasis urbanizmas leidžia miestą išskaidyti į atskirus elementus: išgryninti, kas veikia, kas ne, ir drauge su vietos bendruomene efektyviau permąstyti ir sudėlioti teritorijos ateitį. Atsižvelgiant į tai, kad strategija nurodo kryptį (ką norime pasiekti), o taktika – tai konkretūs žingsniai, kaip tai išbandoma, pritaikoma ar keičiama vietoje, šis požiūris iškelia ne tik alternatyvų regeneracijos būdą, bet ir naują, procesinę miesto vystymo logiką.

Laikino naudojimo projektai neišvengiamai susiduria su iššūkiais – nuo finansavimo užtikrinimo ir projekto valdymo iki gentifikacijos slopinimo ar gebėjimo prisitaikyti. Vis dėlto, ypač plačios teritorijos regeneracijos atvejais, laikinos intervencijos tampa veiksmingu būdu lanksčiau

spręsti bendruomenės reikmes, inicijuoti transformaciją ir išbandyti galimus scenarijus prieš priimant galutinius planavimo sprendimus.

Todėl galima persvarstyti bendrojo planavimo procesą taip, kad:

- vietai griežtai apibrėžtų galutinių rezultatų būtų kuriama lanksti vizija, veikianti kaip laisviau struktūruota sistema, gebanti prisitaikyti prie laike kintančių aplinkybių;
- laikinos intervencijos būtų pasitelkiamos ne tik kaip taktinė, bet ir strateginė (diagnostinė) priemonė, padedanti suprasti vietos kontekstą, poreikius ir galimybes dar prieš priimant ilgalaikius sprendimus dėl funkcijų ar paskirties;
- vietai fiksuoto galutinio produkto būtų siūlomi prototipai, kurie būtų išbandomi realioje aplinkoje, leidžiant teritorijai augti ir transformuotis per praktinius eksperimentus.

1.14.1. Metodologijos taikymas

Šis požiūris tampa metodiniu pagrindu toliau pristatomi keturių žingsnių regeneracijos metodikai, kurioje laikinasis urbanizmas veikia kaip eksperimentinis, bet strategiškai struktūruotas planavimo įrankis.

1. Vietos pažinimas (Įvertinama tai, kas jau yra)

Šis žingsnis yra strateginis – jis apima esamos situacijos analizę, teritorijos identitetų, kultūrinių bei socialinių sluoksnių atpažinimą, taip pat suinteresuotųjų šalių poreikių bei vertybių išgryninimą. Šioje fazėje atliekami vietos tyrimai, gyventojų įtraukimas, dirbtuvės ir diskusijos – visa tai padeda suvokti, kas yra vertinga ir ką verta saugoti ar išryškinti. Tai tampa pagrindu tolesniam modeliavimui.

2. Eksperimentas (Puoselėjamos galimybės)

Tai tiek strateginis, tiek taktinis žingsnis. Strategiškai čia formuluojamas prototipinis koncepcinis regeneracijos modelis, remiantis išgrynintomis vertybėmis. Tuo pačiu metu šis etapas yra eksperimentinis – taikomos laikinos intervencijos (prototipai), kurios leidžia realioje aplinkoje išbandyti idėjas, įvertinti jų poveikį ir reakcijas. Tai leidžia miestui pradėti keistis iš karto, nelaukiant determinuoto plano.

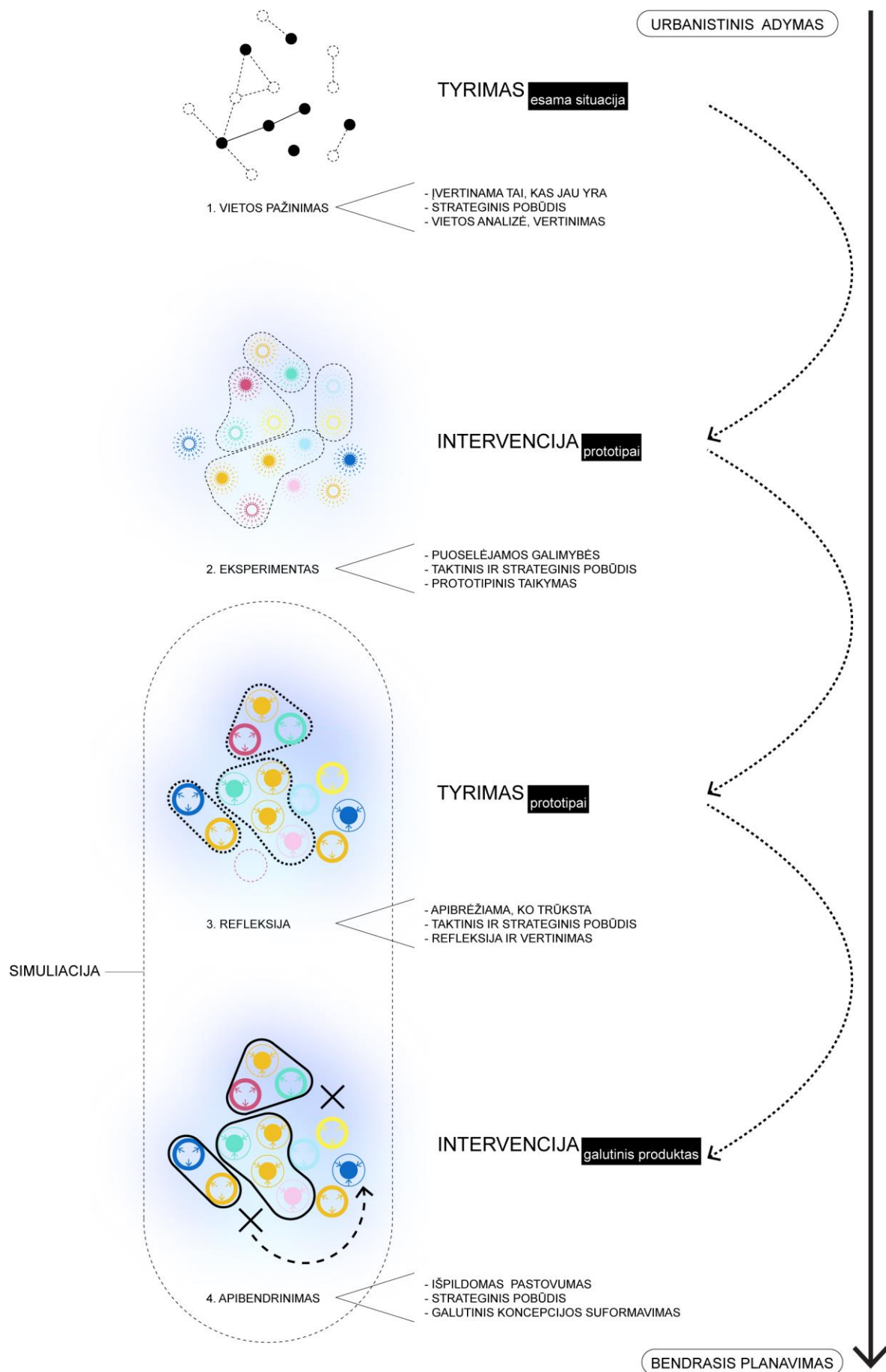
3. Refleksija (Apibrėžiama, ko trūksta)

Tai refleksinis, strateginis ir taktinis žingsnis. Strategiškai jis leidžia peržiūrėti koncepcinį regeneracijos modelį, atsižvelgiant į tai, kas veikė ar ne. Taktiškai čia analizuojamos jau įvykdytos intervencijos – jų poveikis, lokalus gyvybingumas, bendruomenės įsitraukimas. Šis žingsnis leidžia koreguoti modelį ne teoriškai, o per praktikos patirtį, taip įtvirtinant grįžtamąjį ryšį.

4. Apibendrinimas (Išpildomas pastovumas)

Tai strateginis žingsnis, kuriame laikinos intervencijos arba jų principai integruojami į galutinį regeneracijos koncepcinį brėžinį. Šiame etape prototipai virsta ilgalaikėmis struktūromis, priemonės įgauna apibrėžtą formą, o laikinasis urbanizmas pereina į ilgalaikę miesto raidos viziją. Taip susiformuoja nauja, refleksyvi planavimo logika.

Pažymėtina, kad šio darbo metodologijos trečiasis (*Refleksija*) ir ketvirtasis (*Apibendrinimas*) žingsniai yra suvokiami kaip simuliaciniai – kadangi laikinų intervencijų taikymas vyksta teoriniu lygmeniu.



77 pav. 4 žingsnių urbanistinės regeneracijos metodika, autorinė schema.

1.14.2. Aštuonios urbanistinės regeneracijos priemonės

Remiantis penkiais esminiais urbanistinėje regeneracijoje pritaikomais laikinojo urbanizmo principais (erdvių aktyvinimas; pakartotinis naudojimas; navigacija ir orientacija; architektūrinis charakteris ir paveldo išsaugojimas; nauja urbanistinė plėtra) bei išanalizuotuose analoguose taikytomis taktikų ir strategijų jungtimis, suformuluojamas aštuonių fizinių intervencijų rinkinys. Šios priemonės veikia kaip prototipinės laikinos intervencijos, kurios gali būti testuojamos, adaptuojamos ir integruojamos į ilgalaikę regeneracijos viziją. Kiekviena jų veikia kaip sistema, kuri atitinkamai pagal temą strategiškai apjungia konkrečius laikino naudojimo projektus.

Nors laikinos intervencijos dažniausiai taikomos tuomet, kai reikia įvertinti būsimo užstatymo poreikį, regeneracijos modelyje taip pat numatomos teritorijos, kuriose ilgalaikės funkcijos (pvz., gyvenamasis būstas) jau yra aiškiai identifikuotos. Tokiu atveju laikinos intervencijos veikia kaip perėjimo priemonės – jos gali būti taikomos iki statybų, jų metu ar šalia jų, siekiant išlaikyti vietos aktyvumą, įtraukti bendruomenę ar užtikrinti minkštą teritorijos transformaciją. Tokia praktika leidžia sinergiškai derinti laikinas ir pastovias struktūras viename regeneracijos plane.

1. Mikroviešųjų erdvių kūrimas

Smulkaus mastelio viešųjų erdvių – mažų skverų, aikštelių ar įsiterpiančių tarpų – inicijavimas ir stiprinimas palei pagrindines judėjimo arterijas. Tokios erdvės gali atsirasti gatvių sankirtose ar tarp pastatų, kur reikia palengvinti pėsčiųjų srautus, sukurti kvietimo ar perėjimo taškus į gretimus kvartalus, arba suteikti vietinės orientacijos taškų. Mikroviešosios erdvės prisideda prie pagrindinių gatvių stiprinimo komercinėmis, kultūrinėmis ar rekreacinėmis veiklomis, perteklinių fizinių kliūčių šalinimu ar laikinu infrastruktūros atnaujinimu. Šios intervencijos didina socialinį ir ekonominį gatvės gyvybingumą, o papildydamos bendrą viešųjų erdvių tinklą, tampa erdviškai ir funkcionaliai svarbiu rajono audinio sluoksniu, stiprinančiu bendruomeninę sanglaudą ir pėsčiųjų patirtį.

2. Pusiau viešų žalių erdvių formavimas

Ekologinių ir žaidybinių koridorių, takų ar viešųjų želdinių sistemų kūrimas, jungiantis gyvenamųjų daugiabučių kiemus bei skatinantis atsakomybę už aplinką. Ši intervencija išryškina vietos gyvenimo būdą (kasdienį paveldą), gyventojų inicijuojamas neformalias vietokūras bei neformalius socialinius ryšius. Tokios jungtys dažnai remiasi esamais, bet neišnaudotais želdynais ar uždaro pobūdžio kvartalais, kurie gali būti perplanuoti ir sujungti į pralaidžią, žalią struktūrą. Šios intervencijos apima bendruomenės sodinimo, žaidimų, sveikatinimo ar edukacijos funkcijas, kurios gali būti įgyvendinamos palaipsniui kaip dalyvavimo pagrindu suformuotas sprendinių rinkinys. Taip, žaliosios jungtys tampa tiek ekologinėmis, tiek socialinėmis pusiau viešomis arterijomis rajono regeneracijos procese.

3. Statinių pritaikymas

Ši intervencijos forma apima vidinių erdvių – apleistų parduotuvių, bendruomenės centrų, garažų, buvusių institucinių pastatų ar kultūrinių pastatų – pritaikymą naujam laikino naudojimo tikslui. Tokie sprendimai nereikalauja pilno pertvarkymo, bet dažnai remiasi modernizavimo principu – nedideliais, ekonomiškais atnaujinimais, leidžiančiais greitai įveiklinti erdvę, išsaugant jos charakterį. Tai tampa terpė mažoms iniciatyvoms, startuoliams ar meninėms praktikoms, kurios prisideda prie vietos gyvybingumo atkūrimo ir esamo urbanistinio audinio perrašymo.

4. Erdvių pritaikymas

Laikinių konstrukcijų ar mažosios architektūros įrengimas esamose apleistose arba nepilnai išnaudojamose urbanistinėse erdvėse. Šios intervencijos skirtos rajono lauko erdvėms – automobilių stovėjimo aikštelėms, tuštiems sklypams ar neišnaudotiems žaliems plotams, kurie gali būti paversti laikino naudojimo erdvėmis, skatinančiomis kultūrinę, bendruomeninę ar meninę veiklą. Tokie sprendimai leidžia suaktyvinti erdvę be nuolatinės transformacijos – pasitelkiant laikiną infrastruktūrą, scenografiją ar mažąją architektūrą. Tai dažnai suteikia matomumą vietinei kūrybinei veiklai, sustiprina teritorijos

identitetą ir užpildo miestovaizdžio plyšius, palaipsniui pereinant prie ilgalaikio naudojimo.

5. Pusiau privačių erdvių formavimas

Viešųjų ir privačių erdvių ribų pergalvojimas, stiprinant socialinę sutelktį ir kontrolę. Ši intervencija siekia įveikinti erdves, kurios formaliai nėra viešos, tačiau turi potencialą bendruomeninei veiklai – pavyzdžiui, maldos namų kiemus, ar apribotas mokyklos teritorijas. Dėl jau egzistuojančios naudotojų globos šiose erdvėse galima organizuoti bendruomeninius renginius, natūralų žaidimą, maisto auginimą ar edukacines veiklas. Tai formuoja pusiau privačias oazes, kurios stiprina pagrindinių naudotojų bendruomeniškumą, bet išlaiko artimą ryšį ir su vietos gyventojais.

6. Orientacinės nuorodos ir ženklavimas (ang. wayfinding)

Navigacijos sprendimai, padedantys kurti aiškesnę, patogesnę ir labiau atpažįstamą aplinką. Šios intervencijos ne tik palengvina orientaciją, bet ir subtiliai išryškina esamus vertingus teritorijos išteklius – kultūrines vietas, verslus, viešąsias erdves – neperkraunant pagrindinių gatvių. Ženklavimas gali būti nuolatinis ar laikinas, skirtas tiek vietos gyventojams, tiek lankytojams, ir reaguoti į bendruomenės poreikius bei laipsniškai kintantį teritorijos pobūdį. Mobilios pastatomos struktūros, augalija ar pastatų kampų akcentavimas gali veikti kaip orientyrai ar kvietimai į mažiau žinomas, tačiau reikšmingas vietas.

7. Kultūrinio paveldo integracija

Istorinių ir kultūrinių elementų įtraukimas į viešąją erdvę per laikinas instaliacijas, maršrutus ar renginius. Ši intervencija siekia aktyviai įtraukti kultūros paveldą ir vietos charakterį į šiuolaikinę rajono patirtį, išryškinant tiek oficialiai saugamus objektus, tiek kasdienybės pėdsakuose glūdinčias vertybes – architektūros detales ar buvusių veiklų artefaktus. Tai gali būti įgyvendinama per laikinus maršrutus, želdinimo instaliacijas ar vykstančius laikinus renginius greta. Priemonė padeda sujungti praeitį su dabartimi, stiprina vietos tapatybę ir formuoja gyvą, daugiasluoksnį urbanistinį naratyvą,

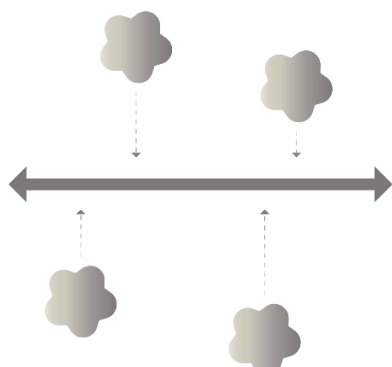
kuriame paveldas nėra vien statinis objektas, o aktyvus teritorijos regeneracijos įrankis. Kasdieniuose maršrutuose išryškinant kultūrinį paveldą ar jo savybių turinčius objektus, yra nuolatos užklausias esantis status quo.

8. Pereinamoji plėtra

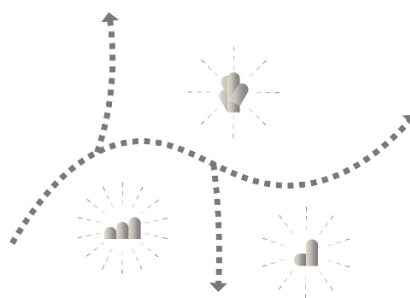
Laikinas naudojimas kaip įžanga į ilgalaikį užstatymą. Ši intervencija taikoma teritorijose, kuriose plėtos poreikis jau yra aiškiai identifikuotas. Tokiuose kontekstuose laikinos intervencijos veikia kaip pereinamosios taktikos – jos padeda aktyvinti erdvę dar iki statybų pradžios, išbandyti galimas funkcijas, įtraukti bendruomenę į procesą ir formuoti būsimos teritorijos tapatybės pagrindą. Laikino naudojimo projektai taip pat gali būti taikomi plėtos metu arba jos kaimynystėje – siekiant užtikrinti nuoseklų gyvybingumą ir socialinį tęstinumą. Tokia seka leidžia ne tik adaptuoti plėtos viziją realioms vietos reikmėms, bet ir refleksyviai perkelti eksperimentines idėjas į ilgalaikę planavimo struktūrą, išlaikant lankstumą miesto augimo procese.

Sudaromos ir papildomos valdymo ir reguliavimo priemonės – tokios kaip finansinės paskatos, laikino žemės naudojimo formalizavimas ar partnerystės su savivaldybe – kurios įgyja svarbų vaidmenį *Eksperimento* fazėje, kai prototipinės intervencijos realizuojamos. Tačiau jos taip pat gali pasireikšti *Vietos pažinimo* stadijoje (leidžiant atlikti tyrimus, inicijuojant bendradarbiavimą) bei *Refleksijos* ir *Apibendrinimo* etapuose, kai sprendžiama dėl ilgalaikio jų įtvirtinimo arba transformavimo.

Pristatyta metodika ir urbanistinės regeneracijos priemonių rinkinys tampa pagrindu Eksperimentinės-tiriamosios dalies analizei bei Eksperimentinėje-projektinėje dalyje pristatomam regeneracijos strateginiam planui, kuriame išgrynintos priemonės pritaikomos pasirinktame Naujininkų mikrorajono fragmente.



1. Mikroviešųjų erdvių kūrimas



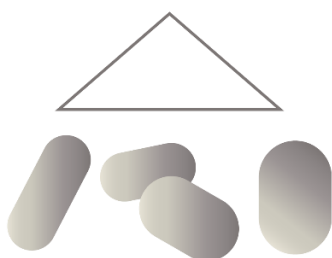
2. Pusiau viešų žalių erdvių formavimas



3. Statinių pritaikymas



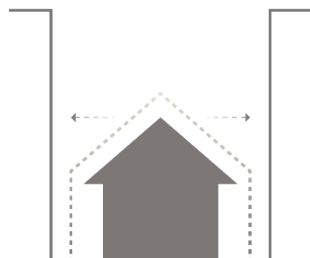
4. Erdvių pritaikymas



5. Pusiau privačių erdvių formavimas



6. Orientacinės nuorodos ir ženklavimas



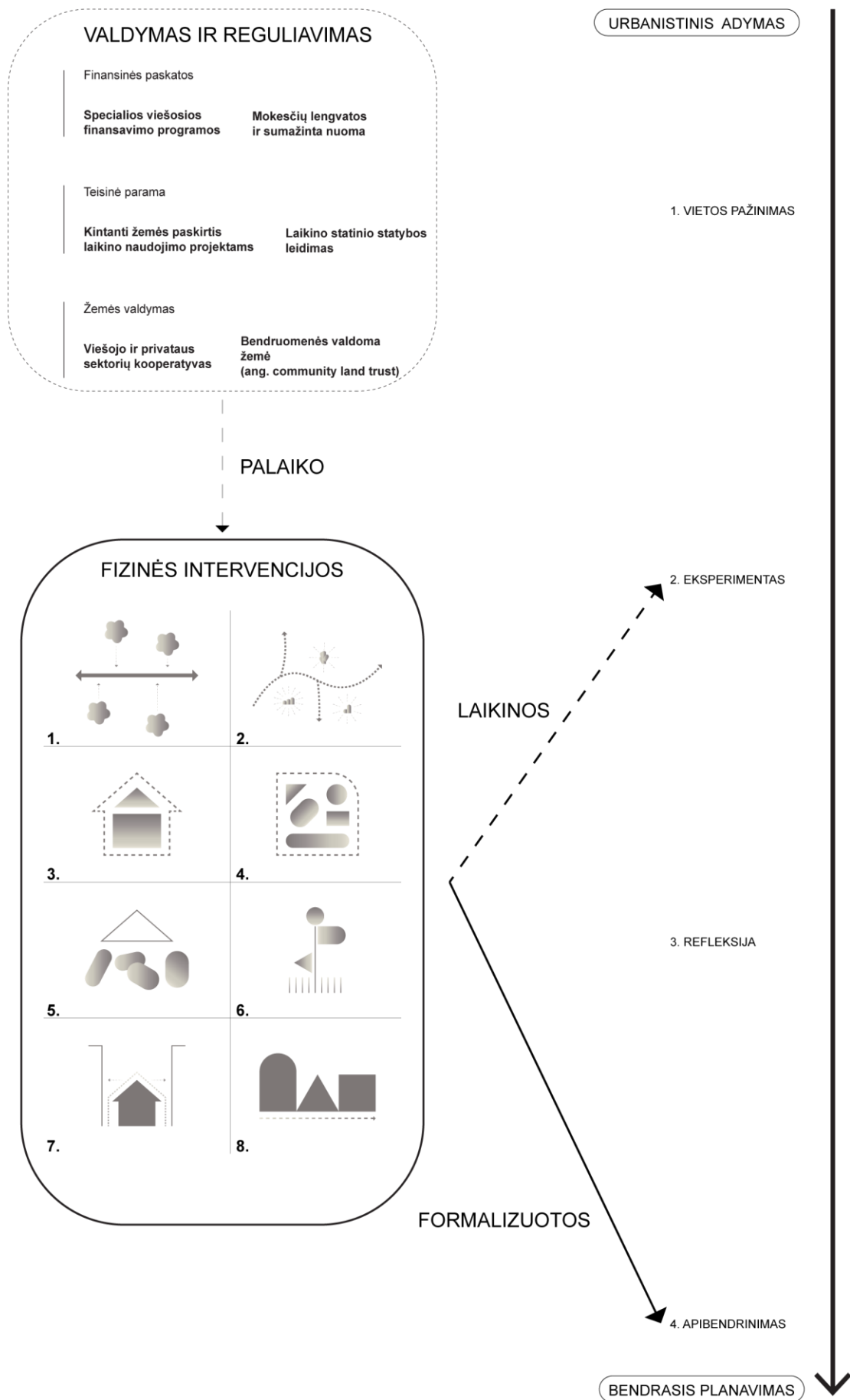
7. Kultūrinio paveldo integracija



8. Pereinamoji plėtra

■ Pastovu
■ Laikina

78 pav. 8 urbanistinių priemonių rinkinys, autorinė schema.



79 pav. Urbanistinių priemonių vaidmuo regeneracijos metodikoje, autorinė schema

2. Eksperimentinė-tiriamoji dalis

2.1. Netobulas Vilniaus miestas

Šalia pelningo ir išstebulinto miesto lygiagrečiai randasi skurdesnė ir mažiau prižiūrima – netobula jo dalis. Apolonijaus Žiliaus teigimu, globalizacijos sąlygomis, kylant neoliberaliems miestams, miestas nesivysto tolygiai su natūraliais vidiniais skirtumais, o skaidosi į dvi priešingas dalis – atsiranda du miestai (2013). Vienas miestas (glotnėjantis miesto centras ir gretimybės) skirtas sėkmės sulaukusiems naujos globalios ekonomikos gyventojams (dažniausiai turtingiems ir gerų socialinių ryšių turintiems ekspertams), o likusi (netobula) miesto dalis – sėkminguosius aptarnaujančiai klasei (Žilius, 2013). Kadangi glotnėjantis (tobulas) miestas laiko eigoje turi tendenciją plėstis, kyla klausimas, kokia įvyks urbanistinė reakcija, susidūrus šioms dvejoms miesto priešingybėms.

Netobulo miesto dalies Vilniuje beieškant, tyrimas plėtojamas per Vilniaus miesto periferijas, pradėjusias aktyviai keistis 19 a. pabaigoje, aplink nutiestą geležinkelį ir augusias miesto pramonės zonas. 1862 m. nutiesus Sankt Peterburgo-Varšuvos geležinkelio liniją, Vilniuje susidarė palankios sąlygos vystytis *kapitalistinei pramonei ir plisti modernioms (mechanizuotoms), garo varikliu varomoms gamykloms* (Ambrulevičiūtė, 2018). Kartu, pradėjo augti ir šalia jo atsidūrusios teritorijos – jose statyti sandėliai, kūrėsi pramonė ir apsigyveno pramonės darbininkai (Gudelis, 2015). 19 a. antroje pusėje Vilnius keitėsi daug sparčiau nei ankstesniais laikotarpiais. Miestas augo, intensyvėjo techninė raida, spaudoje vis dažniau atsirasdavo žodžių „konkurencija“, „modernizacija“ ir „progresas“. Pradedama plačiau naudoti garo, o kai kur ir elektros energiją, nutiesus ir naujai tiesiant geležinkelius, gausėjo „mobilių“ gyventojų (Petronis, 2016). Tuo metu be spartaus gyventojų gausėjimo, didėjo ir miesto tarša, dėl ko suprastėjus gyvenimo kokybei, imtasi modernizuoti ir miesto infrastruktūrą (Ambrulevičiūtė, A., et al., 2022).

19 a. pabaigoje, Vilniuje, be miesto modernėjimo, pradėjo formuotis socialiai ir erdviškai segreguotos naujos urbanistinės teritorijos. Įvyko pagrindinė miesto socioerdvinė takoskyra, kadangi nutiesus geležinkelį, šalia jo, *į pietus buvo pradėtos telkti industrinės teritorijos su nepatraukliomis gyvenimui vietovėmis* (Burneika,

et al., 2017). Kaip visiškai kitokias pietinę ir rytinę Vilniaus dalis, esančias palei geležinkelį išskiria ir Donatas Gudelis, kur *pradėjo kurtis pramoniniai rajonai, stipriai išplėsti sovietmečiu, daug sodų teritorijų, senųjų kaimų relikvų bei visiškai kitokia gyventojų struktūra* (2015). Tokiomis geležinkelio atribotomis teritorijomis šiame darbe laikomos: Naujoji Vilnia, Aukštieji ir Žemieji Paneriai, Grigiškės ir Naujininkai.

Kitaip tariant, šio baigiamojo darbo požiūriu, 19 a. pabaigoje su geležinkelio nutiesimu, be Vilniaus modernizacijos įvyko ir esminė miesto urbanistinės formos takoskyra į: *tobulą* (centrinę ir šiaurinę dalys) ir *netobulą* (už bėgių esančios pietinę ir rytinę dalys) miestus.

Vadinamojo *netobulo miesto* dalys – nors ir formaliai projektuotos – pasižymi pastebimai mažesnėmis investicijomis, silpnėse priežiūra ir ribotu savivaldybės įsitraukimu į ilgalaikį vystymą. Dėlto šiose teritorijose dažnai fiksuojami apleisti statiniai ar prastos būklės viešosios erdvės, fragmentuotas erdvinis tinklas ir silpna socialinė kontrolė. Šis netobulumas nereiškia chaotiško arba lūšnynus primenančio miesto – priešingai, tokie rajonai vis dar yra bendrojo planavimo rezultatai, tačiau ilgainiui tiek simboliškai, tiek fiziškai tapę marginalizuotais. Juose išryškėja miesto netolygumai, atsiradę dėl nevienodo politinio, ekonominio ir socialinio dėmesio skirtingoms miesto dalims. Šiandien tobulas miestas perlipa per bėgius į urbanistiškai mažiau puoselėtas miesto teritorijas – įvyksta tobulo miesto ir netobulo miesto sandūra.

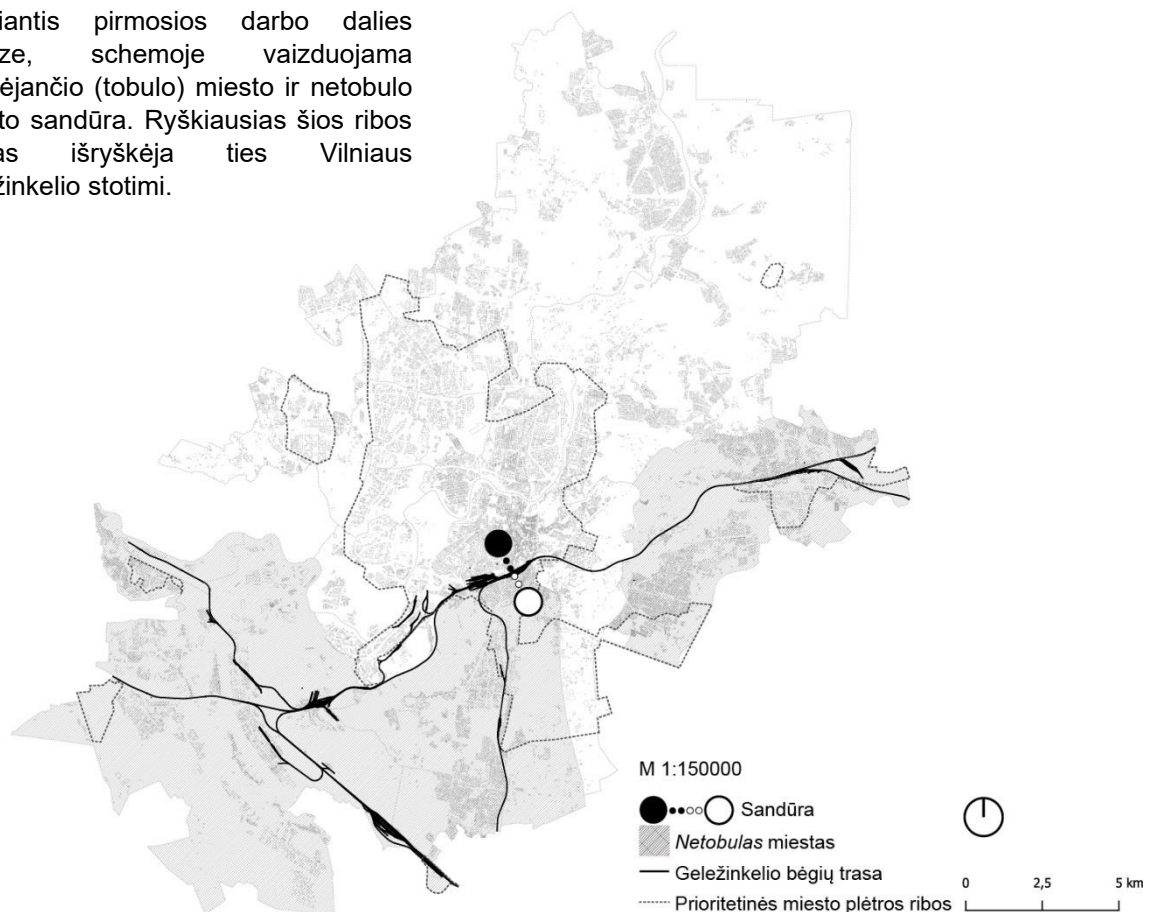
Matthiasas Rickas įvardija savo veiklos lauką *tranzitinėmis teritorijomis, kur sena neveikia taip, kaip turėtų, o nauja dar nepabaigta – tai tarpinės erdvės* (ang. in-between) (2014). Ilgą laiką nuo tobulo miesto atskirtyje išbuvusios teritorijos šiame tyrime tampa tokiomis *tarpinėmis erdvėmis*, kuriose erdvinė ir socialinė atskirtis sudarė sąlygas urbanistinių tuštumų atsiradimui ir galimam eksperimentavimui jose. Dėl besiformavusio gana uždaro šių teritorijų socio-erdvinio mikroklimato, čia kyla poreikis tarpdisciplininio ir atsargaus urbanistinio įsitraukimo. Panašiai kaip apie savo praktiką kalba Rickas, šių teritorijų tuštumose pildosi galimybė dėti projektavimo procesui *undergroundo* pamatus ir tai gali pasibaigti

galutiniu sprendimu, bet tai bus ne tik architektų indėlis – *procesas sumodeliuotas taip, kad galėtų pasibaigti bendradarbiaujant* (2014). Tokia urbanistinė aplinka tampa potencialu ne tik eksperimentinėms intervencijoms, bet ir alternatyvioms miesto regeneracijos formoms,

kurios reikalauja ne griežto *tobulumo*, bet daugiabalsiškumo ir socialinio jautrumo.

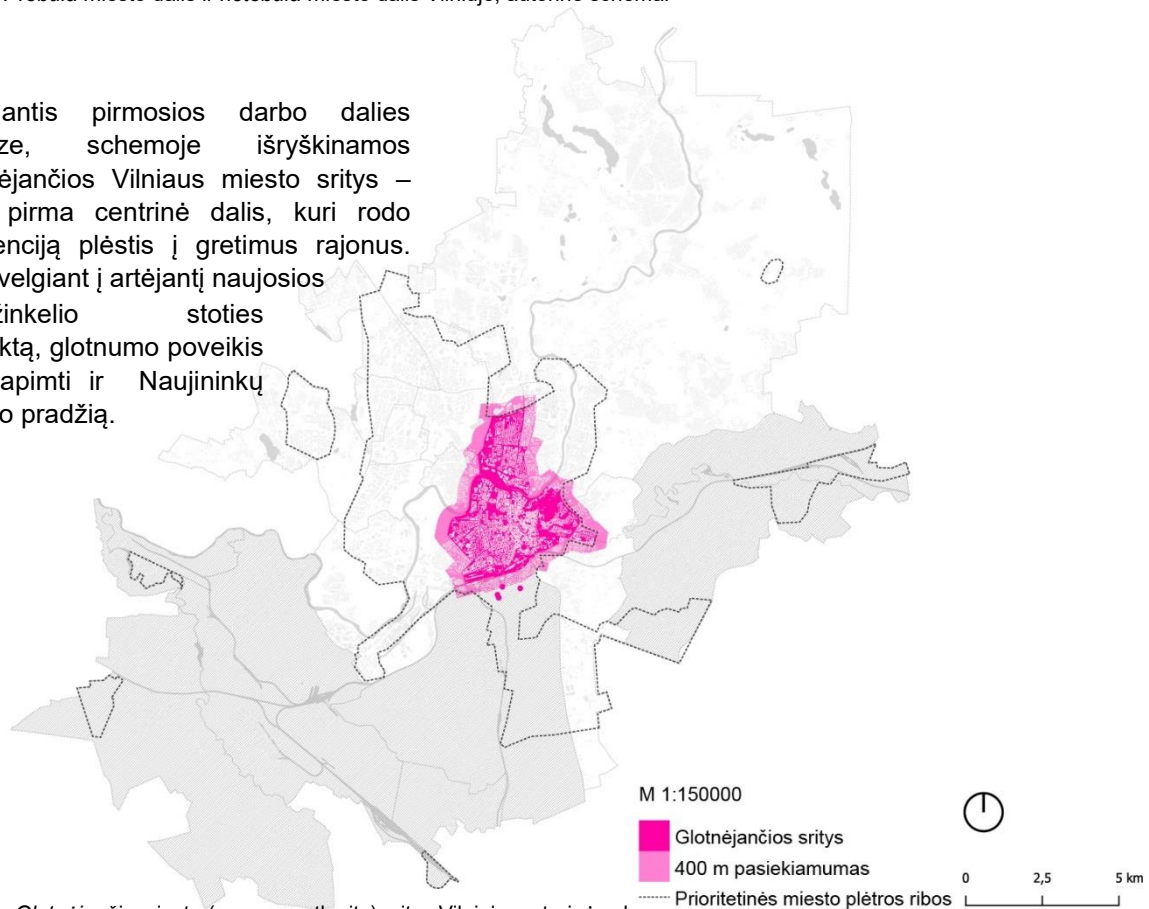
Šioje, antrojoje, darbo dalyje siekiama išgryninti, kokias vertes slepia netobulas miestas ir ką svarbu išsaugoti, jam susiduriant su glotnėjančio miesto plėtra.

Remiantis pirmosios darbo dalies analize, schemoje vaizduojama glotnėjančio (tobulo) miesto ir netobulo miesto sandūra. Ryškiausias šios ribos taškas išryškėja ties Vilniaus geležinkelio stotimi.



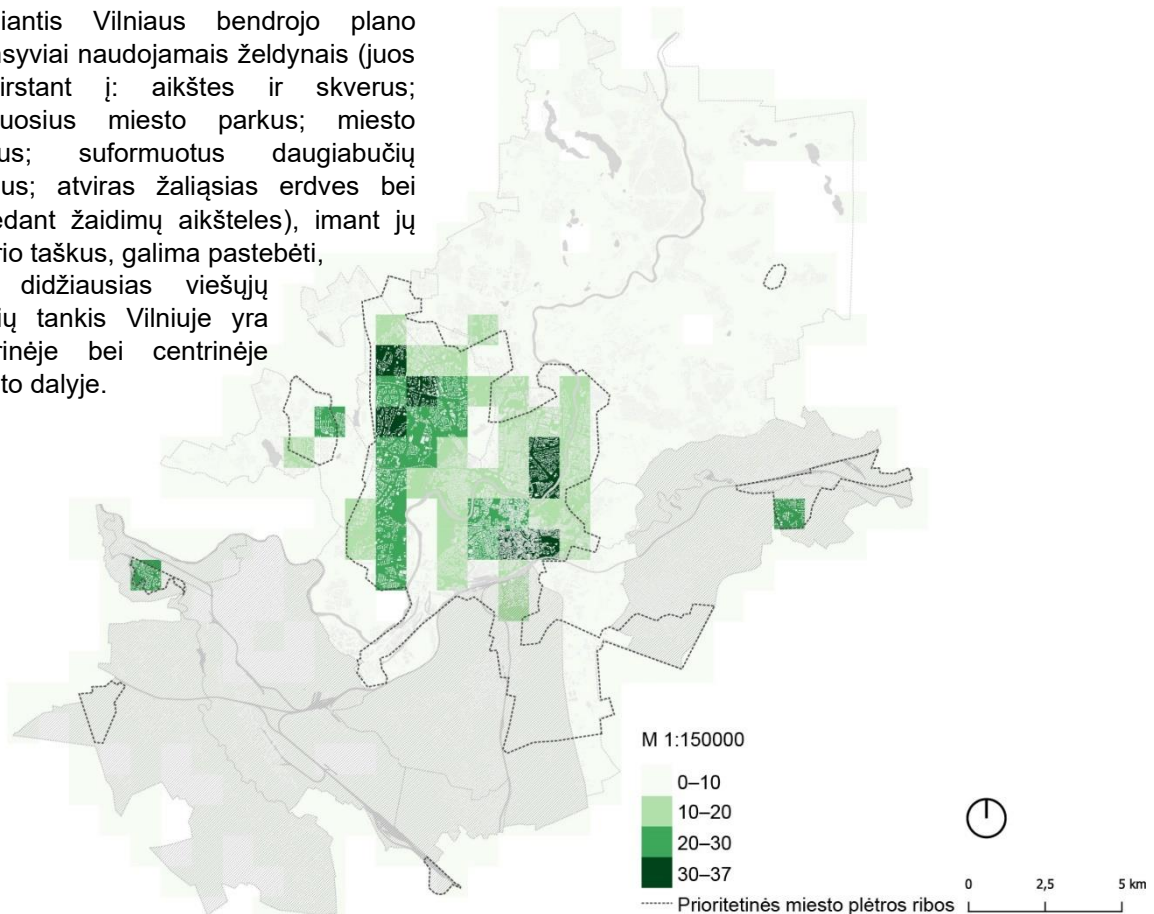
80 pav. *Tobula* miesto dalis ir *netobula* miesto dalis Vilniuje, autorinė schema.

Remiantis pirmosios darbo dalies analize, schemoje išryškinamos glotnėjančios Vilniaus miesto sritys – visų pirma centrinė dalis, kuri rodo tendenciją plėstis į gretimus rajonus. Atsižvelgiant į artėjantį naujosios geležinkelio stoties projektą, glotnumo poveikis ima apimti ir Naujininkų rajono pradžią.



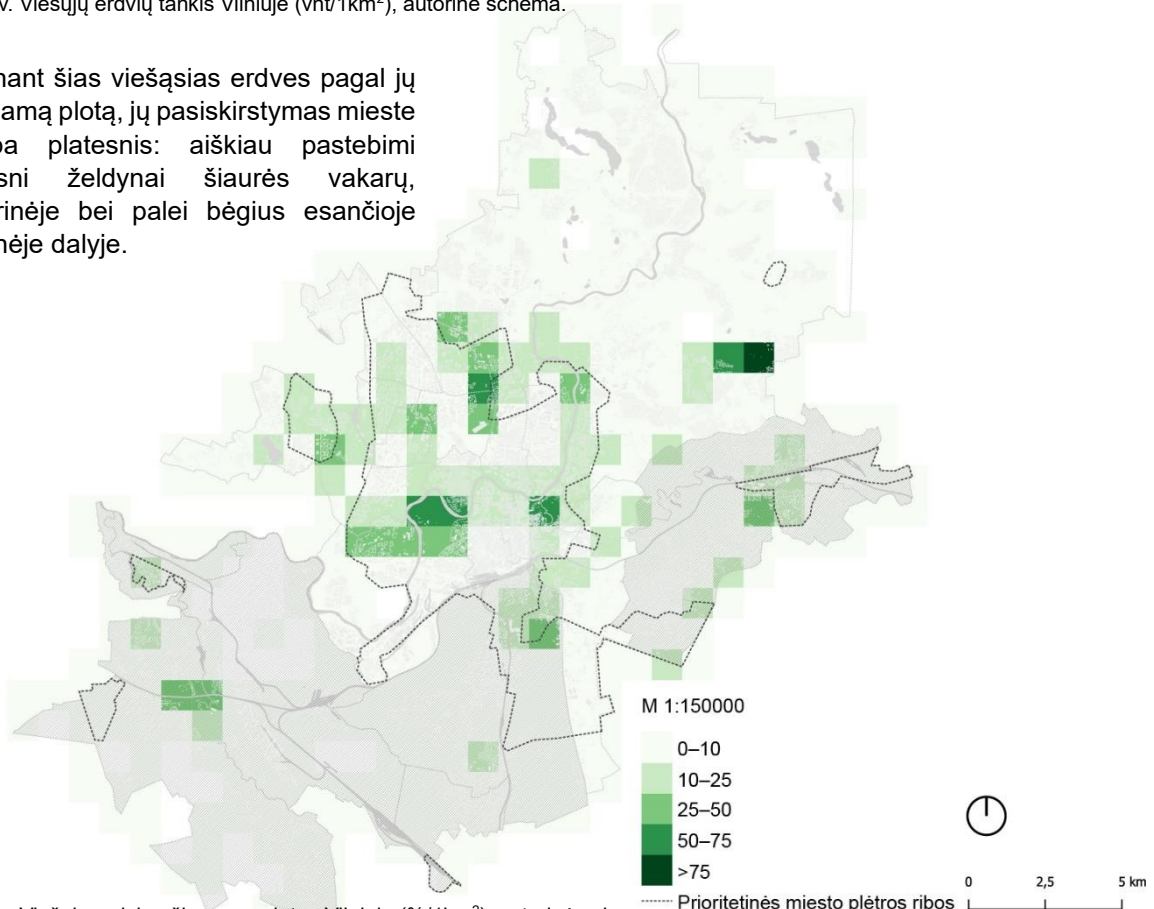
81 pav. *Glutnėjančio* miesto (ang. smooth city) sritys Vilniuje, autorinė schema.

Remiantis Vilniaus bendrojo plano intensyviai naudojamais želdynais (juos suskirstant į: aikštes ir skverus; didžiuosius miesto parkus; miesto parkus; suformuotus daugiabučių kiemus; atviras žaliąsias erdves bei pridėdant žaidimų aikšteles), imant jų vidurio taškus, galima pastebėti, kad didžiausias viešųjų erdvių tankis Vilniuje yra šiaurinėje bei centrinėje miesto dalyje.



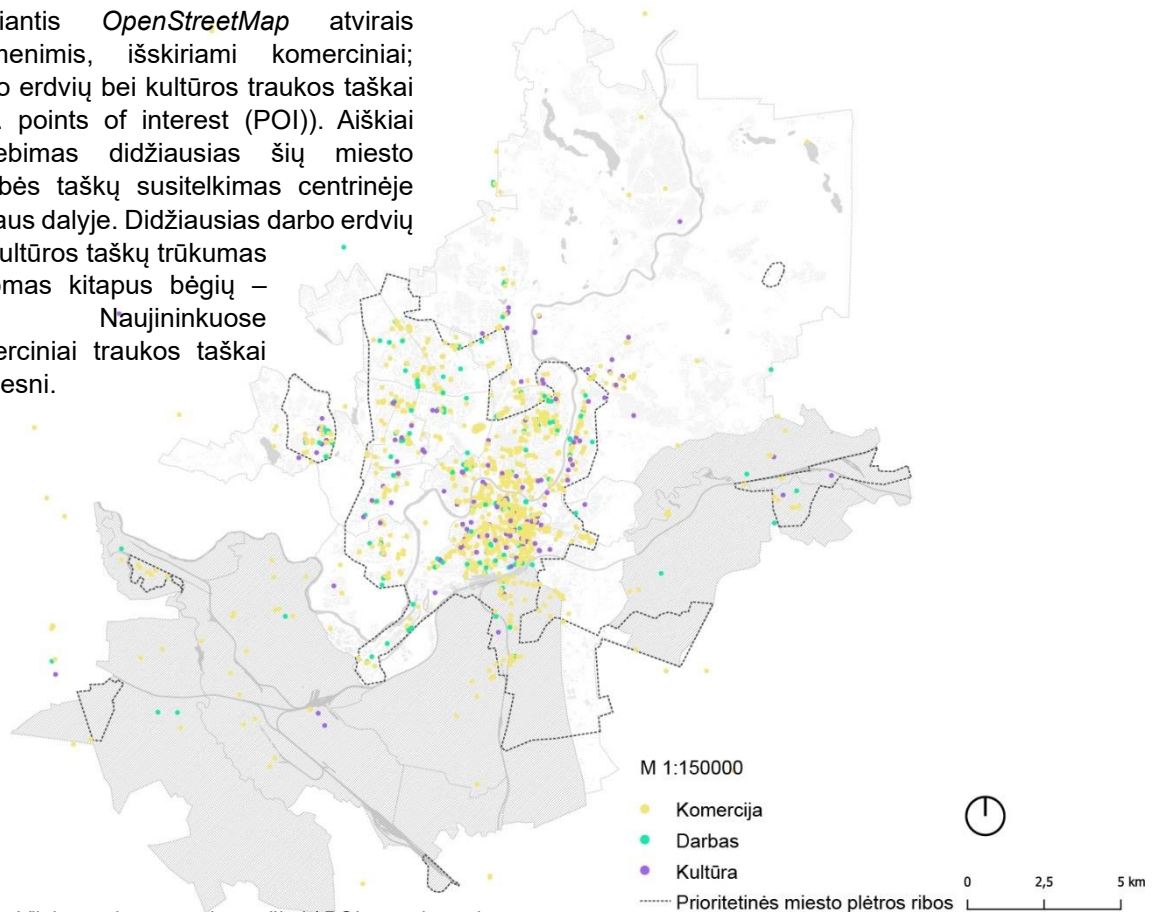
82 pav. Viešųjų erdvių tankis Vilniuje (vnt/1km²), autorinė schema.

Lyginant šias viešąsias erdves pagal jų užimamą plotą, jų pasiskirstymas mieste tampa platesnis: aiškiau pastebimi didesni želdynai šiaurės vakarų, centrinėje bei palei bėgius esančioje pietinėje dalyje.



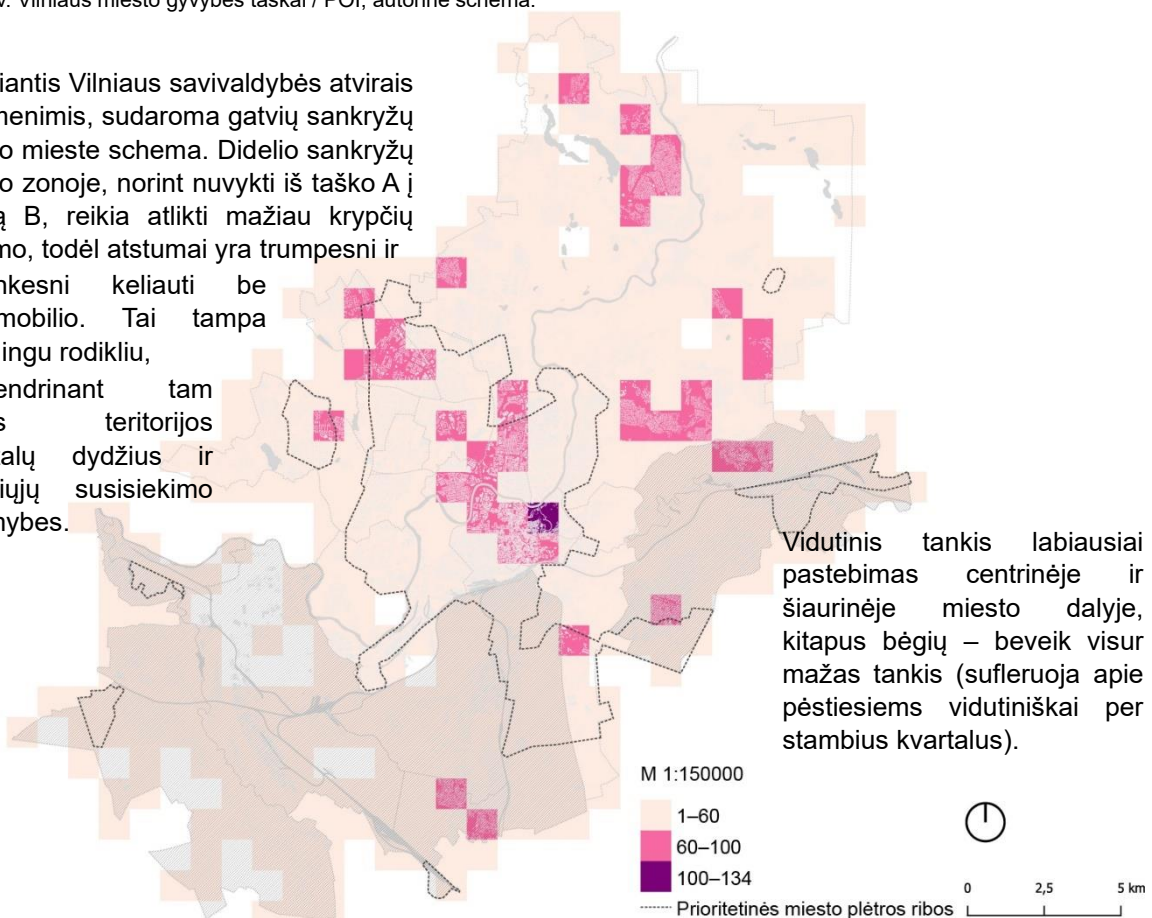
83 pav. Viešųjų erdvių užimamas plotas Vilniuje (%/1km²), autorinė schema.

Remiantis *OpenStreetMap* atvirais duomenimis, išskiriami komerciniai; darbo erdvių bei kultūros traukos taškai (ang. points of interest (POI)). Aiškiai pastebimas didžiausias šių miesto gyvybės taškų susitelkimas centrinėje Vilniaus dalyje. Didžiausias darbo erdvių bei kultūros taškų trūkumas matomas kitapus bėgių – nors Naujininkuose komerciniai traukos taškai dažnesni.



84 pav. Vilniaus miesto gyvybės taškai / POI, autorinė schema.

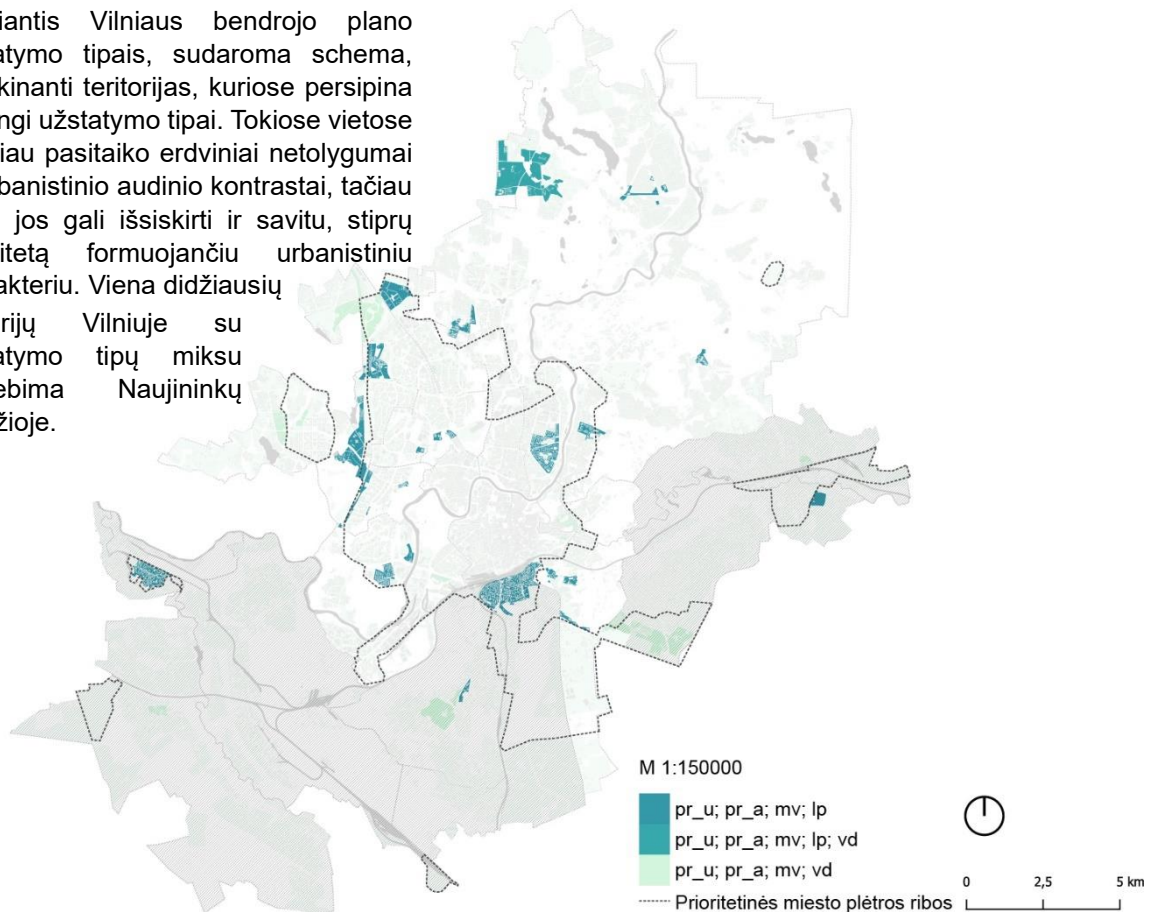
Remiantis Vilniaus savivaldybės atvirais duomenimis, sudaroma gatvių sankryžų tankio mieste schema. Didelio sankryžų tankio zonoje, norint nuvykti iš taško A į tašką B, reikia atlikti mažiau krypčių keitimo, todėl atstumai yra trumpesni ir palankesni keliauti be automobilio. Tai tampa naudingu rodikliu, apibendrinant tam tikros teritorijos kvartalų dydžius ir pėsčiųjų susisiekimo galimybes.



Vidutinis tankis labiausiai pastebimas centrinėje ir šiaurinėje miesto dalyje, kitapus bėgių – beveik visur mažas tankis (sufleruoja apie pėstiesiems vidutiniškai per stambius kvartalus).

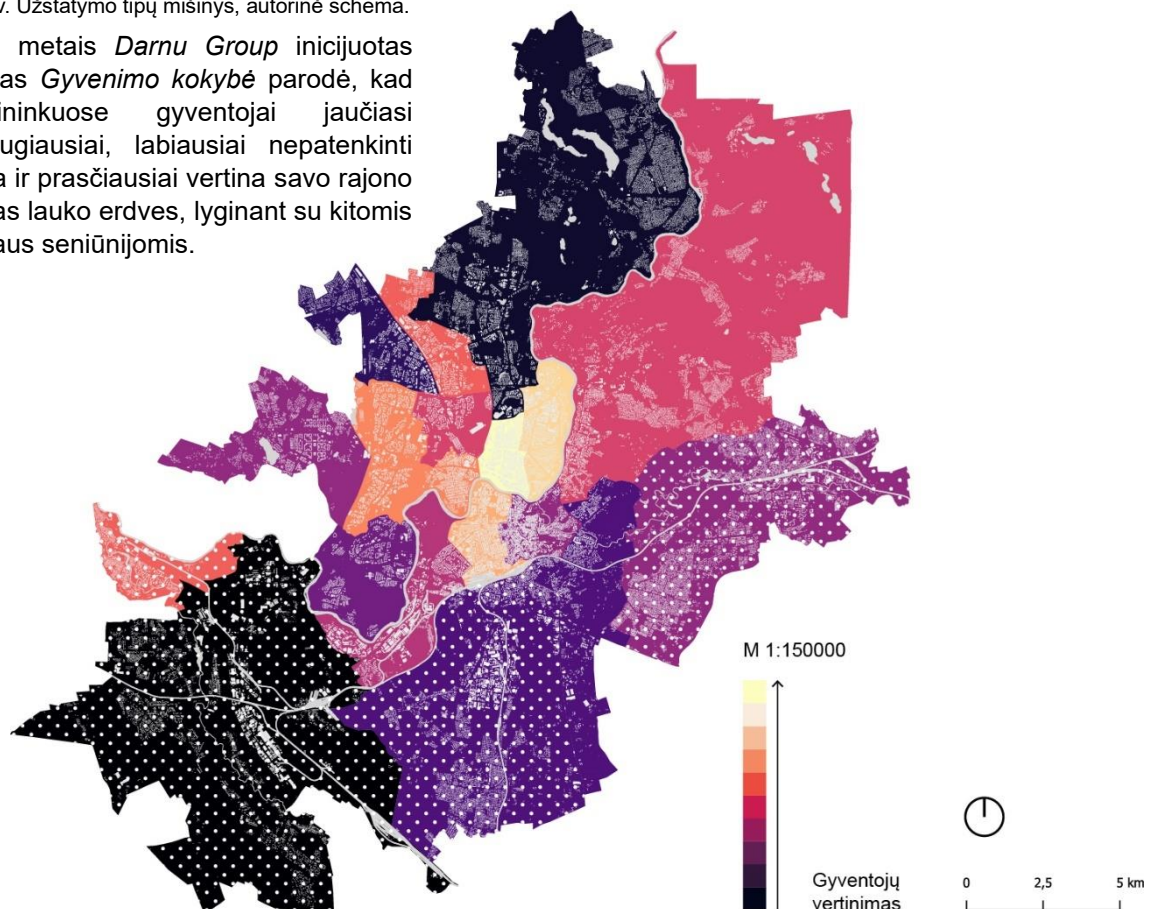
85 pav. Sankryžų tankis Vilniuje (vnt/1km²), autorinė schema.

Remiantis Vilniaus bendrojo plano užstatymo tipais, sudaroma schema, išryškinanti teritorijas, kuriose persipina skirtingi užstatymo tipai. Tokiose vietose dažniau pasitaiko erdviniai netolygumai ar urbanistinio audinio kontrastai, tačiau kartu jos gali išsiskirti ir savitu, stiprų identitetą formuojančiu urbanistiniu charakteriu. Viena didžiausių teritorijų Vilniuje su užstatymo tipų mišksu pastebima Naujininkų pradžioje.

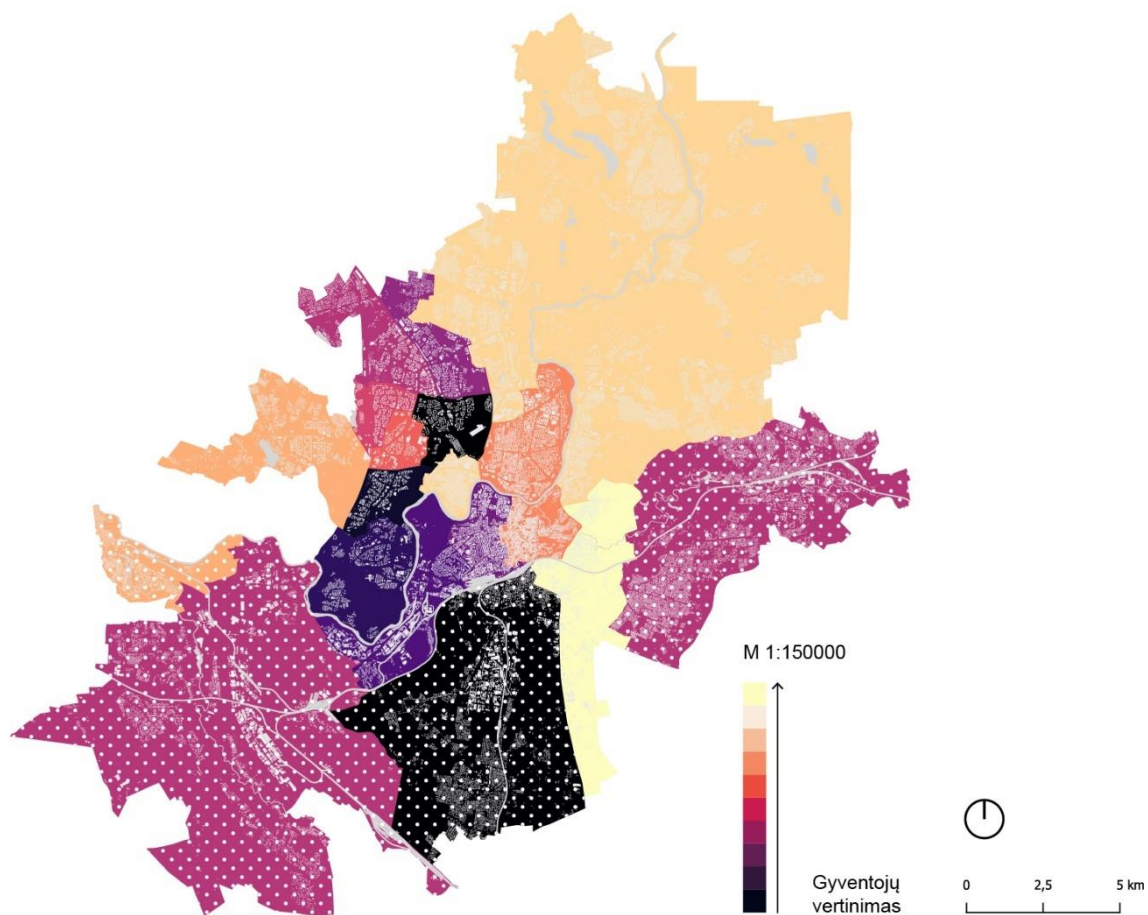


86 pav. Užstatymo tipų mišinys, autorinė schema.

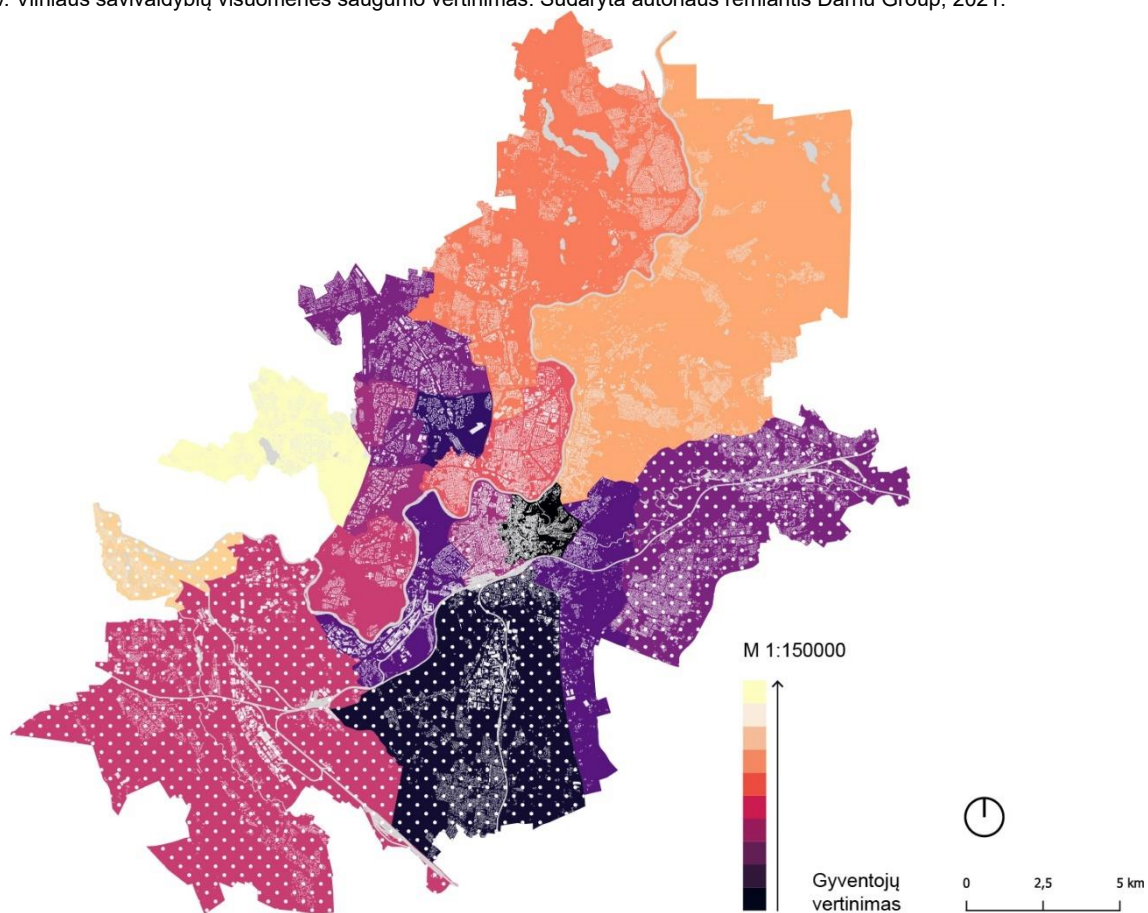
2021 metais *Darnu Group* inicijuotas tyrimas *Gyvenimo kokybė* parodė, kad Naujininkuose gyventojai jaučiasi nesaugiausiai, labiausiai nepatenkinti švara ir prasčiausiai vertina savo rajono atviras lauko erdves, lyginant su kitomis Vilniaus seniūnijomis.



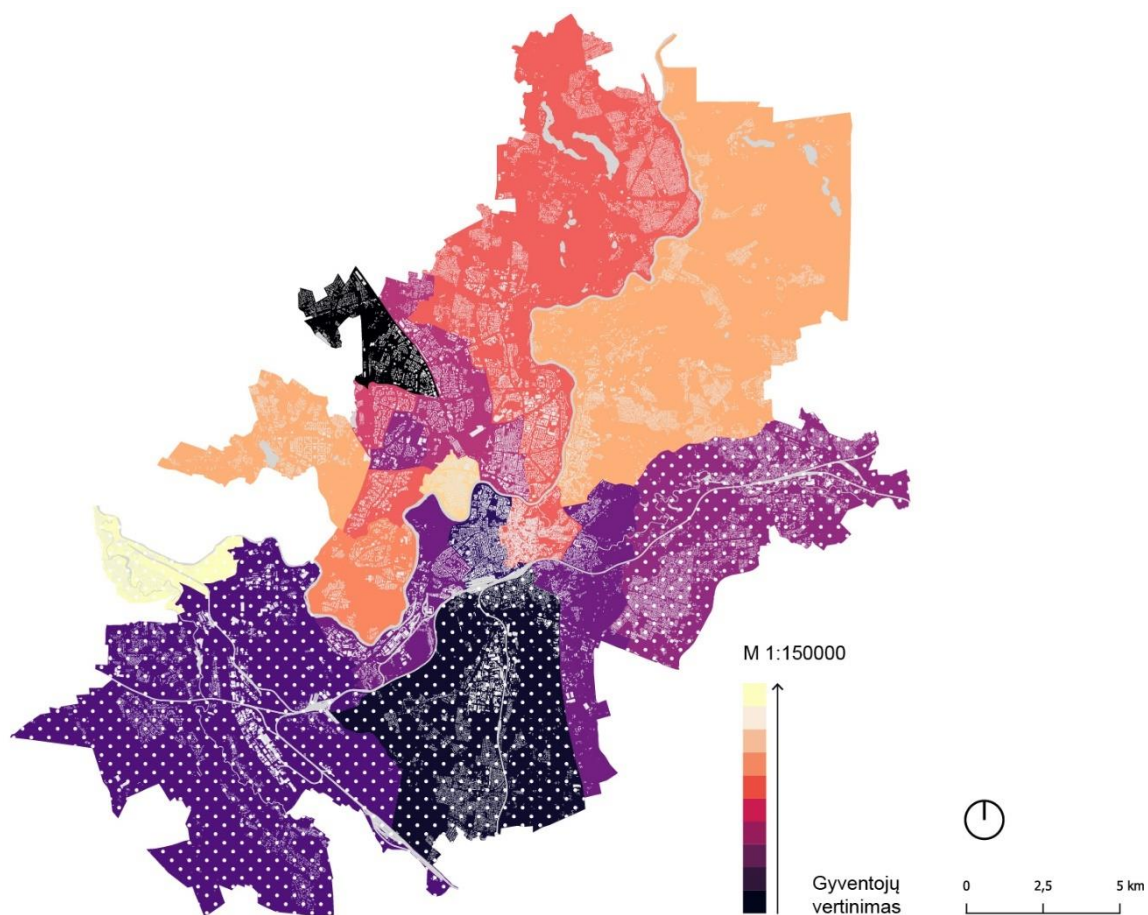
87 pav. Vilniaus savivaldybių susisiekimo ir judėjimo patogumo vertinimas. Sudaryta autoriaus remiantis Darnu Group, 2021.



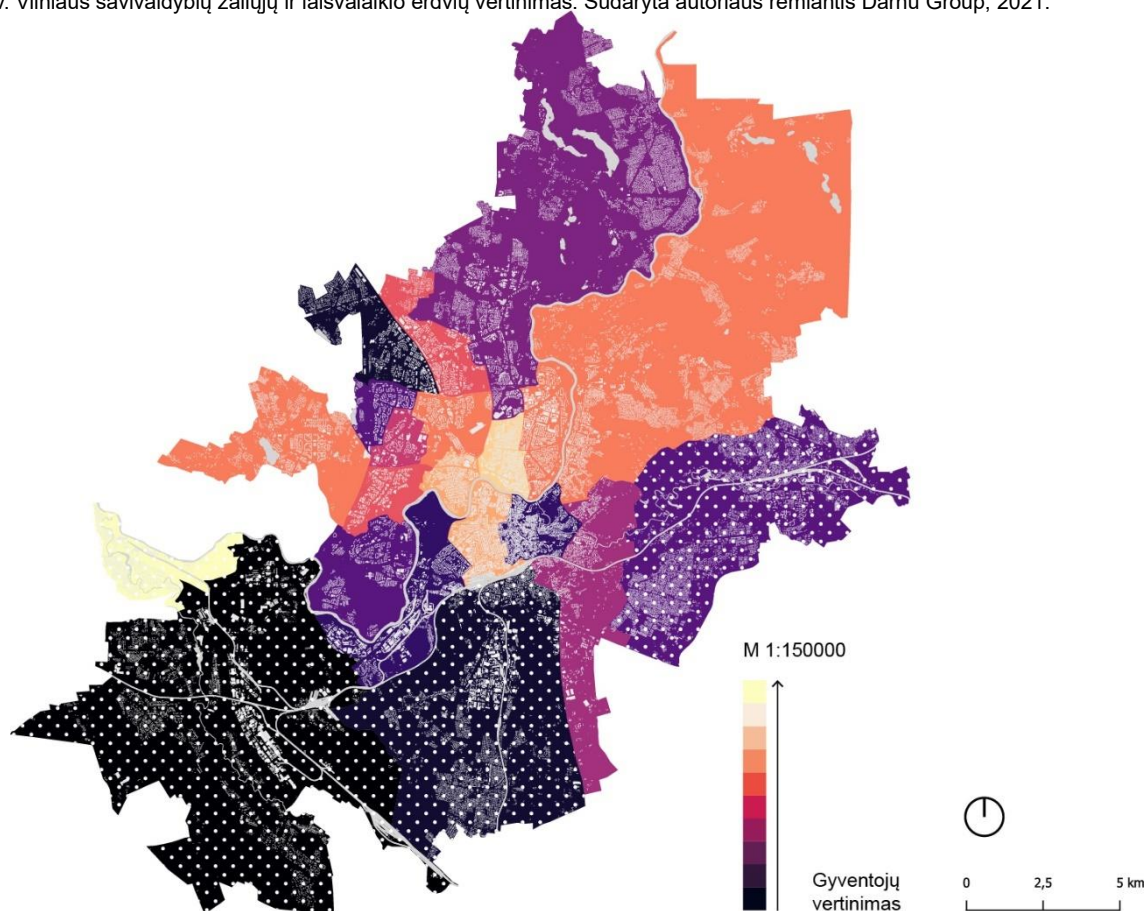
88 pav. Vilniaus savivaldybių visuomenės saugumo vertinimas. Sudaryta autoriaus remiantis Darnu Group, 2021.



89 pav. Vilniaus savivaldybių švaros ir tvarkos vertinimas. Sudaryta autoriaus remiantis Darnu Group, 2021.



90 pav. Vilniaus savivaldybių žaliųjų ir laisvalaikio erdvių vertinimas. Sudaryta autoriaus remiantis Darnu Group, 2021.

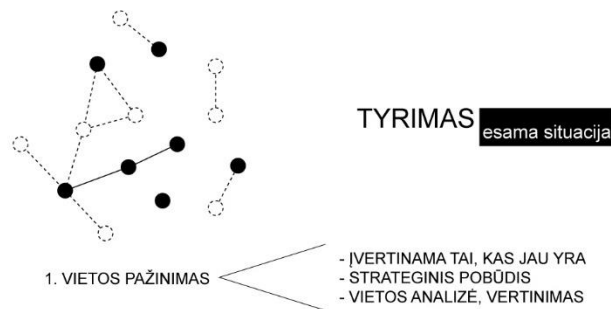


91 pav. Vilniaus savivaldybių paslaugų pasiūlos vertinimas. Sudaryta autoriaus remiantis Darnu Group, 2021.

Remiantis Vilniaus urbanistinio konteksto analize bei *Darnu Group* 2021 metais atliktu *Gyvenimo kokybės* tyrimu, viena iš ryškiausių sandūrų tarp tobulo ir netobulo miesto identifikuojama ties Vilniaus geležinkelio stotimi. Kadangi iš karto kitapus stoties, netobulo miesto pusėje, prasideda Naujininkų rajonas, tolesnėje darbo

dalyje jis pasirenkamas kaip pagrindinis tyrimo objektas.

Kiti du skyriai (2.2. ir 2.3.) priskiriami išsikeltos urbanistinės regeneracijos metodikos pirmajam žingsniui *Vietos pažinimas*.



2.2. Naujininkai: istorija ir problematika

Naujininkai – tai senoji sovietmečio statybos naujakurių darbininkų gyvenvietė, besiribojanti su miesto centru. Istorškai Naujininkus galima suvokti kaip senąjį Vilniaus pietinį prekybinį ir pramoninį priemiestį, kuris su 19 a. septintojo dešimtmečio pradžioje įvykusi geležinkelio nutiesimu pradėjo stipriai keistis ir augti. Čia vystėsi geležinkelio transporto pramonė, pastatyti sandėliai ir, kas be ko, kūrėsi darbininkų gyvenvietė.

Dabar, Naujininkai – tai didžiąja dalimi pramoninis miesto rajonas, pasižymintis pramonės, prekybos ir transporto įmonėmis. Tai nėra prestižinis Vilniaus rajonas – čia įsikūręs Vilniaus oro uostas, geležinkelio mazgas, karinis dalinys, daug pramoninių statinių. Rajone randasi tiek mažo aukštingumo, tiek masyvių sovietmečiu statytų daugiaaukščių, taip pat didelė rajono dalis nusėta nedideliais privačiais namais. Rajonas pasižymi gana įvairia tautine sudėtimi: gyvena lietuviai, lenkai ir rusai. Iš viso, čia gyvena apie 30 proc. gyventojų, kurių gimtoji kalba yra rusų (Gudelis, 2015). Taip yra dėlto, kad tai pramoninė teritorija, labiausiai plėsta pirmaisiais sovietmečio dešimtmečiais ir būtent tuo metu, kai buvo gana intensyvi migracija iš kitų sovietų sąjungos respublikų (Gudelis, 2015). Dauguma sovietmečio pradžioje statytų stambių pramoninių įmonių buvo įkurtos Naujamiestyje. Todėl didelė dalis Naujamiėsčio pramonės darbininkų gyveno anapus geležinkelio esančiuose Naujininkuose. Be tautybių gausos, rajone ryškus skirtingų

užstatymo morfotipų mišinys bei mažai savivaldybės prižiūrėta ir puoselėta urbanistinė aplinka – todėl ir nemažai urbanistinių tuštumų.

Dėlto, geležinkelis – Naujininkuose tampa, iš tikrųjų, svarbiu miesto erdvę skiriančiu elementu. Dar iki sovietmečio Naujininkai buvo vadinti *Naujuoju pasauliu*, o kaip pastebi Donatas Gudelis, *turbūt ir dabar galima sakyti, kad kitoje pusėje geležinkelio prasideda kitas (ar bent kitoks) pasaulis* (2015). Šiuo požiūriu, Naujininkai išryškėja kaip teritorija, esanti priešiška tobulo miesto plėtros logikai – netobulas miestas glotnėjančio Vilniaus kontekste.

Edwardas Soja teigia, kad gyvenamoji vieta veikia žmonių normas, taisykles ir elgesį, tačiau kartu ir patys gyventojai keičia aplinką (1996). Šis abipusis poveikis, pasak Soja, yra *dialektinis* – fizinis ir socialinis miesto aspektai yra tarpusavyje susiję. Žilius pabrėžia, kad miestas nėra vientisas – jį sudaro skirtingos, nuolat kintančios kaimynystės, kurių tapatybę lemia jose gyvenantys žmonės (2013). Kadangi žmonės keičia ne tik savo elgseną, bet ir aplinką, kinta ir pats miesto veidas. Kaimynystę Žilius apibūdina kaip individų ir bendruomenių įvairovės darinį, atspindintį *miesto dinamiškumą ir miesto, kaip organizmo, būvį* (2013). Pasak abiejų autorių, miestas yra nuolat kintanti sistema, kurioje gyventojai veikia ne tik vieni kitus, bet ir fizinę aplinką, o ši savo ruožtu formuoja jų kasdienybę. Miesto erdvė nėra tik fonas, bet aktyvus veiksnys,

per kurį išreiškiamos socialinės galios, elgsenos normos ir tapatybės. Kaimynystės arba mikrorajonai, šiuo požiūriu, tampa dinamiškais urbanistinės kaitos taškais, o jų gyventojai – aktyviais transformacijos dalyviais. Toks supratimas kuria pagrindą laikinajam urbanizmui, kuriame mikrorajono regeneracija grindžiama ne vien iš anksto numatyta vizija, bet ir realiu vietos pažinimu, eksperimentu bei gyventojų įsitraukimu.

Siekiant surasti tinkamiausią teritoriją urbanistinei regeneracijai, apibrėžiamos sukonkretintos Naujininkų mikrorajono ribos. Tai yra šiaurinė

Naujininkų rajono dalis, kurioje būtent ir yra susitelkusi istorinė darbininkų gyvenvietė su sovietmečiu plėtota daugiabučių namų statyba. Apsibrėžiant mikrorajono ribas, dalinai remiamasi Vilniaus bendrajame plane nurodytais kvartalų numeriais, priskiriamais Naujininkams. Tam, kad apibrėžtas mikrorajonas turėtų aiškias fizines ribas, priskiriama ir dalis Liepkalnio bei Rasų kvartalų. Taip, šio tyrimo objektas, Naujininkų mikrorajonas, Šiaurėje, su Senamiesčiu ir Naujamiesčiu ribojasi geležinkelio linija, Pietuose ir Vakaruose – magistraliniu keliu, o Rytuose – su Liepkalnio gatve.



92 pav. Viena iš apleistų ir aptvertų urbanistinių tuštumų, Google Maps, 2024.



93 pav. Daug kur nėra beveik jokių aiškių ribų tarp privačių kiemų ir viešų praėjimų, Google maps, 2024.



94 pav. Gausu nesutvarkytų, tarsi, užmirštų takų, Google maps, 2024.



95 pav. Automobilių užurpuoti kiemai su neišnaudota atvira žaliaja erdve, Google maps, 2024.



96 pav. Aptvertos, suformuoto sklypo neturinčios atviros žaliosios erdvės, Google maps, 2024.



97 pav. Funkciškai nepilnai išnaudojamos aptvertos teritorijos, Google maps, 2024.

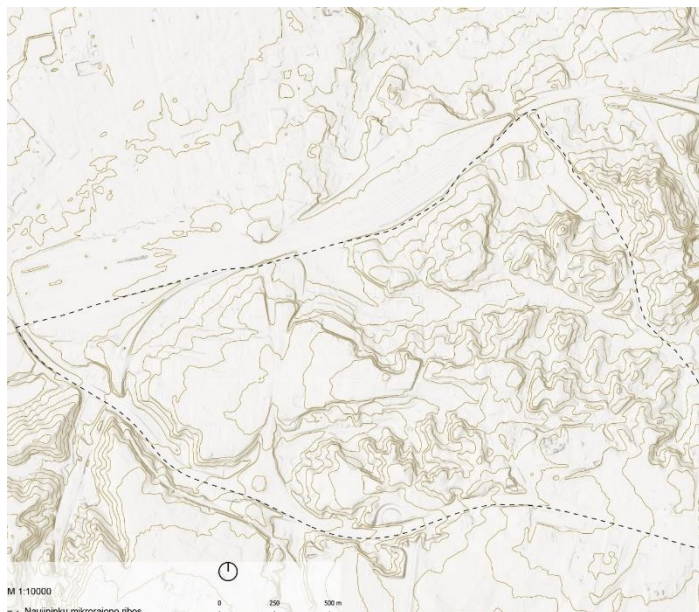
2.3. Naujininkų mikrorajono urbanistinė analizė

Erdvinė struktūra

Naujininkų mikrorajono teritorijai būdingas aktyvus reljefas, tiesiogiai formavęs teritorijos erdvinę struktūrą.

Daugybė šlaitų ir slėnių struktūriškai fragmentuoja urbanistinį audinį. Dėl natūralių kliūčių, didžiausia užstatymo ir gyventojų koncentracija susitelkusi teritorijos plokštesiose, gatvių tinklas yra nenuoseklus, susiformavę daug vizualinių bei fizinių ribų, topografiniai skirtumai taip pat stabdė aiškos kvartalinės struktūros formavimąsi.

Šlaitų juostos išlieka kaip atviros žaliosios zonos arba užstatomos privataus sodybinio užstatymo – bet kuriuo atveju tampa barjeriais, apsunkinančiais pėsčiųjų ryšius.



98 pav. Naujininkų mikrorajono reljefas, autorinė schema.

Dėl dinamiško reljefo, teritorijoje susiformavusi netipinė užstatymo struktūra, kuriai būdingas didelis tipologinis margumas. Greta perimetrinio ir laisvo planavimo užstatymo įsiterpia smulkus sodybinis užstatymas su privačiais sklypais, tvoromis ir sodais.

Kiekviena užstatymo struktūros teritorija (apibrėžta pagal ribojančias gatves arba šlaitus) veikia tarsi atskiras vienetas, o užstatymo tipologijų sandūrose atsiranda konfliktinės urbanistinės tuštumos – apleistos, neišnaudotos erdvės.

Didelę įtaką struktūros skaidymui daro ir specializuoti objektai – ligoninė, buvę pataisos namai, laikina pabėgėlių stovykla, mokyklos, darželiai, kapinės ar cerkvės užima didelius, uždarus sklypus, kuriuos sunku apeiti, o jų aplinka dažnai nepritaikyta pėsčiųjų judėjimui. Dėl šių vidinių ribų mikrorajone nėra aiškiai susiformavusių kvartalų struktūros.



99 pav. Naujininkų mikrorajono užstatymo morfotipai, autorinė schema.

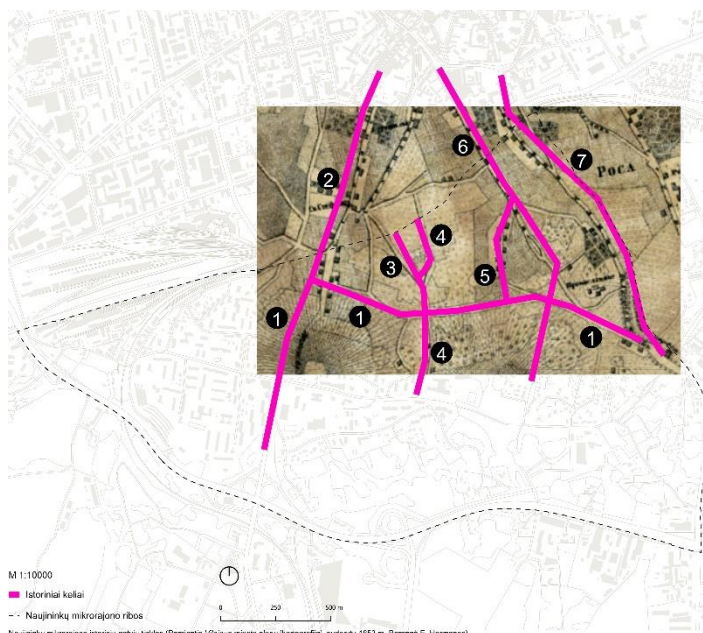
Susisiekimo sistema

Naujininkų mikrorajono istorinis gatvių tinklas formotis pradėjo dar iki geležinkelio atsiradimo Vilniuje – kada teritorija tebuvo Vilniaus priemiestis.

19 a. miesto planuose pažymėtos dabartinės Dzūkų (1), Šv. Stepono (2), Zanavykų (3), Panevėžio (4), Naujininkų (5), Tyzenhauzų (6) ir Liepkalnio (7) gatvės.

Kadangi istorinis gatvių tinklas vystėsi topografiškai palankiose vietose, didžioji jo dalis išliko net ir po vėlesnių transformacijų. Apie jį primena esantys fiziniai ryšiai ir esamas sodybinis užstatymas

Dėl geležinkelio buvo nutrauktos Šv. Stepono ir Tyzenhauzų gatvių trasos.

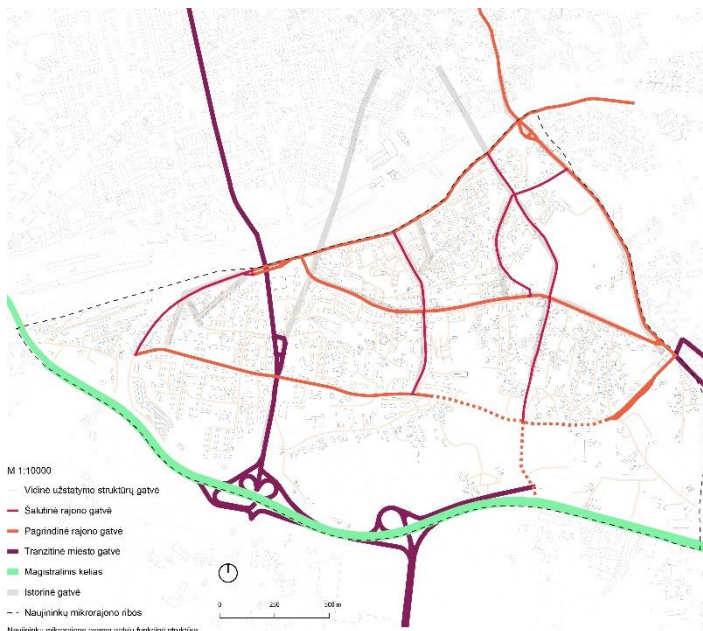


100 pav. Naujininkų mikrorajono istorinių gatvių tinklas (pagal Vilniaus miesto planą [kartografiją], sudarytą 1853 m. pagal E. Hermaną) autorinė schema.

Esamas gatvių tinklas yra labai retas ir sunkiai suvokiamas. Istorinės Dzūkų ir Liepkalnio šiuo metu vertinamos kaip vienos iš pagrindinių mikrorajono gatvių, Zanavykų ir Naujininkų – šalutinėmis gatvėmis.

Pagrindine tranzitine gatve laikoma dabartinė Dariaus ir Girėno gatvė.

Atskirose užstatymo struktūros teritorijose tankus vidinių gatvių tinklas.

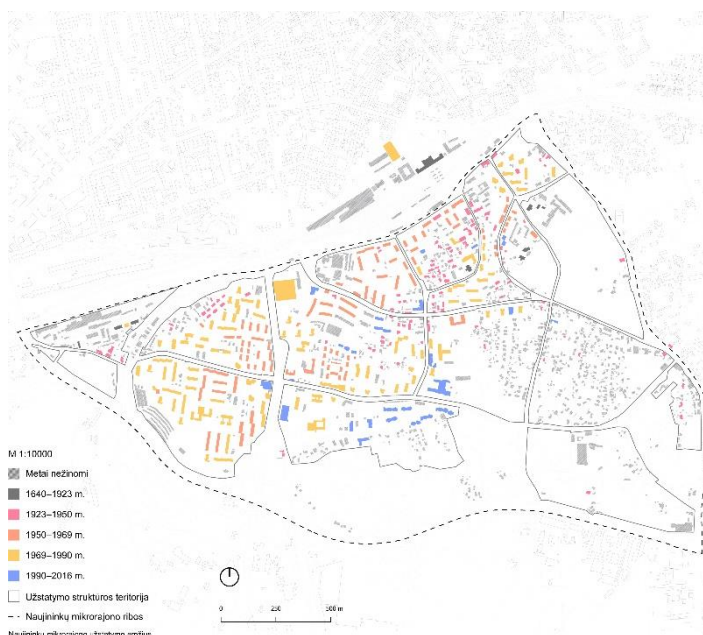


101 pav. Naujininkų mikrorajono esama gatvių funkcinė struktūra, autorinė schema.

Užstatymo istorinė raida ir kultūrinė vertė

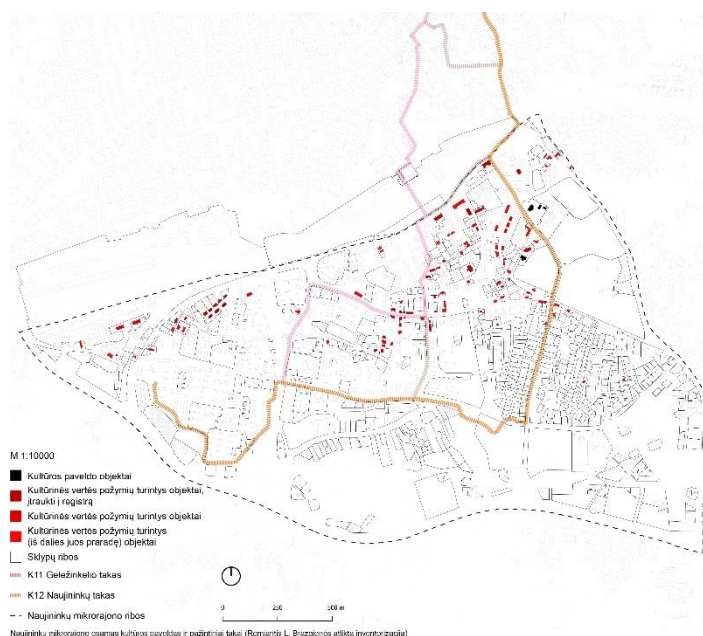
Seniausias Naujininkų mikrorajono užstatymas fiksuojamas teritorijos šiaurės rytų dalyje. Naujausias užstatymas – pietinėje dalyje.

Daugiausia teritorijoje – daugiaaukščių gyvenamųjų namų, labiausiai plėstų Sovietmečiu. Jie išsidėstę mikrorajono vakarinėje, šiaurinėje ir centrinėje dalyje.



102 pav. Naujininkų mikrorajono užstatymo amžius, autorinė schema.

Mikrorajono šiaurinėje dalyje, palei geležinkelį, fiksuojami kultūrinės vertės objektai. Didžioji jų dalis – mažo aukštumo vienbučiai arba daugiabučiai namai. Buvusi Tyzenhauzų akių ligoninė ir šalia Vilniaus Švč. Dievo Motinos Užtarėjos sentikių cerkvės esantis medinis gyvenamasis namas – yra mikrorajono saugomi, tačiau apleisti kultūros paveldo objektai.



103 pav. Naujininkų mikrorajono kultūrinės vertės objektai (pagal L. Brazgienės inventORIZACIJA), autorinė schema.

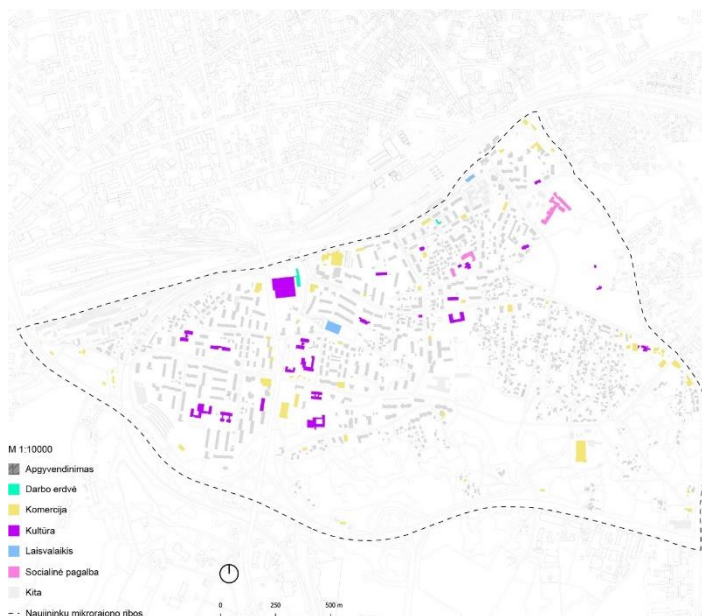
Bendruomenė ir traukos taškai

Naujininkų vietos bendruomenė yra labai aktyvi: organizuojamos šventės, gatvės meno projektai, ekskursijos, vietos bendruomenės interesai atstovaujami diskutuojant teritorijų planavimo, erdvinio vystymo klausimais.

Yra susiformavusi ir aktyvi viešoji organizacija *Naujininkų bendruomenė*.

Skirtinguose visuomeniniuose pastatuose įsikūrusios skirtingos bendruomenės, organizuojami renginiai.

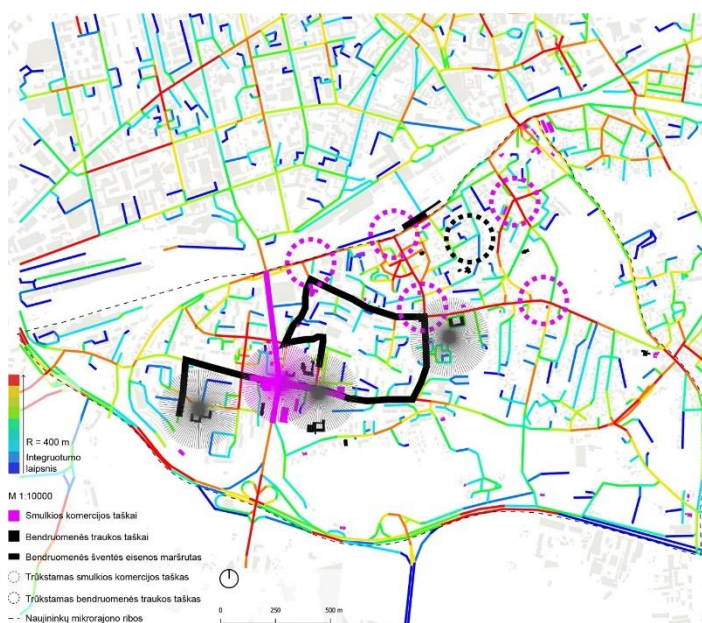
Daugiausia renginių organizuojami Vilniaus Juventos gimnazijos, Vilniaus Saulėtekio mokyklos-daugiafunkcio centro, Naujininkų vidurinės mokyklos ir Naujininkų seniūnijos patalpų prieigose. Taip pat nemažai renginių Naujininkuose vyksta ir po atviru dangumi.



104 pav. Naujininkų mikrorajono socialinė infrastruktūra, autorinė schema.

Naudojant erdvės sintaksės metodą (ang. *space syntax*) vietiniu – mikrorajono – mastu (400 metrų spinduliu, t. y. vidutinės 5 minučių pėsčiųjų distancijos ribose), įvertinamas preliminarus gatvių atkarpų integruotumo laipsnis. Didesnis integruotumo indeksas nurodo erdves, kuriose tikėtinas didesnis pėsčiųjų judėjimo intensyvumas ir didesnė jų susitelkimo tikimybė.

Pagal tai apibrėžiami trūkstami smulkios prekybos traukos taškai mikrorajono šiaurės rytuose. Čia pastebimas ir bendruomenės traukos taško trūkumas.



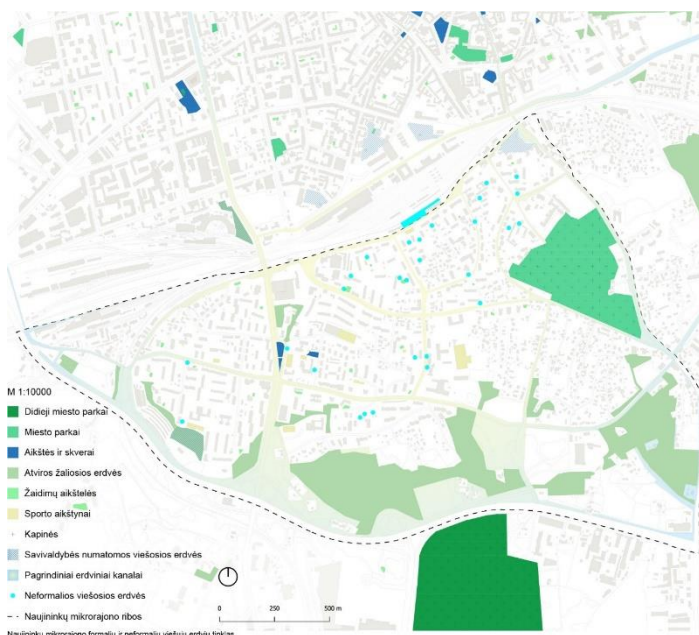
105 pav. Naujininkų mikrorajono viešųjų erdvių pasiekiamumas ir traukos taškai, autorinė schema.

Viešosios erdvės

Remiantis Vilniaus bendrojo plano intensyviai naudojamais želdynais, identifikuojamos mikrorajono formalios viešosios erdvės. Jų tinklas yra nenuoseklus ir neaiškus.

Remiantis 2019 metais Mash studio vykdyto *Naujasis pasaulis* Naujininkų tyrimu bei natūriniais duomenimis, identifikuojamos neformalios viešosios erdvės. Tai gyventojų inicijuotos *Pasidaryk pats* pobūdžio vietokūros su savadarbiais architektūriniais ir želdinimo sprendiniais. Jos pastebimos daugiabučių kiemuose arba šalia jų.

Dvi naujos viešosios erdvės savivaldybės yra numatomos palei mikrorajono teritorijos ribas: pietuose, ant šlaito ir šiaurės rytuose, palei geležinkelį. Didžioji dalis kitų aktualių numatomų viešųjų erdvių yra kitoje geležinkelio pusėje, aplink stotį.



106 pav. Naujininkų mikrorajono formalių ir neformalių viešųjų erdvių tinklas, autorinė schema.

Vilniaus bendrasis planas urbanizuotose zonose viešųjų erdvių neapibrėžia konkrečiai. Vis dėlto būtent čia susitelkia didžioji dalis mikrorajono atvirų žaliųjų erdvių – dažniausiai tai praeinamos erdvės, neturinčios aiškios paskirties.

Šiose zonose identifikuojama nemažai žaidimų aikštelių ir sporto aikštynų, tačiau dauguma jų yra fiziškai apleisti ar neprižiūrėti. Dėlto šiose zonose gyventojai savarankiškai imasi iniciatyvos – tvarko aplinką, kuria neformaliai viešąsias erdves ir taip aktyviai formuoja savo gyvenamąją aplinką. Tokia praktika rodo, kad žmonės savo kiemuose jaučiasi saugiai ir bendruomeniškai įsitraukę.



107 pav. Naujininkų mikrorajono urbanizuotų zonų viešosios erdvės, autorinė schema.

Urbanistinės tuštumos



108 pav. Naujininkų mikrorajono urbanistinės tuštumos, autorinė schema.

Naujininkų mikrorajone, remiantis analitine dalimi, identifikuojami trys urbanistinių tuštumų tipai – planavimo, funkcinių ir geografinių – atsižvelgiant į jų kilmę, charakterį ir erdvinį pasiskirstymą. Ši tipologija padeda struktūruotai suprasti teritorijos regeneracijos poreikius ir galimybes.

Planavimo tuštumos apima urbanizuotas zonas su daugiabučiais gyvenamaisiais namais, kuriose susitelkusios perteklinės ir neišnaudotos atviros žaliosios erdvės. Šios teritorijos dažniausiai išsidėsčiusios mikrorajono centrinėje, vakarinėje ir šiaurinėje dalyse.

Funkcinėmis tuštumomis laikomos teritorijos su apleistais arba nebepilnai funkcionuojančiais pastatais – tai zonos, kur anksčiau vyravusi aktyvi paskirtis nunyko arba iš dalies prarado

aktualumą. Šie plotai koncentruojasi mikrorajono vakaruose ir ypač šiaurinėje dalyje.

Geografinės tuštumos – tai neišnaudotos šlaitų erdvės, kurios dėl topografinių ypatumų lieka neįtrauktos į kasdienį judėjimą ir miesto funkcinę sistemą. Jos dominuoja pietinėje mikrorajono dalyje.

2019 m. Naujininkų bendruomenės *Facebook* paskyroje atlikta interaktyvi apklausa atskleidė gyventojų mėgstamiausias ir problemines vietas mikrorajone. Vertinamos žaliosios erdvės, šlaitai su vaizdais bei tvarkytos vaikų žaidimo aikštelės. Kitą vertus, kaip problemos dažniausiai minėti: nesutvarkyti šaligatviai, papildomų paslaugų (kavinių, bankomatų, startuolių erdvių) stoka bei viešosios tvarkos pažeidimai.

Apklausa taip pat išryškino neišnaudotą teritorijos potencialą: vertingi šlaitai ir pievos galėtų būti pritaikytos rekreacijai, apleistos krepšinio

aikštelės – atgaivintos vietiniam sportui, o Dzūkų bibliotekai, kaip svarbiam bendruomenės centrui, gyventojai norėtų daugiau erdvės ir veiklų.

Laikinojo urbanizmo galimybės



109 pav. Naujininkų mikrorajono laikino naudojimo sąlygų žemėlapis, autorinė schema.

Išvertinus skirtingo tipo urbanistinių tuštumų išsidėstymą Naujininkų mikrorajone, sudaroma laikino naudojimo galimybių schema, nurodanti laikinojo urbanizmo taikymą palengvinančias ir komplikuojančias sąlygas.

Sąlygas lengvina urbanistinių tuštumų prieinamumas, centrinė lokacija, patogus susisiekimas, supančių socialinių paslaugų prieinamumas, platesnis teritorijos socialinis ir kultūrinis profilis, platesnis supantis socialinių ryšių tinklas bei paklausa naujoms laikinoms veikloms.

Sąlygas komplikuoja nepatogus urbanistinių tuštumų prieinamumas, siaura socialinė ir kultūrinė paklausa bei siauras supantis socialinių ryšių tinklas.

Atsižvelgiant į urbanistinį kontekstą ir regeneracijos poreikius, palankiausia zona laikinojo urbanizmo taikymui identifikuojamas šiaurės rytinis Naujininkų mikrorajono fragmentas.

Mikrorajono fragmento urbanistinės tuštumos



110 pav. Naujininkų mikrorajono fragmento urbanistinės tuštumos, autorinė schema.

Naujininkų mikrorajono fragmento teritorijoje identifikuojamos 40 urbanistinių tuštumų, kurios pagal jas formuojančius veiksnius suskirstytos į planavimo ir funkcines tuštumas.

Konkrečios urbanistinės tuštumos suvokiamos kaip potencialios teritorijos plėtoti laikinąjį urbanizmą per eksperimentines laikinas intervencijas. Šios teritorijos apima: neišnaudotas ar aptvertas atviras žaliąsias erdves, nepilnai išnaudotus ar neprižiūrimus pusiau atvirus kiemus, apleistas arba nepilnai išnaudojamas pastatų kompleksų teritorijas bei apleistus arba nepilnai išnaudojamus privačius sklypus.

Toliau šios urbanistinės tuštumos yra trumpai aprašomos. Daugiabučių kiemai pagal numeraciją yra sugrupuojami, todėl jų apžvelgiami tik pora (abu turintys po senos statybos mūrinių garažų statinius).

Adresas: Dzūkų ir Pelesos g. sankryža.

1.

Nuosavybė: Valstybinė žemė.

Esama būklė: Neišnaudota atvira žalioji erdvė, laikinai vykstanti sezoninė smulki prekyba.

Potencialas: Dedikuota erdvė smulkiai prekybai, nauja žalia viešoji erdvė.



111 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 1., Google maps, 2024.

Adresas: Dzūkų ir Pelesos g. sankryža.

2.

Nuosavybė: Valstybinė žemė.

Esama būklė: Įrengta aptverta privati automobilių stovėjimo aikštelė, tačiau teritorija riboja pėsčiųjų praeinamumą, nesudaro vizualinio ryšio su viešąja aplinka ir neprisideda prie mikrorajono erdvinio aktyvumo.

Potencialas: Nauja viešoji erdvė su lauko sportu ir renginių vieta, naujoji vieta Naujininkų šventės eisenos minėjimui, taip pat erdvė greta esančio automobilių muziejaus ekspozicijų tūšai lauke.



112 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 2., Google maps, 2024.

Adresas: Dzūkų ir Pelesos g. sankryža.

3.

Nuosavybė: Privatus sklypas.

Esama būklė: Įsikūręs Vilniaus stiklo fabrikas, tačiau sklypas savo lokacija funkciškai nėra veiksmingas, o aplinka nedraugiška pėstiesiems.

Potencialas: Gyvenamosios paskirties ir darbo vietų plėtra, pakartotinis struktūrų panaudojimas; pramoninio paveldo išsaugojimas.



113 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 3., Google maps, 2024.

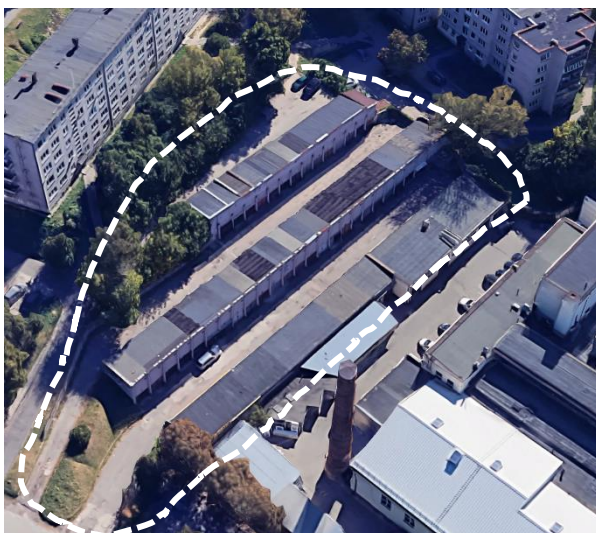
Adresas: Pelesos g.

Nuosavybė: Privatus / bendrasavininkų sklypas.

Esama būklė: Fiziškai susidėvėjusių, neintensyviai naudojamų mūrinių garažų masyvas, užimantis urbanistiškai vertingą plotą tarp daugiabučių. Teritorija neefektyviai išnaudojama, riboja viešąjį praeinamumą ir nesuteikia papildomos naudos aplinkai.

Potencialas: Antžeminio parkavimo struktūra gyventojams, viešosios erdvės kokybės gerinimas.

4.



114 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 4., Google maps, 2024.

Adresas: Panevėžio g.

Nuosavybė: Sklypas nesuformuotas, bet tikėtina, privatus).

Esama būklė: Smulkaus mastelio, fiziškai susidėvėję mūriniai garažai, įsiterpę tarp daugiabučių gyvenamųjų pastatų. Erdvė aplink garažus neišnaudojama socialiniam gyvenimui.

Potencialas: Naujas vietinis bendruomenės ar nuomojamų studijų taškas su moduliniu antstatu.

5.12.



115 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 5.12., Google maps, 2024.

Adresas: Panevėžio g.

Nuosavybė: Valstybinė žemė, garažų sklypas nesuformuotas, bet tikėtina, privatus).

Esama būklė: nesuformuotas kiemas, gyventojų inicijuoti žaidybiniai ir rekreaciniai gerinimai.

Potencialas: Naujas vietinis bendruomenės taškas su moduliniais antstatais; suformuotas kiemas su naujais žaidybiniais elementais, esamų neformalių vietokūrų tęsia.

5.13.



116 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 5.12., Google maps, 2024.

Adresas: Panevėžio g.

Nuosavybė: Privatus sklypas.

Esama būklė: Aptverta, nesutvarkyta privati automobilių stovėjimo aikštelė.

Potencialas: Antžeminio parkavimo struktūra gyventojams, viešosios erdvės kokybės gerinimas; naujos jungties ieškojimas su paralele A. Jaroševičiaus g. viršuje.

6.



117 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 6., Google maps, 2024.

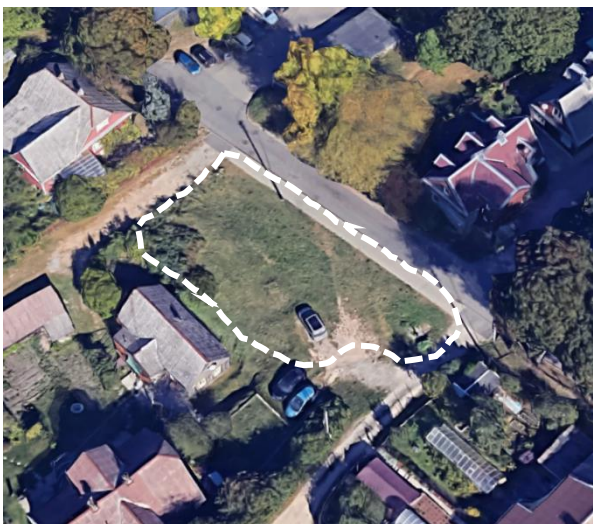
Adresas: A. Jaroševičiaus g.

Nuosavybė: Valstybinė žemė.

Esama būklė: Neapibrėžta pieva, aiškiai neatskiriama nuo gretimų privačių sklypų.

Potencialas: Nauja žalia viešoji erdvė; aiškios ribos suformavimas su besiribojančiu privačiu sklypu; naujos jungties ieškojimas su paralele Panevėžio g. apačioje.

7.



118 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 7., Google maps, 2024.

Adresas: Panevėžio ir Lenkų g. sankryža.

Nuosavybė: Valstybinė žemė.

Esama būklė: Apleista ir neapibrėžta erdvė, kurioje statomi automobiliai; aiškiai neatskiriama nuo gretimų privačių sklypų.

Potencialas: Nauja viešoji erdvė; aiškios ribos suformavimas su besiribojančiais privačiais sklypais; sinergijos ieškojimas su priešais esančia parduotuve.

8.



119 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 8., Google maps, 2024.

Adresas: Panevėžio ir Dzūkų g. sankryža.

Nuosavybė: Valstybinė žemė.

Esama būklė: Nesutvarkyta tranzitinė erdvė su senu vandens hidrantu.

Potencialas: Nauja žalia sustojimo vieta pėstiesiems.

9.



120 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 9., Google maps, 2024.

Adresas: Panevėžio ir Dzūkų g. sankryža.

10.

Nuosavybė: Valstybinė žemė.

Esama būklė: Apleista pravažiuojama pieva šalia Dzūkų bibliotekos, aiškiai neatskiriama nuo gretimų privačių sklypų.

Potencialas: Nauja viešoji erdvė, pratęsianti bibliotekos veiklą lauke.



121 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 10., Google maps, 2024.

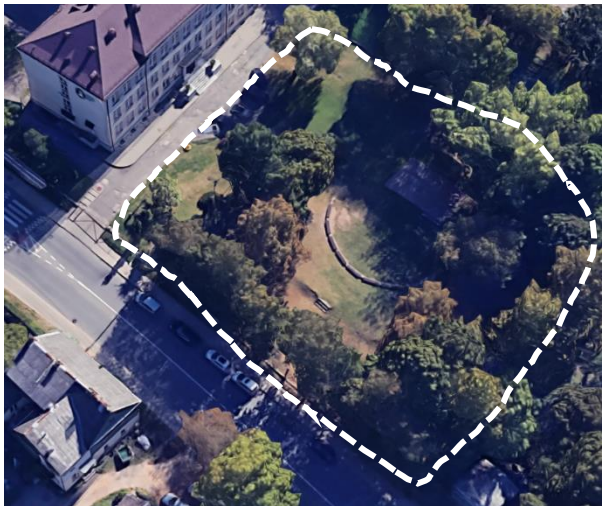
Adresas: Dzūkų g.

11.

Nuosavybė: Švietimo paskirties valstybinės žemės sklypas.

Esama būklė: Aptverta mokyklos bendruomenės būrimosi erdvė, kuri yra dalinai apleista.

Potencialas: Sutvarkyta pusiau privati erdvė ne tik mokyklos, bet ir mikrorajono bendruomenės buvimui.



122 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 11., Google maps, 2024.

Adresas: A. Jaroševičiaus g.

12.

Nuosavybė: Valstybinės žemės sklypas.

Esama būklė: Laikinas pabėgėlių priėmimo centras su ribotu praeinamumu ir apribota viešąja prieiga buvusių Vilniaus specialiųjų vaikų auklėjimo ir globos namų teritorijoje. Teritorija urbanistiškai izoliuota, funkcija griežtai reglamentuota, tačiau nedalyvauja mikrorajono viešojoje struktūroje.

Potencialas: Ilgalaikėje perspektyvoje mišrios paskirties plėtra. Iki tol galėtų būti taikomos tik išorinės intervencijos, užtikrinančios saugų ir aiškų pėsčiųjų judėjimą.



123 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 12., Google maps, 2024.

Adresas: Lenkų g.

Nuosavybė: Privatus sklypas.

Esama būklė: Priešais Šv. Aleksandro Nevickio cerkvę stovintis apleistas gyvenamasis namas.

Potencialas: Naujas vietinis bendruomenės veiklų taškas, kurio įveiklinimui galėtų būti pasitelkti pastato savininkai.

13.



124 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 13., Google maps, 2024.

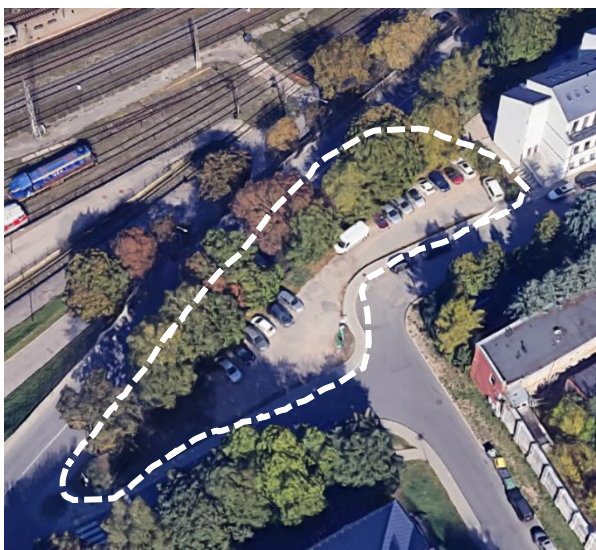
Adresas: Pelesos, Sniego ir Gudų g. sankryža.

Nuosavybė: Valstybinė žemė.

Esama būklė: Kieta danga užpilta, nesutvarkyta buvusi žalioji erdvė, naudojama automobilių stovėjimui.

Potencialas: Sugrąžinti buvusios žalios erdvės charakterį su vieša paskirtimi gyventojams.

14.



125 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 14., Google maps, 2024.

Adresas: Sniego g.

Nuosavybė: Privatus sklypas.

Esama būklė: Apleista, apžėlusį teritoriją su neeksploatuojamu, apgruuvusiu pastatu.

Potencialas: Nauja plėtra su atviros žaliosios erdvės išsaugojimu; naujos viešos jungties ieškojimas su Pelesos g. apačioje.

15.



126 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 15., Google maps, 2024.

Adresas: Sniego ir Gudų g. sankryža.

16.

Nuosavybė: Valstybinės žemės sklypas.

Esama būklė: Aptverta buvusių Vilniaus 1-ųjų pataisos namų teritorija, šiuo metu veikianti kaip fizinis ir vizualinis barjeras mikrorajono užstatymo struktūroje.

Potencialas: Naujas multifunkcis traukos taškas su atviromis viešosiomis erdvėmis; šlaito įveiklinimas; pakartotinis panaudojimas.



127 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 16., Google maps, 2024.

Adresas: Gudų g.

17.

Nuosavybė: Privatus sklypas.

Esama būklė: Aptverta ir apleista teritorija su fiziškai nusidėvėjusiais mūrinių garažų statiniais.

Potencialas: Nauja viešoji erdvė su vietine darbo vietų ar smulkios prekybos pasiūla; pakartotinis panaudojimas; ryšys su priešais esančiais kultūrinės vertės objektais.



128 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 17., Google maps, 2024.

Adresas: Tyzenhauzų, Stadiono ir Naujininkų g. sankryža.

18.

Nuosavybė: Valstybinė žemė.

Esama būklė: Fiziškai nusidėvėjusi ir neapibrėžta erdvė, naudojama statyti automobilius.

Potencialas: Nauja viešoji žaidybinė erdvė.



129 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 18., Google maps, 2024.

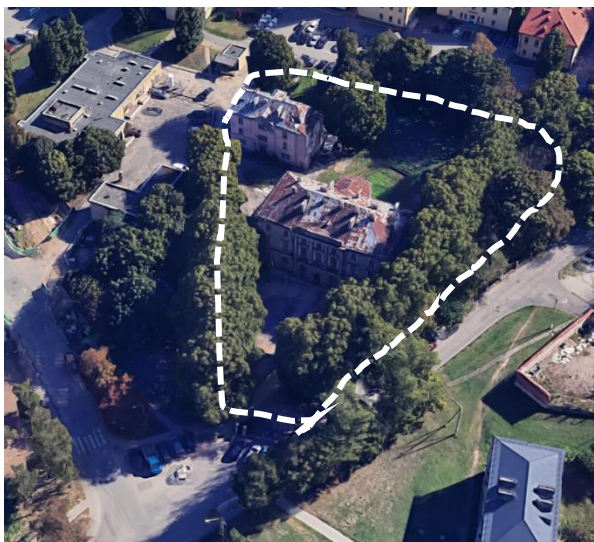
Adresas: Tyzenhauzų g.

19.

Nuosavybė: Valstybinės žemės sklypas

Esama būklė: Buvusios akių ligoninės kompleksas šiuo metu yra apleistas, su sunykusiais pastatais ir nenaudojama teritorija. Vilniaus miesto savivaldybė kelis kartus bandė parduoti šį sklypą aukcione, tačiau be sėkmės. Teritorija izoliuota nuo aktyvių viešųjų ryšių ir šiuo metu nesiūlo nei bendruomeninės, nei funkcinės vertės mikrorajonui.

Potencialas: Naujas viešas parkas su kultūros ir komercijos objektais bei bendruomenės edukacijos erdvėmis



130 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 19., Google maps, 2024.

Adresas: Tyzenhauzų g.

20.

Nuosavybė: Privatus sklypas.

Esama būklė: Aptverta, fiziškai nusidėvėjusi ir nesutvarkyta erdvė su prasto stovio ir neintensyviai naudojamu automobilių servisu.

Potencialas: Antžeminio parkavimo struktūra gyventojams, nauja gyvenamoji ir darbo erdvių plėtra.



131 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 20., Google maps, 2024.

Adresas: Naujininkų g.

21.

Nuosavybė: Tikėtina, valstybinė žemė be aiškiai apibrėžtos paskirties.

Esama būklė: Aptverta ir nesutvarkyta žalia erdvė be suformuoto sklypo, esanti šalia kapinių.

Potencialas: Integravimas į mikrorajono viešųjų erdvių sistemą, pritaikant bendruomenės poreikiams ar rekreacijai, atsižvelgiant į kapinių kaimynystę ir galimus apribojimus.



132 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 21., Google maps, 2024.

Adresas: Naujininkų ir Dzūkų g. sankryža.

22.

Nuosavybė: Valstybinė žemė.

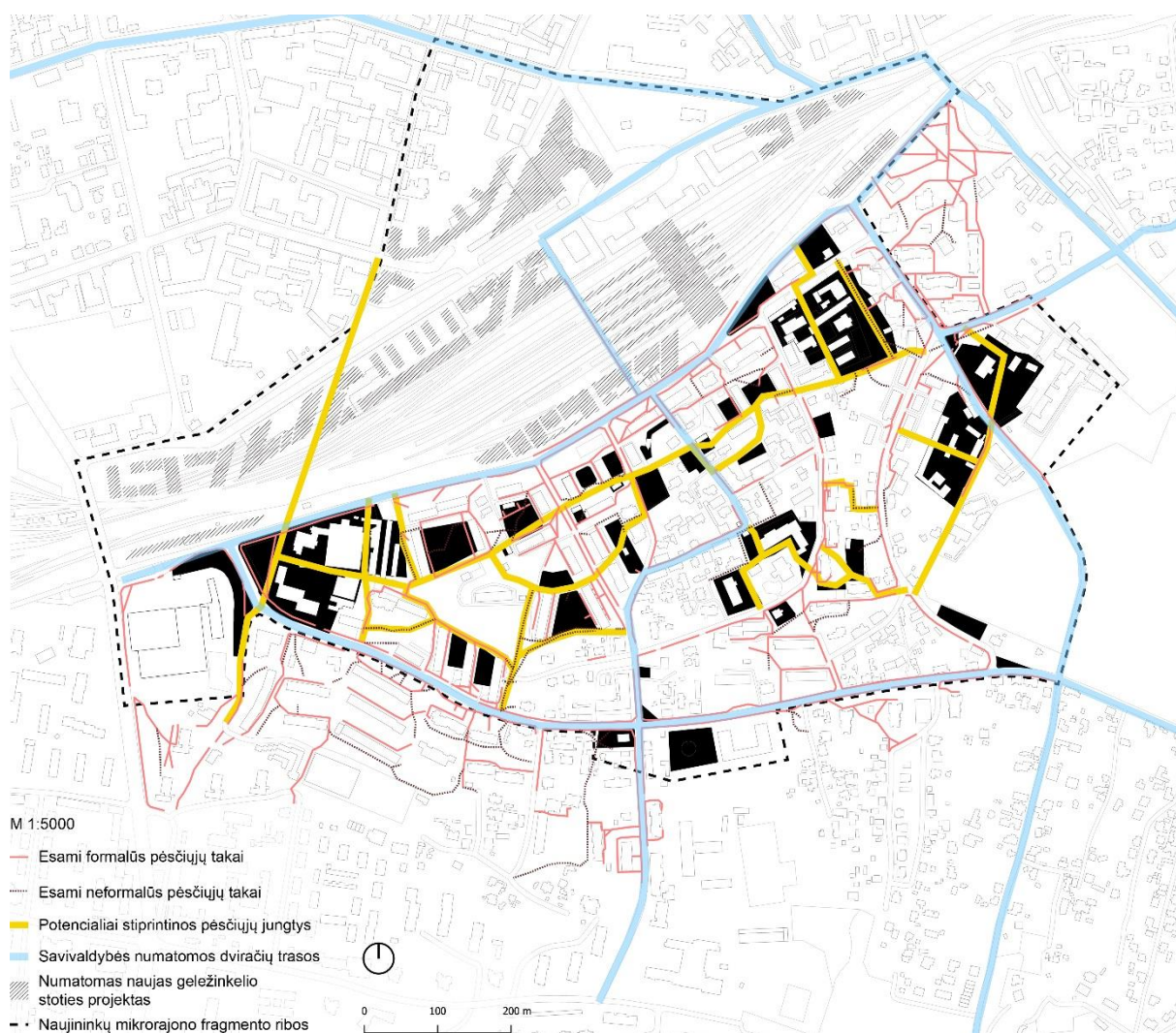
Esama būklė: Nesutvarkyta tranzitinė žalia erdvė šalia viešojo transporto stotelės.

Potencialas: Nauja žalia sustojimo vieta pėstiesiems su laikiniais statiniais, kurie reaguotų į šalia esančią nedidelę maisto prekių parduotuvę.



133 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 22., Google maps, 2024.

Mikrorajono fragmento pėsčiųjų susisiekimo tinklas



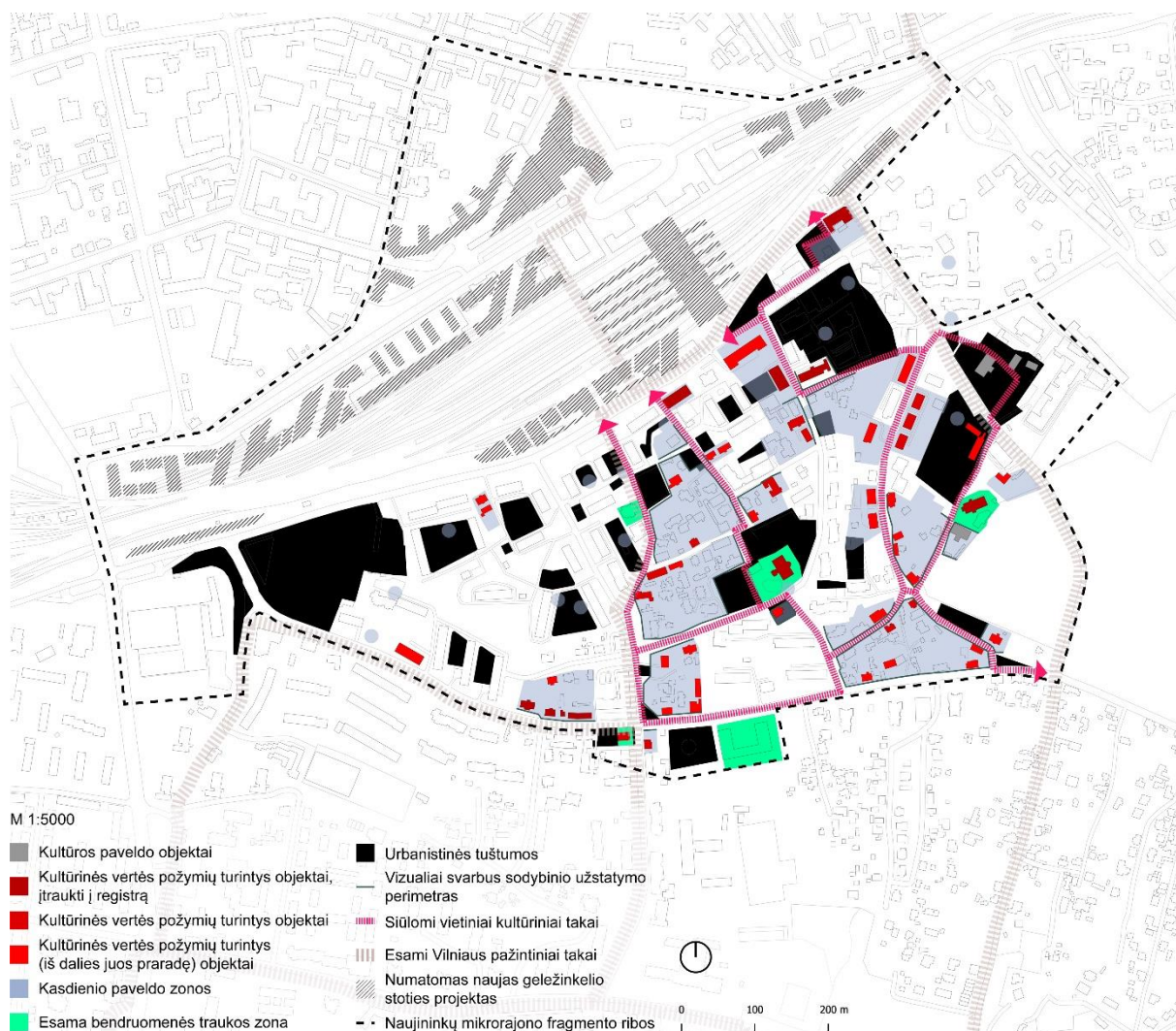
134 pav. Naujininkų mikrorajono fragmento pėsčiųjų takai, autorinė schema.

Dėl sudėtingos mikrorajono topografijos greta formalių pėsčiųjų takų susiformavo paslėptas neformalus judėjimo tinklas, kertantis praeinamas daugiabučių kiemus ir atviras žaliasias erdves, dažnai prisiglaudžiant šalia urbanistinių tuštumų. Šie maršrutai, atsiradę spontaniškai per kasdienius gyventojų judėjimo įpročius, atskleidžia alternatyvią teritorijos erdvinę logiką.

Siekiant palengvinti judėjimą po mikrorajoną, siūloma sujungti formalius ir neformalius maršrutus į vientisą sistemą, sustiprinant pagrindines pėsčiųjų jungtis. Prie šio tinklo prijungiamos ir šiuo metu nutrūkusios jungtis per aptvertas urbanistines tuštumas. Toks tinklas turi potencialo virsti ne tik patogiu tranzitiniu

sluoksniu, bet ir dalinai žaidybiniais gyventojų koridoriais tarp gyvenamųjų daugiaaukščių kiemų, kuriuose būtų įgyvendinamos laikinos intervencijos. Šie takai galėtų tapti vietos tapatybę palaikančiu erdvinio karkasu, jungiančiu kasdienio paveldo taškus bei stiprinančiu mikrorajono porėtumą fizine ir socialine prasme.

Mikrorajono fragmento paveldas



135 pav. Naujininkų mikrorajono fragmento kultūrinis ir kasdienis paveldas, autorinė schema.

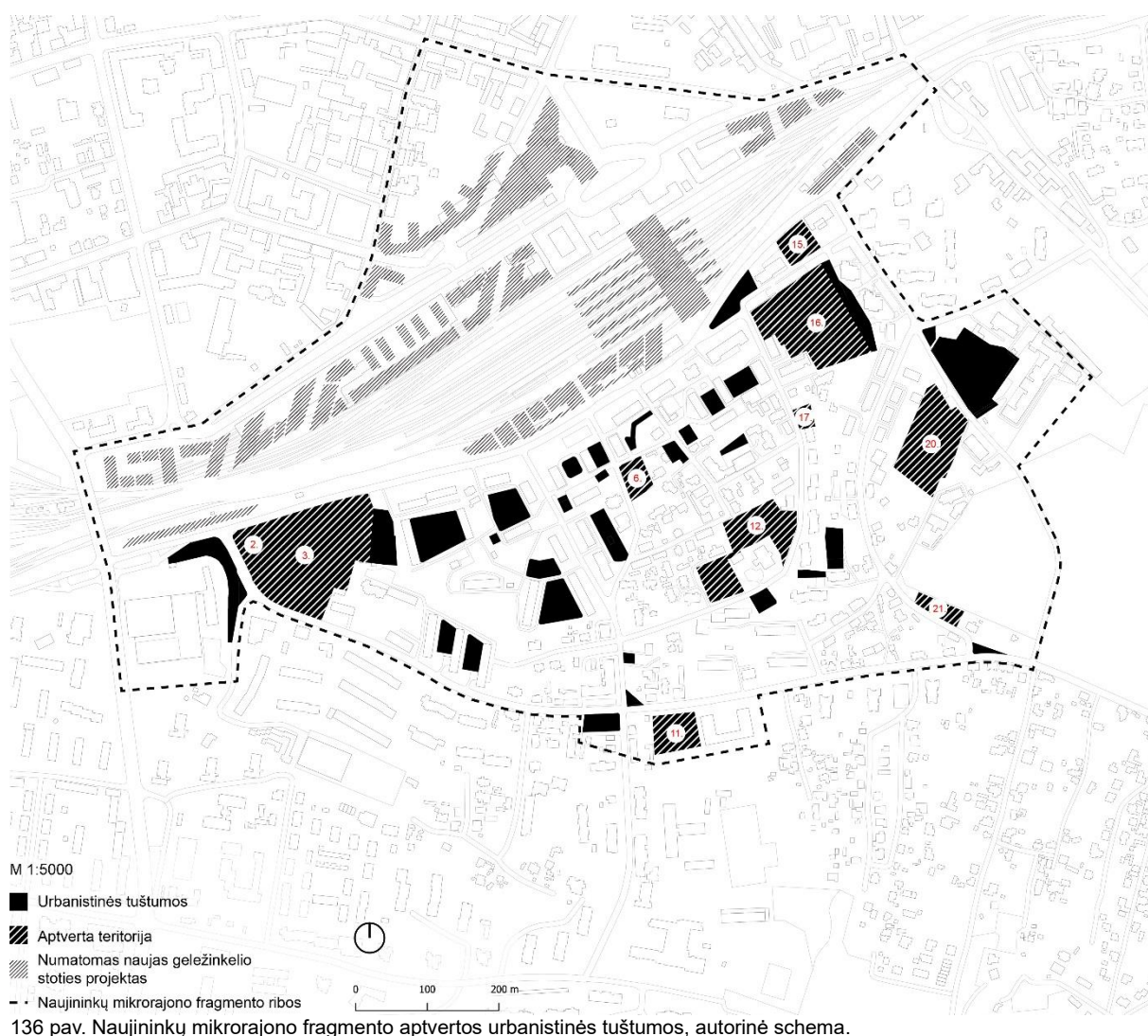
Greta identifikuotų urbanistinių tuštumų Naujininkų mikrorajone egzistuoja jau susiformavę bendruomeniniai traukos taškai: Dzūkų biblioteka, Lietuvių namų gimnazija, Vilniaus Šv. Aleksandro Neviškio cerkvė, Vilniaus Švč. Dievo Motinos Užtarėjos sentikių cerkvė bei Luna6 bendruomenės centras, įsikūręs daugiabučio pirmajame aukšte.

Taip pat teritorijoje plačiai išsidėstę kultūrinės vertės objektai (remiantis L. Brazgienės inventorizacija) formuoja sluoksniuotą, bet fragmentuotą kasdienio gyvenimo foną. Privačiuose sodybinio užstatymo sklypuose ir daugiabučių kiemuose vystosi neformalios gyventojų vietokūros: darželiai, želdintos tvoros, savadarbiai suoliukai, supynės ar skalbinių džiovavimo erdvės – tai gyvi, gyventojų kuriami ir prižiūrimi elementai, kurie šiame darbe

interpretuojami kaip kasdienio paveldo dalis. Tokie objektai ir praktikos išreiškia ne tik bendruomeniškumą, bet ir poreikį kompensuoti formalus planavimo spragas – jie liudija apie aktyvų gyventojų įsitraukimą į savo aplinkos kūrimą.

Šiame regeneracijos modelyje siūloma apjungti kultūrinės vertės objektus, kasdienio paveldo ženklus ir bendruomeninius traukos taškus į vietinių kultūrinių takų sistemą. Šie takai taptų ne tik naratyvine jungtimi tarp miesto audinio sluoksnių, bet ir erdvinio porėtumo karkasu, leidžiančiu jungti formalias ir neformalias erdves. Tokiose jungtyse numatoma įgyvendinti laikinojo urbanizmo intervencijas. Tokia sistema padėtų išryškinti netobulo miesto vertes, stiprinti vietos identitetą ir formuoti gyvą, daugiabalsį regeneracijos procesą.

Mikrorajono fragmento potencialūs traukos taškai



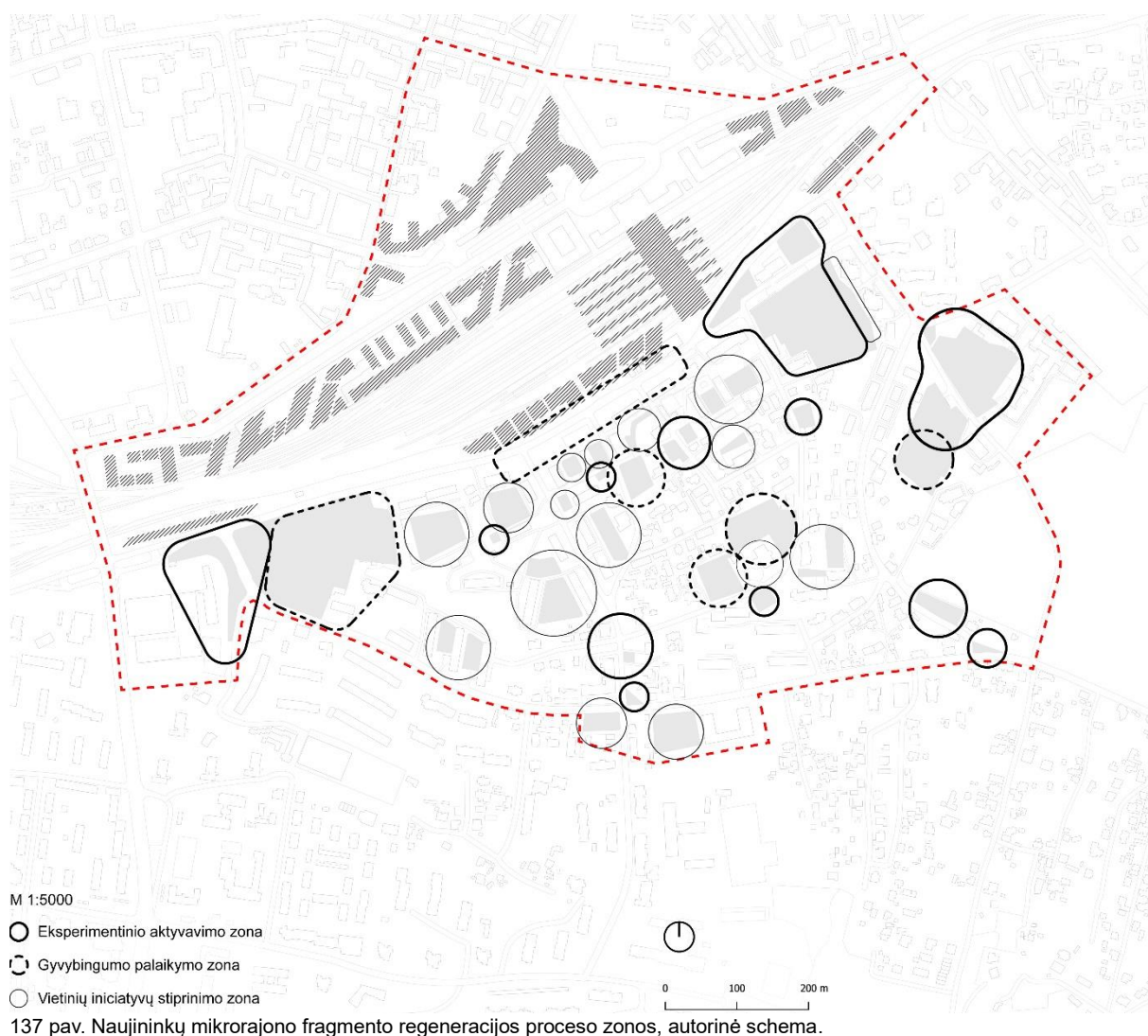
Dalis identifikuotų urbanistinių tuštumų šiuo metu yra aptvertos – iš viso tokių teritorijų priskaičiuojama vienuolika: Nr. 2.; Nr. 3.; Nr. 6.; Nr. 11.; Nr. 12.; Nr. 15.; Nr. 16.; Nr. 17.; Nr. 20. ir Nr. 21. Dauguma jų – didelio ploto, ribojančios viešąjį praeinamumą bei vizualinį ryšį su aplinkinėmis erdvėmis. Ilgalaikeje regeneracijos perspektyvoje šias teritorijas numatoma atverti, integruoti į mikrorajono audinį ir transformuoti į naujus viešuosius traukos taškus.

Trumpuoju laikotarpiu, kaip pirmąjį žingsnį link šių aptvertų teritorijų aktyvinimo, siūloma taikyti laikinojo urbanizmo principus. Tam parinktos

aštuonios tuštumos, kurios būtų atitveriamos iš karto: Nr. 2.; Nr. 11.; Nr. 15.; Nr. 16.; Nr. 17.; Nr. 20. ir Nr. 21. Laikinos intervencijos galėtų veikti kaip socialinės erdvės testavimo platformos – jose būtų išbandomi nauji viešųjų funkcijų modeliai, vietinių iniciatyvų įsitraukimo formatai bei kuriamas erdvinis tapatumas.

Laikino naudojimo projektai čia taptų ne tik perėjimo priemone, bet ir erdvinio katalizatoriumi ilgalaikiai transformacijai.

Mikrorajono fragmento regeneracijos procesas



Schemoje vaizduojamas Naujininkų mikrorajono fragmento regeneracijos procesas, kuriame identifiкуotos urbanistinės tuštumos suskirstomos į tris funkcines zonas pagal jų transformacijos potencialą ir laikinų intervencijų pobūdį.

Eksperimentinio aktyvavimo zonose lokalizuojamos tuštumos ar jų dalys, kuriose šiuo metu nevyksta jokia reikšminga veikla – čia siūloma taikyti intervencijas, skirtas testuoti galimus ilgalaikės plėtros scenarijus, ieškoti naujos reikšmės erdvei ir pritraukti investicijų.

Gyvybingumo palaikymo zonos pažymi tuštumas ar jų dalis, kurios yra pereinamosios: jų aplinkoje jau vyksta arba numatyta konkreti ilgalaikė transformacija, tačiau būsimos plėtros metu

reikalingas laikinas gyvybingumo palaikymas – čia intervencijos veiktų kaip vietaženkliai ir saugikliai, padedantys išvengti erdės degradacijos.

Vietinių iniciatyvų stiprinimo zonose identifiкуojamos tuštumų teritorijos, kuriose jau fiksuojama formali ar neformali gyventojų veikla – laikinos intervencijos čia galėtų padėti stiprinti vietos identitetą, skatinti socialinę įtrauktį ir palaikyti kasdienio paveldo raišką.

Taip, būtų ne tik konceptualizuojamas fizinis veiksmų išdėstymas, bet ir pasiūlomas procesinis modelis, kaip laikinumas gali virsti ilgalaikių sprendimų generatoriumi skirtingų tipų urbanistinėse tuštumose.

2019 m. kūrybinių dirbtuvių rezultatai

2019 m. *Mash studio* inicijavo kūrybines dirbtuves, skirtas Naujininkų teritorijos urbanistinio potencialo paieškai. Jose dalyvavo Vilniaus miesto savivaldybės administracijos, Naujininkų bendruomenės bei Lietuvos nekilnojamojo turto plėtros asociacijos atstovai.

Diskusijų metu išryškėjo, kad rytinėje Naujininkų mikrorajono dalyje – arčiausiai Senamiesčio – trūksta papildomų funkcijų. Dalyviai identifikavo poreikį socialinės komercijos paslaugoms (kavinėms, maitinimo įstaigoms), bendruomeninėms veikloms skirtoms erdvėms bei bendradarbiystės vietoms.

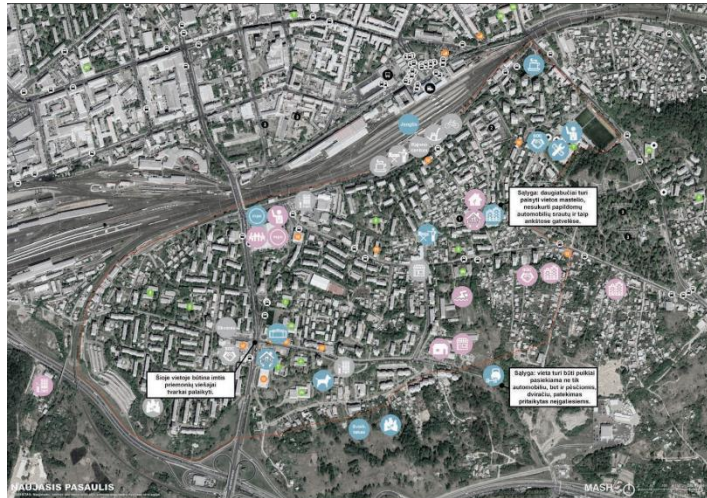
Kaip galimi traukos taškai teritorijoje buvo įvardyti buvę Vilniaus specialieji vaikų auklėjimo ir globos namai (dabar – Naujininkų pabėgėlių stovykla), buvę Vilniaus 1-ieji pataisos namai ir buvusi Tyzenhauzų akių ligoninė.

Pelesos gatvėje siūlyta steigti paslaugų centrus, apimančius kavines, parduotuves, dviračių saugyklas ir socialinių paslaugų infrastruktūrą.

Praėjus daugiau nei penkeriems metams nuo 2019 m. vykusių kūrybinių dirbtuvių, kolektyviai iškeltos idėjos taip ir liko neįgyvendintos. Todėl šiame baigiamajame darbe jos yra adaptuojamos – išlaikant pagrindines dirbtuvėse suformuluotas įvairių aktorių programas ir papildant jas autoriniais pasiūlymais.

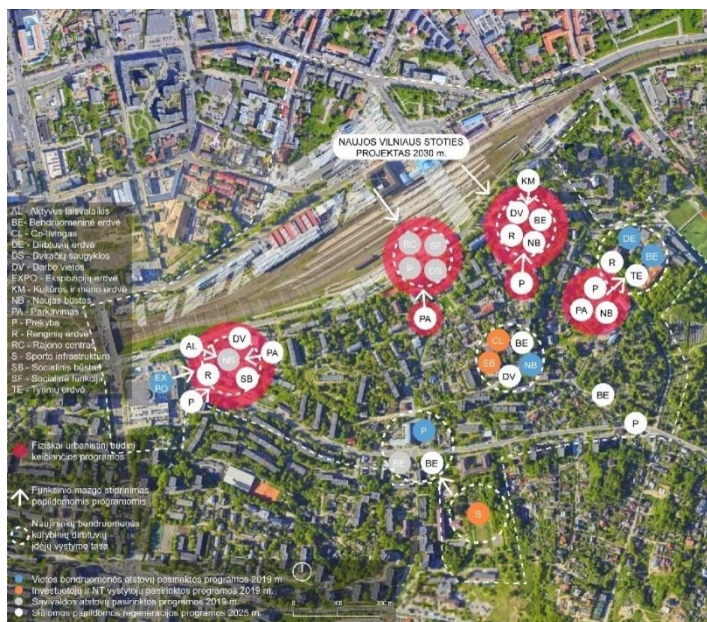
Remiantis dirbtuvių rezultatais, identifikuojamos teritorijos, kuriose Naujininkų regeneracija suponuoja fizinį urbanistinio audinio pokytį. Šios zonos išsidėsto palei geležinkelio koridorių – reaguojant į planuojamą naujosios Vilniaus geležinkelio stoties plėtrą.

Laikinojo urbanizmo principai būtų taikomi remiantis naujai suformuotomis programomis tiek pokyčiui atvirose zonose, tiek tose teritorijose, kuriose siekiama išsaugoti esamą audinį.



- Vietos bendruomenės atstovų pasirinktos programos.
- Investuotojų ir NT vystytojų pasirinktos programos.
- Savivaldos atstovų pasirinktos programos.

138 pav. 2019 metais vykusių Naujininkų teritorijos urbanistinio potencialo kūrybinių dirbtuvių rezultatai, Mash studio, 2019.



139 pav. 2019 metais vykusių Naujininkų teritorijos urbanistinio potencialo kūrybinių dirbtuvių rezultatų adaptacija, autorinė schema.

2.4. Eksperimentinės-tiriamosios dalies išvados

Antroje šio darbo dalyje, apžvelgus bendrą Vilniaus netobulo miesto kontekstą, išsiaiškinta, kad šių miesto sričių urbanistinė forma nuo tobulo miesto skiriasi savo erdvine struktūra ir susisiekimo tinklo artikuliacija, besimaišančių užstatymo morfotipų rinkiniu bei viešų traukos taškų kiekiu.

Kita vertus, išsirinkus Naujininkų mikrorajoną kaip konkretų netobulo miesto atvejį, čia pastebimas kultūros paveldas bei kasdienio paveldo apraiškos: aktyvus gyventojų įsitraukimas į savo gyvenamosios aplinkos gerinimą per bendruomenines veiklas ir neformalias vietokūras.

Naujininkų mikrorajonas pasižymi urbanistinių tuštumų pertekliumi, o dėl jų: prastesniu saugumu, švara, paslaugų, viešųjų erdvių kiekiu ir pusiau atvirų kiemų sutvarkymu.

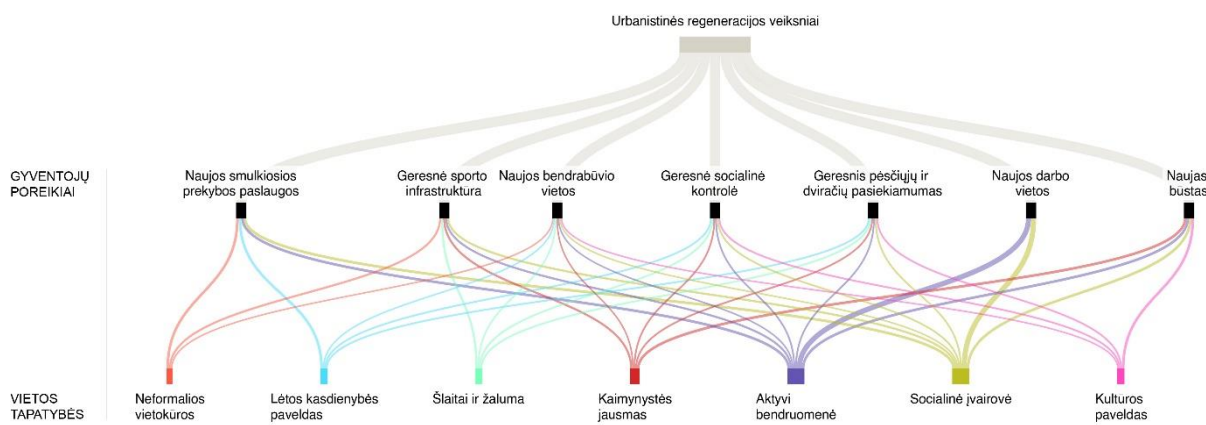
Ištyrus laikino naudojimo galimybes, urbanistinei regeneracijai išsirenkamas Naujininkų mikrorajono šiaurės rytų fragmentas.

Tyrimo metu fragmento teritorijoje identifikuota iš viso 41 urbanistinė tuštuma. Jos suvokiamos kaip potencialios teritorijos plėtoti laikinąjį urbanizmą

per eksperimentines laikinas intervencijas. Pastebima, kad šios teritorijos tarpusavyje gali jungtis ir kurti funkcines sinergijas.

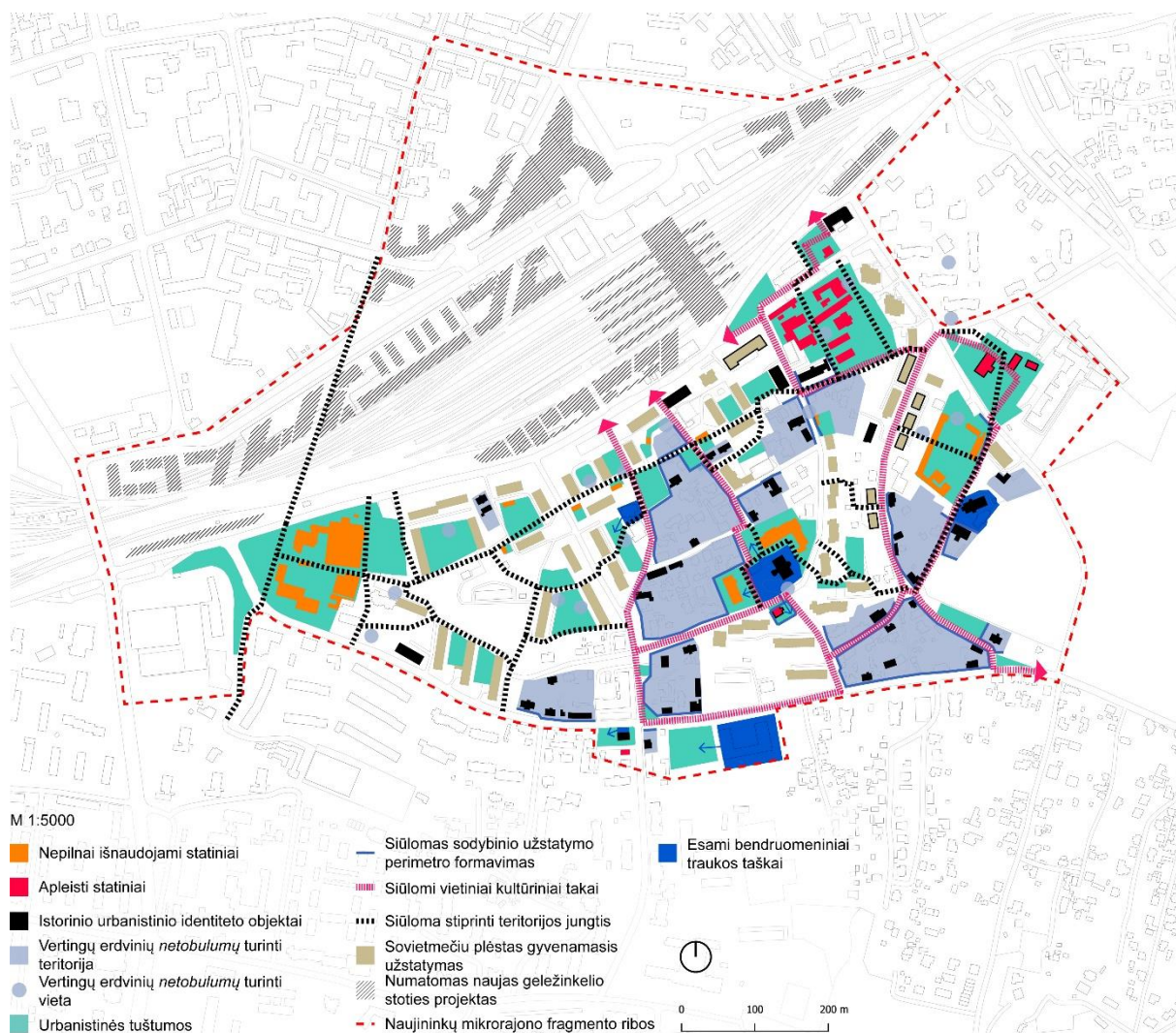
Remiantis 2019 metais Mash studio vykdyto *Naujasis pasaulis* Naujininkų tyrimo ir kūrybinių dirbtuvių rezultatais, išsikeliami pagrindiniai urbanistinės regeneracijos veiksniai:

- Pagrindiniais gyventojų poreikiais išskiriami: nauja smulkioji prekyba, geresnė sporto infrastruktūra, naujos bendrabūvio vietos, geresnė socialinė kontrolė, geresnis pėsčiųjų ir dviračių pasiekiamumas, naujos darbo vietos ir naujas būstas.
- Pagrindiniai elementai (netobulo miesto vertės), kuriantys Naujininkų mikrorajono identitetą, išsikeliami kaip: neformalios vietokūros; lėta kasdienybė; išraiškinga topografija ir didelis žaliųjų erdvių kiekis; aktyvi bendruomenė ir artima kaimynystė; kultūrų, religijų ir amžiaus grupių įvairovė bei kultūros (įskaitant istorinį sodybinį užstatymą) ir kasdienybės paveldas.



Naujininkų mikrorajono urbanistinės regeneracijos veiksniai

140 pav. Naujininkų mikrorajono fragmento regeneracijos veiksniai, autorinė schema.



141 pav. Naujininkų mikrorajono fragmento tyrimo išvadinis brėžinys, autorinė schema.

Galiausiai, sudaromas išvadinis urbanistinio tyrimo brėžinys, kuriame pažymima: stiprintini esami traukos taškai bei regeneruotinos urbanistinės tuštumos ir jų integravimo sistema per stiprinamas pėsčiųjų jungtis bei kultūrinius takus.

Brėžinyje išryškinamos erdvės, turinčios saugotinių erdvių netobulumų požymių – tai neformalios gyventojų vietokūros daugiabučių kiemuose bei kultūrinio paveldo vertės objektus slepiančios sodybinio užstatymo teritorijos.

Sodybinio užstatymo teritorijoms siūlomas aiškesnis viešųjų ir privačių erdvių perimetras, kuris padėtų kasdieniame miesto patyrimo

išryškinti išskaidytą, bet vertingą urbanistinės struktūros identitetą.

Toliau formuojamas koncepcinis regeneracijos modelis bei koncepcinis brėžinys, taikant laikinas intervencijas urbanistinėse tuštumose ir jų gretimybėse.

3. Eksperimentinė-projektinė dalis

Eksperimentinėje–tirmojoje darbo dalyje išskleistas Naujininkų mikrorajono kontekstas parodė, kad tai – fiziniu, socialiniu ir funkcinio išpildymo atžvilgiu fragmentuota miesto dalis. Urbanistinių tuštumų gausa, topografiniai barjerai, sodybinio užstatymo intarpai, gyventojų saviorganizacinės praktikos, menka socialinė kontrolė bei socialinis nevienalytiškumas kuria urbanistinę aplinką, šiame darbe įvardijamą kaip netobulo miesto dalį. Vis dėlto šie netobulumai čia vertinami kaip potencialas – iš jų susiformuoja savitas sociokultūrinis sluoksnis, kuris tampa atspirties tašku regeneracijos vizijai, orientuotai į vietos identitetą, daugiabalsiškumą ir netobulo miesto vertes.

Tokiam kontekstui netinka tradiciniai, homogenizuojantys miestų atnaujinimo modeliai – jie dažnai ignoruoja vietos unikalumą ir įveda iš anksto nulemtos *tvarkos* logiką, kuri naikina kasdienybės pėdsakus ir neformalias praktikas. Todėl šiame darbe pasirenkama alternatyvi kryptis – laikinasis urbanizmas. Jis taikomas ne tik kaip trumpalaikė fizinė priemonė, bet kaip metodas, apjungiantis etapines intervencijas ir leidžiantis miesto plėtrą suprasti kaip laipsnišką, vietos ritmą bei gyventojų įsitraukimą gerbiančią

kaitą. Čia laikas tampa ne tik planavimo sąlyga, bet ir regeneracijos priemone – skatinančia įsivietinimą, testavimą ir jautresnį ilgalaikių sprendimų formavimą.

Kaip pastebi Quentinas Stevensas ir Kim Dovey (2023), laikinasis urbanizmas dėl savo grįžtamumo, lėto įsiterpimo ir taktiškumo geba inicijuoti miesto pokyčius nesukeliant ontologinio nesaugumo – tai ypač svarbu jautriems, netobulo miesto audiniams. Anot jų, *galbūt šis gebėjimas yra pati patvariausia ir strategiškiausia laikinojo urbanizmo savybė*. Būtent laipsniškumas ir laikinumo logika leidžia ne tik saugiai eksperimentuoti, bet ir efektyviau paskirstyti erdvę – ne pagal fiksuotą žemės naudojimo schemą, o pagal laiką, veiklas ir bendruomenės poreikius. Tokia praktika tampa atsvara tradiciniam požiūriui, kai miestų planavimas grindžiamas statine paskirtimi, dėl kurios daugelis erdvių ilgą laiką lieka nepanaudotos.

Atsižvelgiant į šiuos principus, toliau šioje dalyje pristatoma konceptuali regeneracijos strategija, kurioje laikinasis urbanizmas Naujininkuose įgauna aiškias teritorines, funkcines ir laiko dimensijas.

3.1. Konceptinis porėto miesto modelis

Šioje baigiamojo darbo dalyje kuriamas konceptualus porėto miesto modelis, pritaikytas Naujininkų mikrorajono regeneracijai. Šis modelis tampa metodine alternatyva įprastam miesto plėtros planavimui ir siūlo naują, jautrų vietai urbanistinio vystymo scenarijų, kuris grindžiamas etapinėmis, į kontekstą reaguojančiomis intervencijomis. Modelis paremtas pagrindiniais porėtumo principais: atvirumu, daugiasluoksniškumu, laikinumo kaip strategijos taikymu ir erdvės bei laiko sąveikos galimybe.

Modelio struktūrą sudaro šie pagrindiniai komponentai:

Laikinojo urbanizmo vystymo zonos:

- Saugantis laikinasis urbanizmas – įgyvendinamas vietose, kur svarbu išsaugoti esamą socialinį ir fizinį audinį.

Jis taikomas jautriai, per lėtas, bendruomenę palaikančias intervencijas.

- Plėtojantis laikinasis urbanizmas – skirtas urbanistinėms tuštumoms, kuriose planuojama ilgalaikė transformacija. Laikinos intervencijos čia veikia kaip testavimo priemonės, padedančios pasiruošti būsimiems pokyčiams.
- Hibridinis laikinasis urbanizmas – zonos, kuriose iš pradžių vykdomas saugantis laikinas aktyvavimas, bet priklausomai nuo sėkmės ar aplinkos pokyčių jos gali pereiti į aktyvios plėtros režimą.

Saugomo istorinį identitetą formuojančio užstatymo zona: Tai istorinio sodybinio užstatymo teritorijos, turinčios kultūrinę vertę ir reprezentuojančios kasdienybės paveldą. Čia išlaikomas esamas užstatymas, užtikrinamas gyventojų įsitraukimas bei numatomos kompensacinės ar paskatų

priemonės savininkams, skatinant tvarkyti bei palaikyti erdvės kokybę.

Teminis-funkcinis urbanistinių tuštumų zonavimas: Identifikuotos urbanistinės tuštumos Naujininkuose papildomai suskirstytos į septynias zonas pagal jų lokaciją, esamą būklę ir reikšmę bei potencialą:

- Bendruomenės puoselėjimo zona
- Kūrybinė zona
- Meno ir kultūros zona
- Smulkiosios prekybos zona
- Žaliuojanti zona
- Aktyvaus laisvalaikio zona
- Judumo transformacijos zona

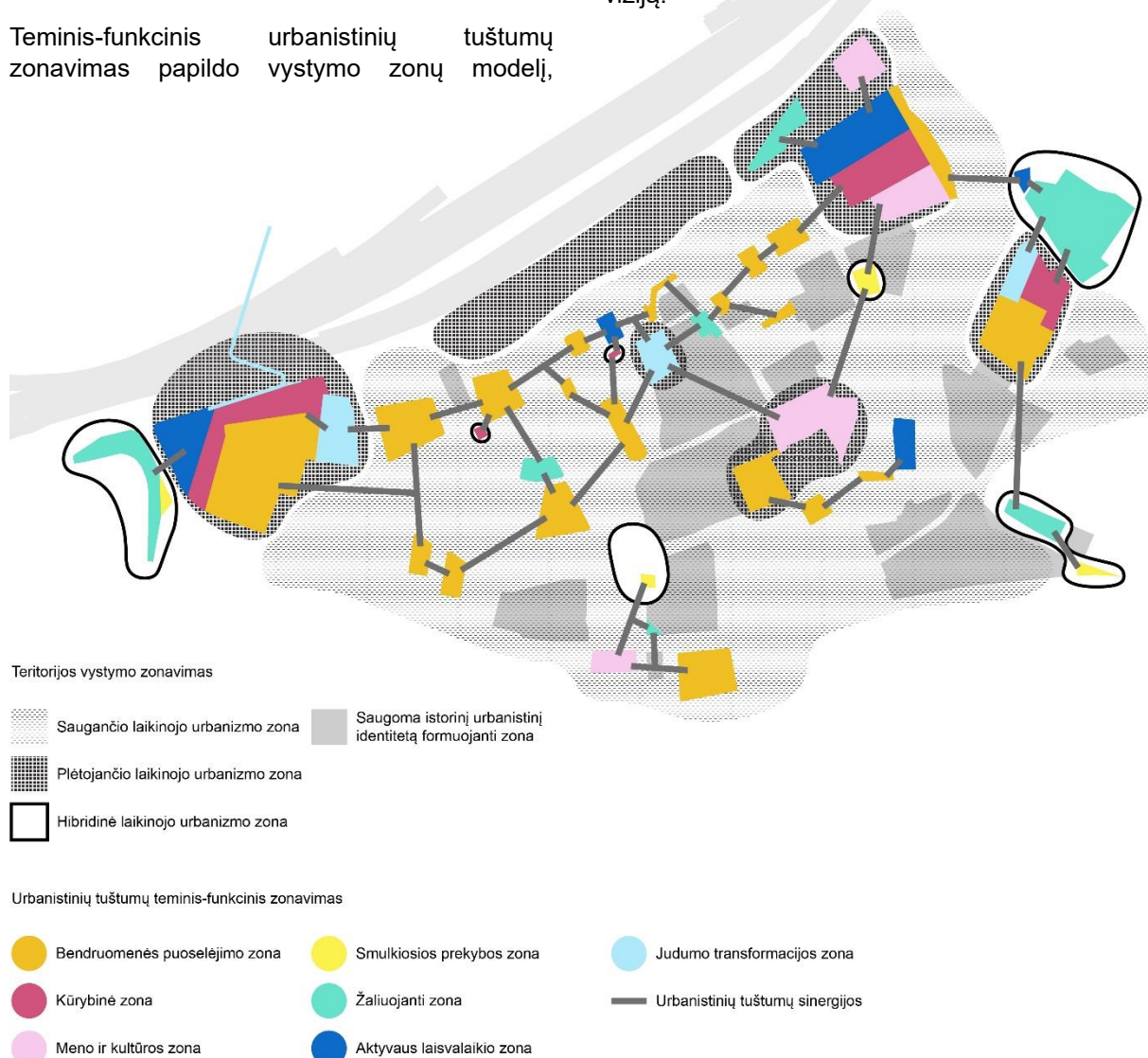
Šios zonos apibrėžia pagrindinius laikinojo urbanizmo veikimo scenarijus, kurie padeda tiksliau modeliuoti atitinkamų tuštumų regeneracijos kryptis: nuo vietinių iniciatyvų stiprinimo iki erdvių eksperimentinio aktyvavimo.

Teminis-funkcinis urbanistinių tuštumų zonavimas papildo vystymo zonų modelį,

padėdamas tiksliau įvardyti kiekvienos tuštumos vietinę paskirtį ir veiklos kryptį. Kartu su vystymo zonomis jis leidžia suprasti ne tik planuojamą veiklos pobūdį, bet ir erdvės transformacijos potencialą – ar ji išliks tokia pati, bus toliau vystoma ar ilgainiui transformuosis.

Be to, schematiškai atvaizduojamos galimos sinergijos tarp artimiausiai viena kitos esančių tuštumų, kurios padeda identifikuoti bendrus scenarijus, erdvių jungtis ar veiklų persidengimus – ypač tose vietose, kur strategiškai išdėstytos judumo transformacijos zonos tampa ne tik laikino naudojimo eksperimentais, bet ir svarbia sąlyga naujoms viešoms ar pusiau viešoms jungtims formuotis.

Taip formuojamas lanksčiai prisitaikantis, jautrus vietos sluoksniams regeneracijos modelis, gebantis ne tik reaguoti į Naujininkų specifiką, bet ir generuoti ilgalaikę ir gyvybingą miesto kaitos viziją.



142 pav. Naujininkų mikrorajono fragmento porėto miesto modelis, autorinė schema.

3.1.1. Bendruomenės puoselėjimo zona

Funkcinis tikslas / vaidmuo regeneracijos modelyje:

Ši zona skirta stiprinti socialinius ryšius, skatinti kasdienes gyventojų susitikimus ir bendrystės jausmą. Ji grindžiama prielaida, kad fizinė aplinka gali daryti teigiamą poveikį bendruomenės sveikatai, emociniam ryšiui su vieta ir socialinei atsakomybei. Prioritetas teikiamas pusiau atviroms erdvėms, kurios palaiko vietos gyventojų įsitraukimą. Tokios erdvės – daugiabučių kiemai ar pusiau privačios mokyklų ir cerkvių teritorijos – tampa kolektyvinių veiklų terpe, įgalinančia formuotis priklausymo jausmui, neformaliems susitikimams ir edukaciniams mainams.

Veikimo pobūdis:

Persidengdama su *saugančio laikinojo urbanizmo zona*, ši teritorija dažniausiai nėra reikšmingai fiziškai transformuojama – svarbiausia palaikyti esamą socialinį audinį ir sudaryti sąlygas jo plėtojimuisi per bendruomenės poreikius atliepiančias, lengvai įgyvendinamas intervencijas.

Persidengdama su *plėtojančio laikinojo urbanizmo zona*, ilgalaikėje perspektyvoje ši

teritorija gali būti transformuota į gyvenamąją statybą su integruotais bendruomeniniais kiemais, išlaikančiais kasdienio gyvybingumo ir vietos identiteto principus. Net ir po ilgalaikės plėtros čia turėtų likti bendruomeniškai valdomos ar programuojamos erdvės.

Taikomos laikino naudojimo paskirtys:

- Edukacija ir bendruomeniškumas
- Meno ir kultūrinės intervencijos
- Sportas ir rekreacija
- Ūkininkavimas mieste
- Želdinimas

Atsako į šiuos gyventojų poreikius:

- Naujos bendrabūvio vietos
- Geresnė socialinė kontrolė
- Naujas būstas (ilgalaikiu laikotarpiu – kaip konversija į gyvenamąją statybą su integruota pusiau atvira erdve)

Integruoja šias vertingas vietos tapatybes:

- Aktyvi bendruomenė
- Kaimynystės jausmas
- Neformalios vietokūros
- Lėtos kasdienybės paveldas
- Socialinė įvairovė
- Šlaitai ir žaluma

3.1.2. Kūrybinė zona

Funkcinis tikslas / vaidmuo regeneracijos modelyje:

Ši zona orientuota į kūrybinio potencialo suaktyvinimą teritorijose, kuriose yra nenaudojami ar neišnaudojami pastatai bei sklypai. Pasitelkiant kūrybinių industrijų atstovus – menininkus, amatininkus, dizainerius, socialinius startuolius – siekiama laikinai įveikinti apleistus objektus ir kurti erdves, kurios skatintų alternatyvią ekonominę veiklą bei kultūrinį gyvybingumą. Tai teritorijos, kuriose kūrėjams suteikiamos sąlygos įsikurti prieinamose erdvėse, kartu atkuriant fizinę aplinką ir aktyvinant aplinkinius rajonus.

Veikimo pobūdis:

Persidengdama su *hibridinio laikinojo urbanizmo zona*, ši teritorija aktyvuojama mažos apimties, modulinėmis ar lengvai surenkamomis struktūromis, kurios suteikia kūrybinės

iniciatyvoms laikiną prieglobstį. Dažniausiai tai būna nuomosamos studijos ar dirbtuvės, kurios padeda įvertinti tuštumos potencialą.

Persidengdama su *plėtojančio laikinojo urbanizmo zona*, ši teritorija tampa eksperimentine platforma, kur kūrybinės funkcijos realizuojamos jau esamuose, bet nenaudojamuose ar menkai funkcionuojančiuose pastatuose. Tokiu būdu laikinas įveiklinimas tampa testavimo priemone bei pereinamuoju žingsniu į ilgalaikę, stabilizuotą kūrybinių veiklų plėtrą.

Taikomos laikino naudojimo paskirtys:

- Darbas ir kūryba
- Edukacija ir bendruomeniškumas
- Meno ir kultūrinės intervencijos
- Prekyba
- Renginiai

Atsako į šiuos gyventojų poreikius:

- Naujos darbo vietos
- Naujos bendrabūvio vietos
- Naujos smulkiosios prekybos paslaugos
- Geresnė socialinė kontrolė

- Neformalios vietokūros
- Kultūros paveldas (kai kūrybiškai įveiklinami istoriniai pastatai)
- Socialinė įvairovė

Integruoja šias vertingas vietas tapatybes:

3.1.3. Meno ir kultūros zona

Funkcinis tikslas / vaidmuo regeneracijos modelyje:

Ši zona skirta kurti ir stiprinti kultūrinį mikrorajono identitetą pasitelkiant menines intervencijas ir viešojo meno formas. Meno ir kultūros praktikos čia veikia kaip priemonė iš naujo pasakoti vietos istorijas, reflektuoti tapatybę bei įtraukti skirtingas auditorijas į kolektyvinę miesto patirtį. Ši zona tampa terpė susitikimams, dialogui bei kūrybai ten, kur anksčiau erdvės neturėjo aiškios socialinės traukos.

Veikimo pobūdis:

Persidengdama su *saugančio laikinojo urbanizmo* zona, ši teritorija akcentuoja jau egzistuojančių kultūrinių elementų (pavyzdžiui, istorinių pastatų, cerkvių, bendruomenės inicijuotų kūrybinių veiklų) stiprinimą. Intervencijos čia yra jautrios – orientuotos į kultūrinio paveldo išryškinimą ir viešosios erdvės programavimą per kultūrinius įvykius, parodas ar edukacines veiklas.

Persidengdama su *plėtojančio laikinojo urbanizmo* zona, meno ir kultūros intervencijos

veikia kaip būdas išbandyti būsimos plėtos kryptis, eksperimentuoti su naujomis meno formomis ir įtraukti bendruomenę į kūrybinius procesus. Laikinas aktyvinimas čia gali būti įgyvendinamas tiek lauko erdvėje, tiek nepanaudotuose pastatuose, o kultūrinis turinys tampa testavimo įrankiu būsimiems ilgalaikiams scenarijams.

Taikomos laikino naudojimo paskirtys:

- Edukacija ir bendruomeniškumas
- Meno ir kultūrinės intervencijos
- Renginiai

Atsako į šiuos gyventojų poreikius:

- Naujos bendrabūvio vietos
- Geresnė socialinė kontrolė

Integruoja šias vertingas vietas tapatybes:

- Kultūros paveldas
- Neformalios vietokūros
- Socialinė įvairovė
- Aktyvi bendruomenė
- Lėta kasdienybė

3.1.4. Smulkiosios prekybos zona

Funkcinis tikslas / vaidmuo regeneracijos modelyje:

Ši zona orientuota į smulkių verslų skatinimą, vietinės ekonomikos aktyvinimą ir socialinių mainų stiprinimą. Laikinos prekybos formos čia tampa ne tik ekonominėmis praktikomis, bet ir socialiniais įvykiais, kurie stiprina mikrorajono identitetą ir viešąją erdvę paverčia susitikimų vieta. Tai erdvės, kurios padeda prisitaikyti prie kintančių vartojimo įpročių, atgaivina tuščias zonas ir suteikia platformą vietos kūrėjams bei smulkiems verslams.

Veikimo pobūdis:

Persidengdama su *hibridinio laikinojo urbanizmo* zona, smulkiosios prekybos zona veikia kaip

testavimo teritorija: čia įrengiamos laikinos prekybinės struktūros – paviljonai, stendai ar mobilios platformos, leidžiančios išbandyti vietos ekonominį potencialą. Priklausomai nuo sėkmės ir bendruomenės poreikių, kai kurios iš šių funkcijų gali vėliau įsitvirtinti ir įgauti nuolatinį statusą.

Taikomos laikino naudojimo paskirtys:

- Darbas ir kūryba
- Prekyba
- Renginiai

Atsako į šiuos gyventojų poreikius:

- Naujos darbo vietos
- Naujos smulkiosios prekybos paslaugos
- Naujos bendrabūvio vietos

- Geresnė socialinė kontrolė

Integruoja šias vertingas vietos tapatybes:

- Socialinė įvairovė

- Kaimynystės jausmas
- Neformalios vietokūros
- Aktyvi bendruomenė

3.1.5. Žaliuojanti zona

Funkcinis tikslas / vaidmuo regeneracijos modelyje:

Žaliuojanti zona orientuota į apleistų ar neišnaudotų žaliųjų erdvių regeneravimą, stiprinant jų ekologinę, socialinę ir rekreacinę vertę. Šios teritorijos tampa terpėmis, kur per laikinas intervencijas išbandomos naujos želdinimo, miesto ūkininkavimo ir edukacinės veiklos formos, kurios padeda palaikyti vietos gyvybingumą, stiprinti ekologinę infrastruktūrą bei skatinti bendruomenės įsitraukimą.

Veikimo pobūdis:

Persidengdama su *saugančio laikinojo urbanizmo* zona, ši zona veikia kaip priemonė išlaikyti esamą žalumos kiekį ir kraštovaizdinių charakterį. Įgyvendinamos laikinos, nedidelio poveikio iniciatyvos, siekiant ne tik išsaugoti, bet ir sustiprinti žaliųjų erdvių viešąjį pobūdį, kuriose vietos bendruomenė galėtų susitikti, ilsėtis ar veikti kartu – gyventojams atsirastų daugiau kasdienių sąlyčių su gamta galimybių.

Persidengdama su *hibridinio laikinojo urbanizmo* zona, želdinimo ir edukacijos funkcijos gali būti įgyvendinamos kaip testavimo pagrindu kuriamos struktūros, kurios ateityje galėtų pereiti į ilgalaikį pobūdį.

Persidengdama su *plėtojančio laikinojo urbanizmo* zona, žaliosios funkcijos tampa svarbiu papildomu miesto regeneracijos komponentu, padedančiu formuoti aplinką, kuri vėliau gali būti integruota į ilgalaikį viešųjų erdvių tinklą ar žaliosios infrastruktūros sistemą. Čia galima laikinai įveikinti laukiančius pokyčių sklypus, kol jie dar nėra užstatyti.

Taikomos laikino naudojimo paskirtys:

- Želdinimas
- Ūkininkavimas mieste
- Sportas ir rekreacija
- Edukacija ir bendruomeniškumas

Atsako į šiuos gyventojų poreikius:

- Geresnė sporto ir rekreacijos infrastruktūra
- Naujos bendrabūvio vietos
- Geresnė socialinė kontrolė

Integruoja šias vertingas vietos tapatybes:

- Šlaitai ir žaluma
- Lėtos kasdienybės paveldas
- Neformalios vietokūros
- Aktyvi bendruomenė
- Kaimynystės jausmas

3.1.6. Aktyvaus laisvalaikio zona

Aktyvaus laisvalaikio zona

Funkcinis tikslas / vaidmuo regeneracijos modelyje:

Aktyvaus laisvalaikio zona siekia kurti erdves, skirtas jaunimo, vaikų ir kitų mikrorajono gyventojų fiziniam aktyvumui, saviraiškai ir socialinei sąveikai. Kadangi šiuolaikinėje miesto aplinkoje dažnai kyla perteklinis susirūpinimas saugumu, priklausomybės jausmo trūkumas bei ribota galimybė laisvai leisti laiką mieste, ši zona atsako į būtinybę sukurti įtraukias, prieinamas ir dinamiškas erdves, skatinančias judėjimą, žaidimą ir neformalų susibūrimą.

Veikimo pobūdis:

Persidengdama su *saugančio laikinojo urbanizmo* zona, ši teritorija išnaudoja jau esamas viešąsias ar pusiau viešas erdves, kuriose minimaliomis priemonėmis sukuriamos naujos gyvo miesto patirtys, išsaugant esamą erdvinį ir socialinį audinį.

Persidengdama su *hibridinio laikinojo urbanizmo* zona, aktyvumo infrastruktūra diegiama kaip testavimo priemonė: įrengiamos intervencijos, kurių naudojimas ir poveikis gali būti vertinamas bendruomenės lygmeniu.

Persidengdama su *plėtojančio laikinojo urbanizmo* zona, ši zona tampa eksperimentine platforma ateities viešųjų erdvių projektavimui.

čia galima išbandyti naujus aktyvios infrastruktūros sprendinius ir jų integravimo į didesnės apimties regeneracijos projektus galimybes, kol vyksta laukimo laikotarpis ar detaliojo planavimo procesai.

Taikomos laikino naudojimo paskirtys:

- Sportas ir rekreacija
- Želdinimas
- Meno ir kultūrinės intervencijos

Atsako į šiuos gyventojų poreikius:

- Geresnė sporto infrastruktūra
- Naujos bendrabūvio vietos
- Geresnė socialinė kontrolė

Integruoja šias vertingas vietos tapatybes:

- Aktyvi bendruomenė
- Kaimynystės jausmas
- Neformalios vietokūros
- Socialinė įvairovė

3.1.7. Judumo transformacijos zona

Funkcinis tikslas / vaidmuo regeneracijos modelyje:

Ši zona skirta ilgalaikiam Naujininkų mikrorajono judumo infrastruktūros keitimui, siekiant palaipsniui pereiti nuo automobilių dominuojamo planavimo prie žmogiškesnių, prieinamų ir efektyvių judumo formų. Šiose teritorijose būtų planuojami antžeminiai gyventojų garažai, todėl iki tol laikinai taikomi nedideli taktiniai žmonių susibūrimo ar orientacinės ženklinimo sistemos sprendiniai, padedantys ne tik išbandyti viešųjų paslaugų prieinamumą, bet ir išlaikyti teritorijos ryšį su aplinkinėmis zonomis.

Veikimo pobūdis:

Persidengdama su *plėtojančio laikinojo urbanizmo zona*, ši teritorija veikia kaip ilgalaikės transformacijos laukas, kuriame laikinai gali atsirasti mažo mastelio paslaugų ar orientacinių struktūrų. Tokios intervencijos padeda išlaikyti teritorijos integraciją į bendrą mikrorajono

sistemą, kol vyksta planavimas ar laukiamas infrastruktūros įgyvendinimas.

Taikomos laikino naudojimo paskirtys:

- Meno ir kultūrinės intervencijos
- Prekyba

Atsako į šiuos gyventojų poreikius:

- Geresnis pėsčiųjų ir dviračių pasiekiamumas
- Naujos smulkiosios prekybos (per laikinas paslaugas)
- Geresnė socialinė kontrolė

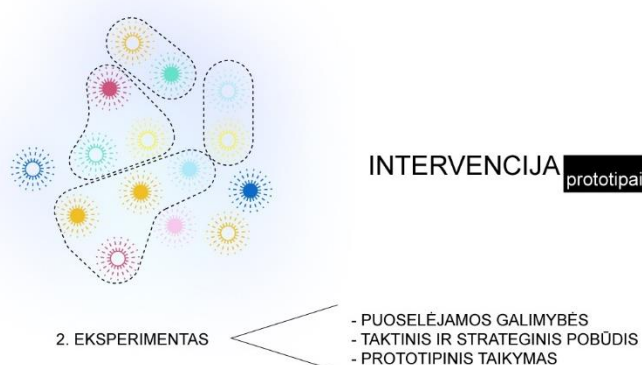
Integruoja šias vertingas vietos tapatybes:

- Neformalios vietokūros (per meninius orientacinius sprendinius)
- Šlaitai ir žaluma (kaip gamtinės sąlygos, į kurias reaguojama planuojant judumo infrastruktūrą)
- Socialinė įvairovė (kuriama prieinama paslaugų infrastruktūra įvairioms gyventojų grupėms)



143 pav. Urbanistinių tuštumų teminių-funkcinių zonų laikinas naudojimas ir ilgalaikiai profiliai, autorinė schema.

3.2. Strateginis planas



Šis skyrius priskiriamas išsikeltos urbanistinės regeneracijos metodikos antrajam žingsniui – *Eksperimentas*.

Remiantis porėto miesto modeliu, toliau yra formuojamas Naujininkų mikrorajono fragmento strateginis regeneracijos planas. Jis erdviškai įkūnija anksčiau iškeltus vystymo principus, apjungdamas skirtingo laikinumo ir veikimo pobūdžio intervencijas. Plane identifikuojamos konkrečios tuštumos ar teritorijos, kuriose numatoma taikyti aštuonias pagrindines urbanistines priemones – nuo greitų, taktinių

pagerinimų iki palaipsniui pereinančių į ilgalaikius plėtros sprendimus.

Šis planas padeda ne tik numatyti, kur ir kokio tipo regeneracijos veiksmai bus taikomi, bet ir kada jie galėtų būti įgyvendinti – žymimos tiek skubiai pritaikomos, tiek ilgalaikės plėtros intervencijos, įskaitant pereinamojo pobūdžio sprendimus. Taip, strateginis planas tampa operatyviu porėto miesto modelio pratęsimu, kuris reaguoja į lokalius poreikius ir teritorijų būklę, bet kartu išlaiko bendrą viziją bei kryptį.

3.2.1. Urbanistinių priemonių taikymas strateginiame plane

1. Mikroviešųjų erdvių kūrimas – mažos viešosios erdvės formuojamos palei pagrindines gatves ir sankryžas, siekiant pagerinti pėsčiųjų orientaciją teritorijoje. Šios erdvės kviečia į gretimas teritorijas bei sukuria aktyvias viešąsias erdves.
2. Pusiau viešų žalių erdvių formavimas – įgyvendinamas per daugiabučių kiemų jungimą žaliaisiais koridoriais, žaidybinių ir sodinimo funkcijų diegimą bei vietos gyventojų įsitraukimą.
3. Statinių pritaikymas – esami, bet nenaudojami pastatai arba mūriniai garažai laikinai pritaikomi meninėms dirbtuvėms ir studijoms, neformalioms galerijoms, prekybai ir renginiams, bendruomenės veikloms ar socialinėms iniciatyvoms be reikšmingos renovacijos.
4. Erdvių pritaikymas – tuščios ar menkai išnaudojamos lauko erdvės laikinai įveiklinamos mažosios architektūros pagalba kultūrinėms ar socialinėms veikloms.
5. Pusiau privačių erdvių formavimas – Lietuvių namų mokyklos kiemas ir Vilniaus Šv. Aleksandro Neviškio cerkvės kiemas laikinai atveriami bendruomeninėms ir edukacinėms veikloms.
6. Orientacinės nuorodos ir ženklavimas – įrengiamos laikinos mobilios navigacinių ženklų struktūros, kurios kuria sinergiją su kitomis priemonėmis: nurodo kultūrinius takus, pasislėpusias viešas rajono jungtis ar pusiau viešas žaliasias jungtis gyventojams. Taip pat atkreipia dėmesį į sodybinį užstatymą, kultūros paveldo objektus ar problemiškas vietas.
7. Kultūrinio paveldo integracija – apima kultūrinius takus, sodybinio užstatymo perimetrų išryškinimą želdinimo

instaliacijomis bei sinergiją su gretimomis laikinomis viešomis veikloms, kurios leidžia žmonėms susirinkti ir pastebėti vietos kultūrinį paveldą.

8. Pereinamoji plėtra – taikoma teritorijose, kuriose numatyta ilgalaikė statyba (reikšmę prarandanti Vilniaus stiklo fabriko teritorija, jungtis tiltu su Šv. Stepono g., apleisti buvę Vilniaus 1-ieji pataisos namai, šiuo metu laikinam pabėgėlių centrui naudojami buvę

Vilniaus specialieji vaikų auklėjimo ir globos namai, apleistas automobilių servisas Tyzenhauzų gatvėje, apleistas sklypas Sniego g., nesutvarkyta privati automobilių stovėjimo aikštelė Panevėžio g., fiziškai nusidėvėjusių mūrinių garažų teritorija Pelesos g.). Laikini sprendimai testuoja būsimas funkcijas, įtraukia bendruomenę ir palaiko teritorijos gyvybingumą iki pilnos plėtros.

3.2.2. Staigūs pagerinimai

Strateginiame plane prie staigių, greitai įgyvendinamų pagerinimų priskiriamos šios urbanistinės priemonės:

1. Mikroviešųjų erdvių kūrimas – taikoma 8 vietose.
2. Pusiau viešų žaliųjų erdvių formavimas – taikoma 18 vietų.
3. Statinių pritaikymas – taikoma 15 vietų.
4. Erdvių pritaikymas – taikoma 12 vietų.
5. Pusiau privačių erdvių formavimas – taikoma 2 vietose.
6. Orientacinės nuorodos ir ženklavimas – taikoma 30 vietų.
7. Kultūrinio paveldo integracija – taikoma 14 vietų.

Šios priemonės funkcionuoja kaip laikinos intervencijos, kurias galima įgyvendinti nedelsiant, pasitelkiant taktinius veiksmus. Jų įgyvendinimas taip pat aktyvina aplinkines viešąsias gatvių atkarpas.

Papildomai:

- Kultūrinių takų formavimas (kaip kultūrinio paveldo integracijos dalis) įgyvendinamas orientacinėmis nuorodomis esamose pagrindinėse, šalutinėse ir vidinėse mikrorajono gatvėse, be esamos infrastruktūros keitimo. Formuojami kaip maršrutai, jungiantys reikšmingas Naujininkų raidos vietas ir skirtingų laikotarpių užstatymą (kultūros paveldo objektus, charakteringas sodybinio užstatymo gatves, kapines, šlaitus, esančius kultūrinius traukos taškus bei problemiškas vietas, kurios įgyja potencialą tapti traukos taškais: buvę Vilniaus 1-ieji pataisos namai, buvę Vilniaus specialieji vaikų auklėjimo ir globos namai).
- Sodybinio užstatymo perimetrų ryškinimas (kaip kultūrinio paveldo integracijos dalis) vyksta per apželdinimo intervencijas, kurios akcentuoja pėsčiųjų dėmesį į kultūros paveldo objektus bei humaniško mastelio aplinką.
- Pradėjus formuoti daugiabučių kiemų pusiau viešas žaliąsias erdves, orientacinėmis nuorodomis palaipsniui išryškinamos tarpusavio žaliųjų jungčių kryptys.

3.2.2. Ilgalaikiai pagerinimai

Prie ilgalaikių, etapinės transformacijos reikalaujančių priemonių priskiriama:

8. Pereinamoji plėtra – taikoma 9 vietose.

Vykstant naujų projektų statyboms, palaipsniui įrengiamos ir jų kaimynystėje esančios viešosios jungtys, kurios šiuo metu yra fiziškai

neišnaudotos ar užvertos. Plane taip pat siūloma formuoti tris visiškai naujas jungtis:

- Jungtis tarp Panevėžio ir A. Jaroševičiaus gatvių (greta intervencijos 8.4.)
- Jungtis tarp dviejų Naujininkų gatvių (greta intervencijos 8.9.)

- Istorinės Šv. Stepono gatvės jungtis per geležinkelio bėgius (intervencija 8.3.)

Papildomai, po laikinų bandymų, būtų galutinai suformuotos pusiau viešos žaliosios jungtys gyventojams, kurios tampa integralios regeneracijos tinklo dalimi.

Taip pat, sodybinio užstatymo perimetrai, išryškinti trumpalaikėmis intervencijomis, ilgainiui galėtų virsti kultūros paveldo objektų apsaugos ribomis.

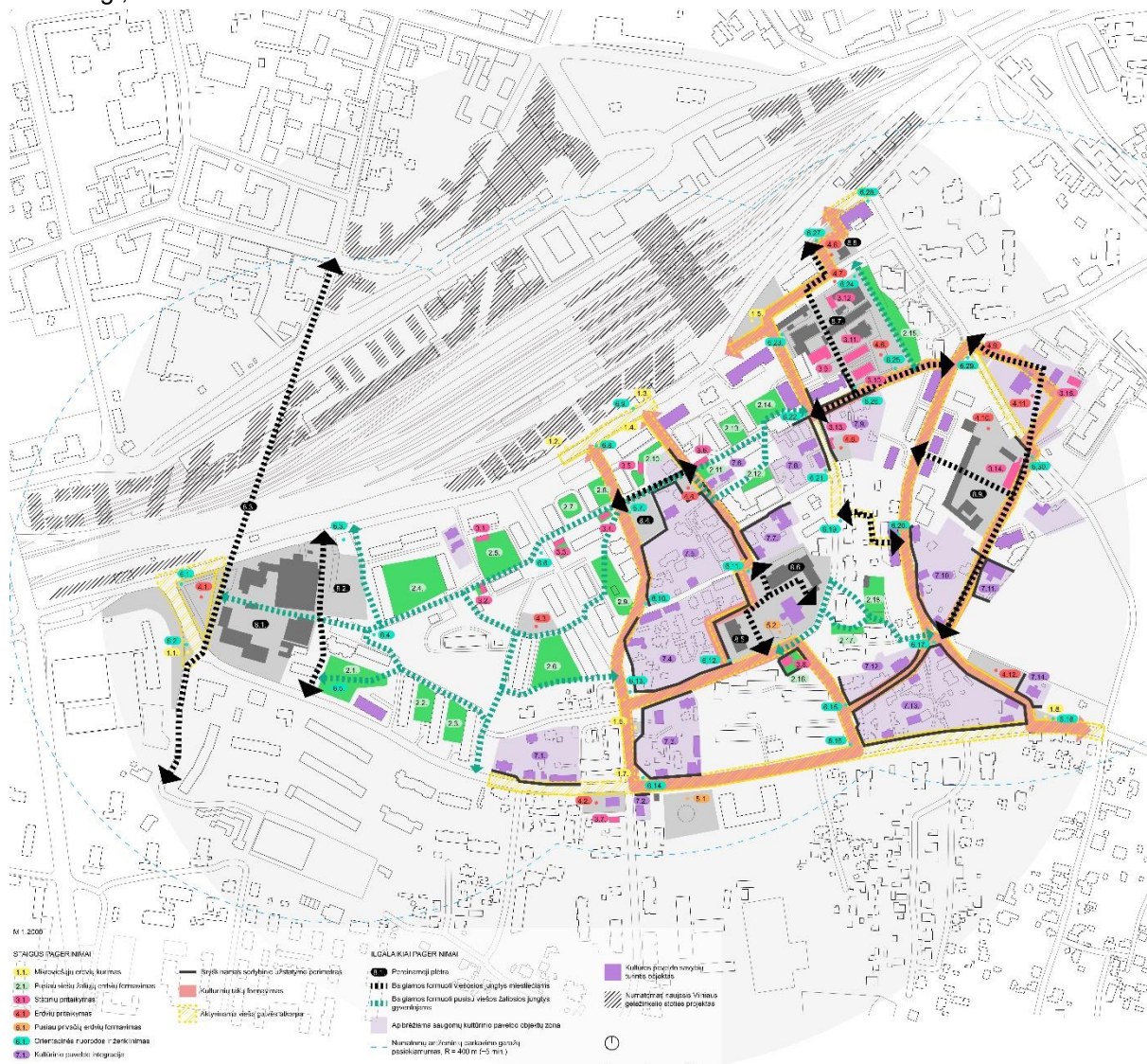
Antžeminiai parkavimo garažai būtų planuojami įrengti trijose strateginėse mikrorajono fragmento vietose:

- Fiziškai nusidėvėjusių mūrinių garažų teritorijoje Pelesos g.;
- Nesutvarkytos privačios automobilių stovėjimo aikštelės teritorijoje Panevėžio g.;

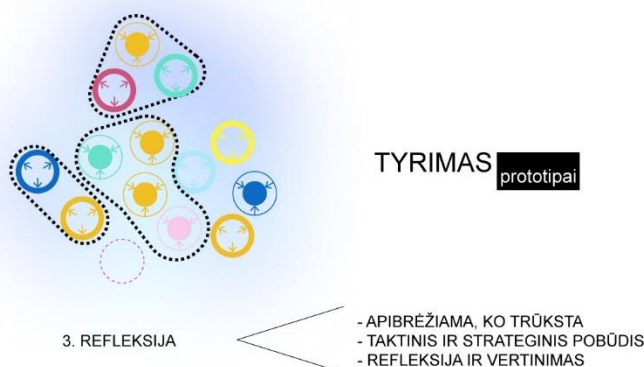
- Apleisto automobilių serviso teritorijoje Tyzenhauzų g.

Šie gyventojams skirti garažai būtų pasiekiami nusukant nuo pagrindinės Pelesos gatvės. Jų 400 m aptarnavimo spindulys apimtų visą regeneruojamą teritoriją.

Šis strateginis planas veikia kaip porėto miesto modelio eksperimentinis įgyvendinimo etapas, kuris ne tik lokalizuoja regeneracijos priemones konkrečiose Naujininkų mikrorajono teritorijose, bet ir išbando jų transformacinį potencialą per laikinas ir laipsniškas intervencijas. Jis parodo, kaip taikant įvairaus mastelio taktinius sprendimus galima palaipsniui formuoti darnią, socialiai įtraukią ir ateities plėtrai pasirengusią mikrorajono aplinką.



3.3. Prototipinės intervencijos ir jų tyrimas



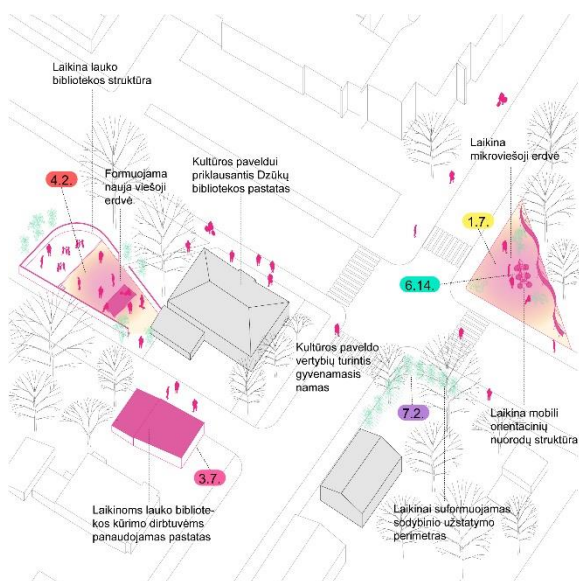
Šis skyrius atitinka urbanistinės regeneracijos metodikos trečiąjį žingsnį – *Refleksija*.

Šioje darbo dalyje pateikiamas šešių fragmentinių situacijų vaizdavimas – tai konceptualūs, simuliaciniai aksonometriniai intervencijų vaizdai, kurie leidžia teoriškai svarstyti, kaip porėto miesto modelio principai galėtų veikti realioje aplinkoje.

Kadangi šio darbo rėmuose intervencijos nėra įgyvendinamos, ši refleksija yra projekcinė – paremta teorinėmis prielaidomis ir siūlomu modeliavimu, o ne realaus įgyvendinimo patirtimi. Tačiau tai leidžia iš anksto identifikuoti galimus veikimo principus, rizikas ar modelio silpnas vietas.

Šiame etape strateginiu lygmeniu tikrinama, ar iškeltos urbanistinės priemonės reaguoja į specifinį teritorijos kontekstą. Kartu – analizuojamas jų galimas lokalus poveikis, indėlis į gyvybingumą, bendruomenės įtrauktį bei socialinį audinį.

Šios teorinės prototipinės intervencijos veikia kaip atviras svarstymas, kuris metodikoje numatytas kaip vėlyvas žingsnis – atliekamas jau po tam tikro laiko nuo intervencijos pradžios. Nors šiame darbe refleksija dar negali būti paremta realiais duomenimis, ji tampa svarbiu įrankiu metodologiniam modeliui koreguoti, stiprinti ar permąstyti galimus tolesnius žingsnius.



144 pav. Urbanistinių tuštumų Nr. 9 ir Nr. 10 prototipai ir tyrimas, autorinė schema.

Urbanistinės tuštumos Nr. 9 ir Nr. 10: Viešosios lauko bibliotekos klasterio aktyvinimas prie Dzūkų bibliotekos

Paskirtis: Meno ir kultūros zona, papildyta bendruomenės puoselėjimo funkcijomis – teritorija tampa kultūrinės ir edukacinės traukos vieta, skirta tiek vietos gyventojams, tiek lankytojams.

Įgyvendinamos priemonės:

3.7. Statinių pritaikymas: apleistas pastatas pietinėje pusėje laikinai pritaikomas bibliotekos kūrimo dirbtuvėms.

4.2. Erdvių pritaikymas: vakarinėje pusėje formuojama nauja viešoji lauko bibliotekos

aikštelė su laikina struktūra skaitymui, bendruomenės renginiams.

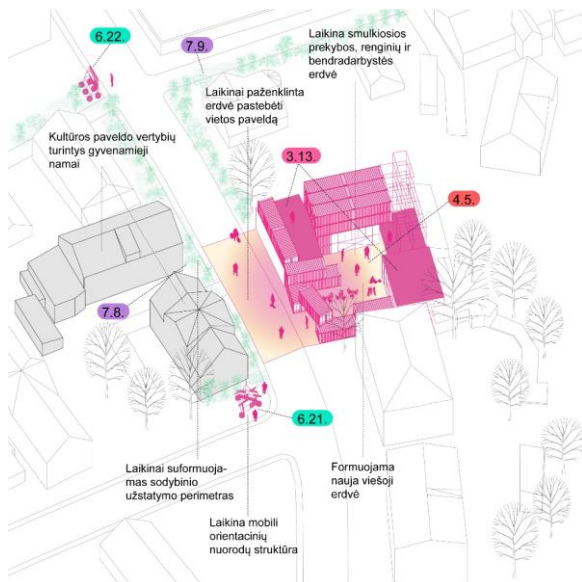
1.7. Mikroviešųjų erdvių kūrimas: šiaurės rytinėje sankirtoje įrengiama laikina žaliaji mikroaikštelė kaip orientacinis ir susitikimų taškas.

6.14. Orientacinės nuorodos ir ženklavimas: pietrytinėje dalyje integruojama mobili nuorodų struktūra – ji įtraukia biblioteką į platesnį kultūrinį maršrutą.

7.2. Kultūrinio paveldo integracija: želdinimo priemonėmis išryškinamas gretimo kultūros paveldo – sodybinio užstatymo – perimetras.

Viešosios erdvės pobūdis: Formuojamas laikinas viešųjų ir privačių erdvių kompleksas, kurį sudaro:

1. biblioteka po atviru dangumi,
 2. žaliaji mikroaikštelė šalia judrios sankirtos,
 3. jungtis su Dzūkų bibliotekos kiemu,
 4. orientacinė sistema ir paveldo ryškinimas.
- Tai tampa pilotine kultūrinio bendrabūvio zona, kuri išbando vietos identiteto įtvirtinimo galimybes per aktyvų viešosios erdvės įveiklinimą.



145 pav. Urbanistinės tuštumos Nr. 17 prototipas ir tyrimas, autorinė schema.

Urbanistinė tuštuma Nr. 17: Laikino prekybos ir kultūrinio aktyvinimo klasterio formavimas

Paskirtis: Smulkiosios prekybos zona, kuri aktyvinama per bendruomeniškai orientuotą komercinę veiklą ir kultūros paveldo integraciją. Teritorija tampa laikina platforma vietiniams verslams, bendruomenės renginiams, dirbtuvėms ir paveldo pažinimui.

Įgyvendinamos priemonės:

3.13. Statinių pritaikymas: esamas pastatas laikinai įveiklinamas smulkiajai prekybai, renginiams, kovorkingui ir bendruomenės dirbtuvėms.

4.5. Erdvių pritaikymas: tarp pastatų formuojama viešoji aikštė, kuri tampa smulkių renginių, susitikimų ar sezoninių turgelių erdve.

6.21. Orientacinės nuorodos ir ženklavimas: pietinėje dalyje įrengiama mobili ženklavimo struktūra, jungianti teritoriją su kitomis viešosiomis jungtimis.

6.22. Orientacinės nuorodos ir ženklavimas: šiaurinėje dalyje papildomai ryškinamas paveldo kontekstas, integruojant teritoriją į kultūrinį maršrutą.

7.8. Kultūrinio paveldo integracija: taktinio apželdinimo ir ženklavimo priemonėmis išryškinami gretimi sodybinio užstatymo objektai.

7.9. Kultūrinio paveldo integracija: šalia esančioje pievoje įrengiama struktūra, kviečianti stabtelėti ir reflektuoti vietos paveldą.

Viešosios erdvės pobūdis: Teritorijoje kuriama viešoji erdvė su komercinės, bendruomeninės ir kultūrinės veiklos sandūra. Aikštė tarp statinių tampa gyvu centru, kuriame eksperimentuojama su smulkiosios prekybos formatais ir kultūrinio identiteto komunikacija. Ši erdvė funkcionuoja kaip taktinis žingsnis link ilgalaikio vietos integravimo į viešąją mikrorajono struktūrą.

Urbanistinės tuštumos Nr. 5.12, 5.13, 5.14, 6 ir 7: Kelių zonų jungties simuliacija per kūrybinius, bendruomeninius ir ekologinius aktyvinimus

Paskirtys: Kūrybinė zona, Bendruomenės puoselėjimo zona, Žaliuojanti zona, Judumo transformacijos zona.

Šiame fragmente modeliuojama teritorijų sinergija tarp kūrybinių, bendruomeninių ir ekologinių veiklų. Sukuriama erdviškai susijusių intervencijų grandinė, kuri vienu metu stiprina vietos identitetą, skatina kasdienį gyvybingumą ir leidžia testuoti būsimų transformacijų galimybes.

Įgyvendinamos priemonės:

3.4. Statinių pritaikymas: įkuriamas laikinas modulinis nuomojamų kūrybinių studijų antstatas, aktyvinantis esamą mūrinį garažą kūrybine funkcija.

3.5. Statinių pritaikymas: esamas mūrinis garažas įveiklinamas modulinio bendruomeninių žaidimų ir bendrabūvio antstatu.

2.10. Pusiau viešų žalių erdvių formavimas: formuojama pusiau vieša kiemo erdvė su laikina apželdinimo infrastruktūra.

8.4. Pereinamoji plėtra: numatoma naujos statybos teritorija – antžeminio automobilių garažo statybos zona.

6.7. Orientacinės nuorodos ir ženklavimas: įrengiama laikina mobili ženklavimo struktūra greta viešosios jungties.

7.5. Kultūrinio paveldo integracija: apželdinimo principu žymima nauja viešoji jungtis, aktyvinanti buvusį uždara privačios erdvės perimetrą.

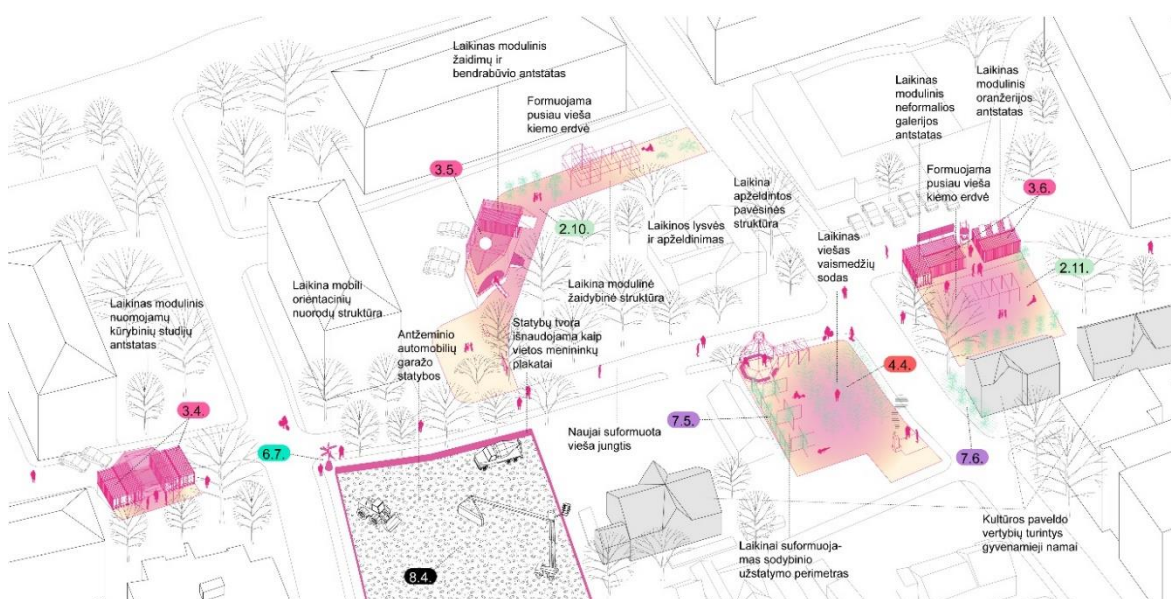
4.4. Erdvių pritaikymas: žaliuojančioje zonoje įrengiama laikina pavėsinės struktūra bei viešas vaismedžių sodas.

3.6. Statinių pritaikymas: modulinė galerijos struktūra ir oranžerija virš esančio mūrinio garažo.

2.11. Pusiau viešų žalių erdvių formavimas: formuojama bendra sodinimo ir edukacijos skatinama kiemo erdvė.

7.6 Kultūrinio paveldo integracija: ryškinami gretimi kultūros paveldo objektai ir jų erdvinė jungtis su kiemais.

Viešosios ir pusiau viešosios erdvės pobūdis: Šioje simuliacijoje modeliuojamos dvi naujai formuojamos pusiau viešos kiemo erdvės, viešoji žaliuojanti jungtis bei kultūrinio ženklavimo papildytos gatvės atkarpos. Šis fragmentas atskleidžia, kaip per įvairių teminių zonų persidengimą galima pasiekti gyvą, prisitaikantį ir socialiai integruotą regeneracijos rezultatą.



146 pav. Urbanistinių tuštumų Nr. 5.12; Nr. 5.13; Nr. 5.14; Nr. 6 ir Nr. 7 prototipai ir tyrimas, autorinė schema.

Urbanistinės tuštumos Nr. 19 ir 20: Tyzenhauzų ligoninės komplekso aplinkos aktyvinimas ir daigafunkcės viešosios erdvės kūrimas

Paskirtys: Kūrybinė zona, Judumo transformacijos zona, Žaliuojanti zona.

Šiame fragmente simuliuojamas buvusio Tyzenhauzų akių ligoninės komplekso prieigų regeneracijos scenarijus. Kultūros paveldo objektas tampa lokaciniu ir identiteto centru, kurį laikinai supa įvairių funkcijų modulinės struktūros, jungiančios kūrybą, bendruomenės veiklas ir žaliąsias rekreacines erdves.

Įgyvendinamos priemonės:

3.14 Statinių pritaikymas: esamas pastatas laikinai naudojamas kaip bendradarbiystės ir nuomojamų studijų erdvė.

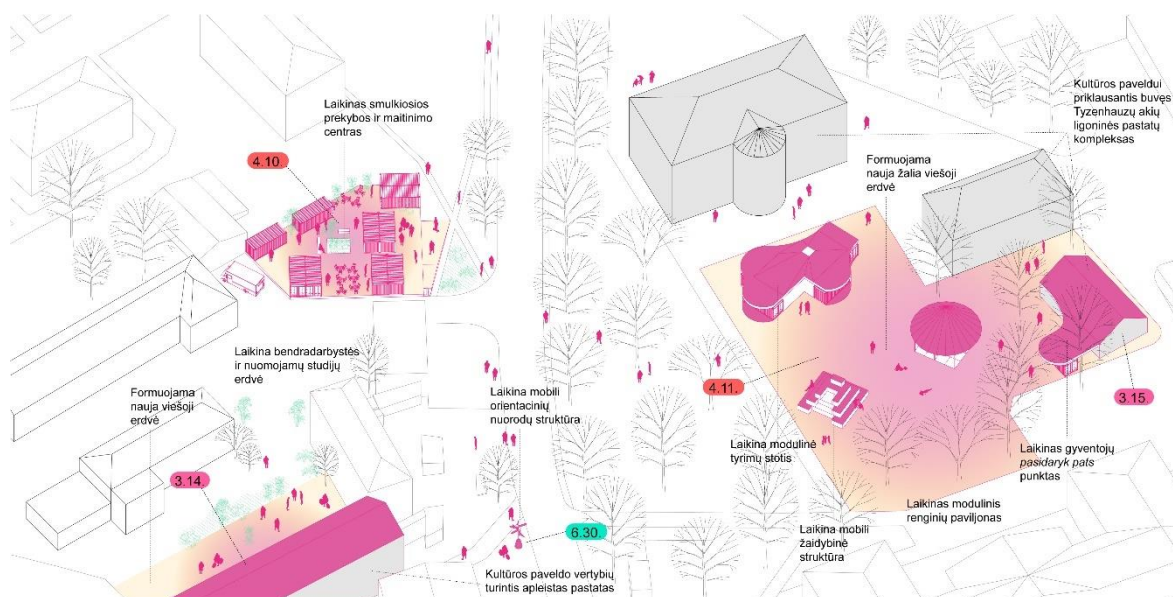
4.10 Erdvių pritaikymas: suformuojamas smulkiosios prekybos ir maitinimo centras su vieša aikšte, kviečiančia lankytojus ir gyventojus.

6.30 Orientacinės nuorodos ir ženklinimas: įrengiamos mobilies struktūros, padedančios atkreipti dėmesį į Tyzenhauzų ligoninės kompleksą kaip kultūros paveldą.

4.11 Erdvių pritaikymas: sukuriama modulinė tyrimų stotis, analizuojanti Naujininkų žaliąsias erdves ir kultūros paveldą, žaidybinė struktūra ir renginių paviljonas, kuriant daigafunkcę viešąją žaliąją aikštę.

3.15 Statinių pritaikymas: vienas iš aplinkinių pastatų naudojamas kaip gyventojų *pasidaryk pats* punktas, skatinantis įsitraukimą, edukaciją apie kiemų tvarkymąsi ir lokalias mikroveiklas.

Viešosios erdvės pobūdis: Simuliuojamos dvi pagrindinės erdvės: viena – kaip prekybos aikštė, kita – kaip daigafunkcė žalia viešoji aikštė su kultūros, edukacijos ir rekreacijos komponentais. Šios intervencijos sustiprina Tyzenhauzų ligoninės aplinkos kaip miesto paribio kultūrinio centro potencialą.



147 pav. Urbanistinių tuštumų Nr. 19 ir Nr. 20 prototipai ir tyrimas, autorinė schema.

Urbanistinės tuštumos Nr. 1, 2 ir 3: Vilniaus stiklo fabriko teritorijos aktyvinimas prieš plėtros statybas

Paskirtys: Smulkiosios prekybos zona, Aktyvaus laisvalaikio zona, Bendruomenės puoselėjimo zona.

Šiame fragmente pavaizduota viena iš didžiausių Naujininkų transformacijai numatytų teritorijų – buvusio Vilniaus stiklo fabriko sklypas. Kol vyksta pasiruošimas ilgalaikiai gyvenamajai plėtrai, teritorija strategiškai aktyvinama per skirtingų funkcijų laikinasias intervencijas, kurios tarnauja kaip testavimo, socialinės įtraukties ir viešųjų erdvių gyvybingumo palaikymo įrankiai.

Įgyvendinamos priemonės:

1.1 Mikroviešųjų erdvių kūrimas: šalia pagrindinio įėjimo formuojama maža, bet aktyvi viešoji erdvė su prekybos stendu ir sustojimo zona.

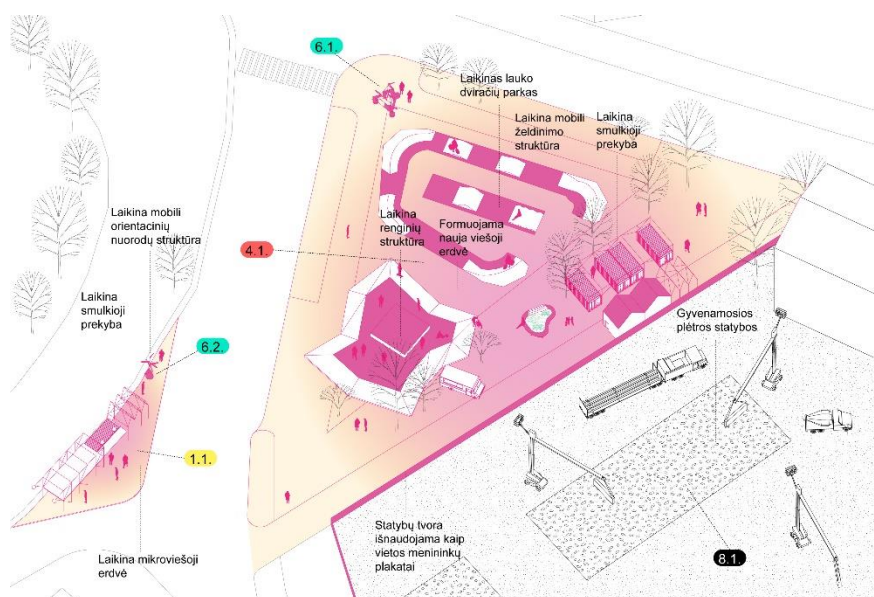
4.1 Erdvių pritaikymas: centrinėje teritorijos dalyje įrengiama daugiafunkcė viešoji erdvė – lauko dviračių parkas, renginių struktūra,

smulkiosios prekybos zona ir želdinimo elementai.

6.1 ir 6.2 Orientacinės nuorodos ir ženklinimas: įrengiamos mobilios orientacinės struktūros padedančios lankytojams susiorientuoti tarp naujai formuojamų viešųjų erdvių, informuojančios apie būsimo tilto statybas, jau vykstančią plėtrą bei nukreipiančios į tolimesnes įdomias vietas.

8.1 Pereinamoji plėtra: dešinėje vaizduojama jau pradėta gyvenamųjų namų statyba – ilgalaikės transformacijos dalis, kurios metu teritorija laikinai palaikoma aktyvi per viešosios erdvės gyvybingumą ir testuojamas jos naudojimo scenarijus.

Viešosios erdvės pobūdis: Aktyvios lauko veiklos (dviračių parkas, renginiai, prekyba) įrėmina teritorijos struktūrą ir padeda formuoti lokalią, bendruomenei ir lankytojams atvirą erdvę, kuri ilgainiui įsilieja į plėtojamos gyvenamosios teritorijos struktūrą. Strategiškai naudojamos laikinos priemonės leidžia išbandyti scenarijus, kol vystosi pagrindinė plėtra.



148 pav. Urbanistinių tuštumų Nr. 1; Nr. 2 ir Nr. 3 prototipai ir tyrimas, autorinė schema.

Simuliuojama urbanistinė tuštuma prie būsimos geležinkelio stoties (Pelesos g. perimetras)

Paskirtis: Plėtojančio laikinojo urbanizmo zona, Smulkiosios prekybos zona, Aktyvaus laisvalaikio zona.

Šiame fragmente vaizduojamas Naujininkų paribys šalia geležinkelio bėgių ir būsimos naujosios Vilniaus geležinkelio stoties plėtos teritorijos. Simuliuojama būsima urbanistinė tuštuma, susidarysianti statybų metu, kuri laikinojo urbanizmo pagalba aktyvinama kaip svarbi viešoji prieiga ir socialinė jungtis tarp mikrorajono ir geležinkelio infrastruktūros.

Igyvendinamos priemonės:

1.2 Mikroviešųjų erdvių kūrimas: laikinai pritaikoma dalis Pelesos gatvės prieigų formuojant mikroviešąją erdvę, skirtą bendruomenės ir lankytojų susitikimui.

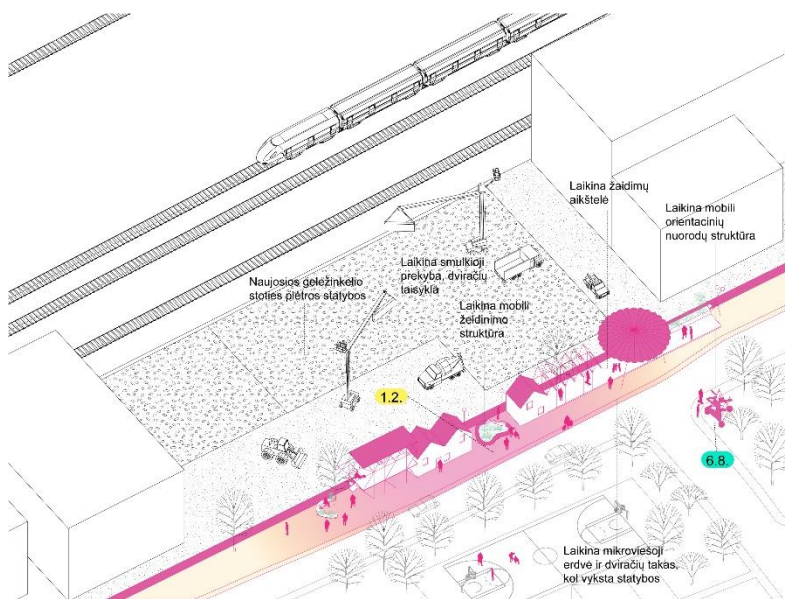
6.8 Orientacinės nuorodos ir ženklinimas: mobilios struktūros veikia kaip kvietimo taškai,

informuojantys apie būsimus pokyčius, siūlomą funkciją bei paveldo elementus.

Laikiniai įrengiami prekybos stendai, dviračių taisykla, mobilios želdinimo struktūros ir vaikų žaidimų aikštelė padeda užtikrinti erdvės gyvybingumą, lankomumą ir funkcijų įvairovę.

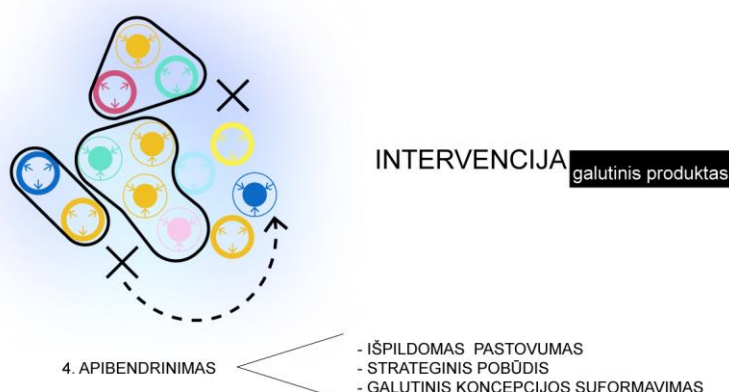
Viešosios erdvės pobūdis: Tai taktiška perėjimo zona, kuri laikino naudojimo pagalba atlieka viešosios erdvės *tilto* funkciją – sujungia Naujininkų mikrorajoną su būsima miesto vartais. Ji palaiko veiklą pereinamuoju laikotarpiu ir testuoja ilgalaikės plėtos integracijos scenarijus.

Šiame etape per šešis fragmentinius aksonometrinius pjūvius simuliuojami laikinojo urbanizmo scenarijai skirtingose Naujininkų tuštumose. Nors intervencijos neįgyvendintos realiai, jos tampa konceptualiu grįžtamojo ryšio įrankiu – leidžiančiu reflektuoti, kaip porėto miesto modelio principai veiktų vietos mastu, kokias funkcijas suaktyvintų ir kokią viešosios erdvės charakterį formuotų skirtingų tipų urbanistinėse situacijose.



149 pav. Būsimoje urbanistinėje tuštumoje prie geležinkelio stoties projekto prototipai ir tyrimas, autorinė schema.

3.4. Porėto miesto vizija: ilgalaikė transformacija



Šis skyrius priskiriamas urbanistinės regeneracijos metodikos ketvirtajam žingsniui – *Apibendrinimui*. Tai strateginis etapas, kuriame laikinosios intervencijos arba jų principai yra integruojami į galutinį regeneracijos koncepcinį brėžinį. Prototipai įgauna apibrėžtą, ilgalaikę formą, o laikinasis urbanizmas transformuojamas į miesto kaitos viziją, išliekančią jautrią vietos kontekstui. Pažymėtina, kad tiek šis, tiek ankstesnis (*Refleksijos*) žingsnis šiame darbe atliekami simuliaciniu teoriniu lygmeniu – atspindint galimas kryptis ir įsivaizduojamus pokyčius.

Pateikiama aksonometrija – tai konceptuali ilgalaikės regeneracijos vizija, paremta porėto miesto modeliu. Ji rodo, kaip per eksperimentinius veiksmus įgyvendintos laikinos priemonės palaipsniui galėtų virsti tvariomis, vietos charakterį palaikančiomis struktūromis. Ilgalaikė regeneracijos versija čia suvokiama ne kaip galutinis sprendinys, o kaip vienas iš galimų, vietos sąlygoms ir socialiniam jautrumui atvirų transformacijos scenarijų.

Koncepcinėje aksonometrijoje materializuojasi pagrindiniai porėtumo principai – nuo sukurtų viešųjų ir pusiau atvirų erdvių iki naujo ar pakartotinai pritaikyto užstatymo. Trijų lygių ryšiai – viešosios jungtys miestiečiams, pusiau žaliosios jungtys gyventojams ir vieši kultūriniai takai – sustiprina teritorijos pralaidumą ir integraciją su miestu. Kultūrinio paveldo teritorijos įgyja aiškią apsaugos formą, o žaliosios erdvės išsaugomos kaip kasdienio gyvybingumo pagrindas. Tokiu būdu vizualizuojama ilgalaikė, daugiaplanė regeneracijos kryptis, įtvirtinanti

porėto miesto modelį kaip alternatyvią, refleksyvią miesto raidos strategiją.

Ilgalaikėje porėto miesto transformacijos vizijoje tam tikros laikinos intervencijos formalizuojasi į nuolatinį užstatymą ar viešąsias struktūras, o kitos išlieka lanksčios, mobilios.

Buvusio Vilniaus stiklo fabriko teritorijoje atsiranda naujas, kontekstualus mišrios tipologijos užstatymas, įsiliejantis į žaliųjų jungčių sistemą. Kvartalo centre pakartotinai panaudojamas buvęs pramoninis pastatas – konvertuojamas į būstą ir bendruomenines dirbtuves. Išsaugomas ir mūrinis kaminas kaip industrinio paveldo ženklas. Teritoriją įrėmina Naujininkų tiltas, naujas antžeminis parkavimo garažas bei viešojo laisvalaikio erdvė su dviračių parku, renginių zona ir prekybine mikrostruktūra.

Priešais buvusį Tyzenhauzų akių ligoninės kompleksą iškyla naujas gyvenamasis užstatymas su pakartotinai panaudotu pastatu nuomojamoms darbo erdvėms ir nedidele smulkiosios prekybos funkcija. Buvęs ligoninės pastatas pritaikomas muziejui su kavine, o greta lieka mobilios struktūros – tyrimų stotis ir bendruomenės susibūrimų centras, gyvenamosios aplinkos tvarkymo ir želdinimo tikslams.

Dzūkų lauko biblioteka transformuojama į nuolatinę struktūrą, o netoli jos, priešais esančią maisto parduotuvę įsitvirtina prekybinė viešojo erdvė. Toliau į pietus, prie saugomo sodybinio užstatymo, formuojamas bendruomenės daržas su pastovia infrastruktūra.

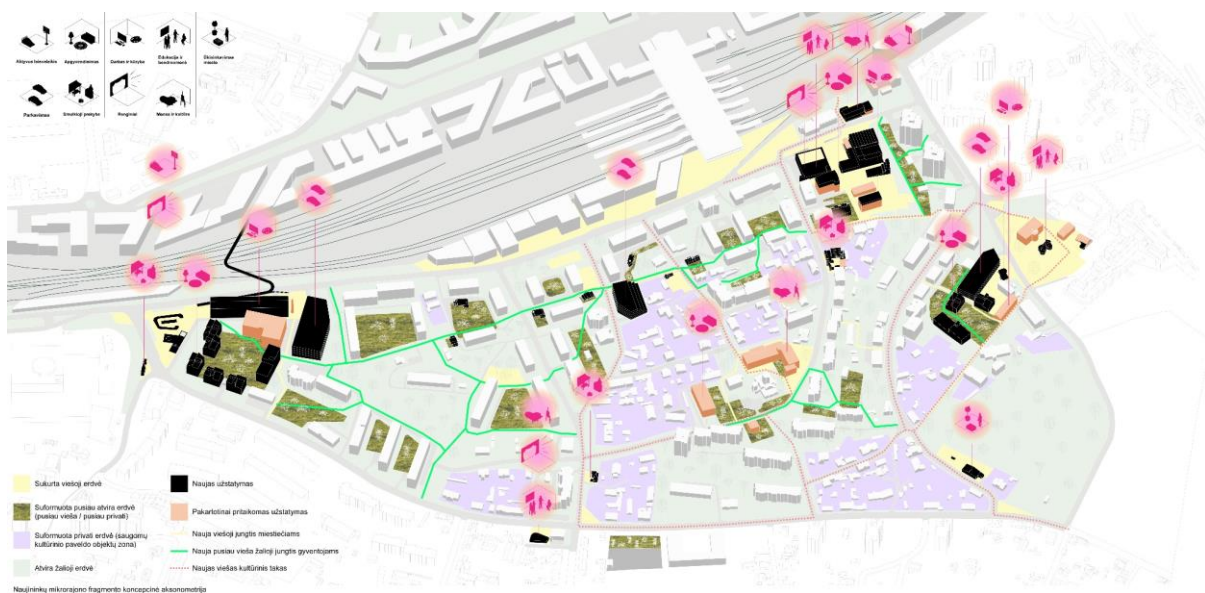
Buvę Vilniaus 1-ieji pataisos namai tampa daigafunkciu bendruomenės ir konferencijų centru su Naujininkų hosteliu. Greta, buvusių apleistų garaų teritorijoje, toliau vystosi smulkiosios prekybos ir bendradarbystės zona.

Kitapus gatvės, priešais daigafunkcij centrą, įkuriama pastovi menininkų rezidencija su vieša lauko ir vidaus nuolatinių parodų erdve. Buvę vaikų auklėjimo namai adaptuojami colivingo projektui bei kultūriniam senjorų apgyvendinimo ir jaunimo dienos centrui.

Mūrinių garaų antstatai kiemuose išlieka laikini ir mobilūs, padedantys išbandyti vietos poreikius ir lankstumą. Trys nauji daigaaaukščiai parkavimo garažai, išdėstyti strateginėse lokacijose, leidžia sumažinti kiemų apkrovą ir išsaugoti žaliąsias erdves.

Šie garažai ne tik sprendžia automobilių parkavimo problemą, bet ir palaiko komercinių teritorijų bei viešųjų erdvių gyvybingumą, skatindami pėsčiųjų srautus, vietos verslą bei stiprindami Naujininkų mikrorajono patrauklumą.

Šioje simuliacinėje ilgalaikėje regeneracijos vizijoje dalis intervencijų įgauna pastovią formą, kitos išlieka laikinos ir lankščios, leidžiančios prisitaikyti prie kintančio konteksto. Sukuriama aiški susisiekimo sistema, integruojanti naujas viešąsias, pusiau viešas žaliąsias ir kultūrinės jungtis. Kartu įtvirtinama aiški urbanistinių erdvių hierarchija: tarp atvirų viešųjų erdvių, pusiau atvirų bendruomeninių kiemų ir privačių, kultūriškai vertingų sodybinio užstatymo teritorijų. Tai užtikrina struktūrinį aiškumą, socialinį įtraukimą ir ilgalaikį vietos identitetą.



150 pav. Naujininkų mikrorajono fragmento koncepcinė aksonometrija, autorinė schema.

3.5. Detalizuojama urbanistinė tuštuma Nr. 16: Buvę Vilniaus 1-iejį pataisos namai

Detalizacijai pasirenkama buvusi Vilniaus 1-ųjų pataisos namų teritorija Sniego gatvėje. Tai viena didžiausių urbanistinių tuštumų rajone, priklausanti miesto savivaldybei, strategiškai įsikūrusi visai šalia planuojamos Naujosios Vilniaus geležinkelio stoties.

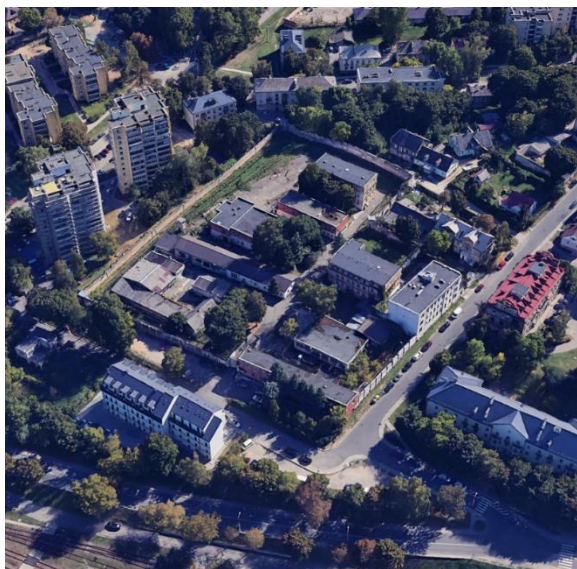
Dėl savo mastelio, lokacijos ir potencialo teritorija porėto miesto modelyje priskiriama plėtojančio laikinojo urbanizmo zonai. Tai reiškia, kad teritorija gali tapti patraukli skirtingoms suinteresuotosioms pusėms bei pritraukti privačių investicijų, vystant komercines ar visuomenines funkcijas.

Atskiros detalizavimo vertė šiai tuštumai suteikiama ir dėl jos išskirtinio charakterio. Tai buvęs griežto režimo kompleksas, kurį juosia aukšta mūrinė tvora su spygliuota viela. Pataisos namai užėmė reikšmingą Sniego gatvės atkarpą, kur netgi buvo panaikintas pėsčiųjų takas ir pastatyta automobilių stovėjimo aikštelė. Dalinai tvora išsiplečia už sklypo ribų. Teritorijoje stovi

keletas didesnių pastatų, yra apleista sporto aikštelė, stambios medžių grupės bei šlaito atkarpa. Kompleksas jau daugiau nei penkerius metus nenaudojamas.

2019 m. vykusių dirbtuvių metu ši teritorija jau buvo aptariama kaip potenciali vieta viešbučiui, konferencijų salėms, maitinimo erdvėms ar bendruomenės centrui. Taip pat įvardinta galimybė vystyti socialiniam verslui – smulkiajai gamybai, kavinėms, bendradarbybės iniciatyvoms. Nors galutinė programa anuomet nebuvo suformuluota, akivaizdus trūkumas biurų, konferencijų, bendruomeninių erdvių ir apgyvendinimo paslaugų rajone šiandien tik sustiprina šios teritorijos potencialą.

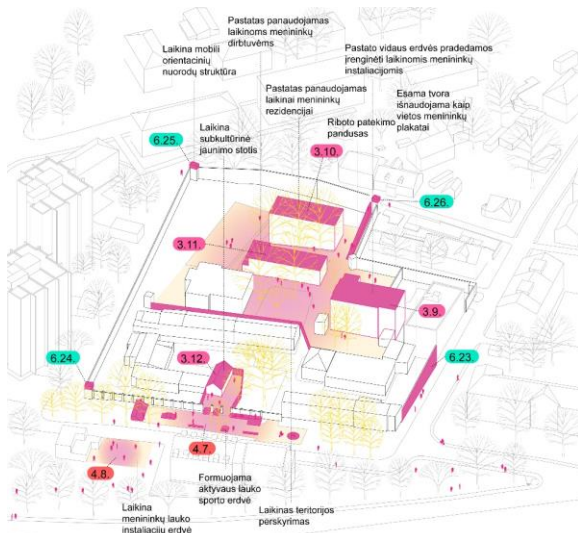
Todėl detalizuojant teritoriją, simuliuojamas palaipsninis perėjimas nuo saugančio laikinojo urbanizmo intervencijų prie ilgalaikės transformacijos, remiantis 2019 m. dirbtuvių siūlymais ir porėto miesto modelio principais.



151 pav. Buvusių Vilniaus 1-ųjų pataisos namų vaizdas iš viršaus, Vilniaus Google maps, 2024.



152 pav. Buvusių Vilniaus 1-ųjų pataisos namų vaizdas iš žemės lygio, Vilniaus Google maps, 2024.

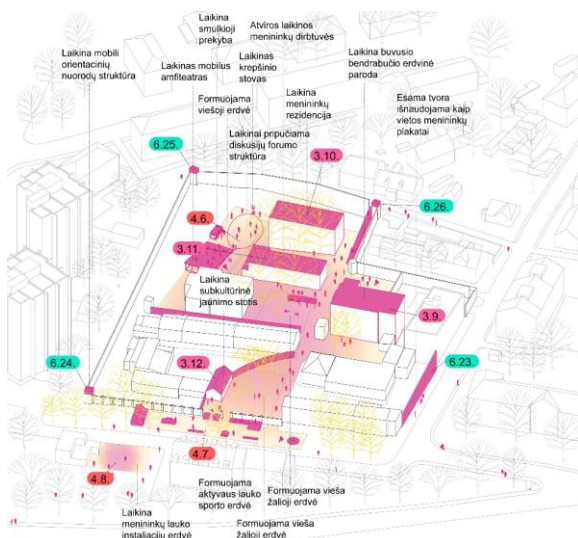


153 pav. Detalizuojamos teritorijos pirmasis etapas, autorinė schema.

1 etapas: laikinas įveiklinimas ir teritorijos padalijimas

Kadangi teritorija didelė, pirmuoju etapu ji padalijama į dvi atskiras zonas su dviem ribotais pateikimais. Apačioje, ties Sniego gatve, suformuojama viešoji erdvė – aktyvaus lauko sporto aikštelė riedlentiniams ir kitoms jaunimo veikloms. Dalis mūrinės sienos išgriaunama, kad būtų galima įveiklinti kitapus tvoros stovintį dvišlaitį medinį namelį. Šis pastatas tampa laikina subkultūrine stotimi – čia vyksta riedlenčių taisymas, muzikiniai vakarai ir kiti neformalus renginiai.

Kitoje teritorijos pusėje, viename iš esamų pastatų įkuriama laikina menininkų rezidencija. Greta jos – papildomai pritaikomas pastatas dirbtuvėms ir parodų erdvei. Taip pat būsimai hostelio paskirčiai menininkų vidaus patalpų instaliacijomis pradedamas aktyvinti buvęs bendrabučio tipo pastatas. Rezidencija veikia kaip tyrimų stotis, kurios tikslas – ne tik aktyvinti vidinę teritoriją, bet ir reflektuoti platesnę Naujininkų situaciją bei tyrinėti alternatyvius miestokūros metodus ir laikino naudojimo galimybes kitose mikrorajono dalyse.



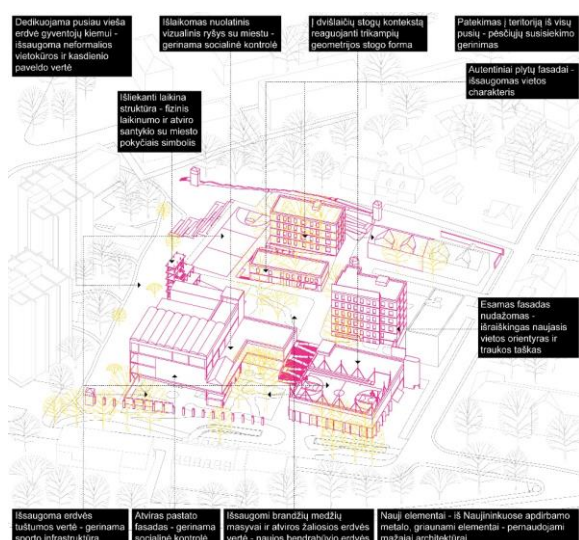
154 pav. Detalizuojamos teritorijos antrasis etapas, autorinė schema.

2 etapas: atvėrimas bendruomenei ir viešas testavimas

Po tam tikro veiklos laikotarpio teritorijoje surengiamas atvirų durų renginys, kurio metu dvi laikino naudojimo zonos sujungiamos į vieningą viešąją erdvę. Į renginį kviečiami vietos gyventojai, miestiečiai, savivaldybės atstovai ir potencialūs investuotojai. Teritorijoje organizuojamas diskusijų forumas apie jos tolimesnį vystymą, eksponuojamos menininkų instaliacijos – pristatoma buvusio bendrabučio vidaus erdvių paroda, veikia laikinos prekybos vietos ir architektūrinės struktūros.

Šis etapas skirtas ne tik testuoti viešo naudojimo scenarijus, bet ir pritraukti platesnį susidomėjimą – parodyti teritorijos potencialą derinti komercines ir bendruomenines funkcijas bei inicijuoti tolimesnį perėjimą į ilgalaikę transformaciją.

Galiausiai, įvertinus laikinų intervencijų poveikį bei bendruomenės ir miesto institucijų grįžtamąjį ryšį, nusprendžiama, kurie pastatai bus pakartotinai pritaikomi, o kurie – dėl techninės būklės ar erdvinio nepritaikomumo – griaunami. Atsižvelgiant į ankstesnių etapų veiklas, formuojasi naujas viešosios erdvės charakteris, gimęs iš laikinų veiklų: žemutinėje dalyje turi būti skatinama aktyvaus laisvalaikio erdvė, viršutinėje dalyje turėtų būti prioritetizuota žalioji erdvė bendruomeniniams renginiams, vidiniai kiemai – susitikimams ir poilsio veikloms, o dalis teritorijos rezervuojama socialiniam verslui.



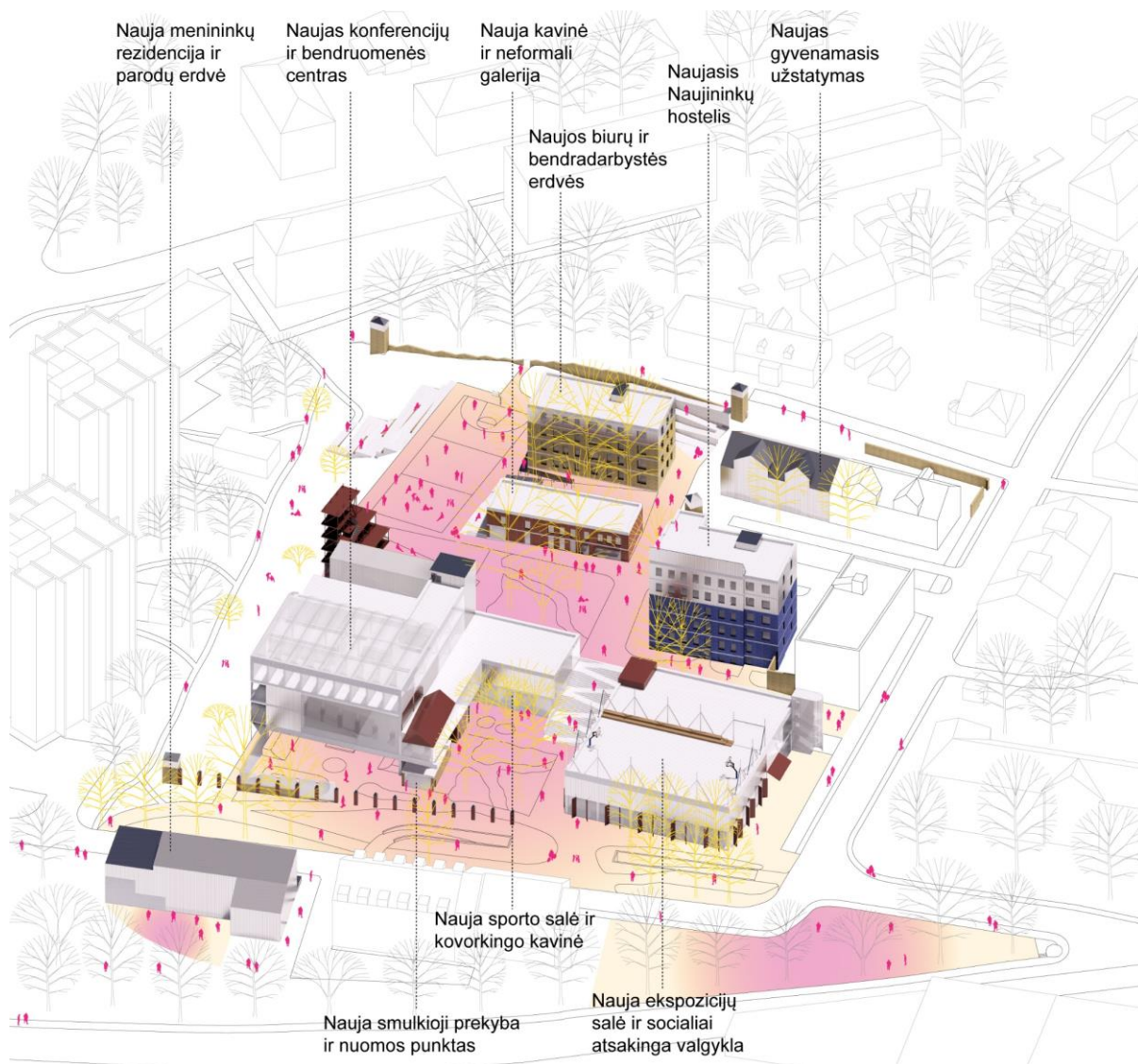
lengvam teritorijas apējimui. Nugriovus tveoras, trinamos griežtos ribos tarp viešumo ir privatumo – taip gerinamas pralaidumas ir ryšys su aplinka.

Žaliosios erdvės išlaikomos kaip atviros, prieinamos ir kasdieniam bendrabūviui svarbios vietos. Teritorijos šone paliekama vertikali viešoji struktūra – *laikinojo paminklas*, kuris, pastatytas dar statybų metu, simboliškai kviečia stebėti aplinkos transformaciją ir palaiko atvirą santykį su miesto pokyčiais.

Medžiagiškumo sprendiniai reflektuoja istorinį kontekstą: buvusių aklinių mūrinių sienų motyvai interpretuojami per kviečiančias raudonų metalo plokštumų struktūras su vitrininiais langais. Dėl aplinkinių dvišlaičių namų vyraujančios tipologijos, naujam tūriui, stovinčiam ant sankryžos, taikoma trikampių geometrijos stogo forma. Nauji antstatai ir papildomi pastatai konstruojami iš metalo – tvoros, lengvai surenkamos, o prireikus – išmontuojamos medžiagos, kurią galima būtų apdirbti vietiniu mastu Naujininkuose. Naujojo gyventojų kiemo rekreaciniais ir žaidybiniams elementams panaudojamos nugriautų pastatų dalys.

Pakartotinai panaudojamų pastatų mūro spalvos išlaikomos kaip autentiškumo ženklas. Vienintelė išimtis – naujasis Naujininkų hostelis, kuris dažomas mėlynai, taip išryškinant jį kaip orientyrą ir traukos tašką ne tik vietos gyventojams, bet ir miesto svečiams.

Projektiniai sprendimai remiasi regeneracijos vertybėmis ir supančiu kontekstu. Reaguojant į kasdienio paveldo ir gyventojų neformalių vietokūrų svarbą, šlaito pusėje formuojamas pusiau viešas kiemas šalia gyvenamojo užstatymo. Teritorijoje užtikrinama geresnė socialinė kontrolė – kuriami atviri pastatų fasadai, palaikomi vizualiniai ryšiai, o skirtingų funkcijų objektai išdėstomi taip, kad sudarytu galimybę



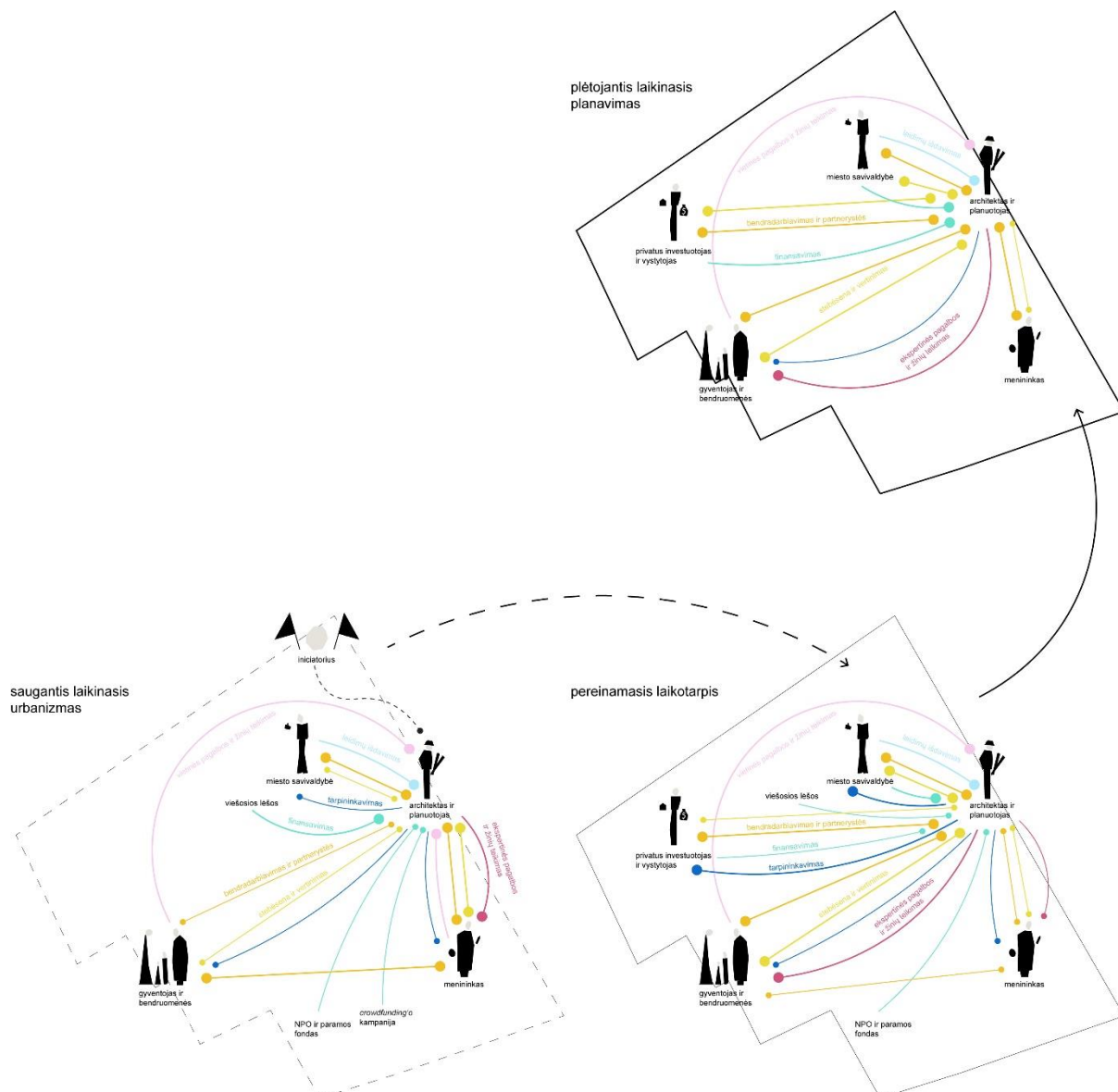
157 pav. Detalizuojamos teritorijos ilgalaikių sprendinių aksonometrija, autorinė schema.

Ilgalaikėje detalizuojamoje koncepcijoje buvusių pataisos namų teritorija transformuojasi į atvirą, multifunkcinę miesto erdvę. Nugriauamos tvoros, o buvę sargybos bokštai paliekami kaip orientaciniai mikrorajono akcentai. Tampa aiškus viešųjų, pusiau viešų ir privačių erdvių santykis, formuojantis aiškią urbanistinę hierarchiją.

Teritorijos širdyje įkuriamas konferencijų ir bendruomenės centras su nuomojamomis studijomis bei erdvėmis edukacijai. Greta veikia ekspozicijų salė, skirta tiek komercinėms parodoms, tiek vietos bendruomenės renginiams. Įsitvirtina ir socialiai atsakinga valgykla, įdarbinanti vietos gyventojus, bei

bendradarbiystės ir biurų erdvės, kurios atsiranda vietoje buvusios menininkų rezidencijos.

Pakartotinai panaudojami pastatai pritaikomi biurams, galerijai ir Naujininkų hosteliui, o buvusi subkultūrinė stotis tampa jaunimo traukos tašku – su riedlenčių įrangos nuoma bei smulkiosios prekybos zona. Visoje teritorijoje išsaugomos atviros žaliųjų erdvių jungtys su brandžiais medžiais bei suformuojami ir pusiau vieši kiemai gyventojams, įtvirtinant socialiai jautrią ir integruotą miesto plėtros viziją.



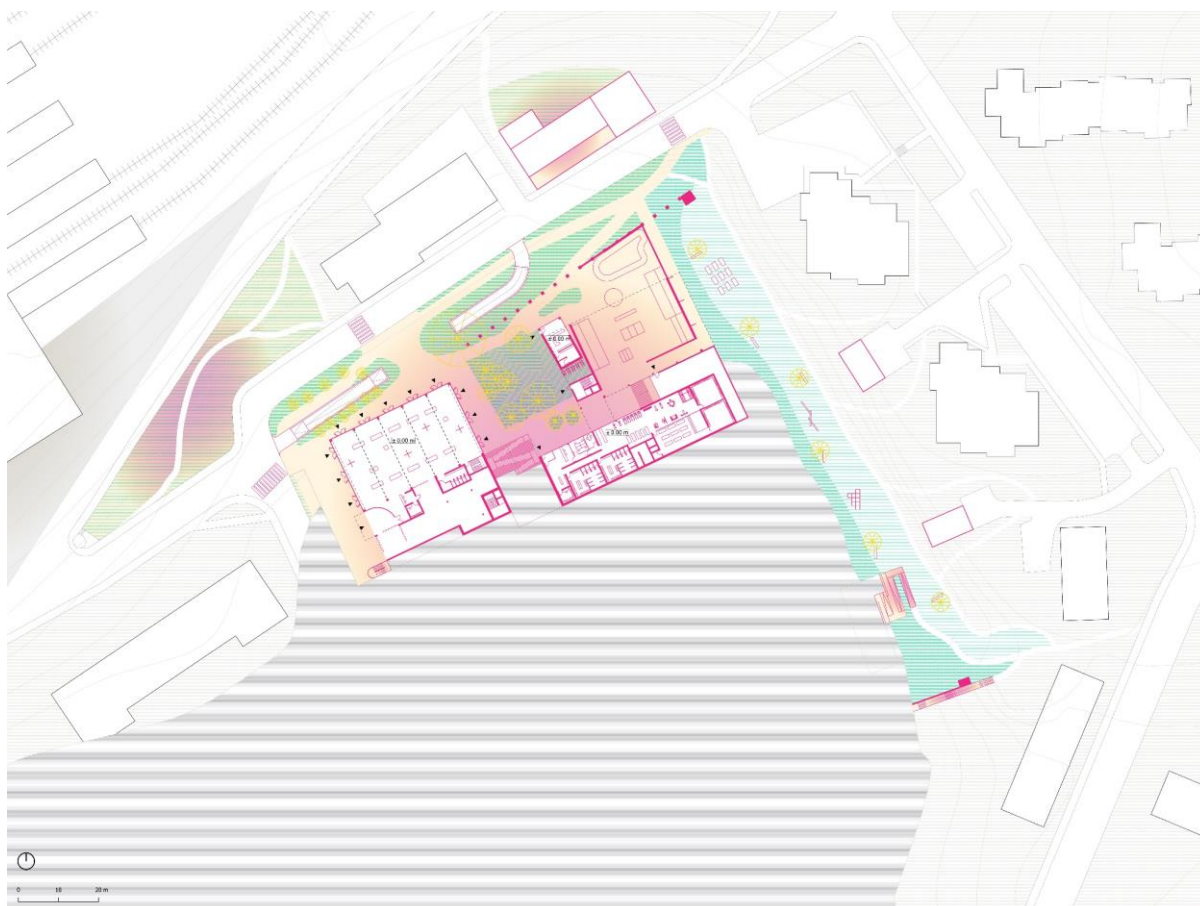
158 pav. Detalizuojamos teritorijos regeneracijos eiga ir aktorių sinergijos, autorinė schema.

Regeneracijos procese laikinos intervencijos tampa terpė skirtingų aktorių sinergijai vystytis. Pradiniame etape pagrindinis iniciatorius – architektas – įgyvendina intervencijas glaudžiai bendradarbiaudamas su menininkais, kurie prisideda kūrybinėmis idėjomis, ir su vietos gyventojais, suteikiančiais svarbios kontekstinės bei kasdienės patirties žinių. Šiame etape itin svarbus savivaldybės vaidmuo – siekiant gauti leidimus, atverti teritoriją ir pritraukti pradinį finansinius išteklius.

Pereinamuoju laikotarpiu, kai teritorija tampa labiau matoma ir patraukli, į procesą įsitraukia nauji aktoriai – privatūs investuotojai ir vystytojai.

Šiuo metu architektas tampa tarpiniu tarp bendruomenės, savivaldybės ir investuotojų, siekdamas parodyti laikinų veiklų potencialą bei ilgesnio laikotarpio viziją.

Ilgalaikiame etape, kai laikinos veiklos įrodo savo sėkmę, sustiprėja pasitikėjimas tarp visų suinteresuotų šalių: savivaldybė išduoda leidimus ilgalaikiai plėtrai, pritraukiamos investicijos, įtvirtinami bendradarbiavimo modeliai tarp viešojo ir privataus sektorių bei vietos bendruomenės. Taip teritorijos regeneracija tampa bendrai kurta ir socialiai atsakinga transformacija.



159 pav. Detalizuojamos teritorijos žemutinio lygio planas, autorinė schema.

Žemutiniame lygyje, kairėje įrengiama ekspozicijų salė, skirta tiek komercinėms, tiek bendruomeninėms parodoms. Dešinėje – vieša aktyvaus laisvalaikio zona: atviras riedlenčių parkas su atstatytu sodybiniu namuku, kuriame veikia įrangos nuoma ir smulkiosios prekybos punktas. Už parko, pietinėje dalyje, įrengiamas sporto klubas su vizualiniu ryšiu į žaliąją erdvę ir patį parką.

Sniego g. pusėje tvoros pragriaunamos, paliekant stulpelius, kurie formuoja perimetrą ir dalina erdvę į mažesnes suberdves. Čia

taip pat projektuojamas įvažiavimas į požeminę automobilių aikštelę bei trumpalaikio krovinių sustojimo taškai.

Patekimas į viršutinį lygį iš apačioje esančios centrinės viešosios erdvės galimas dviem būdais: rampa tarp naujų tūrinių pastatų ir dešinėje esančiais pastato laiptais šlaito pusės link. Žemutinėje dalyje esančios atviros vizualinės jungtys bei galimybė apeiti pastatus išlaiko socialinės kontrolės principą ir stiprina viešosios erdvės charakterį.



160 pav. Detalizuojamos teritorijos viršutinio lygio planas, autorinė schema.

Viršutiniame lygyje formuojama pagrindinė viešoji erdvė: dalinai atnaujinta krepšinio aikštelė, veja lankytojams ir vertikali viešoji struktūra, pastatyta dar statybų pradžioje kaip simbolinis stebėjimo bokštas.

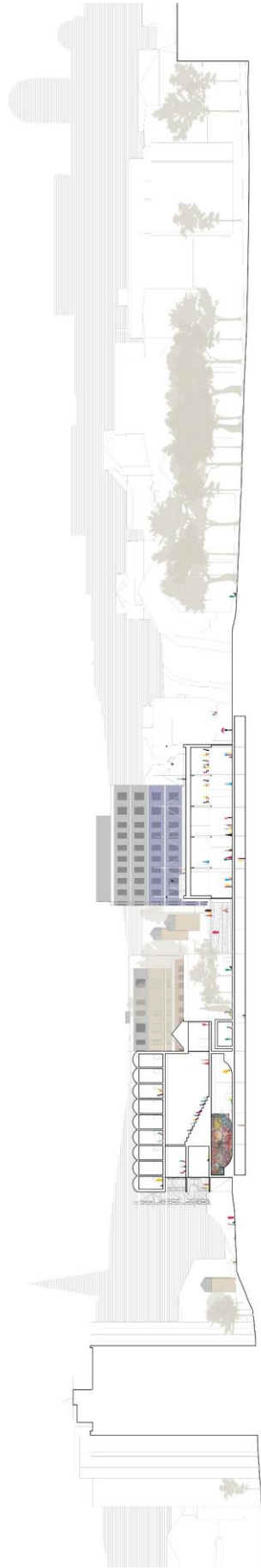
Virš ekspozicijų salės atsiranda socialinė maitinimo įstaiga, kurioje įdarbinamas vietinis jaunimas ir pažeidžiamos visuomenės grupės. Greta – įėjimas į Naujininkų hostelį, kuris savo lankytojus vestų į priešais esančią bendruomeninę valgyklą. Virš riedlenčių parko – konferencijų salė su vitrininiu langu į gatvės pusę, už jos – nuomojamos studijos kūrybai ir darbui, o pietinėje dalyje – kavinė, veikianti ir kaip bendradarbiavimo erdvė.

Per patį pastatą viršutiniame lygyje sukuriamas svarbus nuolatinis vizualinis ryšys senamiesčio kryptimi. Teritorijos gale

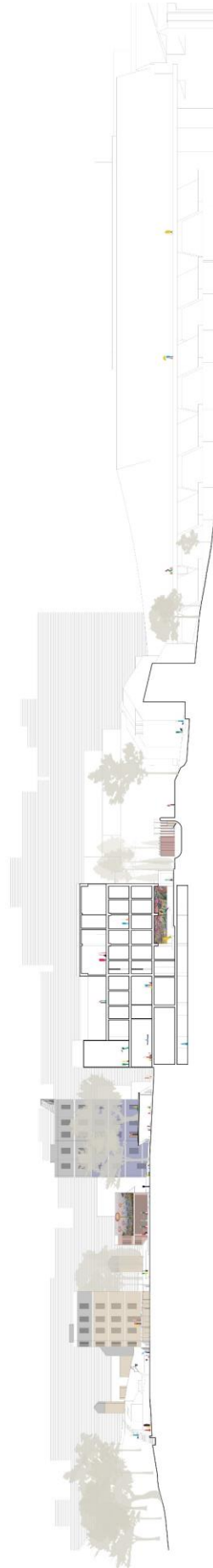
atnaujinami du pastatai: vienas galerijai ir kavinei, kitas – biurams ir bendradarbiavimo erdvėms.

Atsižvelgiant į teritorijos reljefą, organizuojami užlypimai iš keturių pusių, naudojant skirtingo pobūdžio pandusus. Nugriovus rytinę tvorą, atlaisvinamas žalias šlaitas, pratęsiantis greta esančių daugiabučių pusiau viešą kiemą.

Taip formuojama architektūra įtvirtina ne tik fizinę, bet ir socialinę struktūrą – ji kuria pagrindą spontaniškai veiklai, bendruomenės susitikimams bei netikėtiems scenarijams, paversdama buvusią uždara teritoriją atvira miesto gyvenimo platforma. Tokiu būdu įtvirtinami Remo Koolhaaso įžvalgomis grįsti socialinės architektūros principai – ne statinių forma, o jų gebėjimu generuoti socialinę dinamiką.



161 pav. Detalizuojamos teritorijos pjūvis 1-1, autorinė schema.



162 pav. Detalizuojamos teritorijos pjūvis 2-2, autorinė schema.



163 pav. Detalizuojamos teritorijos reprezentacinis vaizdas.



164 pav. Detalizuojamos teritorijos laikinos veiklos.



165 pav. Detalizuojamos teritorijos formalizuotos veiklos.

3.5. Eksperimentinės-projektinės dalies išvados

- Siūlomas porėto miesto modelis, pagrįstas laikinojo urbanizmo zonavimo logika (saugančia, plėtojančia ir hibridine), leidžia diferencijuotai reaguoti į skirtingą Naujininkų mikrorajono urbanistinių tuštumų prigimtį, išlaikant teritorijos socialinį, fizinį ir kultūrinį sluoksniškumą.
- Teminis-funkcinis tuštumų zonavimas, grįstas jų būkle, artimiausia aplinka ir esamu veiklų charakteriu, padeda užtikrinti lokaliems poreikiams jautrų regeneracijos procesą, o sinergiškai derinamos priemonės stiprina mikrorajono teritorijos vidinį ryšį.
- Strateginis Naujininkų mikrorajono fragmento planas, paskirstantis aštuonias pagrindines urbanistines priemones pagal jų veikimo pobūdį, leidžia įgyvendinti laipsnišką, prisitaikančią regeneraciją, kur laikinasis urbanizmas veikia tiek kaip diagnostinis, tiek kaip aktyvavimo instrumentas.
- Konceptinė Naujininkų mikrorajono fragmento aksonometrija parodo, kaip laikinos intervencijos gali būti integruotos į ilgalaikį miesto audinį – jos tampa urbanistinės formos ir tapatybės dalimi, o ne tik pereinamuoju reiškiniu, taip įtvirtinant netobulo miesto vertes.
- Detalizuotos buvusių Vilniaus 1-ųjų pataisos namų teritorijos transformacijos seka iliustruoja regeneracijos kaip proceso logiką: nuo laikinų iniciatyvų iki formalizuotų ilgalaikių sprendinių, grįstų testavimo, įsitraukimo ir vietos tapatybių stiprinimo principais.

3.6. Galutinės baigiamojo darbo tezės

1. Viešoji erdvė turi būti suprantama ne kaip likutinis planavimo elementas, o kaip esminė socialiai įtraukios miesto struktūros sąlyga, ypač glotnėjančios urbanistinės aplinkos kontekste.
2. Laikinas urbanizmas gali veikti kaip struktūrinė regeneracijos priemonė, kuri ne tik taktiškai užpildo urbanistines tuštumas, bet ir inicijuoja ilgalaikius vietos atgaivinimo bei funkcinio įsitvirtinimo procesus.
3. Naujininkų mikrorajono fragmentuota urbanistinė forma, būdinga netobulo miesto daliai dėl riboto institucinio įsitraukimo ir apleistų urbanistinių erdvių, sudaro palankią terpę taikyti porėto miesto bei laikinojo urbanizmo principus.
4. Urbanistinės planavimo ir funkcinės tuštumos suvokiamos kaip aktyvūs regeneracijos laukai – tai erdvės, kuriose, pasitelkus laikinojo urbanizmo priemones, galima testuoti socialinius, kultūrinius ir ekonominius scenarijus prieš priimant ilgalaikius sprendimus.
5. Kasdienio paveldo vertės – kaip neformali gyventojų vietokūra – ir formalūs bendruomeniniai traukos taškai yra esminiai regeneracijos vizijos komponentai: jie įprasmina vietos identitetą ir palaiko socialinius ryšius. Laikinos intervencijos gali šiuos elementus apsaugoti, stiprinti ir išryškinti.
6. Porėto miesto modelis, pritaikytas Naujininkų mikrorajono kontekste, tampa metodine alternatyva įprastai miesto plėtrai – jis orientuotas į įvairialypį, palaipsniui besiformuojantį miesto audinį, atliepiantį neformalias vietos sąlygas.
7. Darbe siūlomas koncepcinis strateginis planas, kuriame urbanistinės tuštumos Naujininkų mikrorajone aktyvuojamos laikinojo urbanizmo priemonėmis, siekiant išbandyti, kurios intervencijos galėtų išlikti laikinos, o kurios – palaipsniui pereiti į ilgalaikę plėtrą.

Iliustracijos

1 pav. Frederickas Kiesleris, *Begalinis namas* (ang. Endless House), interjero modelis, 1960. Prieiga per internetą: <https://rudygodinez.tumblr.com/post/111123072919/frederick-kiesler-the-endless-house-interior-1960>.

2 pav. Darbo struktūra, sudaryta autoriaus.

3 pav. Gatvės ir aikštės susikirtimų tipai, adaptuota iš Krierio, R. (1993).

4 pav. Morfologinė urbanistinių erdvių klasifikacija. Adaptuota pagal: Krierį, R. (1993) ir Reicher, C. (2022).

5 pav. Brėmeno piliavietės. Prieiga per internetą: https://de.wikipedia.org/wiki/Bremer_Wallanlage#/media/Datei:Ostertor2-Bremen-1820.jpg.

6 pav. Privalomos, pasirenkamos ir socialinės veiklos San Marco aikštėje, Venecijoje, autorinė nuotrauka, 2024.

7 pav. Janas – durų, vartų ir perėjimų dievas, autorius nežinomas. Prieiga per internetą: <https://www.beniciamagazine.com/janus-god-of-all-beginnings/>.

8 pav. Buvęs Venecijos getas, autorinė nuotrauka, 2023.

9 pav. Nervosios gatvė, greta Mestrės traukinių stoties, autorinė nuotrauka, 2024.

10 pav. Privačios ir viešosios sferų tęstinumas. Adaptuota pagal: Yücesoy, E. Ü. (2006).

11 pav. Viešosios urbanistinės erdvės scena ir užkulisiai, sudaryta autoriaus.

12 pav. San Marco aikštė, Venecijoje, autorinė nuotrauka, 2024.

13 pav. *Pilietinė scena*, Delfino Legnani, 2013. Prieiga per internetą: <https://www.designboom.com/architecture/civic-stage-by-frida-escobedo-12-03-2013/>.

14 pav. Viešosios urbanistinės erdvės naudotojai, sudaryta autoriaus.

15 pav. *Top–bottom* ir *Bottom–up* metodai, adaptuota iš Lydon, M. ir Garcia, A. (2015).

16 pav. Constanto Naujojo Babilono fragmentas, 1959–1974. Prieiga per internetą: [https://www.archdaily.com/340106/the-indicator-on-disappearance-part-](https://www.archdaily.com/340106/the-indicator-on-disappearance-part-1-image)

[1/51363f75b3fc4ba663000181-the-indicator-on-disappearance-part-1-image](https://www.archdaily.com/340106/the-indicator-on-disappearance-part-1-image).

17 pav. *Eco paviljonas*, Rafael Gamo, 2012. Prieiga per internetą: <https://divisare.com/projects/218340-frida-escobedo-rafael-gamo-eco-pavillion>.

18 pav. Santykis tarp urbanistinės tuštumos, urbanistinės erdvės ir viešosios urbanistinės erdvės. Adaptuota pagal: Hashem, O.M., Wahba, S.M.E. ir Nasr-Eldin, T.I. (2022).

19 pav. Piazza del Campo, Siena, autorinė nuotrauka, 2023.

20 pav. Piazza Grande, Palmanova, autorius: Zairon, 2014.

21 pav. Arc de Triomphe, Paryžius, autorius: Christianas Wittmannas, metai nežinomi. Prieiga per internetą: <https://mymodernmet.com/paris-france-haussmannization/>.

22 pav. 1909 metų Čikagos planas, gatvių ir alėjų sistema. Prieiga per internetą: <https://www.architecture.org/learn/resources/architecture-dictionary/entry/1909-plan-of-chicago/>.

23 pav. Ebenezerio Hovardo 1898 metų sodo miestas, autorius: Choay, 1969. Prieiga per internetą: <https://www.sjsu.edu/faculty/wooda/s149/149syllabus9howard.html>

24 pav. Aukštybinis miestas (Hochhausstadt), autorius: Ludwigas Karlas Hilberseimeris, 1924 m. Prieiga per internetą: <https://www.artic.edu/artworks/101044/highrise-city-hochhausstadt-perspective-view-north-south-street>.

25 pav. Glotnaus miesto reiškimosi būdai ir poveikiai viešajai miesto erdvei ir bendrai urbanistinei aplinkai, sudaryta remiantis Boeriu, R. (2023).

26 pav. *Tobulos* viešosios urbanistinės erdvės raida, sudaryta autoriaus.

27 pav. *Skid Row* rajonas, Los Andželas, autorius: Mark Ralston, metai nežinomi. Prieiga per internetą: <https://www.nbcnews.com/news/us-news/typhus-zone-rats-trash-infest-los-angeles-skid-row-fueling-n919856>.

28 pav. Buvusios dujų talpyklos, *King's Cross Central*, autorius: John Lord, 2019. Prieiga per internetą:
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Gasholders_London_Kings_Cross_%2847936373452%29.jpg.

29 pav. *Taksim Gezi* parkas, Istanbulas, autorius ir metai nežinomi. Prieiga per internetą:
<https://www.publicspace.org/works/-/project/h312-occupy-gezi>.

30 pav. Vilniaus Guggenheimo-Ermitažo muziejus Baltojo tilto pievoje, autorius: *Zaha Hadid Architects*, 2007. Prieiga per internetą:
<http://www.architektusajunga.lt/kiti/guggenheimo-muziejaus-vilniuje-konkursa-laimejo-zhadid/>.

31 pav. 100-mečio piknikas *Vilnius – Lietuvai* Baltojo tilto pievoje, autorius: Saulius Žiūra, 2018. Prieiga per internetą:
<https://madeinvilnius.lt/pramogos/renginiai/100-tmecio-piknikas-prie-baltojo-tilto-nuotrauku-galerija/>.

32 pav. *Vero Cafe*, įstiklintas pirmasis pastato aukštas Gedimino pr. 27, autorius: Irmantas Gelūnas, 2019. Prieiga per internetą:
<https://www.15min.lt/verslas/naujiena/nt-ir-interjeras/nekilnojamas-turtas/vykdo-teismo-sprendima-gedimino-prospekte-pasalintas-daug-aistru-sukeles-istiklinimas-973-1744302>.

33 pav. *Vero Cafe*, pastato dabartinė būklė Gedimino pr. 27, autorius: VTPSI, 2023. Prieiga per internetą:
<https://vtpsi.lrv.lt/lt/naujienos/viesasis-interesas-apgintas-vilniaus-centre-gedimino-pr-27-esantis-pastatas-vel-toks-pat-koks-buvo/>.

34 pav. Buvęs Reformatų skveras, autorius: Andrej Vasilenko, 2018. Prieiga per internetą:
https://lt.wikipedia.org/wiki/Reformat%C5%B3_parkas#/media/Vaizdas:Reformat%C5%B3_Parkas.jpg.

35 pav. Naujas Reformatų parkas, autorius: Saulius Žiūra, 2021. Prieiga per internetą:
<https://www.15min.lt/kultura/naujiena/renginiai/reformatu-skveras-tarp-kico-ir-barbarybes-29-1535470>.

36 pav. Naugarduko skveras, autorius: Augustas Didžgalvis, 2023. Prieiga per internetą:
https://lt.wikipedia.org/wiki/Naugarduko_skveras#/media/Vaizdas:Naugarduko_by_Augustas_Didzgalvis.jpg.

37 pav. Paupys, krentančios fasado plytelės, autorius: Paulius Peleckis, 2022. Prieiga per

internetą:
<https://www.15min.lt/verslas/naujiena/nt-ir-interjeras/nuo-naujai-pastatyto-daugiabucio-paupyje-pradejo-kristi-plyteles-del-darbu-broko-kreipesi-i-rangova-971-1986614#galerija=317020/8732868>.

38 pav. Zaha Hadid Architects atnaujintos Vilniaus geležinkelio stoties projektinis pasiūlymas, autorius: Zaha Hadid Architects, 2021.

39 pav. Bendrasis planavimas, paremtas laikinuoju urbanizmu – laikinos intervencijos įtraukiamos į urbanistines strategijas. Adaptuota pagal: Bishopą, P. ir Williamsą, L. (2012).

40 pav. Laikinių intervencijų transformacijos eigos idėjinė struktūra. Adaptuota pagal: Andres, L. (2013).

41 pav. Porėto miesto modelio ir laikinojo urbanizmo praktiniai principai, autorinė schema.

42 pav. Dalstono regeneracijos projekto metodologinė schema, Muf Architecture - Art, 2009.

43 pav. Tvarkomų viešųjų erdvių brėžiniai, Muf Architecture - Art, 2009.

44 pav. Laikinos žaidybinės instaliacijos, autorius nežinomas.

45 pav. Dalston Eastern Curve Garden – formalizuotas buvęs laikinas bendruomenės sodas, realizavus ilgalaikę komercinę plėtrą, autorius nežinomas.

46 pav. Laikinos orientacinės nuorodos (ang. wayfinding), autorius nežinomas.

47 pav. Konceptinis Dalstono regeneracijos brėžinys, Muf Architecture - Art, 2009.

48 pav. Dalstono malūnas – iš pastolių sukonstruota instaliacija – laikina erdvė burtis bendruomenei, tirti ir įvertinti žmonių reakciją į naują ir kitokį erdvės panaudojimą, autorius nežinomas.

49 pav. Lankstus Karūnos gatvės charakteris su laikinomis į gyventojus orientuotomis veiklomis, autorius nežinomas.

50 pav. Pasikartojantys laikini viešų filmų peržiūrų renginiai, autorius nežinomas.

51 pav. Tvenkinio klubas – laikinas natūralus viešasis baseinas, sukurtas kaip meno ir

renginių erdvė bei unikali maudymosi patirtis mieste, autorius nežinomas.

52 pav. Play KX – laikinas laisvai prieinamas lauko žaidimų projektas vaikams, autorius nežinomas.

53 pav. Realizuotos naujos plėtos vaizdas, autorius nežinomas.

54 pav. Laikina vertikalios viešosios erdvės struktūra, sukonstruota, bevykstant naujai teritorijos plėtrai, autorius nežinomas.

55 pav. Laikina meno galerija apleistos bažnyčios pastate, autorius nežinomas.

56 pav. Konceptinis Granbio regeneracijos brėžinys, Assemble, 2013.

57 pav. Atgaivinta Kernso gatvė su kasmėnesiniu lauko turgumi, autorius nežinomas.

58 pav. Vienas iš apleistų pastatų pernaudotas į gyventojų prižiūrimą oranžeriją, autorius nežinomas.

59 pav. Esamo ilgalaikio projekto schema, autorius nežinomas.

60 pav. Ankstyvasis apleisto buvusio fabriko kultūrinis įveiklinimas 1990-aisiais, autorius nežinomas.

61 pav. Įrengtas ilgalaikis riedlenčių parkas su krepšinio aikštelėmis prie pakeltų geležinkelio bėgių, autorius nežinomas.

62 pav. Esamas teritorijos ilgalaikių plėtos sprendinių vaizdas, autorius nežinomas.

63 pav. Mentalinis tvarkomos teritorijos žemėlapis, ZUS, metai nežinomi.

64 pav. Nuolatinio laikinumo idėja bendrajame planavime, ZUS, metai nežinomi.

65 pav. Laikino naudojimo projektų tipologija pagal jų funkciją urbanistinio regeneravimo procese, sudaryta autoriaus.

66 pav. Spacebuster projektas Niujorke, autorius: Alan Tansey, 2009. Prieiga per internetą: <https://raumlabor.net/spacebuster/>.

67 pav. Įeiga į Pop Brixton'ą, autorius: Tim Crocker, 2015. Prieiga per internetą: <https://turner.works/work/view/pop-brixton>.

68 pav. Laikina lauko bibliotekos intervencija, autorius: Anja Schlamann, 2005. Prieiga per

internetą: <https://www.publicspace.org/works/-/project/f084-open-air-library>.

69 pav. Pastovus lauko bibliotekos projektas, autorius: Anja Schlamann, 2009. Prieiga per internetą: <https://www.publicspace.org/works/-/project/f084-open-air-library>.

70 pav. Buvęs apleistas geležinkelio tunelis, autorius nežinomas.

71 pav. Pertvarkytas pastovus pėsčiųjų ir dviračių koridorius, autorius nežinomas, 2012.

72 pav. Laikina Sayer street intervencija, autorius: autorius nežinomas, 2020. Prieiga per internetą: <https://jankattein.com/projects/sayer-street/>.

73 pav. Laikinas The Meadow parko projektas, autorius nežinomas, 2020. Prieiga per internetą: <https://landezine-award.com/sayer-street-the-meadow/>.

74 pav. Abiejų projektų gen. planas, autorius nežinomas, 2020. Prieiga per internetą: <https://landezine-award.com/sayer-street-the-meadow/>.

75 pav. Bieno atgaivintas kiemelis Prahoje, autorius nežinomas. Prieiga per internetą: https://adaptacepraha.cz/wp-content/uploads/2021/06/Metodika_A5_4_EN_nahled.pdf.

76 pav. Atgaivinta gatvė su nauja prekyvieta greta bendruomenės centro, autorius nežinomas.

77 pav. 4 žingsnių urbanistinės regeneracijos metodika, autorinė schema.

78 pav. 8 urbanistinių priemonių rinkinys, autorinė schema.

79 pav. Urbanistinių priemonių vaidmuo regeneracijos metodikoje, autorinė schema

80 pav. Tobula miesto dalis ir netobula miesto dalis Vilniuje, autorinė schema.

81 pav. Glotnėjančio miesto (ang. smooth city) sritys Vilniuje, autorinė schema.

82 pav. Viešųjų erdvių tankis Vilniuje (vnt/1km²), autorinė schema.

83 pav. Viešųjų erdvių užimamas plotas Vilniuje (%/1km²), autorinė schema.

84 pav. Vilniaus miesto gyvybės taškai / POI, autorinė schema.

85 pav. Sankryžų tankis Vilniuje (vnt/1km²), autorinė schema.

86 pav. Užstatymo tipų mišinys, autorinė schema.

87 pav. Vilniaus savivaldybių susisiekimo ir judėjimo patogumo vertinimas. Sudaryta autoriaus remiantis Darnu Group, 2021.

88 pav. Vilniaus savivaldybių visuomenės saugumo vertinimas. Sudaryta autoriaus remiantis Darnu Group, 2021.

89 pav. Vilniaus savivaldybių švaros ir tvarkos vertinimas. Sudaryta autoriaus remiantis Darnu Group, 2021.

90 pav. Vilniaus savivaldybių žaliųjų ir laisvalaikio erdvių vertinimas. Sudaryta autoriaus remiantis Darnu Group, 2021.

91 pav. Vilniaus savivaldybių paslaugų pasiūlos vertinimas. Sudaryta autoriaus remiantis Darnu Group, 2021.

92 pav. Viena iš apleistų ir aptvertų urbanistinių tuštumų, Google Maps, 2024.

93 pav. Daug kur nėra beveik jokių aiškių ribų tarp privačių kiemų ir viešų praėjimų, Google maps, 2024.

94 pav. Gausu nesutvarkytų, tarsi, užmirštų takų, Google maps, 2024.

95 pav. Automobilių užurpuoti kiemai su neišnaudota atvira žaliaja erdve, Google maps, 2024.

96 pav. Aptvertos, suformuoto sklypo neturinčios atviros žaliosios erdvės, Google maps, 2024.

97 pav. Funkciškai nepilnai išnaudojamos aptvertos teritorijos, Google maps, 2024.

98 pav. Naujininkų mikrorajono reljefas, autorinė schema.

99 pav. Naujininkų mikrorajono užstatymo morfotipai, autorinė schema.

100 pav. Naujininkų mikrorajono istorinių gatvių tinklas (pagal Vilniaus miesto planą [kartografiją], sudarytą 1853 m. pagal E. Hermaną) autorinė schema.

101 pav. Naujininkų mikrorajono esama gatvių funkcinė struktūra, autorinė schema.

102 pav. Naujininkų mikrorajono užstatymo amžius, autorinė schema.

103 pav. Naujininkų mikrorajono kultūrinės vertės objektai (pagal L. Brazgienės inventORIZACIJĄ), autorinė schema.

104 pav. Naujininkų mikrorajono socialinė infrastruktūra, autorinė schema.

105 pav. Naujininkų mikrorajono viešųjų erdvių pasiekiamumas ir traukos taškai, autorinė schema.

106 pav. Naujininkų mikrorajono formalių ir neformalių viešųjų erdvių tinklas, autorinė schema.

107 pav. Naujininkų mikrorajono urbanizuotų zonų viešosios erdvės, autorinė schema.

108 pav. Naujininkų mikrorajono urbanistinės tuštumos, autorinė schema.

109 pav. Naujininkų mikrorajono laikino naudojimo sąlygų žemėlapis, autorinė schema.

110 pav. Naujininkų mikrorajono fragmento urbanistinės tuštumos, autorinė schema.

111 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 1., Google maps, 2024.

112 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 2., Google maps, 2024.

113 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 3., Google maps, 2024.

114 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 4., Google maps, 2024.

115 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 5.12., Google maps, 2024.

116 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 5.12., Google maps, 2024.

117 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 6., Google maps, 2024.

118 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 7., Google maps, 2024.

119 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 8., Google maps, 2024.

120 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 9., Google maps, 2024.

121 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 10., Google maps, 2024.

122 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 11., Google maps, 2024.

123 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 12., Google maps, 2024.

124 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 13., Google maps, 2024.

125 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 14., Google maps, 2024.

126 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 15., Google maps, 2024.

127 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 16., Google maps, 2024.

128 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 17., Google maps, 2024.

129 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 18., Google maps, 2024.

130 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 19., Google maps, 2024.

131 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 20., Google maps, 2024.

132 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 21., Google maps, 2024.

133 pav. Urbanistinė tuštuma Nr. 22., Google maps, 2024.

134 pav. Naujininkų mikrorajono fragmento pėsčiųjų takai, autorinė schema.

135 pav. Naujininkų mikrorajono fragmento kultūrinis ir kasdienis paveldas, autorinė schema.

136 pav. Naujininkų mikrorajono fragmento aptvertos urbanistinės tuštumos, autorinė schema.

137 pav. Naujininkų mikrorajono fragmento regeneracijos proceso zonos, autorinė schema.

138 pav. 2019 metais vykusių Naujininkų teritorijos urbanistinio potencialo kūrybinių dirbtuvių rezultatai, Mash studio, 2019.

139 pav. 2019 metais vykusių Naujininkų teritorijos urbanistinio potencialo kūrybinių dirbtuvių rezultatų adaptacija, autorinė schema.

140 pav. Naujininkų mikrorajono fragmento regeneracijos veiksniai, autorinė schema.

141 pav. Naujininkų mikrorajono fragmento tyrimo išvadinis brėžinys, autorinė schema.

142 pav. Naujininkų mikrorajono fragmento porėto miesto modelis, autorinė schema.

143 pav. Urbanistinių tuštumų teminių-funkcinių zonų laikinas naudojimas ir ilgalaikiai profiliai, autorinė schema.

144 pav. Naujininkų mikrorajono fragmento strateginis planas, autorinė schema.

144 pav. Urbanistinių tuštumų Nr. 9 ir Nr. 10 prototipai ir tyrimas, autorinė schema.

145 pav. Urbanistinės tuštumos Nr. 17 prototipas ir tyrimas, autorinė schema.

146 pav. Urbanistinių tuštumų Nr. 5.12; Nr. 5.13; Nr. 5.14; Nr. 6 ir Nr. 7 prototipai ir tyrimas, autorinė schema.

147 pav. Urbanistinių tuštumų Nr. 19 ir Nr. 20 prototipai ir tyrimas, autorinė schema.

148 pav. Urbanistinių tuštumų Nr. 1; Nr. 2 ir Nr. 3 prototipai ir tyrimas, autorinė schema.

149 pav. Būsimos urbanistinės tuštumos prie geležinkelio stoties projekto prototipai ir tyrimas, autorinė schema.

150 pav. Naujininkų mikrorajono fragmento koncepcinė aksonometrija, autorinė schema.

151 pav. Buvusių Vilniaus 1-ųjų pataisos namų vaizdas iš viršaus, Vilniaus Google maps, 2024.

152 pav. Buvusių Vilniaus 1-ųjų pataisos namų vaizdas iš žemės lygio, Vilniaus Google maps, 2024.

153 pav. Detalizuojamos teritorijos pirmasis etapas, autorinė schema.

154 pav. Detalizuojamos teritorijos antrasis etapas, autorinė schema.

155 pav. Detalizuojamos teritorijos trečiasis etapas, autorinė schema.

156 pav. Detalizuojamos teritorijos išsaugomos vertės, autorinė schema.

157 pav. Detalizuojamos teritorijos ilgalaikių sprendinių aksonometrija, autorinė schema.

158 pav. Detalizuojamos teritorijos regeneracijos eiga ir aktorių sinergijos, autorinė schema.

159 pav. Detalizuojamos teritorijos žemutinio lygio planas, autorinė schema.

160 pav. Detalizuojamos teritorijos viršutinio lygio planas, autorinė schema.

161 pav. Detalizuojamos teritorijos pjūvis 1-1, autorinė schema.

162 pav. Detalizuojamos teritorijos pjūvis 2-2, autorinė schema.

163 pav. Detalizuojamos teritorijos reprezentacinis vaizdas.

164 pav. Detalizuojamos teritorijos laikinos veiklos.

165 pav. Detalizuojamos teritorijos formalizuotos veiklos.

Lentelė Nr. 1. Urbanistinių erdvių tipologija. Sudaryta autoriaus, remiantis Krieriu, R. (1993) ir Reicher, C. (2022).

Lentelė Nr. 2. Viešosios miesto erdvės samprata pagal skirtingus autorius, sudaryta autoriaus.

Lentelė Nr. 3. Šiuolaikinės viešosios miesto erdvės reikšmės (pagal Reicher, C., 2022).

Lentelė Nr. 4. Urbanistinių tuštumų tipologija (pagal Kushwah, N. ir Rathi, K., 2017).

Lentelė Nr. 5. Viešojoje miesto erdvėje vykstančių laikinų renginių vertinimo lygmenys (pagal Madanipour, A., 2017).

Lentelė Nr. 6. Vietokūros koncepcijos vertė, (pagal Project for Public Spaces, 2007).

Lentelė Nr. 7. Vietokūros elementai, sudaryta autoriaus.

Lentelė Nr. 8. Vietokūros procesas, sudaryta autoriaus.

Lentelė Nr. 9. Priežastys, dėl kurių verta vykdyti laikinas intervencijas, remiantis Turneriu, (2022).

Lentelė Nr. 10. Svarbiausi laikino naudojimo projektą charakterizuojantys kriterijai (pagal Turnerį, C., 2022).

Lentelė Nr. 11. Vietos pasirinkimo laikino naudojimo projektams priežastys (pagal Oswaltą, et al., 2013).

Lentelė Nr. 12. Laikino naudojimo projektų tipologija pagal trukmę (pagal Turnerį, C., 2022).

Lentelė Nr. 13. Laikino naudojimo projektų tipologija pagal poveikį teritorijos raidai (pagal Oswaltą, et al., 2013).

Lentelė Nr. 14. Laikino naudojimo projektų tipologija pagal paskirtį, sudaryta autoriaus.

Lentelė Nr. 15. Laikino naudojimo projektų tipologija pagal finansavimą, sudaryta autoriaus.

Lentelė Nr. 16. Laikino naudojimo projektų ilgalaikis finansavimas pagal jų charakterį, sudaryta autoriaus.

Lentelė Nr. 17. Laikino naudojimo projektų taikymo motyvacija ir nauda skirtingiems aktoriams (pagal Marko ir Lisa., 2022).

Lentelė Nr. 18. Laikinių intervencijų sąnaudos ir naudos skirtingiems aktoriams. Adaptuota pagal: Killing Architects. (2014).

Lentelė Nr. 19. Laikino naudojimo projektų tipologija pagal galios pasiskirstymą (pagal Andres, L., 2013).

Lentelė Nr. 20. Urbanistinės regeneracijos, taikant laikinąjį urbanizmą, praktiniai principai, sudaryta autoriaus.

Lentelė Nr. 21. Urbanistinės regeneracijos, taikant laikinąjį urbanizmą, praktiniai principai, sudaryta autoriaus. (Pakartotinai pateikiama iliustracija, žr. lentelę Nr. 20.).

Lentelė Nr. 22. Plačios teritorijos regeneracijos projektų palyginimas, sudaryta autoriaus.

Lentelė Nr. 23. Laikino naudojimo projektų tipologija pagal paskirtį (pakartotinai pateikiama iliustracija, žr. 14 lent.).

Lentelė Nr. 24. Laikino naudojimo projektų tipologija pagal finansavimą (pakartotinai pateikiama iliustracija, žr. 15 lent.).

Lentelė Nr. 25. Laikino naudojimo projektų tipologija pagal trukmę (pakartotinai pateikiama iliustracija, žr. taip pat 12 lent.).

Lentelė Nr. 26. Laikino naudojimo projektų tipologija pagal galios pasiskirstymą (pakartotinai pateikiama iliustracija, žr. 19 lent.).

Lentelė Nr. 27. Laikino naudojimo projektų tipologija pagal poveikį teritorijos raidai (pakartotinai pateikiama iliustracija, žr. 13 lent.).

Literatūra

- AA School of Architecture. (2015). *Peter Cook - No Solid Architecture*. Prieiga per internetą: https://www.youtube.com/watch?v=dhp_SMo1Ey8&ab_channel=AASchoolofArchitecture.
- Adloffas, F. (2020). Experimental Conviviality: Exploring Convivial and Sustainable Practices. *Open Cultural Studies*, 4(1), 112–121. <https://doi.org/10.1515/culture-2020-0011>
- Alexanderis, C. (1987). *A New Theory of Urban Design*. Niujorkas: Oxford University Press.
- Alexanderis, C. (1996). A city is not a tree. *Design*, 206.
- Ambrulevičiūtė, A. (2018). Vilniaus sociotopografija: pramonės zonų sklaida 1870–1914 metais. *Lituanistica*, 3(113), 179–199.
- Ambrulevičiūtė, A., Bagušinskaitė, E. ir Klajumienė, D. (2022). *Apie patogumą ir grožį: pokyčiai vilniečių namuose 1870–1918 metais. Fotopasakojimas*. Prieiga per internetą: <https://vilniausmuziejus.lt/apig-fotopasakojimas/>.
- Andres, L. (2013). Differential Spaces, Power Hierarchy and Collaborative Planning: A Critique of the Role of Temporary Uses in Shaping and Making Places. *Urban Studies*, 50(4), 759–775. <https://doi.org/10.1177/0042098012455719>
- Arendt, H. (1998). *The human condition*. Čikaga: University of Chicago Press.
- Augé, M. (1995). *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. Londonas ir Niujorkas: Verso.
- Balčiūnas, V. (2023). *Žaidžiant miestą: Neformalios vietokūros praktikos Lietuvoje*. DOI:10.13140/RG.2.2.31841.07525
- Barštys, A. (2022). *A.Barštys – Išmanieji ateities miestai ir Baltijos sostinės*. Prieiga per internetą: <https://sa.lt/a-barstys-ismanieji-ateities-miestai-ir-baltijos-sostines/>.
- Bartoševičienė, V. (2013). *Naujininkai*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/naujininkai/>.
- Baumanas, Z. (2004). *Liquid Modernity*. Prieiga per internetą: https://anse.eu/wp-content/uploads/doc/Conferences/bauman%20e_nglisch.pdf.
- Baumanas, Z. (2006). *Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty*. Kembridžas: Polity Press.
- Beekmansas, J. ir de Boeris, J. (2014). *Pop-Up City: City-Making in a Fluid World*. Amsterdamas: BIS Publishers.
- Beekmansas, J. ir de Boer, J. (2017). *Pop-Up City*. Prieiga per internetą: <http://popupcity.net/>.
- Benhabib, S. (1992). Models of Public Space, Hannah Arendt, the Liberal Tradition, and Jürgen Habermas. In Calhoun, C. (red.), *Habermas and the Public Sphere* (p. 87). Kembridžas: The MIT Press.
- Bishopas, P. ir Williamsas, L. (2012). *The Temporary City*. Routledge.
- Boeris, R. (2023). *Smooth City*. Amsterdamas: Valiz.
- Borsari, A., Trentin, A. ir Ascari, P. (2023). *Temporary: Citizenship, Architecture and City*. Springer.
- Bravo, D. (2018). *Occupy Gezi*. Prieiga per internetą: <https://www.publicspace.org/works/-/project/h312-occupy-gezi>.
- Brenneris, N. ir Theodore'as, N. (2002). Cities and the Geographies of „Actually Existing Neoliberalism“. *Antipode: A Radical Journal of Geography* 34(3), 349–379. <https://doi.org/10.1111/1467-8330.00246>
- Burneika, D., Ubarevičienė, R., Valatka, V., Baranauskaitė, A., Pociūtė-Sereikienė, G., Daugirdas, V. ir Krupickaitė, D. (2017). *Lietuvos metropoliniai regionai: gyventojų erdvinė diferenciacija XXI a. pradžioje*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
- Butkus, T. (2013). Lietuvos urbanistika: diskurso problema ir raidos perspektyvos. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 71, 47–58. Prieiga per internetą: https://leidykla.vda.lt/Files/file/Acta_71/Acta_71_03_T_Butkus_48_58p.pdf.
- Butler, J. (2011). *Bodies in Alliance and the Politics of the Street*. Prieiga per internetą: <https://transversal.at/transversal/1011/butler/en>.
- Butleris, A. (2013). *Civic stage by frida escobedo at the lisbon triennial*. Prieiga per internetą: <https://www.designboom.com/architecture/civic-stage-by-frida-escobedo-12-03-2013/>.

- Calvino, I. (1978). *Invisible Cities*. Niujorkas: Harcourt Brace Jovanovich.
- Canniffe, E. (2006). *Urban Ethic*. Routledge.
- Cauter, L. (2004). *The Capsular Civilization: On the City in the Age of Fear*. NAI Publishers.
- Chiarin, M. (2023). *A Mestre Centro e Marghera più di un residente su quattro è straniero. Il rischio dell'effetto "ghetto"*. Prieiga per internetą: <https://nuovavenezia.gelocal.it/venezia/cronaca/2023/12/02/news/mestre-centro-e-marghera-un-residente-su-quattro-e-straniero-rischio-ghetto-lavoro-povero-fondazione-gianni-pellicani-ri--13905037/>.
- Colomina, B. (2019). *X-Ray Architecture*. Lars Müller Publishers.
- Connolly, W.E. (2013). *The Fragility of Things: Self-Organizing Processes, Neoliberal Fantasies, and Democratic Activism*. Daramas: Duke University Press.
- Crawford, M. (1999). *Everyday Urbanism*. The Monacelli Press.
- Dassé, M. (2019). The Neoliberalization of Public Spaces and the Infringement of Civil Liberties. *Angles: New Perspectives on the Anglophone World*, 8, 58–76. <https://doi.org/10.4000/angles.595>
- De Carlo, G. (2005). Architecture's public. In P. B. Jones, Petrescu, D. ir Tillas J. (red.), *Architecture and Participation* (p. 3–22). Niujorkas: Spon Press.
- De Certeau, M. (1994). *The Practice of Everyday Life*. Berkli: University of California Press.
- Divisare. (2012). *FRIDA ESCOBEDO ECO PAVILLION*. Prieiga per internetą: <https://divisare.com/projects/218340-frida-escobedo-rafael-gamo-eco-pavillion>.
- Douglas, O., Lennon, M. ir Scott, M. (2017). Green space benefits for health and well-being: A life-course approach for urban planning, design and management. *Cities*, 66, 53–62. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2017.03.011>
- Drémaitė, M. ir Antanavičiūtė, R. (2022). *Neįgyvendintas Vilnius*. Vilnius: Lapas.
- Dūdėnas, Š. Ir Šiupšinskas, M. (2023). *Homo cultus. Žmogus ir miestas. Pokyčiai greta geležinkelio ir visuomenės įtraukimas. Pasakoja Laura Kairienė ir Beatričė Umbrasaitė*. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000277557/homo-cultus-zmogus-ir-miestas-pokyciai-greta-gelezinkelio-ir-visuomenes-itraukimas-pasakoja-laura-kairiene-ir-beatrice-umbrasaitė>.
- Easycity.org (2002). *Welcome to easy City*. Prieiga per internetą: <https://www.easycity.org/english.html>.
- Eitler, T.W., McMahon, E. ir Thoerig, T. (2013). *Building Healthy Places Initiative*. In Ten Principles for Building Healthy Places. Urban Land Institute: Vašingtonas, D.C., JAV.
- Escobedo, F. ir Patterson, S. E. (2021). Whose space is it? *J. Harvard design magazine*, 49, 80–83.
- Fakharany, N. (2025). *Meanwhile Projects Activating Public Space: Lessons from Pop Brixton and Peckham Levels in London, United Kingdom*. Prieiga per internetą: <https://www.archdaily.com/1020268/meanwhile-projects-activating-public-space-lessons-from-pop-brixton-and-peckham-levels-in-london-united-kingdom>.
- Fassin, E. (2018). „Public Space is political because it defines who can stay in and who is left out“ *Shared spaces with Eric Fassin*. Prieiga per internetą: <https://www.publicspace.org/multimedia/-/post/-public-space-is-political-because-it-defines-who-can-stay-in-and-who-is-left-out->.
- Fraser, N. (1990). *Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy*. In *Social Text*, 25/26, (p. 56–80). Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.2307/466240>.
- Freestone, R. ir Liu, E. (2016). *Place and placelessness revisited*. Routledge.
- Gascon, M., Triguero-Mas, M., Martínez, D., Dadvand, P., Rojas-Rueda, D., Plasencia, A. ir Nieuwenhuijsen, M. J. (2016). Residential green spaces and mortality: A systematic review. *Environment International*, 86, 60–67. DOI: 10.1016/j.envint.2015.10.013
- Gehlis, J. (2011). *Life Between Buildings*. Vašingtonas: Island Press.
- Gudelis, D. (2015). *Lietuvos didžiųjų miestų gyventojų struktūros ypatumai*. Vilniaus universitetas.

- Habermas, J. (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere*. The MIT Press.
- Harvey, D. (1992). Social justice, postmodernism and the city. *International Journal of Urban and Regional Research*, 16(4), 588–601. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.1992.tb00198.x>
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford UP.
- Harvard GSD. (2013). *Richard Sennett "The Open City"*. Prieiga per internetą: https://www.youtube.com/watch?v=eEx1apBAS9A&list=PLjoMZLjxdGWZSZxAXbaEW6oNLyLCWl6oA&index=14&ab_channel=HarvardGSD.
- Hashem, O.M., Wahba, S.M.E. ir Nasr-Eldin, T.I. (2022). *Urban voids: identifying and optimizing urban voids potential as a revitalization source in enhancing developing countries' city income*. In *Journal of Engineering and Applied Science*, 69. <https://doi.org/10.1186/s44147-021-00053-5>
- Hiernaux, D. (2006). Geografía de los tiempos y de los espacios efímeros y fugaces. In Nogué, J. ir Romero, J. (red.), *Las Otras Geografías* (p. 269–284) Valensija: Tirant-lo-Blanc.
- Hobson, B. (2020). *Archigram's Plug-In City shows that "pre-fabrication doesn't have to be boring" says Peter Cook*. Prieiga per internetą: <https://www.dezeen.com/2020/05/12/archigram-plug-in-city-peter-cook-dennis-crompton-video-interview-vdf/>.
- Huizinga, J. (1949). *Homo Ludens: A Study of the Play Element in Culture*. Routledge.
- Yalzadeh, I. ir Blumberg, N. (2018). *City Beautiful movement*. *Encyclopedia Britannica*. Prieiga per internetą: <https://www.britannica.com/topic/City-Beautiful-movement>.
- Yusuf, N., Abulzawaid, A. ir El-Khateeb, S.M. (2020). Park use patterns among children – dual roles of neighbourhood parks. *IOP Conference Series Earth and Environmental Science*, 452(1):012102. DOI:10.1088/1755-1315/452/1/012102
- Yücesoy, E. Ü. (2006). *Everyday urban public space: Turkish Immigrant Women's Perspective*. Amsterdam: Het Spinhuis Publishers.
- Jacobs, J. (2020). *Didžiųjų Amerikos miestų mirtis ir gyvenimas*. Vilnius: Lapas.
- Jakaitis, J. (2018). THE PECULIARITIES OF THE DEVELOPMENT OF A PARTICIPATORY SOCIETY IN LITHUANIA IN THE CONTEXT OF SPATIAL FORMATION. Prieiga per internetą: <https://apokalbiai.lt/en/talk/the-peculiarities-of-the-development-of-a-participatory-society-in-lithuania-in-the-context-of-spatial-formation/>.
- Joseph-Lesteris, J., Prinz, S. ir Westerman, J. (2016). *TRIGGER POINT*.
- Joseph-Lesteris, J., Pavoni, A., Prinz, S. ir Westerman, J. (2019). *Future Ruins: Lisbon*. Londonas: Trigger Point.
- Joseph-Lesteris, J. (2021). Lūžio taškas: ar menas gali nulemti miesto gyvenimą? In Urbelis, T. ir Laurinaitis, D. (red.), *Regeneracija: ir jos įtampas* (p. 58–103). Biruliškės: AB Kopa.
- Koolhaas, R. (1995). The Generic City. In Koolhaas, R. ir Mau, B. (sudaryt.), *S, M, L, XL* (p. 1239–1264). The Monacelli Press.
- Koolhaas, R. (2002). Junkspace. *October*, 100, 175–190. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/779098>.
- Koolhaas, R. (2016). 'Lagos shows how a city can recover from a deep, deep pit': Rem Koolhaas talks to Kunlé Adeyemi. Prieiga per internetą: <https://www.theguardian.com/cities/2016/feb/26/lagos-rem-koolhaas-kunle-adeyemi>.
- Krieris, R. (1993). *Urban Space*. Academy Group.
- Kushwah N. ir Rathi K. (2017). Urban voids – reclaiming urban space. *International Journal of Advance Research, Ideas and Innovations in Technology*, 3, 196–203. Prieiga per internetą: <https://www.ijariit.com/manuscripts/v3i1/V3I1-1227.pdf>.
- Landry, C. (2008). *The Creative City: A Toolkit for Urban Innovators*. Routledge.
- Lefebvre, H. (1970). *Il Diritto Alla Città*. Venecija: Marsilio.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Kembridžas: Blackwell.
- Lefebvre, H. (1996). *Writings on Cities*. Kembridžas: Blackwell.
- Lehtovuori, P. ir Ruoppila, S. (2012). Temporary uses as means of experimental urban planning. *Serbian Architectural Journal*, 4(1), 29–53. DOI: 10.5937/SAJ1201029L

Lepik, A., ir Potrč, M. (2013). Cities in Transition. In G. Knapstein, ir M. Felix. (red.), *Architektonika* (p. 155–63). Niurnbergas: Moderne Kunst Nürnberg.

Lrt. (2023). *Kultūros savaitė. Nepatogus, bet gyvybingas miestas. Andriaus Ropolo komentaras*. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000295499/kulturos-savaite-nepatogus-bet-gyvybingas-miestas-andriaus-ropolo-komentaras>.

Lynch, K. (1960). *The Image of the City*. The MIT Press.

Lynch, K. (1981). *A Theory of Good City Form*. The MIT Press.

Madanipouras, A. (2004). *Public and Private spaces of the city*. Niukaslas: Routledge press.

Madanipouras, A. (2017). *Cities in Time: Temporary Urbanism and the Future of the City*. Bloomsbury Publishing.

Madanipouras, A. (2021). Public Spaces for Inclusive Cities. *Harvard design magazine*, 49, 74–79.

Mayer, M. (2013). First World Urban Activism: Beyond Austerity Urbanism and Creative City Politics. *City*, 17(1), 5–19. Prieiga per internetą: <https://thetacks.libaoc.de/server/api/core/bitstream/9e2baca7-4655-4d27-ab36-67680cd85a12/content>.

Mariano, C., Grávalos Lacambra, I. ir Di Monte, P. (2022). Open Urban Space Regeneration Strategies Based on Urban Welfare: A Project and Experiment in the San Lorenzo District in Rome, Italy. *Sustainability*, 14(24):16487. <https://doi.org/10.3390/su142416487>

Marko, P. ir Lisa, R. (sudaryt.). (2022). *Meanwhile City: How temporary interventions create welcoming places with a strong identity*. Milk.

Martin, M., Deas, I., & Hincks, S. (2019). The Role of Temporary Use in Urban Regeneration: Ordinary and Extraordinary Approaches in Bristol and Liverpool. *Planning Practice & Research*, 34(5), 537–557. <https://doi.org/10.1080/02697459.2019.1679429>

Martusevičiūtė, U. (2023). *V.Baumila neapsikentė – benamiai dergia Vilniaus skverą: neprisiskaukia savivaldybės pagalbos*. Prieiga per internetą: <https://www.15min.lt/zmones/naujiena/lietuva/v-baumila-neapsikente-benamiai-dergia-vilniaus-skvera-neprisiskaukia-savivaldybes-pagalbos>.

[skvera-neprisiskaukia-savivaldybes-pagalbos-1050-2070558](https://www.15min.lt/zmones/naujiena/lietuva/v-baumila-neapsikente-benamiai-dergia-vilniaus-skvera-neprisiskaukia-savivaldybes-pagalbos).

MASH Studio, (2019). *Naujasis pasaulis - Išeities duomenų analizė ir schema vystymo strategijai*.

Rickas, M. (2014). *Be pasitikėjimo nebus ir miesto / Onos Lozuraitytės ir Aistės Galaunytės interviu su Matthiasu Ricku*. Prieiga per internetą: <https://leidiniu.archfondas.lt/alf-03/interviu/matthias-rick>.

McLaren, D. ir Agyeman, J. (2015). *Sharing Cities: A Case for Truly Smart and Sustainable Cities*. Kembridžas: The MIT Press.

Mehrotra, R. (2021). *Excerpt from The Kinetic City & Other Essays: The Permanent and Ephemeral by Rahul Mehrotra*. Prieiga per internetą: <https://www.gsd.harvard.edu/2021/11/excerpt-from-the-kinetic-city-other-essays-the-permanent-and-ephemeral-by-rahul-mehrotra/>.

Moroni, S. ir Chiffi, D. (2021). Complexity and uncertainty: implications for urban planning. In Portugali, J. (red.), *Handbook on Cities and Complexity* (p. 319-330). Edward Elgar Publishing.

Mukhija, V. ir Loukaitou-Sideris, A. (2015). Reading the informal city: Why and how to deepen planners' understanding of informality. *Journal of Planning Education and Research*, 35(4), 444–454. <https://doi.org/10.1177/0739456X15591586>

Mumford, L. (1996). „What is a City?“. *Architectural Record* (1937). In LeGates, R. T. ir Stout, F. (red.), *The City Reader* (p. 92–96). Routledge.

Neuwirthas, R. (2016). *Shadow Cities: A Billion Aquatters, a New Urban World*. Routledge.

OMA (2010). *Venice Biennale 2010: Cronocaos*. Prieiga per internetą: <https://www.oma.com/projects/venice-biennale-2010-cronocaos>.

Oswaltas, P., Overmeyeris, K. ir Misselwitas, P. (2013). *Urban Catalyst: The Power of Temporary Use*. DOM publishers.

Pavoni, A. (2019). Speculating on (the) urban (of) art: (un)siting street art in the age of neoliberal urbanisation. *Horizontes Antropológicos*, 55, 52–88. Prieiga per internetą: <http://journals.openedition.org/cidades/409>.

- Pavoni, A. (2017). Art Time City on the temporality of urban interventions. *Cidades: Comunidades e Territórios*, 34, 1–4. Prieiga per internetą: <https://journals.openedition.org/cidades/409>.
- Peckas, J., Theodore'as, N. ir Brenneris, N. (2009). Neoliberal Urbanism: Models, Moments, Mutations. *The SAIS Review of International Affairs*, 29(1), 49–66. Prieiga per internetą: <https://www.jstor.org/stable/27000166>.
- Petronis, V. (2016). Vilnius ir vilniečiai: miesto ir jo bendruomenių kaitos bruožai XIX a. antrosios pusės oficialiojoje spaudoje. *Lietuvos istorijos metraštis*, 1, 21–48.
- Petrulis, V. (2015). *KTU architektūrologas Vaidas Petrulis. Nūdienos paveldosauga – pasaulis pavargo nuo paminklų?* Prieiga per internetą: <https://sc.bns.lt/view/item/186595>.
- Pfeifer, L. (2013). *The Planner's Guide to Tactical Urbanism*. McGill School of Urban Planning.
- Pløgeris, J. (2017). Conflict and Agonism. In Gunderis, M., Madanipouras, A. ir Watson, V. (red.), *The Routledge Handbook of Planning Theory* (p. 264–275). Routledge. Prieiga per internetą: <https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9781315696072.ch21>.
- Project for Public Spaces. (2007). *What is Placemaking?* Prieiga per internetą: <https://www.pps.org/article/what-is-placemaking?fbclid=IwAR3LKZt2dZEF6x1QRNzDH80ZUGj4oZA-KEhtB82PhghODQ9tXG-TVrCk-pl>.
- Purcell, M. (2008). *Recapturing Democracy: Neoliberalization and the Struggle for Alternative Urban Futures*. Taylor & Francis.
- Refill. (2018). *A Journey Through Temporary Use*. Prieiga per internetą: <https://www.strategicdesignscenarios.net/wp-content/uploads/2018/04/refill-final-publication.pdf>.
- Reicher, C. (2022). *Urban Design*. Springer.
- Relph, E. C. (1976). *Place and placelessness*. Pion.
- Riosas, M. (2009). Public space praxis: Cultural capacity and political efficacy in Latina/o placemaking. *Berkeley Planning Journal*, 22(1), 91–112. <https://doi.org/10.5070/BP32215362>
- Rybczynski, W. (2013). Parametric Design: What's Gotten Lost Amid the Algorithms. Prieiga per internetą: https://www.architectmagazine.com/design/parametric-design-whats-gotten-lost-amid-the-algorithms_o.
- Rosa, M. L. ir Weiland, U. E. (2013). *Handmade Urbanism. From community initiatives to participatory practices*. Prieiga per internetą: https://issuu.com/marcoslrosa/docs/handmade_urbanism_pdf.
- Rossi, A. (1984). *The Architecture of the City*. The MIT Press.
- Rossi, U. ir Vanolo, A. (2015). Urban Neoliberalism. In *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (p. 846–853). Springer.
- Ruso, Ž.-Ž. (2002). *The Social Contract and The First and Second Discourses* (S. Dunn, Red.; G. D. H. Cole, Vert.). Yale University Press.
- Ruskinas, J. (2003). *Stones of Venice*. Da Capo Press.
- Saalman, H. (1968). *Medieval Cities*. Londonas: Studio Vista.
- Sassen, S. (2001). *The Global City: New York, London, Tokyo (REV-Revised)*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt2jc93q>.
- Schlegel, F. (1998). *Philosophical Fragments*. University of Minnesota Press.
- Senetas, R. (1977). *The fall of public man*. W. W. Norton & Company.
- Senetas, R. (2006). *The open city*. Prieiga per internetą: <https://urbanage.lsecities.net/essays/the-open-city>.
- Serpentine Galleries. (2018). *Serpentine Pavilion 2018 by Frida Escobedo*. Prieiga per internetą: <https://www.serpentinegalleries.org/whats-on/serpentine-pavilion-2018-designed-frida-escobedo/#article>.
- Syracuse Architecture (Syracuse University School of Architecture). (2011). *Peter Cook: "Towards a Non-Solid Architecture"*. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=IFIS09DMJy>

[c&ab_channel=SyracuseArchitecture%28SyracuseUniversitySchoolofArchitecture%29.](#)

Soja, E. W. (1996). *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*. Kembriđžas: Blackwell.

Sorkinas, M. (1992). *Variations on a Theme Park: The New American City and the End of Public Space*. Niujorkas: Hill and Wang.

Sperber, J., (2008). *Romanticism: Friedrich Karl Wilhelm von Schlegel: Excerpts from Selected Works (1798-1804)*. Prieiga per internetą: https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=368&startrow=1.

Staponkutė, D. (2021). *Dalia Staponkutė. Apie dviveidį dievą Janą ir jo naują pradžią*. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/1391745/dalia-staponkute-apie-dviveidi-dieva-jana-ir-jo-nauja-pradzia>.

Stevensas, Q. ir Dovey, K. (2023). *Temporary and tactical urbanism : (Re)assembling urban space*. Niujorkas: Routledge.

Sverdiolas, A. (2018). *Fenomenologija*. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/fenomenologija/>.

Teerds, H. (2022). „The space between“: an architectural examination of Hannah Arendt's notions of „public space“ and „world“. *The Journal of Architecture*, 27:5-6, 757–777. DOI: 10.1080/13602365.2022.2137557

T-factor cities. (2021). *Temporary urbanism | Session 1 'Meanwhile' challenges across European cities*. Prieiga per internetą: https://www.youtube.com/watch?v=zIrgLPPUrRI&ab_channel=T-factorcities.

Thuma, A. (2011). Hannah Arendt, Agency, and the Public Space. *Modernities Revisited, IWM Junior Visiting Fellows' Conferences Proceedings*, 29, 1–9. Prieiga per internetą: https://files.iwm.at/jvfc/29_2_Thuma.pdf.

Tonkiss, F. (2013). Austerity urbanism and the makeshift city. *City*, 17(3), 312–324. DOI: 10.1080/13604813.2013.795332

Trancikas, R. (1986). *Finding lost space: theories of urban design*. John Wiley and Sons.

Trentin, A. (2023). Permanent versus Temporary: A Struggle within City Transformations. In

Borsari, A., Trentin, A. ir Ascari, P. (red.). *Temporary: Citizenship, Architecture and City*. Springer. (p. 101–108).

Tuan, Y. (1977). *Space and place: The perspective of experience*. University of Minnesota Press.

Turneris, C. (2022). *6 Ideas For Creating Successful Meanwhile spaces*. Prieiga per internetą: <https://turner.works/thoughts/post/6-ideas-for-creating-successful-meanwhile-spaces/>.

Urbinati, N. (2018). „Public space is where people exchange glances and opinions“. *Shared spaces with Nadia Urbinati*. Prieiga per internetą: <https://www.publicspace.org/web/guest/multimedia/-/post/-public-space-is-where-people-exchange-glances->.

Urbonaitė-Barkauskienė, V. (2014). *Vilniaus graffiti žemėlapis kaip socialinės miesto kaitos indikatorius: Naujininkų rajono atvejis*.

Vera, G. S. S. (2020). *Architecture as a tool for transformation: Participatory Approaches in Contemporary Architecture*. Prieiga per internetą: <https://www.politesi.polimi.it/bitstream/10589/166747/3/Participatory%20Approaches%20in%20Contemporary%20Architecture.pdf>.

Vettoretto, L. (2023). Paskaitų medžiaga iš luav universiteto, Venecija.

Whittemoreas, A. (2014). Phenomenology and City Planning. *Journal of Planning Education and Research*, 34(3), 301–308. DOI:10.1177/0739456X14536989

Wikipedia. (n.d.). *Frida Escobedo*. Prieiga per internetą: https://en.wikipedia.org/wiki/Frida_Escobedo.

Wildavsky, A. (1973). If Planning Is Everything, Maybe It's Nothing. *Policy Sciences*, 4(2), 127–153. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/4531522>.

Zukinas, S. (2020). *Naked city: The death and life of authentic urban places*. Oxford University Press.

Žilius, A. (2013). Kuo skiriasi Senamiesčio ir Naujininkų gyventojas? *Delfi*. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/kuo-skiriasi-senamiescio-ir-naujininku-gyventojas.d?id=61477944>.

Priedai

Priedas A

Ištrauka iš Italo Calvino knygos *Invisible Cities*
apie *Thekla* miestą, p. 127.

*Those who arrive at Thekla can see little of the
city,*

*beyond the plank fences, the sackcloth screens,
the*

*scaffoldings, the metal armatures, the wooden
catwalks*

hanging from ropes or supported by sawhorses,

the ladders, the trestles. If you ask, "Why is

*Thekla's construction taking such a long time?"
the*

*inhabitants continue hoisting sacks, lowering
leaded*

*strings, moving long brushes up and down, as
they*

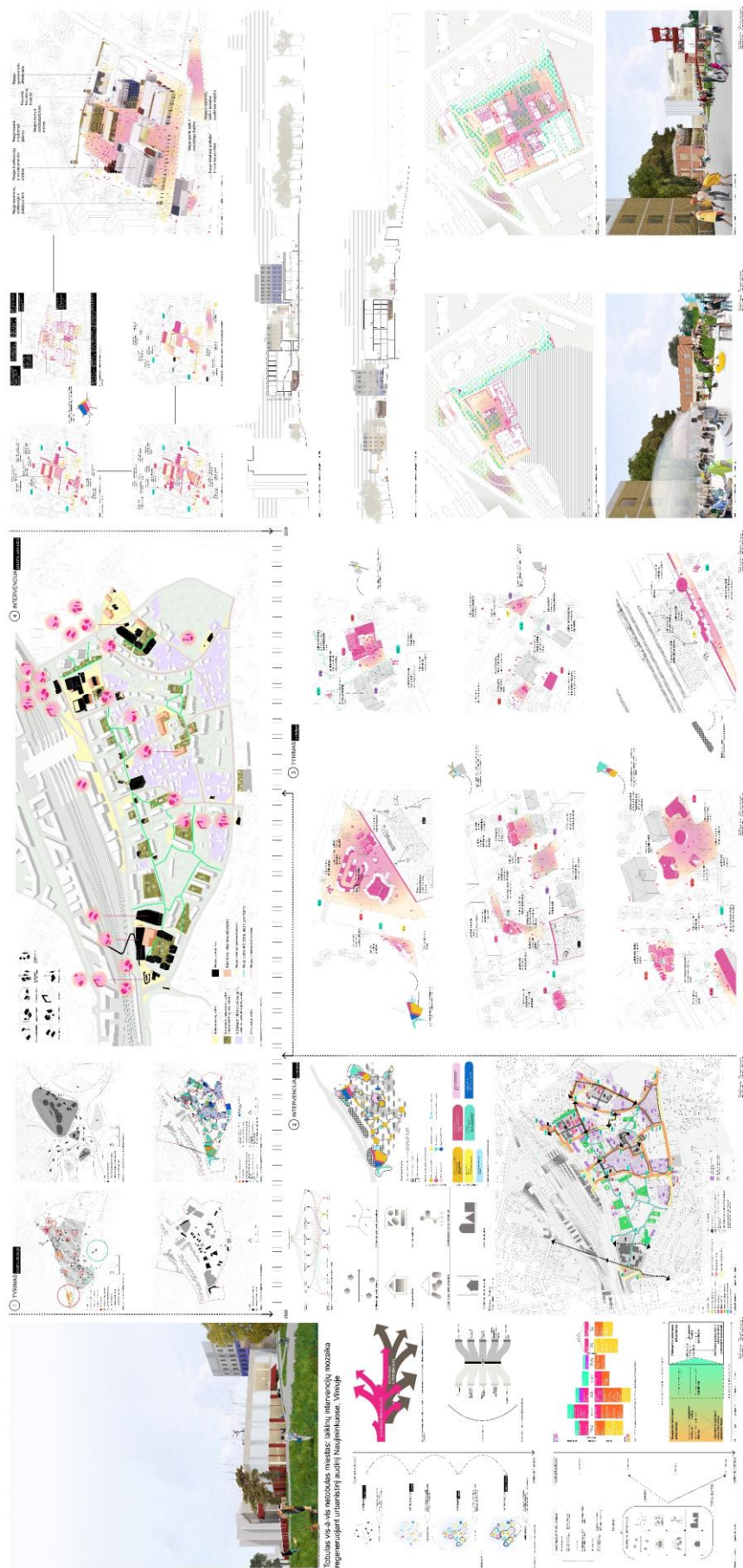
*answer, "So that its destruction cannot begin."
And*

*if asked whether they fear that, once the
scaffoldings*

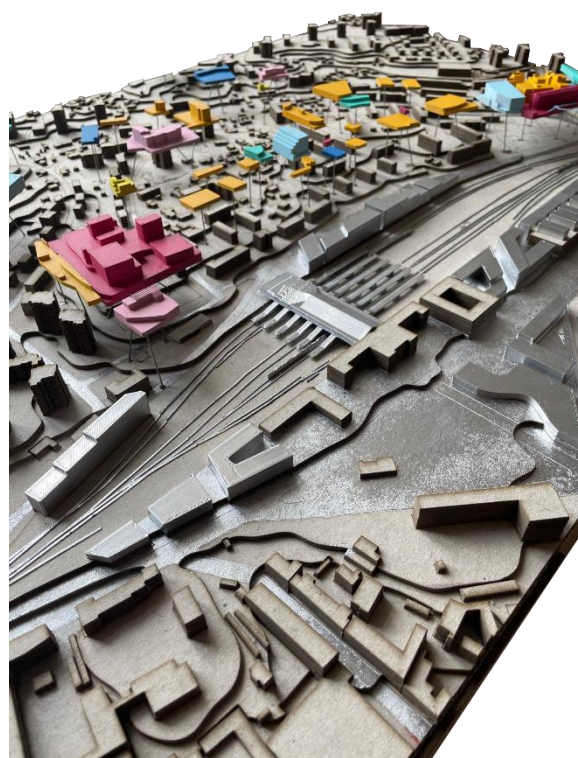
*are removed, the city may begin to crumble and
fall*

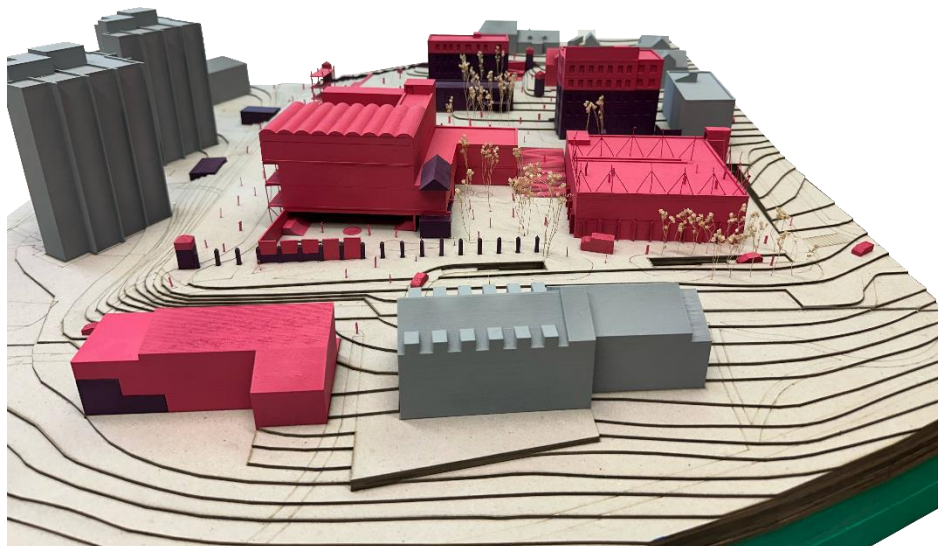
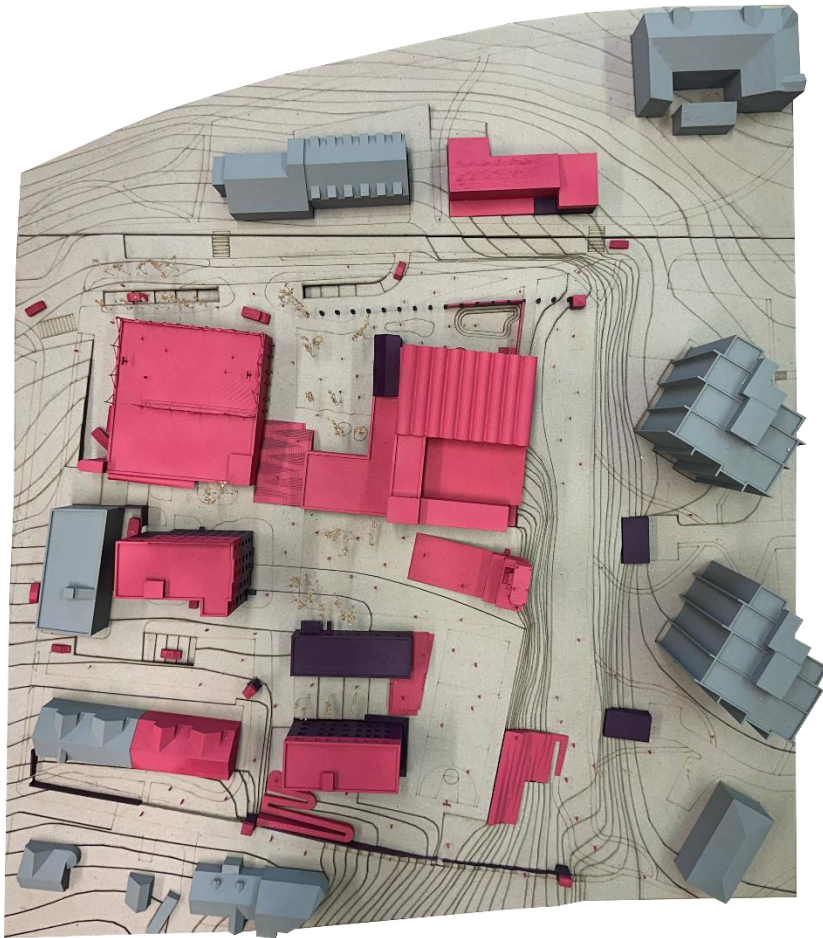
*to pieces, they add hastily, in a whisper, "Not only
the city."*

Priedas B: Grafinis darbo maketas



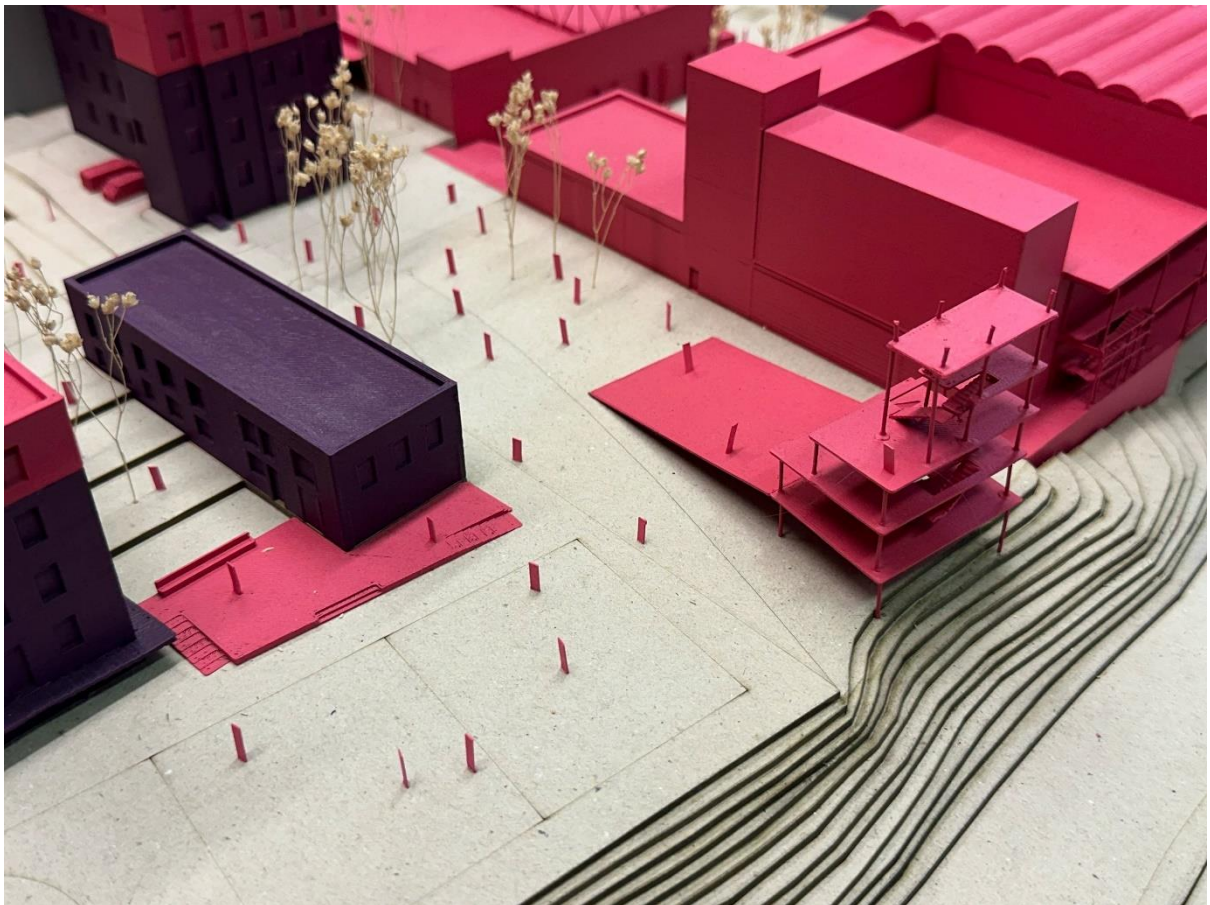
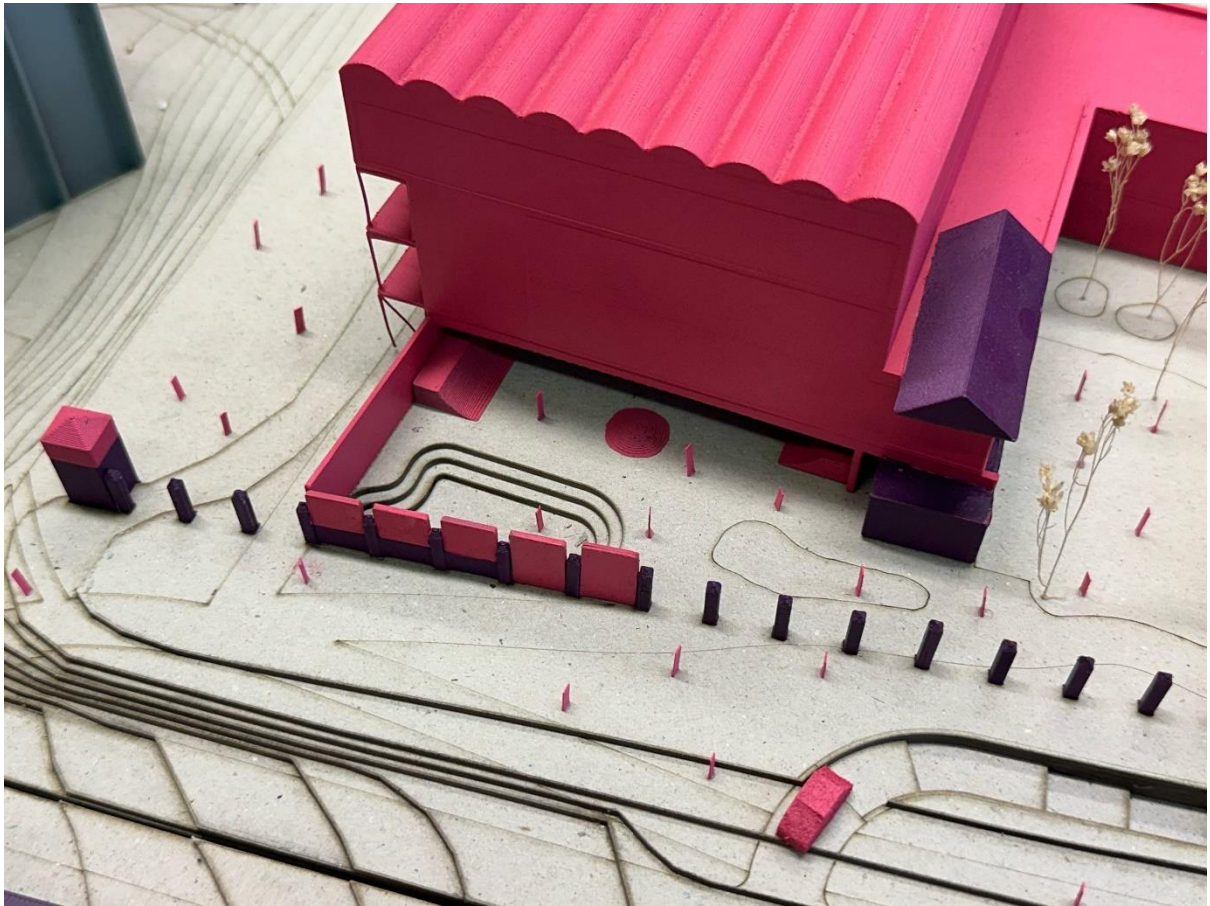
Priedas C: Maketų nuotraukos

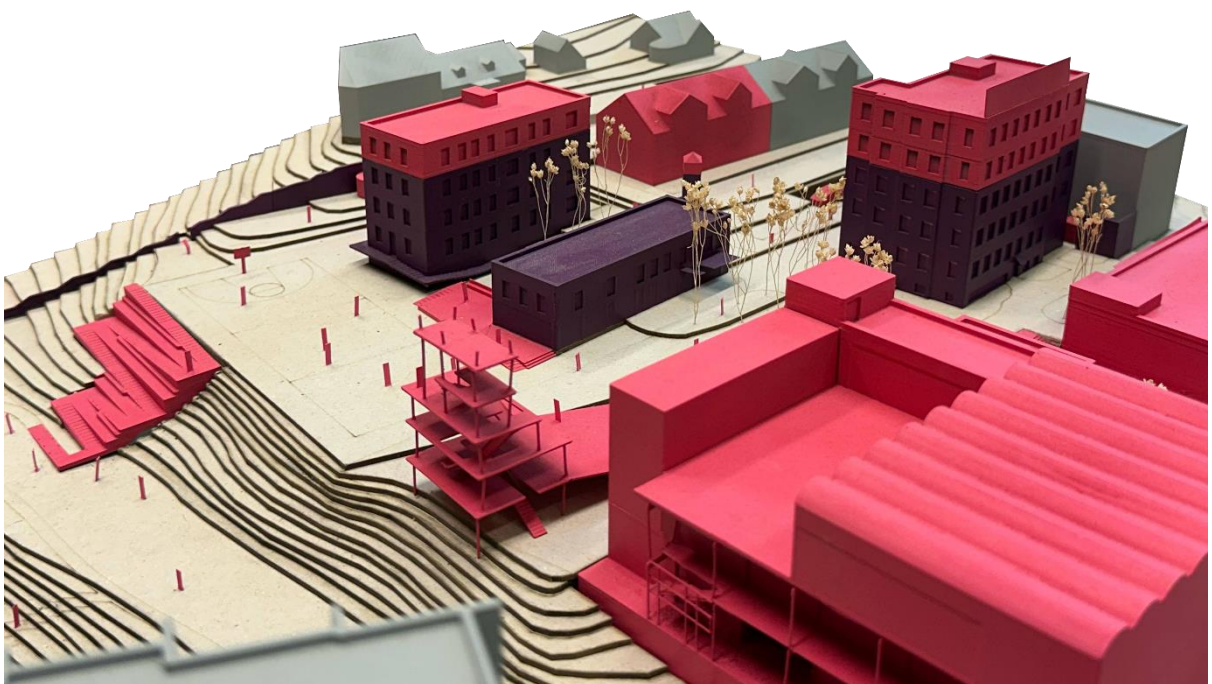








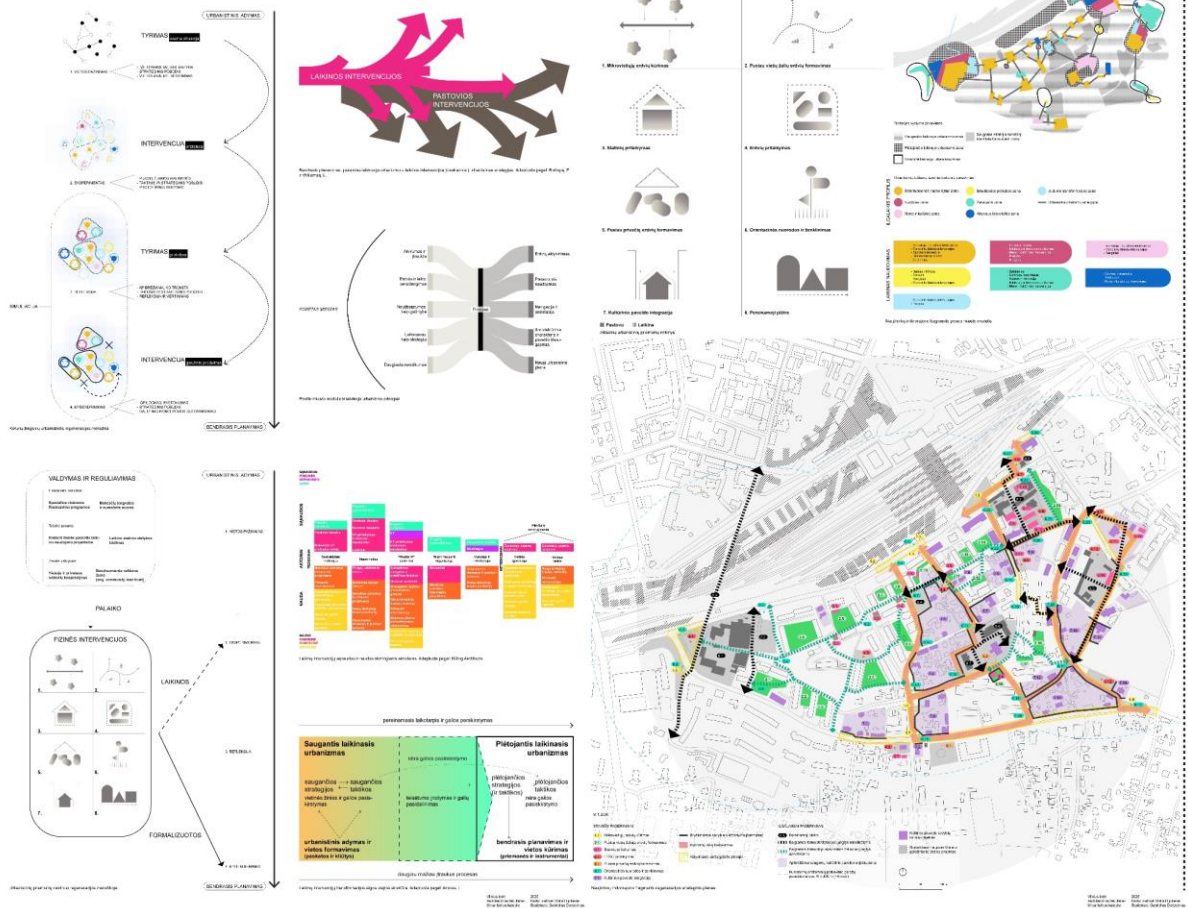


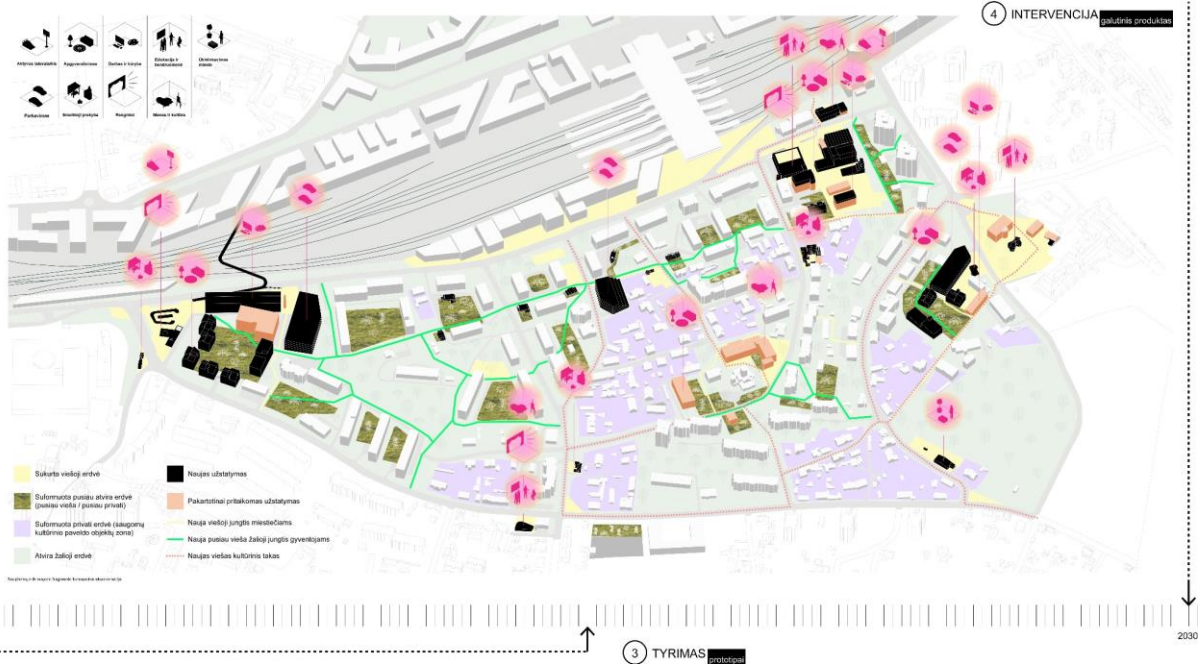


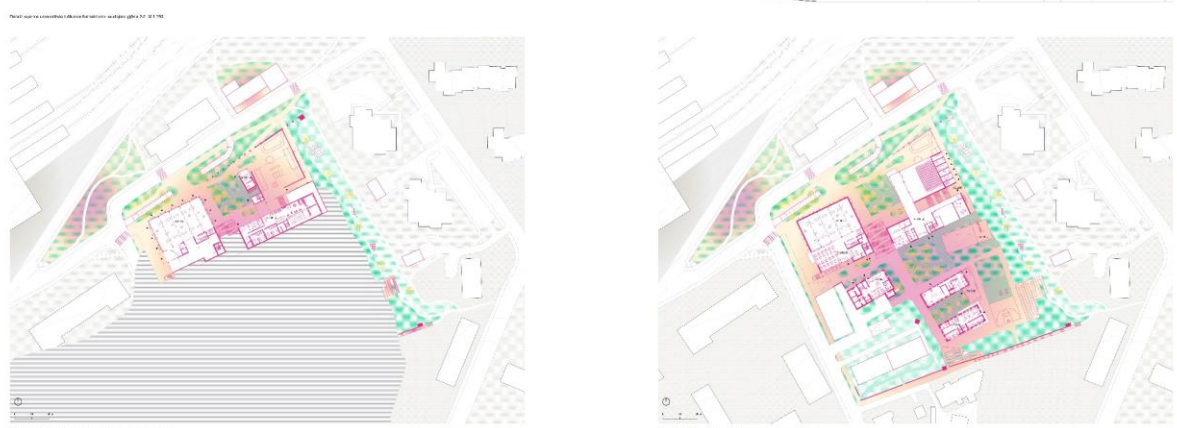
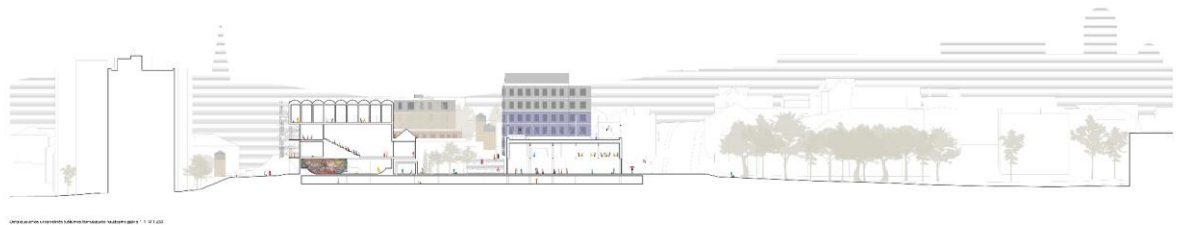
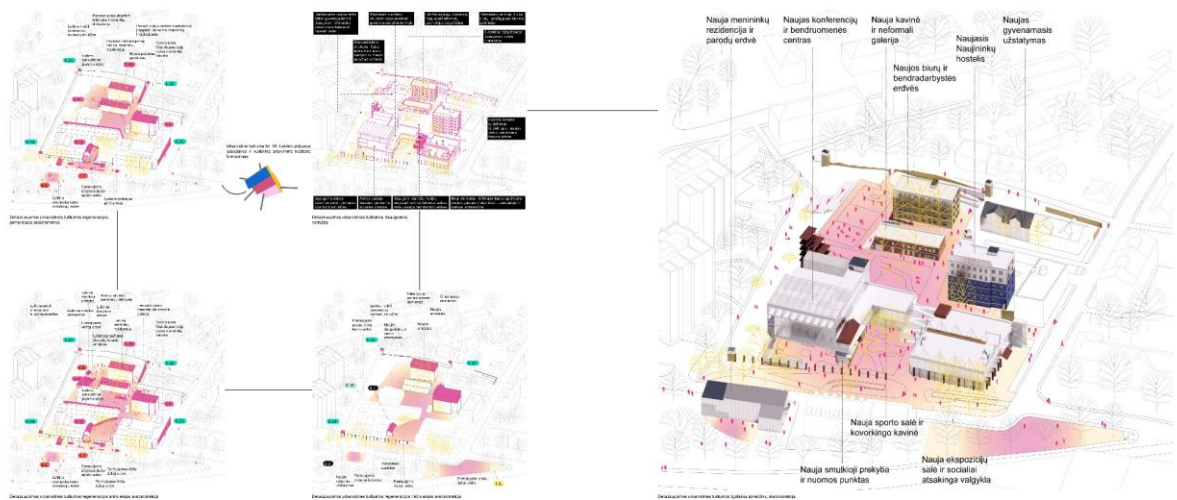
Priedas D: Atskiros planšetų juostos



Tobulas vis-à-vis netobulas miestas: laikinų intervencijų mozaika regeneruojant urbanistinį audinį Naujininkuose, Vilniuje





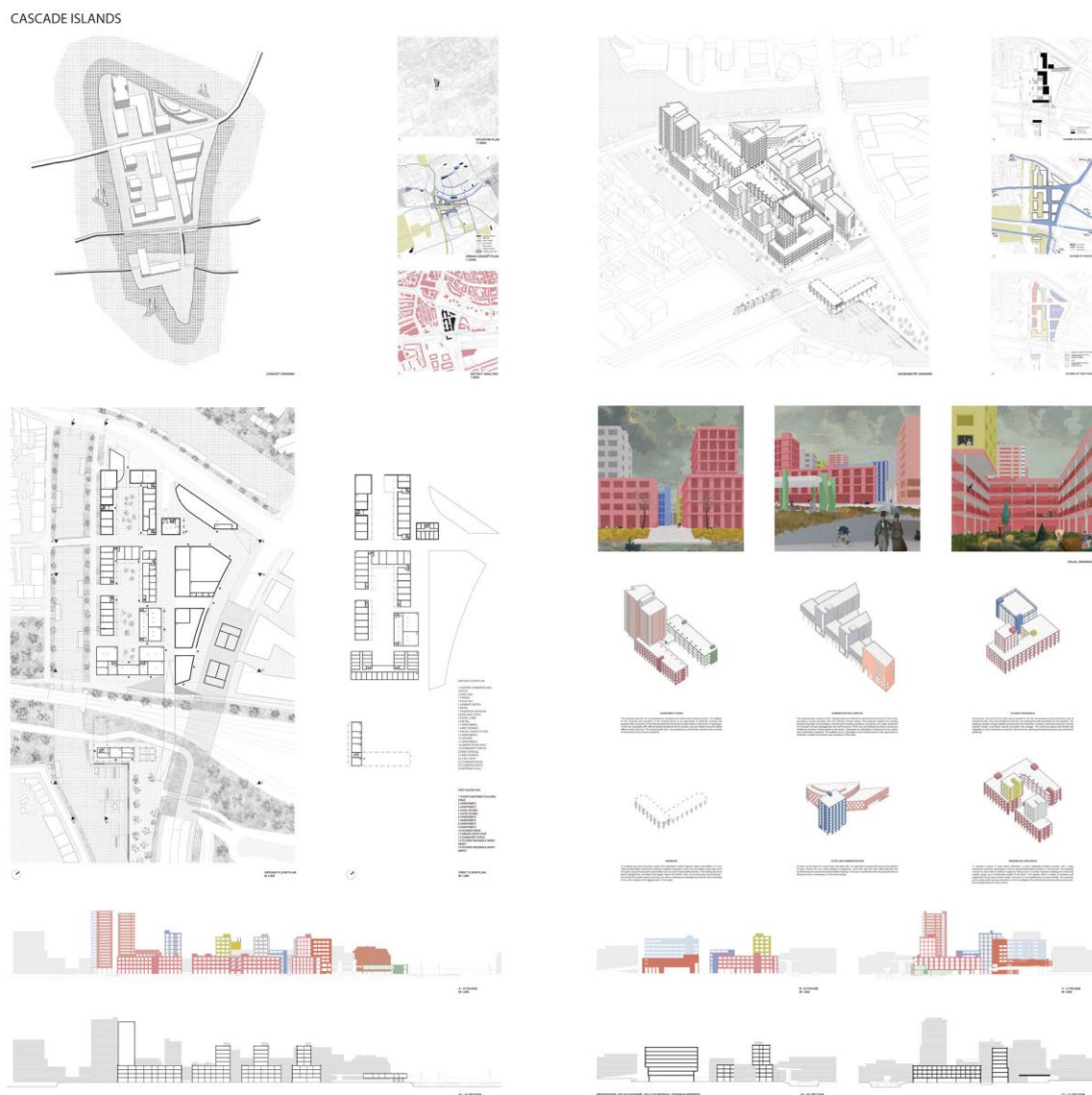


Priedas E: Studijų pasiekimai

1. Daugiafunkcio centro konversija *Cascade Islands* Groningene, Nyderlanduose

(komanda: Gabrielius Dovydėnas, Rokas Jonušas, Ieva Bagdonaitė)

- 2023 m. Studentų konkurso Geras nominacija už geriausią darbą modulyje Architektūra ir kontekstai.
- projektas buvo pristatytas Groningeno vyriausiam architektui ir sulaukė didelio susidomėjimo.



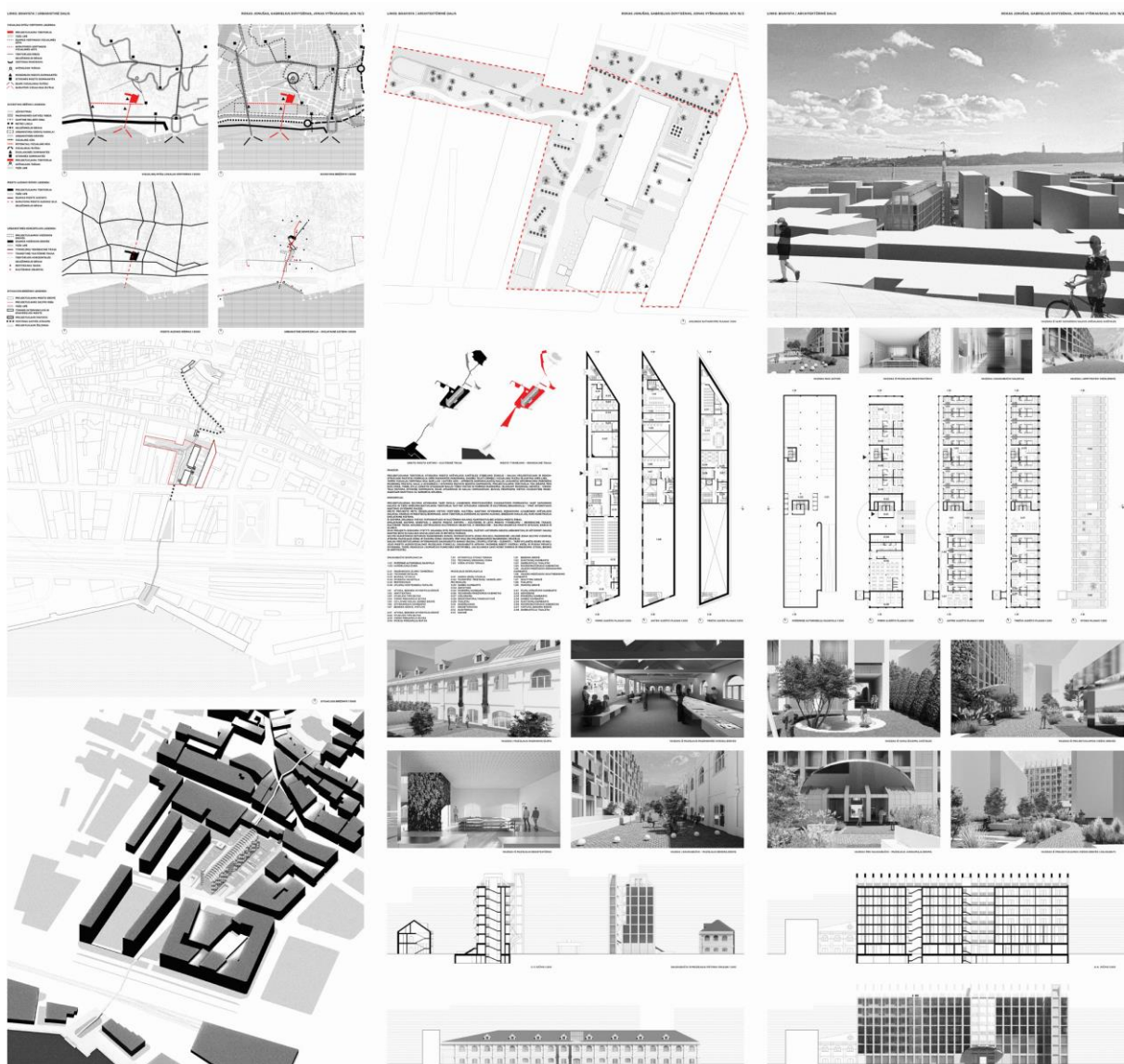
2. Tarptautinis Saint Gobain konkursas Lisabonoje

(komanda: Gabrielius Dovydėnas, Rokas Jonušas, Jonas Vyšniauskas)

- 2023 m. Tarptautinis Saint Gobain konkursas Lisabonoje. Nacionalinio etapo II vieta.

Komisijos favoritas.

- 2024 m. studentų konkurso Geras nominacija už geriausią darbą modulyje Architektūra ir paveldas.



3. Studentų idėjų konkursas Sikon XXXIII *Kieno kiemelis?*

- Konkurso organizavimas (kartu su komanta).

